

NIIN & NÄIN

filosofinen aikakauslehti nro 96 kevät 1/2018

Pääkirjoitus

3 Jaakko Belt

n & n -haastattelu

6 Keijo Lakkala & Miikka Pyykkönen,
Erik Olin Wrightin todellinen utopia

Ulkomaailman kirjeenvaihtaja

18 Nick Enfield,
Suuntaviittoa totuuden jälkeiselle tielle

Kertomukset nykyjournalismissa

25 Maria Mäkelä & Hanna Nikkanen,
Evästykseksi tarinabuumiin
31 Ville Lähde, Pelko ympäristöviestinnässä
37 Juha Raipola, Ilmastokertomusten vaarat

Artikkeli

45 Juho Rantala, Lohkoketjuteknologian yhteiskunta. Osa I: Bitcoinista Ethereumiin

Kolumni

60 Leena Malkki, Kotimainen terrorismi

Digitaaliset ihmistieteet

63 Asko Nivala, Humanismin uudet tuulet
71 Hannu Salmi, Tarttuva kulttuuri
83 Juho Rantala,
Yleisajattelija McKenzie Wark
86 Reetta Eiranen,
Laura Mandell ja digitaalinen valistus
89 Asko Nivala,
Jussi Parikka, median syväluotaaja
95 Maija Paavolainen, Digihumanismi tänään
97 Risto Turunen, Historioitsijan hackathon
101 Juho Rantala, Koodi aikamme filosofiana

Elokuvat

110 Tommi Kakko,
Musiikki muusikkodokkareissa

Otteita ajasta

114 Elina Halttunen-Riikonen,
Lissu Lehtimaja, käännösiskelmänikkari
115 Eero Suorsa, Élisabeth Roudinesco
psykoanalyysin jäljillä
118 Joni Pyysalo, Muistoissa Markku Into
120 Noora Tienaho, Tampereella soi 1918
126 Jukka Mikkonen, Totuutta tavoittelemassa
128 Ville Lähde, Merten taakse, Ursula Le Guin

Katsaus

130 Jarkko Tontti,
Puntarissa identiteettipolitiikka

Kirjat

134 Laura Karttunen,
Äärimmäisen onnen ministeriö,
surun spektaakkeli
136 Tuukka Tomperi, Kansanvallan perintö ja keskustelun käytäntö
138 Sari Salin, Yksi- vai moniääninen Dostojevski?

Verkkoartikkelit

 Juho Rantala, Lohkoketjuteknologian yhteiskunta. Osa II: Lohkoketjun rajatut mutta desentralisoidut markkinat

 Marcello Musto, Pääoman kirjoittaminen. Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin synty ja rakenne

» Lue lisää: www.netn.fi/lehti/niin-nain-118

NIIN & NÄIN

OSOITE *niin & näin* – filosofinen aikakauslehti
PL 730, 33101 Tampere

PÄÄTOIMITTAJAT

Jaakko Belt, jaakko.belt@gmail.com
Anna Ovaska, anna.ovaska@gmail.com
Tytti Rantanen, tytti.p.rantanen@gmail.com
paatoimittaja@netn.fi

TOIMINNANJOHTAJA

Ville Lähde, ville.lahde@villelahde.fi

ARTIKKELITOIMITTAJA

Ville Lähde, ville.lahde@villelahde.fi

KIRJA-ARVOSTELUT

Jukka Mikkonen, arviot@netn.fi

TOIMITTAJAT

Reetta Eirinen, reetta.eirinen@gmail.com
Tapani Kilpeläinen, tapani.kilpelainen@gmail.com
Risto Koskensilta, risto.koskensilta@gmail.com
Asko Nivala, aeniva@idcloud.com
Juho Rantala, juho.rantala85@gmail.com
Antti Salminen, anttiee@gmail.com
Maria Salminen, johan.ludwigpii@gmail.com
Tuukka Tomperi, tuukka.tomperi@gmail.com
Tere Vadén, tere@kapsi.fi

AJANKOHTAISTOIMITUS

Elina Halttunen-Riikonen, elina.halttunen-riikonen@gmail.com
Noora Tienaho, noora.tienaho@gmail.com
ajankohtaista@netn.fi

KUVATOIMITUS

Jaakko Belt, Anna Ovaska & Antti Salminen

ULKOASU

Mirka Hietanen, mirkka.hietanen@gmail.com

TOIMITUSNEUVOSTO Marke Ahonen, Antti Arnkil, Saara Hacklin, Kaisa Heinlahti, Ilona Hongisto, Julian Honkasalo, Hannele Huhtala, Hanna Hyvönen, Kaisa Häkkinen, Jaakko Hämeen-Anttila, Nora Hämäläinen, Antti Immonen, Olli-Jukka Jokisaari, Kimmo Jylhä, Tommi Kakko, Maija Kallinen, Sari Kivistö, Petri Koikkalainen, Riitta Koikkalainen, Katve-Kaisa Kontturi, Kaisa Kortekallio, Inkeri Koskinen, Camilla Kronqvist, Olli Lagerspetz, Arto Laitinen, Kaisa Luoma, Yrsa Neuman, Emilia Palonen, Mikko Pelttari, Sami Pihlström, Olli Pyyhtinen, Juuso Rahkola, Martina Reuter, H. K. Riikonen, Markku Roinila, Petri Räsänen, Essi Syrén, Sami Syrjämäki, Pii Telakivi, Milla Tiainen, Jarkko S. Tuusvuori ja Milla Törmä

TILAUKSET Kestotilaus 12 kk 48 euroa, ulkomaille 52 euroa. Välittäjän kautta lisämaksu. Kestotilaus jatkuu uudistamatta, kunnes tilaaja sanoo irti tilauksensa tai muuttaa sen määräaikaiseksi. Määräaikaistilaus 52 euroa. *niin & näin* ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

TILAUS- JA OSOITE ASIAT

040-721 48 91, tilaukset@netn.fi

ILMOITUKSET

Jukka Kangasniemi, ilmoitukset@netn.fi, 040-721 48 91

ILMOITUSHINNAT

1/1 sivu 500 euroa, puoli sivua 300 euroa, 1/4 sivua 200 euroa. Väri-ilisä sisäisivuilla + 20 %. Takasisäkansi 600 euroa, takakansi/etusisäkansi 700 euroa (sis. väri). Hintoihin lisätään ALV 24 %.

MAKSUT Osuuspankki 573274-251814

JULKAISIJA & KUSTANTAJA

Eurooppalaisen filosofian seura ry

ISSN 1237-1645 (painettu)

ISSN 2341-5916 (verkkojulkaisu)

25. VUOSIKERTA

PAINOPAikka Forssa Print

Kultti ry:n jäsen

TÄMÄN NUMERON KIRJOITTAJAT

Jaakko Belt, päätoimittaja, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, **Reetta Eirinen**, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, **Nick Enfield** (s. 1966), yleisen kielitieteen professori, Sydneyn yliopisto, **Elina Halttunen-Riikonen**, FM, Tampere, **Tommi Kakko**, FT, yliopisto-opettaja, Aalto-yliopisto, **Laura Karttunen**, FT, yleinen kirjallisuustiede, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto, **Keijo Lakkala**, jatkokoulutettava, Jyväskylän yliopisto, **Ville Lähde**, tutkija, Lempäälä, **Leena Malkki**, dosentti, yliopistonlehtori, Eurooppa-tutkimuksen keskus, Helsingin yliopisto, **Jukka Mikkonen**, FT, filosofian tutkijatohtori, Tampereen yliopisto, **Maria Mäkelä**, FT, yliopistonlehtori, dosentti, Tampereen yliopisto, **Hanna Nikkanen**, päätoimittaja, Long Play, **Asko Nivala**, tutkijatohtori, Turku Institute for Advanced Studies, Turun yliopisto, **Maija Paavolainen**, FM, informaattikko, Helsingin yliopiston kirjasto, **Miikka Pyykkönen**, kulttuuripolitiikan professori, Jyväskylän yliopisto, **Joni Pyysalo**, kirjailija, toimittaja, Turku, **Juho Rantala**, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, **Juha Raipola**, FT, tutkija, Tampereen yliopisto, **Sari Salin**, FT, kotimaisen kirjallisuuden dosentti, Helsingin yliopisto, **Hannu Salmi**, akatemiaprofessori, kulttuurihistoria, Turun yliopisto, **Eero Suorsa**, filosofian tohtorikoulutettava, Turun yliopisto, **Noora Tienaho**, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, **Tuukka Tomperi**, KT, FM, tutkija, Tampereen yliopisto, **Jarkko Tontti**, OTT, kirjailija, Helsinki, **Risto Turunen**, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto

NIIN & NÄIN

on filosofian ammattilaisten ja amatöörien kohtaustapa, monialainen asiantuntija-areena, yhteiskuntakriittinen debattifoorumi ja taidekyläinen kulttuurimaksasiini. Vapaaehtoisvoimin toimittu, poikkeuksellisen laajaan avustajakuntaan luottava ja etenkin muhkeista teemanumeroistaan tunnettu neljännesvuosijulkaisu aloitti 1994.

Kotisivut: www.netn.fi

Tämä lehti on saanut opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuurilehtitukea sekä TSV:n kautta tieteellisen julkaisutoiminnan avustusta, jota opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää Veikkauksen tuotoista.

on vuonna 2002 aloittanut kirjasarja, jossa on tähän mennessä julkaistu yli 90 nidettä. *niin & näin* -kirjat on Suomen ainoa filosofian keskittynyt kustantamo. Sarjassa ilmestyy klassikkokäännöksiä, aikalaisanalyyssejä, ajattelutaito-oppaineistoja lapsille ja aikuisille sekä esseistiikkaa ja muita vapaan filosofisen muodon taidonäytteitä. Kirjasarjan päätoimittaja on Tapani Kilpeläinen.

Verkkokauppa: www.netn.fi/kirjat

www.filosofia.fi

on suomalainen filosofinen internet-portaali. Se on toiminut 2007 alkaen ajan-kohtaisen tiedon välittäjänä, yhteydenpitokanavana, tienä verkkofilosofiaan, johdatuksena suomalaisen filosofian historiaan sekä digitaalisena arkistona. Portaali palvelee sekä tutkijoita että laajaa yleisöä. Sen ovat tuottaneet EFS, *niin & näin* sekä Åbo Akademin filosofian oppiaine.

*Filosofia.fi*n osana toimii jatkuvasti laajeneva filosofian verkkoensyklopedia *Logos*. Portaali sisältää suomalaisen filosofian historian digitoituja aineistoja sekä kattavan ruotsinkielisen osion. Portaalityö pitää myös yllä aktiivista tiedotuspalsta sähköpostilistoinen sekä kaikkeen puuttuvaa filosofian verkkokolmia.

Portaalin päätoimittajat ovat Yrsa Neuman ja Tuukka Tomperi. Portaalin toimittaja on Elina Halttunen-Riikonen ja *Logos*-ensyklopedian päätoimittaja on Kalle Puolakka.

www.filosofia.fi

NIIN & NÄIN

on myös muuta toimintaa. *niin & näin* -väki on vuosia työskennellyt uuraasti vapaan filosofisen sivistys- ja valistustoiminnan saralla. *niin & näin* järjestää filosofian tutkimuksen ja opetuksen seminaareja sekä filosofisia keskustelu- ja yleisötilaisuuksia. *niin & näin* tekee yhteistyötä Kultin, SFY:n, Feton, muiden kustantajien ja kulttuuritoimijoiden kanssa. *niin & näin* on kalenterivuoden aikana mukana lukuisissa kulttuuritapahtumissa ja monilla kirjamesseilla. *niin & näin* -toiminnasta vastaa Eurooppalaisen filosofian seura (EFS) yhteyspäällikkönään Jukka Kangasniemi. *niin & näin* -toiminnasta saa lisätietoa tällä sivulla ja kotisivuilla olevista osoitteista ja puhelinnumeroista.

JAAKKO BELT

” Moderni pyrkimys yhteiskunnalliseen tasa-arvoon on uskoakseni uusin vaihe kansalaisuuden kehityskulussa, jota on viimeiset 250 vuotta määrittänyt jatkuva edistys.”¹ Brittilä sosiologi T. H. Marshallin Cambridgessa 1949 pitämät luennot eivät ole jääneet historiaan vain toisen maailmansodan jälkeistä sosiaaliliberaalia uudistusmielisyyttä ilmentävänä aikalaispuheenvuorona. Luennoilla luotiin myös hyvinvointivaltion käsitteellistä perustaa ja oikeutusta: kansalaisille kuuluvat vapausoikeuksien ja poliittisten oikeuksien lisäksi myös yhtäläiset sosiaaliset oikeudet, kuten koulutus ja perusturva.

Marshallin pelkistetyssä historiallis-evoluutiivisessa esityksessä liberaali kansalaisuus käsitys muovautui kolmessa vaiheessa. 1700-lukua määritti yksilöllisten kansalaisoikeuksien eteneminen: suvaitsevaisuus ja sensuurin kitkeminen laajensivat sanan-, uskonnon- ja ajatusvapautta, ja omistus- ja sopimusoikeus vahvistuivat. 1800-luku puolestaan jäsenyy poliittisten oikeuksien vuosisatana: järjestäytyminen ja kollektiivinen sopiminen tukivat ja täydensivät laajenevaa äänioikeutta ja poliittisia osallistumismahdollisuuksia. Marshall näki sodanjälkeisessä Britanniassa lupauksen 1900-luvusta sosiaalisten oikeuksien vuosisatana. Omaisuuteen tai luokka-asemaan sidotut etuoikeudet ja sopimuksin saavutetut edut oli määrä ohittaa yhtäläisillä oikeuksilla. Jos 1700-luvulla avautuivat oikeuslaitoksen ovet ja 1800-luvulla parlamentti, 1900-luvun kansalaisia tukivat koulut ja kehittyvät sosiaalipalvelut.

Jälkikatsannossa Marshallin jäsenyyttä voi moittia siitä, että kansalaisoikeuksien edistys näyttötyy turhankin kitkattomana ja vääjäämättömänäkin kehityskulkuna. Esimerkiksi Ranskan vallankumouksessa siron vastustaminen valjastettiin ensin kumouksen käyttövoimaksi ja kirjattiin sitten ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistuksessa perusoikeudeksi. Kamppailu naisten oikeuksista jää luennossa maininnan tasolle, eikä Britannian historiaan ja nykytolaan keskittyvässä eritelyssä huomioida vähemmistökysemyksiä, esimerkiksi Yhdysvaltain kansalaisoikeusliikkeitä. Ammattiyhdistysliikkeen ponnistelut synnyttävät kuitenkin Marshallin mukaan demokraattisen kansalaisuuden ohelle ”teolli-

suuskansalaisuutta”, joka vähintäänkin siirtymävaiheessa voi edistää minimipalkan ja perusturvan kaltaisia sosiaalisia oikeuksia kollektiivisin neuvotteluvoimoin.

Yhtä kaikki Marshallin ennustuksen mukaisesti sosiaaliset oikeudet laajenivat sodanjälkeisinä vuosikymmeninä hyvinvointivaltion eri muunnelmissa. Britanniassa ajettiin tasa-arvoisen kansalaisuuden ihanteesta ammentaan universaaleja tasaetuuksia. Saksassa turvaututtiin korporatistiseen sosiaalivakuutusmalliin, siinä missä pohjoismaisessa sosiaalidemokratiassa yhdistyivät sosiaaliset oikeudet, ansioperusteinen sosiaaliturva, tulontasaukset ja eturistiriitojen selvittely kamppailuineen, kompromisseineen ja konsensusineen.

Suomessa sosiaaliset oikeudet laajenivat merkittävästi aina 1980-luvulle asti, kunnes lama muutti niin sosiaali- ja työvoimapolitiikan kurssia kuin kansalaistenkin itseyttä. Siirryttiin aktiivisen kansalaisen aika-kauteen.

*

Vuodenvaihteessa Suomessa astui voimaan surullisen-kuuluu aktiivimalli. Se edellyttää työnhakijoilta osallistumista palkkatyöhön, yritystoimintaan tai työllisty-

mistä edistäviin palveluihin. Valmistelussa on jatkoksi omatoimisen työnhaun malli, joka esityksen perusteella velvoittaisi työttömät hakemaan vähintään yhtä avointa työpaikkaa joka viikko karenssin uhalla. Ansiosidonnaisista työttömyysturvaa leikattiin aktivoinnin nimissä jo hallituskauden alkupuoliskolla. Myös hallituksen perustulokokeilun ensisijaisena päämääränä on selvittää tuensaajien aktivoitumista, ei niinkään turvata toimeentuloa.

Emeritalehtori Raija Julkunen on luonnehtinut aktivointia sosiaalipoliittisen kansalaisuuden muovaamisen perusideologiaksi. Aktiivitoimenpiteiden piiriin kuuluneiden määrä tuplaantui suurtyöttömyyden seurauksena lamavuosina 1990–1996. Tuolloin maksutusta aktivointilinjasta Julkunen nostaa parinkymmenen vuoden ajalta esimerkiksi kymmeniä työvoima- ja sosiaalipoliittisia uudistuksia. Työnhakijan yleisten velvollisuuksien (aktiivinen työnhaku, käytettävyyttä työmarkkinoilla, velvollisuus vastaanottaa työtä) lisäksi on hyväksytty sanktioita ja vastikkeellistamista etenkin työmarkkina- ja toimeentulotukeen, kuntouttavaa työtoimintaa ja aktivointisuunnitelmia, kirjava joukko työurien pidentämiseen tähtäviä toimia ja niin pitkäaikaistyöttömien kuin nuorten yhteiskuntatakuu. Vastaavasti EU:n työllisyysstrategiassa on ajettu ”työystävällistä” sosiaaliturvaa. Kansainvälisessä tutkimuksessa onkin reilut 10 vuotta puhuttu aktiivi- tai aktivointiparadigmasta, jonka tavoitteena on Julkusen sanoin ”luoda työmarkkinoiden osapuolille kannustimia, kykyä ja velvoitteita työllistää ja työllistyä”. Yhteiskunnan eri sektorit läpäisevää aktivointipolitiikkaa Julkunen luonnehtii koko hyvinvointivaltion paradigman muutokseksi.²

Samaan aikaan kun aktivointi nousi sosiaalipoliittikan uudistusten ohjenuoraksi, hyväksytyt ”aktiivisuuden” merkitys kaventui. Julkunen huomauttaa, että esimerkiksi OECD tunnusti vielä 1988 muitakin sosiaalisia rooleja kuin ansiotyön esitellessään ’aktiivisen yhteiskunnan’ linjauksiaan. Viimeistään 90-luvun lopulla käsiteltäväksi työvoima- ja sosiaalipoliittisesti tuotetusta aktiivisesta kansalaisesta tuli uudeksi normaaliksi:

”Tältä erää vaatimus palkkatyöstä riippumattomasta kansalaisuudesta [...] on saanut väistyä niin Suomessa kuin muuallakin. Aktiivisuus pyritään lukitsemaan ansiotyöksi tai siihen valmentavaksi toiminnaksi.”³

Tästä näkökulmasta vuoden 2018 aktiivimallit istuvat sosiaalipoliittikan pitkään linjaan, kapeaan työn käsitteeseen ja köyhtyneeseen käsitykseen aktiivisesta kansalaisuudesta.

Millaisia merkityksiä työkeskeiselle kansalaisuudelle on tarjottu 2010-luvun tarpeisiin? On alettu puhua niin työllistävyydestään huolehtivasta ’työmarkkinakansalaisesta’ kuin itseään brändäävästä ’yrittäjäkansalaisesta’. Avainkäsitteeksi nousee kuitenkin ’kuluttajakansalainen’,

jossa yhdistyvät ahkeran ja vastuullisen kansalaisen sekä laatutietoisien kuluttajan piirteet. Esimerkiksi sote-uudistukseen koplattu ”asiakkaan valinnanvapaus” jättää kansalaiselle julkisten palvelujen kuluttajan ja kilpailuttajan roolin. Kuluttajakansalaisuus sopii aktivointipolitiikan yleiskuvaan: kansalaiset eivät enää näydyt valtion etuuksien passiivisina vastaanottajina vaan aktiivisina yksilöinä, jotka muovaavat omia palvelujaan ja huolehtivat omasta hyvinvoinnistaan asiantuntevin valinnoin.⁴

*

Marshallin määrittelyssä kansalaisuus nähdään yhteisön täysjäsenyytenä, joka tuo mukanaan oikeuksia ja velvollisuuksia pelkän statuksen nojalla. Sosiaalinen kansalaisuus ja siihen kuuluvat oikeudet perustuvat ainakin ideaalisesti yhtäläiseen kansalaisuuteen, jota ei pidä erikseen ansaita tai jatkuvasti todistella. Aktivointiparadigma puolestaan muovaa monista sosiaalisista oikeuksista sopimuksellisia. Vaikkapa työttömyysetuuksista ja aktivoivista toimista sovitaan tai ”neuvotellaan” muodollisesti velvoittavissa ja moraalisesti sitouttavissa suunnitelmissa. Esimerkiksi sanktiot ja jopa päätös viimesijaisesta toimeentuloturvasta ovat riippuvaisia niin hakijan käyttäytymisestä kuin viranomaisen harkinnasta.⁵

Marshall suhtautui epäilevästi mahdollisuuteen määritellä yleispätevästi oikeuksien ja velvollisuuksien sisältöä ja suhdetta. Tarkkaan rajattujen oikeuksien sekä veronmaksun, asepalveluksen ja oppivelvollisuuden kaltaisen pakollisten velvollisuuksien ohella on koko joukko ”hyvän kansalaisen elämään” tai ”yhteisön hyvinvoinnin edistämiseen” liitettjä häilyvämpiä velvoitteita. Esimerkiksi velvollisuus tehdä töitä on Marshallille henkilökohtaisen sitoumuksen, yhteisöllisen lojaalisuuden ja moraalisen velvoittavuuden kysymys. Yhteiskuntien tehtäväksi jää luoda omat kansalaisuuden ihanteensa pyrintöjen päämääräksi ja tasa-arvon edistämisen mittapuuksi.⁶

Vitteet & Kirjallisuus

- 1 T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge University Press, Cambridge 1950, 10.
- 2 Raija Julkunen, Aktivointipolitiikka hyvinvointivaltion paradigman muutoksena. Teoksessa *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikka Suomessa*. Toim. Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo. THL, Helsinki 2013, 21–44 (35–39).
- 3 Raija Julkunen, Aktivoinnin sosiaalipoliittikan hämmennykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 2/1998, 180–189 (182–183).
- 4 Ilmauksen *citizen-consumer* esitteli Britannian uudistunut työväenpuolue Labour vuonna 1998. Käsitteestä kotimaisessa keskustelussa, ks. erit. Mikko Lehtonen & Anu Koivunen, Kansalainen minä: Median ihannesubjektit ja suostumuksen tuottaminen. Teoksessa *Valta Suomessa*. Toim. Petteri Pietikäinen. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki 2010, 229–250 (242–243).
- 5 Ks. Elsa Keskitalo, Tavoitteena aktiivinen kansalaisuus. Teoksessa *Kaikki työuralle!* THL, Helsinki 2013, 45–72 (52, 55–56).
- 6 Marshall 1950, 28–29, 78–79.

tämän numeron taiteilijat

Iisa Maaranen (s. 1987, Helsinki)

”Etsin ympäriltäni kohtaamispaikkoja, jotka muuttavat lopulta maalauksen kieleksi. Kohtaamispaikoissa arkinenkin asia kertoo itsestään jotakin symbolisella tasolla. Näen useimmiten kohteessa myös itseäni – ja universaalia maailman tilaa. Pyrin avaamaan ja värittämään tämän kuvan kokemukselliseksi hyödyntäen maalauksen tiedostamatonta luonnetta. Usein koetusta syntyy elävä versio. Vaikeakin asia voi eheytyä.

Maalaukseni ovat usein hitaasti avautuvia ja monitulkintaisia. Ensivaikutelma saattaa pettää. Maalaus voi näyttäytyä idyllisenä puutarhana, mutta ensi vilkaisun jälkeen kukkasat osoittautuvatkin minigolfradan keskenään kilpaileviksi pelipalloiksi. Ja radan taustalla hämmöttävän vahtikopin sisällä istuukin kuolemasta muistuttava ihmisen luuranko.

Teosteni viimeaikaisia teemoja ovat yhteisöt, hierarkiat, osallisuus ja luontosuhde. Esteettisenä lähtökohtana voi olla esimerkiksi pöly oman kodin lattialla, lähikaupan hylly täynnä laatikkoihin rajautuvia tavaroita tai terveystieteiden punaisena hehkuva verinäyteteline.”

iisamaaranen.wixsite.com/mysite

Kuva: Iisa Maaranen

Emmi Kallio (s. 1981, Mänttä)

”Maalaan akryylivärillä kankaalle. Työskentelyni on hyvin väri- ja materiaalikeskeistä. Yksittäisen teoksen lähtökohtana on väri, tunne tai jokin ajatus, mutta prosessi etenee aina hyvin vapaasti. Taiteilijuus on tapa olla ja yritys ymmärtää tätä maailmaa. Teokseni ovat pilkahduksia siitä, miten asiat ovat tai miten ne voisivat olla.

Haluan elää kermaleivosten, paljettien, jouluvalojen ja riikinkukkojen maailmassa. Lapsesta asti olen kuitenkin tiennyt, että pinnan alla meitä vaanivat rutto, painajaiset, mustat aukot ja sarjamurhaajat. Solumme tuhoutuvat ja käyvät kohti kuolemaa yhtä väijäämättömästi kuin koko universumi. Teoksissani nämä kaksi maailmaa ovat alati läsnä: ne kohtaavat toisensa päättymättömässä kamppailussa. Rujo kurkottelee kohti kaunista, kipua kietoutuu höyhenpuuhkaan. Värit törmäävät kankaalle ja vuoroin nielevät ja sylkevät toisiaan. On alkuräjähdyksiä ja maailmanloppuja.

Asun ja työskentelen nykyään Tampereella. Seuraavaksi teoksiani on nähtävillä Mäntän kuvataideviikoilla kesällä 2018 ja Voipaalan taidekeskuksen Total horror -ryhmänäyttelyssä syksyllä 2018.”

emmikallio.com

Kuva: Emmi Kallio

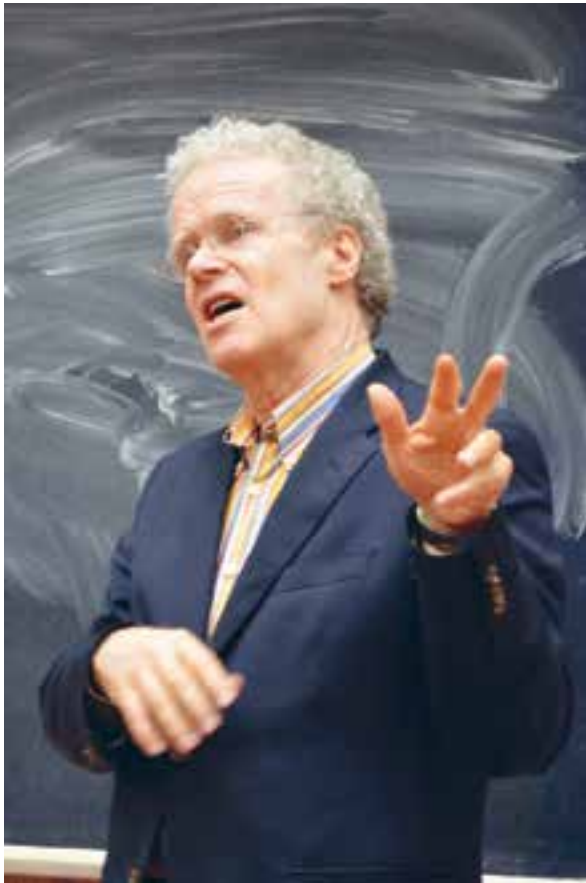

KEIJO LAKKALA & MIIKKA PYYKKÖNEN

Sosialismi ja utopia tänään

Vastausvuorossa Erik Olin Wright

”On mahdollista ajatella pyrkimystä uudistaa yhteiskuntaa perinpohjaisesti.” Erik Olin Wright (s. 1947) on kuulunut maailman huomatuimpiin sosiologeihin 70-luvulta lähtien. Yhdysvaltalaisprofessorin vahva panos tuntuu erityisesti teorioissa luokasta ja työstä. Hän on tullut tunnetuksi myös tavastaan käyttää ’utopian’ käsitettä marxilaisessa yhteiskunta-analyysissä. Oikeaoppisuuden sijaan Wrightia ohjaa halu selvittää, miten maailma toimii. ”Kompromisseista kieltäytyminen ja vaatimus puhtaudesta johtavat epäonnistumisiin.”

Miten kuvailisitte ajattelunne kehittymistä omin sanoin? Mitä on jäänyt aiemmista tutkimuksistanne nykyiseen työhönne? Mitä teorioita ja käsitteitä olette hylännyt, purkanut tai uudistanut matkan varrella?

Ennen kuin aloitin lopputyöni tekemisen sosiologiassa Kalifornian yliopistossa 70-luvun alussa, väräydyin unitaristiseminaariin. Yksi tapa välttää asepalvelus Vietnamin sodan aikaan oli opiskella papiksi. Unitarioppilaitoksessa järjestin tapahtuman nimeltä ”Utopia ja vallankumous”. Nauhoitin keskustelut ja purin ne kirjoituskoneella. Kun viimeistelin teostani *Envisioning Real Utopias* (2010), palasin ensimmäistä kertaa noihin ajatustenvaihtoihin.

Kaksi asiaa kävi selväksi. Ensinnäkin minua askaruttavat samat ongelmat kuin puoli vuosisataa sitten. Kuinka pohtia yhteiskunnallista muutosta maailmassa, jossa vallitsevat instituutiot aiheuttavat valtavaa vahinkoa ihmisille?

Toisekseen pidän yhä kiinni käsiteparista ’utopia’ ja ’vallankumous’. Puhunhan minä vivahteikkaammin nykyään. Mutta voisin joidenkin lauseiden pientä muokkaamista lukuun ottamatta sanoa samat asiat tänään kuin 23-vuotiaana.

Tuolloin korostin demokraattisen kokeilemisen tärkeyttä. Uuden maailman rakentamisen oppii vain tekemällä, ei seuraamalla valmiita pohjapiirroksia. Olen yhä tätä mieltä. Vaikka maailma ja oma teoreettinen ymmärrykseni ovat muuttuneet, agendani ja ongelmat ovat pysyneet. Työssäni tuskin on isoja katkoksia.

Berkeleyyn tutkijakouluun mennessäni 1971 oli meillä marxilaisen ajattelun renessanssin huippu. Jos sitoutui vakavaan akateemiseen ja älylliseen työhön ja oli radikaali, poliittisesti edistyksellinen, marxismi oli ainoa vaihtoehto. Ei tarvinnut tunnustautua marxistiksi, mutta tuosta aatteesta tai ideakokonaisuudesta oli välttämätöntä keskustella.

Sukelsin keskusteluun mitä tarmokkaimmin ja innokkaimmin. Pian tunsin suurimman osan tärkeistä

marxilaisen ajattelun virtauksista. Ymmärsin parin vuoden sisällä, mitkä olivat hedelmällisimpiä suuntauksia ja mitkä parhaimmillaankin hämäriä. Abstraktius minulle kyllä kelpaa, mutta obskurantismi ei. Se kieli se kaannuksista ajattelussa.

Vahvat hegeliläiset juonteet marxismissa eivät olleet minua varten. En kokenut, että ne syventäisivät ymmärrystäni mistään. Puhtaan filosofisten marxismin suuntausten sijaan suuntauduin kohti empiiristä tutkimusta, joka tunnisti mekanismeja ja selitti ilmiöitä. Yritän edelleen kehittää sitä. Hyödyntämäni erityistä ”marxismien” (monikossa) joukkoa on joskus kutsuttu ”analyttiseksi marxismiksi”. Se korostaa käsitteellistä selvyttä ja tunnustaa tarvittaessa ymmärryksensä rajallisuuden. Jotkut marxistit teeskentelevät absurdisti osavansa vastata kaikkiin kysymyksiin.

Mitä sitten olen hylännyt? Ensimmäisissä julkaisuissani hyväksyin työnarvoteorian järkevänä tapana ymmärtää taloudellisia dynamiikkoja ja rakenteita. En enää pidä sitä välttämättä tarkoituksenmukaisena.

Aiemmin olin myös paljon valmiimpi hyväksymään yleisen marxilaisen historiateorian. Se oli paikantanut ratkaisevia syy-seuraussuhteita, jotka auttoivat ymmärtämään kehityskulkuja. Ja lisäksi tuli yleinen teoria tuosta kehityskulusta, tulevaisuuden historiasta. Minä ja muut 70-luvun marxistit olimme melko vakuuttuneita siitä, että kapitalismi tuhoaa ennen pitkää oman olemassaolonsa mahdollisuudet. Kuvittelimme pystyvämme ennustamaan sen lopun, vaikkemme tienneet, mitä tulisi sen jälkeen.

Marxilaisella argumentilla oli vahvin muotonsa. Sen mukaan voimme esittää todennäköisyysväitteitä sosialistisen vaihtoehdon voimistumisesta kapitalismin sisällä sen suoranaisesti kohtaloksi. Monet marxilaiset usein kahtavat teleologista näkyä ja kiistävät tietävänsä tulevaa. Mutta kun todella katsotaan heidän todistelujaan, niissä ei ole mitään muutakaan kuviteltavissa olevaa tulevaisuutta. En usko enää tähän klassiseen marxilaiseen teoriaan historiasta.

Mitä olen säilyttänyt? Ajatuksen luokasta ihmisten elämää ja mahdollisuuksia määrittävänä ja rajoittavana päätekijänä. Se ei ole vain yksi monista muttei liioin ainoa asia. Luokalle ei pidä antaa mitään universaalia ensisijaisuutta vallitsevien yhteiskuntien analyysissa, mutta avainasema sille kuuluu.

En ole jättänyt kapitalismin kritiikkiäkään. Sen perustana ovat yhä ’riiston’ ja ’herruuden’ käsitteet. Näen yhä, että emansipatorinen vaihtoehto tarvitsee perustavanlaatuisia muutoksia luokkasuhteissa. Marxilaisen teorian maastossa liikutaan silloin, kun luokka-analyysi omaksutaan osana kapitalismikritiikkiä, joka kohdistuu kapitalismin ylivaltaan ja hyväksikäyttöön pohjaaviin sosiaalisiin suhteisiin, ja kun etusijalla on kysymys vaihtoehtoista ja emansipaatiosta. Historia- ja työnarvoteorian lisäksi ideologiateoriakin on avoin kannatettavaksi tai torjuttavaksi tai muunneltavaksi.

Jatkan työskentelyä marxilaisessa perinteessä. Pitäydyn sen teorian perusasetuksissa.

Termi ”marxismi” on kylläkin omituinen. Ymmärrettävästi mutta poikkeuksellisesti tämä intellektuaalinen traditio on nimetty henkilön mukaan. Emme kutsu modernia fysiikkaa ”einsteinismiksi” tai evoluutiobiologiaa ”darwinismiksi”. Emme lue Darwinia muodostaaksemme argumentteja tämän päivän elämäntieteissä. Häntä luetaan tietehistoriallisiin tarkoituksiin tai uteliaisuudesta mutta ei tiedon saamiseksi siitä, kuinka biologian maailma toimii. Traditio nimetään henkilön mukaan, kun halutaan antaa hänen kirjoituksilleen auktoriteetti-asema. Tämä on leimallisesti ideologian piirre: tieteessä muutetaan eikä varjella perustajien työtä.

Kaiken lisäksi Marx itse kielsi olevansa marxisti. Mielestäni hän tarkoitti, että hän ei ole minkään erityisen doktriinin vaan yhteiskunnan tieteellisen tutkimuksen puolustaja. Vielä tänäkin päivänä marxilaiset siteeraavat taajaan *Pääomaa*. Vaikka onkin tärkeää, ”mitä Marx todella sanoi”, minusta tähdekkisintä on ymmärtää Marxia aatehistoriallisesti ja tieteensosiologisesti sekä seurata hänen käsitystenä muuttumista. Minulle perustavanlaatuisia ei ole, mitä Marx tarkoitti. Perustavanlaatuinen kysymys kuuluu: ”Miten maailma toimii?”

Luokkia eritellessäni yhdistän Marxia Weberiin Bourdieu-maustein. En näe tässä mitään ongelmaa, jos se syventää tulkintaa ja selvittää ongelmia. Marxismin perinne on palvellut monia yhteensopimattomia tavoitteita. Ideat eivät vain viipyile ihmisten päässä tai kirjan sivuilla, vaan niitä käytetään yhteiskunnassa. Marxismia on hyödynnetty sekä mobilisoimaan ihmiset poliittisiin kamppailuihin että kehikkona tutkimukselle. Tiedollisina rakenteina nämä kaksi ovat suorastaan vastakkaisia. Ideologisesti käytetty marxismi tarjoaa koossa pysyvää yhteiskunnallista näkemystä ja vastauksia mihin tahansa. Se on suljettu järjestelmä, joka pönkittää tiettyä ajatusrakennelmaa. Marxismi toimii puolestaan tieteellisenä viitekehäksenä silloin, kun argumentit ja näyttö muuttavat olemassa olevia idearakenteita ja vallitsevaa maailmaa.

Ideologiset marxistit syyttävät tutkijoita ”revisionisteiksi”. Sitä pitäisi päinvastoin juhlistaa. Haluamme olla revisionisteja, haluamme jatkuvasti uudistaa.

Marxin teokset ovat hyvin kiintoisa joukko historiallisia dokumentteja, eivät oppikirjoja maailman ymmärtämiseen. Minulla on usein erimielisyyttä opiskelijoiden kanssa, kun pidän marxilaisen sosiologian kursseja, emmekä lue lainkaan Marxia. Ei ole kysymystä, josta ajattelin, että juuri Karl olisi kirjoittanut parhaiten. Göran Therbornin kirja *The Ideology of Power and the Power of Ideology* on paljon parempi kuin *Saksalainen ideologia* tai Marxin muut hajanaiset kirjoitukset aiheesta. Therborn käsittelee paljon paremmin ideologian ongelmaa, suhdetta luokkaan, sisäisiä ristiriitoja ja käsitteen muutosta. Valitsen siis Therbornin loistavan kirjan. Kaikkien tulisi lukea se. En valitse Marxia.

Kuinka yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikuttaneet teorioihinne?

Nostan esiin kaksi asiaa. Toinen oli yllätys, jota juuri kukaan ei ennakoanut, ja toista taas odoteltiin jo 70-luvulla. Kukaan ei silloin aavistanut, että uuslibe-

ralismi hyökkää menestyksekkäästi hyvinvointivaltion kimppuun ja purkaa valtion roolin talouden säätelyssä ja kapitalististen suhteiden uusintamisessa.

70-luvulla olin mukana *Capitalist State* -ryhmässä. Sillä oli oma lehtensä, jota ilmestyi kymmenen numeroa. Kirjoittajia saatiin Wisconsinista, Bremenistä, Kanadasta ja Britanniasta. Keskustelimme paljon hyvinvointivaltion ristiriidoista. Ne ajateltiin ratkaistaviksi kehittämällä valtion roolia edelleen. Kukaan ei ennakoanut onnistunutta hyökkäystä sitä konsensusta vastaan, jonka mukaan valtiolla oli merkittävä rooli riskien pienentämisessä hallitsemalla negatiivisia ulkoisvaikutuksia ja julkishyödykkeiden tarjoamisessa. Mietittiin vain, kenen ehdoilla käytäntöjä toteutettaisiin.

En totta puhuen vieläkään täysin ymmärrä uusliberalistista hyökkäystä. Monet uusliberalismin aineksista vaikuttavat haitallisilta pääoman eduille. Veikkaisin, että vahva versio uusliberalismista on jo poistumassa nykyisen kriisin takia. Uusliberalistisella politiikalla ei kyetä hallinnoimaan kapitalismin ristiriitoja. Tosin on vaikea ennustaa seurauksia sen väistymisestä.

Uusliberalismissa elämä hyödykkeistetään. 70-luvulla puhuimme työn ”dekommodifikaatiosta”, jossa sen uusintaminen olisi vähemmän riippuvaista markkinoista. Nytemmin olemme menneet täysin toiseen suuntaan: rekommodifioimme kaikkia elämän osa-alueita. Tähän kuuluu myös valtion onnistuneesti hoitamien tehtävien rampauttava yksityistäminen. Tyypillisesti valtio vastaa jostakin toimesta menestyksekkäästi, kunnes se aliresursoidaan. Sitten todetaan valtion hoitavan homman huonosti ja vaaditaan yksityistämistä. Lopuksi nuo tehtävät yksityistetään.

Mainiosti sujuneella junamatkallani Helsingistä Jyväskylään kuulin haluista yksityistää mahtava rautatieorganisaationne. Tilanteesta tekee ironisen se, että raide liikennettä ei ole teillä ensin päästetty hunningolle, jotta voitaisiin puhua sen pelastamisesta yksityisten yritysten voimin. Se toimii upeasti. Silti asialistalla on pyrkimys purkaa valtion osuutta rautateiden hallinnassa. Se on minusta hullua. Todella hyvin toimivien laitosten yksityistäminen on kummallista.

Sitten se vähemmän yllättävä murros: työväenluokan kiihtyvä hajaannus. Asiasta keskusteltiin jo 70-luvulla. Yksi kannustin omallekin luokka-analyysilleni oli oivallus, jonka mukaan yksinkertainen polarisoitunut näkemys luokkarakenteesta ei käy järkeen. Mutta en osannut aavistaa, tuskinpa kukaan muukaan, että fragmentoituminen levisi niin laajalle ja palkansaajien keskinäiset välit polarisoituivat. Emme varautuneet globalisaatioon, joka kasvatti työväenluokkaa etelässä. Kehityskulut olisivat kyllä olleet havaittavissa.

Jos minulle olisi luokkarakenteesta ja tulojen tasaisemisesta vuonna 1976 väiteltäni sanottu, että painisin samojen ongelmien parissa 40 vuotta myöhemminkin, olisin kauhistunut. Juuri julkaistussa kirjassani *Understanding Class* (2017) pohdin kuitenkin jälleen luokkaky symyksiä. Uutuusteos hahmottelee tapoja tuoda erilaiset teoriat yhteen. Eniten välitin ja innostuin 70-luvulla

valtion, yhteiskunnallisen muutoksen ja kapitalismin vaihtoehtojen teemoista. Aioin vain vähän siivota luokateorian sotkuja, puutarhuroida maiseman kuntoon, jotta voisin tutkia näitä aiheita. En koskaan ajatellut siitä tulevan tällaista päänäpintymää.

Mitä mieltä olette ilmiöstä, jota kuvataan käsitteellä ’prekariaatti’?

Understanding Class sisältää yhdeksän esseetä, jotka olin kirjoittanut edellisen luokkaa käsittelevän kirjani *Class Counts* (1997) jälkeen. Kun kokosin ja muokasin tekstejä, huomasin, että on muutamia aiheita, joita minun tulisi kirjassani käsitellä. Yksi niistä oli prekariaatti. Toinen oli amerikkalaisen sosiologin David Gruskyn tuotanto ”uusdurkheimilaisesta mikroluokkanalyysista”. Kolmas oli Bourdieu, joka kuitenkin jää maininnoksi. Hänen laaja tuotantonsa on vaikeaa: *Distinctionin* (1979) lisäksi hänen kirjoituksensa luokasta ovat palasina eri kirjoissa...

Prekariaattia käsittelen aihetta systemaattisimmin ruotineen Guy Standingin pohjalta. Arvioidessani vaihtoehtoisia näkökulmia koetan kritiikin ohessa yhdentää kantoja omaan lähestymistapaani luokka-analyysiin. Mieluummin kuin kohtelen niitä vastakkaisina omalleni pyrin ymmärtämään, mitä toisessa perspektiivissä tapahtuu ja miten sen liittäisi omaani. Kritiikkini näkyy siinä, mitä en yhdistä omaani.

Standing ei ole kovin huolellinen, analyttinen teoreetikko. Hän kirjoittaa suostutellakseen suurta yleisöä havahtumaan aiheen tärkeyteen. Hän esittää yliampuvia väitteitä pyrkien vakavan teorian sijasta herättelemään mielikuvitusta.

Standingille prekariaatti on ilmiö, joka kielii uudenlaisen luokan muodostumisesta. Termi perustuu tietenkin sanaleikkiin ”proletariaatin” kanssa. Hän näkee prekaarisuuden keskeisenä asemana luokkarakenteessa ja potentiaalisena kollektiivisena toimijuutena luokkataistelussa. Standing seuraa tarkasti eräänlaista marxilaista sapluunaa, jossa luokat ovat olemassa yhtäältä rakenteellisina asemina ja toisaalta kollektiivisina kampaalijoina.

Minusta hän on tunnistanut todellisen ilmiön. ’Prekaarisuus’ on tärkeä puoli tiettyjen henkilöiden asemaa yhteiskunnallisessa rakenteessa. Ja se on eittämättä yleistynyt monilla yhteiskunnallisten suhteiden osaluilla. En kuitenkaan ole sitä mieltä, että prekariaatti määrittää jonkin erityisen yhteiskunnallisen aseman luokkarakenteessa: se on pikemminkin aspekti luokkasuhteissa. Voi puhua prekaarisuuden asteista työväenluokkaisissa positioissa väittämättä, että prekaarisuus on tietyn sosioekonomisen aseman määrittävä piirre. Prekaarisuus on jopa kapitalistisen yhteiskunnan normaali olotila. Toisen maailmansodan jälkeen elettiin tilanteessa, jossa suuri osa työväenluokasta ei ollut prekaaria. Nyt prekaarisuus on palannut, siinä ei varsinaisesti ole mitään uutta.

Standingin kolmijako ei vakuuta. Hänen mielestään prekariaatti käsittää 1) teollisuuden työläiset eli vanhan rapautuneen proletariaatin, 2) nuoret korkeasti koulu-

tetut ihmiset, jotka pysyvän työn puutteessa toimivat keikkatyöläisinä ja muissa epävarmoissa työsuhteissa, sekä 3) (erityisesti pimeän) siirtolaistyövoiman. Mielestäni näiden kolmen kategorian yhteiset intressit ja identiteetit sekä yhteispotentiaali ryhmätoimintaan ovat äärimmäisen rajalliset. Niillä on hyvin erilaiset intressit, minkä vuoksi niiden etuja ajetaan hyvin erilaisilla elämän perusturvallisuutta kohottavilla käytännöillä. Prekaarisuutta on niin monta eri lajia, että en näe siinä perustaa koherentille luokkapositiolle. Minusta prekaarisuus on parempi ymmärtää pikemminkin tietynlaisen luokkasuhteen kärjistymisenä kuin erityisenä suhteena

Lähestymistapaasi on moitittu epähistorialliseksi. Voisiko voimakkaampi historiallinen painotus tuoda jotain hyödyllistä?

Moitteita on kahta lajia. Ensimmäisen syytöksen mukaan en huomioi tarpeeksi huolellisesti käyttämieni ideoiden historiallisuutta. Tähän mennessä vihamielimmäin kritiikin *Envisioning Real Utopiastani* kohtaan on esittänyt aatehistorioitsija Russel Jacoby. Hänen hyökkäyksenä kärkenä on se, että en kiinnitä tarpeeksi huomiota utopian idean historiaan. Analyttisyys ja kiinnostus käsitteiden koherenssiin ja loogiseen rakenteeseen on kyllä eräänlaista epähistoriallisuutta. Joskus on välttämätöntä tarkastella aiempaa tutkimusta, koska se auttaa ymmärtämään eri käsitteitä ja erotteluja. Teoreettisten ideoiden analyttinen rekonstruktio on kuitenkin erilainen kognitiivinen prosessi kuin älyllisten ideoiden alkuperän kartoittaminen. Jos arvelee, että käsityksiä voi ymmärtää ainoastaan historiallisesti, erittely luisuu etymologiseksi. Toisin kuin lingvistiikassa, minusta sosiologisessa ja yhteiskuntatieteellisessä käsitteenmuodostuksessa ei kuitenkaan ole kysymys ensisijaisesti sanoista ja niiden kehittymisestä, vaan ideoista, käsitteistä ja niiden ottamisesta parhaiten käyttöön.

Osuvampi syytös epähistoriallisuudesta kytkeytyy tapoihin eritellä empiirisiä kysymyksiä. Kuinka kauas historiassa jäljitetään olosuhteita, jotka määrittävät nykytilannetta? Jos ongelma on vahvasti polkuriippuvainen, jäljittäminen on tärkeää nykyisten umpikujien selvittämiseksi. Polkuriippuvuusargumentit ovat historiallisia argumentteja. Ymmärtääkseen niitä täytyy tutkia, kuinka tiettyyn rakenteeseen lukiutaan. Syytös epähistoriallisuudesta on aiheellinen vain silloin, kun historiallisuuden jäljittäminen on relevantti asia ongelman ratkaisemiseksi.

Moittiessaan minua epähistoriallisuudesta ihmiset luultavasti tarkoittavatkin, etten huomioi riittävästi kontekstia. Selitys voi olla kontekstiriippuvainen, vaikka se ei ole polkuriippuvainen. Polkuriippuvuus on vain yksi kontekstiriippuvuuden muoto. Empiiriset kysymykset ovat mielestäni aina kontekstiriippuvaisia. Tarkoitankin kaikkia rakenteellisia olosuhteita ja yhteiskunnallisia voimia, jotka ympäröivät tutkittavaa ongelmaa.

Otetaan esimerkiksi vastikkeeton perustulo. Se on tulojakojärjestelmän muutos, jolla on mielestäni dramaattisesti mahdollisuuksia avata uusia horisontteja. Olen vahvasti perustulon kannalla. Olisi kuitenkin

”Kuinka kauas historiassa jäljitetään olosuhteita, jotka määrittävät nykytilannetta?”

hullua tutkia sitä kontekstista. Vastikkeeton perustulo kohtaa pohjoisen Euroopan avokätisissä hyvinvointivaltioissa hyvin erilaisia haasteita kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Alankomaissa tai pohjoisessa Euroopassa perustulo voidaan puoltaa sanomalla sen yksinkertaistavan monimutkaisia toimeentuloturakenteita. Sen voi sanoa tarjoavan perustoimeentulon ihmisille paljon halvemmalla kuin nykyisten järjestelmien. Vaikka se voi vaatia maltillisia veronkorotuksia, se järkeistää olemassa olevia rakenteita. Yhdysvalloissa taas avokätinen vastikkeeton perustulo loisi ensimmäistä kertaa varsinaisen toimeentulotukijärjestelmän. Tulee tutkia näiden yhteiskuntien historiaa.

Kuinka ymmärtää ’todellisen utopian’ käsitettä. Arkikielessähän ”utopia” viittaa johonkin ”mahdottomaan” tai eletyn maailman ylittävään. Esimerkiksi Rainer E. Zimmermann on ehdottanut käsitettä ’metopia’ käytettäväksi silloin, kun puhumme mahdollisista utoppisista tavoitteista, koska sanan ”utopia” etymologia viittaa olemattomaan tai mahdottomaan paikkaan.

Ei ole mitään väärää ehdottaa ”metopian” kaltaisia uudissanoja. Epäilen kuitenkin, ettei se yleisty eikä auta terävöittämään analyysia, vaikka se olisikin etymologisesti totta. Mielestäni sana ”utopia” on syvästi juurtunut yhteiskuntiiimme. Ehkä tämä johtuu kristilliseen maailmankatsomukseen palautuvista uskonnollisista piirteistä, täydellisyyden unelmista. Sana kehitettiin rohkaisemaan ajatuskokeisiin.

Thomas Morea voidaan ajatella yhteiskuntateoreetikoksi. Hän loi *Utopiassaan* abstraktin mallin ja katsoi,

Tunteet poliittisessa pelissä

ILMESTYY
PIAN!

SARA AHMED
**TUNTEIDEN
KULTTUURIPOLITIikka**
(Cultural Politics of Emotion, 2004)

niin & näin -kirjat 2018
n. 300 sivua
Suom. Elina Halttunen-Riikonen
ISBN 978-952-7189-20-7

39€

(kestotilajalle -20 %)

Rasistinen viharyhmä julistaa toimivansa rakkaudesta, uutislähetys varoittaa pakolaisaallostasta, valtionpäämies ilmoittaa häpeävänsä maansa menneitä tekoja. Sanat ohjaavat tunteita ja sanoilla ohjaillaan tunteita; tunteet eivät ole yksityisiä vaan julkisia. Tunteilla rakennetaan valtiota, kansalaisuutta ja yhteenkuuluvuutta, mutta samalla niillä myös sul-

jetaan pois, toiseutetaan ja demonisoidaan. Tunteilla tehdään politiikkaa ja tunteet tekevät politiikkaa.

Sara Ahmed (s. 1969) on brittiläisaustralialainen feministitutkija, joka on keskittynyt erityisesti kysymyksiin siirtolaisuudesta, toiseudesta ja moninaisista identiteeteistä. Häntä pidetään yhtenä aikamme merkittävimmistä feministeistä. *Tunteiden kulttuuripolitiikka* on tunteiden tutkimuksen moderni klassikko ja ensimmäinen Ahmedilta suomennettu teos.

millaiselta asiat näyttäisivät, jos maailma olisi sen mukainen. Uusklassiset taloustieteilijät tekevät samaa. Heidän matemaattiset yhtälönsä ovat abstrakteja malleja siitä, millainen maailma olisi, jos se olisi tuon mallin kaltainen. Aivan kuten fysiikassa käytetään ajatusta kitkatomasta tasosta, jotta voitaisiin ymmärtää tietynlaisia liikkeitä. Kukaan fyysikko ei ajattele, että voisi olla koskaan kitkatonta tasoa, mutta silti ajatus on käyttökelpoinen. Mielestäni myös utopian idea on käyttökelpoinen tiettyjen syvimpien pyrkimystemme terävöittämisessä. Ei se tietenkään ole todellinen. Emme voi koskaan saavuttaa täydellisyyttä.

Jospa manaisin esiin lisää länsimaisissa kulttuureissa läsnä olevia uskonnollisia ideoita? Ihmiset tulevat aina olemaa syntisiä! Pappisseminaarissa kävin mahtavan kurssin modernista teologiasta. Kurssia veti afrikkalais-amerikkalainen teologi nimeltään Howard Thurman. Hän sanoi, että Jeesuksen funktio on antaa ihmisille täydellisyyden idea, vaikka nämä tietävätkin, etteivät he koskaan kykene saavuttamaan sitä. Aina voi verrata itseään Jeesukseen ja kysyä: ”Kuinka lähelle olen pääsemässä?” Se on ihmisen toimintaa sääntelevä idea. Thurmanille synti oli täydellisyyden ja yksilön nykytilan väli. Hänestä voimme soveltaa tätä ajatusta yksilöiden lisäksi yhteiskuntaan. Tuo idea todellakin iski lujaa minuun, koska muistan sen vielä 45 vuotta myöhemmin. Mielestäni utopia toimii eräänlaisena yhteiskuntatutkimuksen Jeesuksena.

Laittaessani sanan ”utopia” eteen sanan ”todellinen” pyrin tietysti sisäisesti ristiriitaiseen ajatukseen. Yhtälö on mahdoton. Emme voi saavuttaa täydellisyyttä. Miksi sitten puhun ”todellisista utopioista”? Provosoin. Haluan ihmisten samanaikaisesti pitävän kiinni ideaaleistaan ja tunnustavan tosiseikat. En halua ihmisten kyynistyvän. En halua mitätöidä ihanteita tai laittaa niitä sopeutumaan realiteetteihin, vaan viestittää: pidä nämä ideaalit etusijalla, mutta kiinnitä huomiota myös siihen, mikä lopulta on todella mahdollista. Ole huolissasi ristiriidoista ja kaikista niistä tragedioista, joita voi seurata, kun ihmiset yrittävät toteuttaa ihanteitaan.

Utopioiden ”todellisuudella” on kaksi yhtä tärkeää merkitystä. Ensimmäisen ilmaisee parhaiten sana ”realistinen”. Tämä merkitsee huolehtimista tarkoittamattomista seurauksista. Jos toteuttaa ihanteitaan ja parantaa maailmaa typerästi, voi tuottaa vapautuksen sijaan murhenäytelmiä. Jäykkyys, kieltäytyminen kompromisseista ja puhtauden vaatimus – nämä kaikki johtavat epäonnistumisiin. Tämä pätee kai uskontoihinkin Tiedämme, mitä tapahtuu, kun suurinkvisiittorit käyttävät syntiä hyökkäysaseena eikä kannustaakseen kehittymään...

Sitten on ”todellisia” eli todella olemassa olevia pyrkimyksiä toteuttaa utooppisia ihanteita. Tosimaailman utooppisia pyrkimyksiä voi tutkia empiirisesti: kuinka ihmiset yrittävät rakentaa käytäntöjä ideaalejaan seuraten. Tutkimus auttaa ymmärtämään, kuinka parantaa tuollaisten aloitteiden onnistumisen mahdollisuuksia, sekä ajattelemaan niiden ja laajempien maailmaa muuttavien poliittisten projektien välistä yhteyttä. Muuttaako maa-

ilmaa rakentamalla tiloja tuollaisille aloitteille vai haastamalla valtio vallan saamiseksi ja vaihtoehdon rakentamiseksi? Olen lähestynyt näitä ideoita hiukan molemmista näkökulmista, mutta ytimessä on aina ollut ajatus utopian tuomisesta todellisuuteen niin paljon kuin on mahdollista.

Millainen rooli taloudellisella ja sosiaalisella suunnittelulla on todellisen utopian projekteissa? Kuinka paljon suunnittelua tulisi mielestänne harjoittaa? Paljonko tilaa tulisi jättää spontaanille toiminnalle?

Uskon, että monimutkaisissa taloudellisissa järjestelmissä markkinat ovat tarpeellisia. Ja jos markkinat tuhkautetaan, ne jossain vaiheessa ilmaantuvat uudestaan ratkaisuna ongelmiin. Tämä nähtiin tapahtuvan vanhoissa keskusjohtoisissa suunnitelmatalouksissa. Ajatus siitä, että Neuvostoliitto olisi ollut kokonaisvaltaisesti suunniteltu talousjärjestelmä, oli myytti. Se oli sen itsensä tuottama ideologinen myytti, joka ei kuvannut, miten asiat todellisuudessa olivat. Neuvostoliitossa kyllä pyrittiin kokonaisvaltaiseen suunnitteluun. Mutta koska se aiheutti niin monia toimintahäiriöitä, järjestelmän pinnan alle syntyi monenlaisia ”markkinoidenkaltaisia” vaihtosuhteita korjaamaan kokonaisvaltaisen suunnittelun typeryyksiä.

Robin Hahnel ja Michael Albert ovat hahmotelleet osallistuvan talouden mallia. He puhuvat ”mukautumisista”. Malliin kuuluu kokonaisvaltainen ihmisten kulutuksen demokraattinen suunnittelu vuoden mittaisella – tai vastaavalla – ajanjaksolla. Jokainen täyttää inventaariolomakkeen kaikista asioista, joita he aikovat kuluttaa seuraavan vuoden aikana. Tämä on toistuvan suunnitteluprosessin lähtökohta.

Mutta kenelläkään ei tietenkään ole ennakkoon lopullista näkemystä siitä, mitä kaikkea he tulevat kuluttamaan tulevan vuoden aikana. Mitä he siis tekevät? Hahnelin mukaan useimmat ihmiset yksinkertaisesti katsovat, mitä ovat kuluttaneet edellisenä vuonna, koska se on helppo tapa hoitaa asia. Tämä on minusta naurettava ajatus. Jos viime vuonna osti laadukkaan sinisen silkkipaidan, niin seuraavana vuonna haluaa todennäköisimmin keltaisen kuin sinisen. Luonnollisesti paitavalmistajat ovat kiinnostuneita siitä, kuinka monta sinistä paitaa ja kuinka monta keltaista paitaa heidän tulee tehdä. Paitavalmistajat eivät vain tee paitoja ylisummaan. He tekevät erilaisia erityisiä paitoja.

Hahnelin ja Albertin mukautumiset ovat kaiken toiminnan alueita. Paitoja valmistavat työntekijöiden osuuskunnat kyllä tietävät, mitä ihmiset kuluttivat edellisenä vuonna. Ne voivat käyttää sitä tietoa jonkinlaisena ohjenuorana, mutta ne myös tietävät, että ihmisten maut muuttuvat. Siitähän markkinoissa on kysymys: testataan millainen on kysyntä tietylle tuotteelle ja tehdään korjauksia tuotantoon sen mukaan mahdollisimman reaaliaikaisesti. Siihen ei tarvita Hahnelin ja Albertin ehdottamaa ”pseudo-osallistavaa suunnittelua”. Uskon myös, että markkinat johtavat tällaisen suunnittelujärjestelmän hajoamiseen, koska siihenkin kuuluu kaikenlaisia virheitä, kuten kaikkiin markkinoihin.

Markkinoiden ongelma ei ole puutteellisesta suunnittelusta aiheutuva virheellisyys. Ongelmallista on jako voittajiin ja häviäjiin eli kasautuvan hyödyn tuottaminen, mistä seuraa vallan kumuloitumista. Toisin sanoen ne tuottavat pääoman kasautumista, joka on vallan muoto. Tämä asia tulee korjata. Tarvitaan sosialistista markkinataloutta tai osuustoiminnallista markkinataloutta ja riittävän vaikutusvaltaisia valtioinstituutioita, jotta voidaan demokraattisesti ja menestyksekkäästi säätää rajoituksia tälle vallan kasautumiselle. Tällaisia rajoituksia ovat esimerkiksi progressiivinen verotus, joka verottaa erityisesti suureksi nousevaa hyötyä, sekä muut vastaavat säätelevät mekanismit. Ja kaikki tämä vaatii tietenkin suunnittelua.

Nähdäkseni kollektiivisia päätöksiä investointien toteuttamiseksi ei voi jättää yksittäisille ihmisille. Onhan kaikessa taloudellisessa toiminnassa aina mukana myös julkishyödykkeellisyyden aspekti. En tarkoita ainoastaan taloudellista toimintaa, jota kutsumme julkishyödykkeeksi, vaan myös yksityishyödykkeitä, joihin sisältyy *public goodsin* tai yleisen hyvän aspekti. Sellaista kutsutaan toisinaan ”positiiviseksi ulkoisvaikutukseksi”. Ja sitä tulee säädellä demokraattisesti. Ihmisten täytyy saada päättää prioriteeteista. Se tarkoittaa sitä, että investointeja ei tule jättää täysin markkinoiden päätettäväksi, vaan on julkisen hallinnon asettamia investointiprioriteetteja. Nämä prioriteetit ovat sekä valtioiden että työnteekijöiden osuuskuntien taloudellisia toimia. On kuitenkin toimintoja, jotka tulee organisoida julkisesti. Mielestäni Suomen erinomaista julkista raideliikennettä ei tulisi rakentaa työnteekijöiden osuuskuntien tai yksityisten yritysten varaan.

Meidän tulisi puhua enemmän markkinoiden suunnittelusta kuin suunnittelusta markkinoiden vastavoimana. Kuinka demokraattisesti organisoitua tuo suunnittelu voi olla? Missä valtasuhteissa suunnitellaan? Minulla ei ole taikaratkaisua tähän vaikeaan ongelmaan. Pitää kokeilla. Ongelmaa voi ratkoa valtiota demokratisoimalla. Merkittävästi kansanvaltaisempi valtio demokratisoi vääjäämättä myös suunnittelua. Tarkoitapa se sitten erityisiä suunnitteluelimiä, jotka ovat suoraan demokraattisesti vastuullisia tai sitä, että ne ovat valtion demokraattisesti asettamia.

Ette ole kirjoittanut paljoakaan ympäristökriisien roolista sosialististen nykyutopioiden hahmottelussa. Ne murentavat pian vääjäämättä kapitalismia. Eman sipatoristen voimien tulisi reagoida nopeasti ja uskottavasti avautuviin mahdollisuuksiin. Kuinka näiden kriisien murtavaa tai hajottavaa potentiaalia voitaisiin kanavoida positiiviseksi voimaksi sosialistiselle muutokselle?

Minun olisi tietenkin pitänyt heti alussa mainita ympäristökriisi ajatteluni muuttajana. Jo 70-luvulla tiedostettiin näitä ongelmia, vaikka useimmiten puhuttiinkin vain ”saastumisesta”. Maan päivän viettäminen alkoi 1970. Silloin esitettiin myös terävää kritiikkiä siitä, että kapitalismi on syyllinen ympäristön pilaantumiseen. Tuolloin ei vain ollut vihiä siitä, että ongelma tekisi muutakin kuin ihmisten elämästä epämukavampaa. Sitä

pidettiin yhtenä inhimillisen kärsimyksen muotona. Katastrofitietoisuus puuttui. Ilmastonlämpeneminen ei ollut tapetilla.

Koko maapalloa uhkaava ympäristötuho hämmöittää nyt edessämme koko laajuudessaan. En totta vie ole työssäni systemaattisesti ottanut kantaa ympäristökriisiin. Olen lisännyt sen pitkään listaan syitä, joiden vuoksi kapitalismi on niin tuhoisa, vaihtoehtoja vaativa järjestelmä. Ympäristökriisit olisivat minusta helpommin ratkaistavissa demokraattisessa sosialismissa kuin kapitalismissa. Monet vasemmistolaiset tutkijat, jotka eivät ole ympäristötieteilijöitä, ovat nostaneet ympäristökysymyksen esille viime aikoina. Niiden joukossa, jotka sanovat maailmanlopun olevan käsillä, ovat niin Naomi Klein kuin ekstremistitkin. Heistä useat esittävät, että kapitalismin aikaansaama romahdus tekee elämästä kesämätöntä.

Kapitalismi tuskin haluaa tätä. Ei ole sen etujen mukaista estää sääntelyä, jolla ympäristöä turvataan. Sen sijaan kapitalistien intressissä on säilyttää valta. Eikä voi säilyttää valtaansa, jos tuhoaa planeetan.

Suurin osa ympäristötieteilijöistä poikkeaa apokalyptisestä ääriajattelusta. Heidän mukaansa maapallo tuskin autoituu. Sen sijaan kärsimys tulee lisääntymään valtavasti. Epäoikeudenmukaisuus lisääntyy paljon maailmanlaajuisesti ja pahentaa monien tilannetta entisestään. Tämä kaikki pitää mielestäni paikkansa. Ympäristökriisi luo uusia ja kasvavia murroksia useilla yhteiskunnan osa-alueilla. Nämä murrokset puolestaan asettavat valtavia haasteita taloudelle ja valtioille. Uusliberalismin nykymuodot eivät yksinkertaisesti voi selvitä. Kaikki ne mukautumisvaatimukset, joita ympäristökriisin kanssa eläminen edellyttää... Esimerkiksi merivallien pystyttäminen New Yorkin rannoille. Markkinat yksin eivät niitä rakenna.

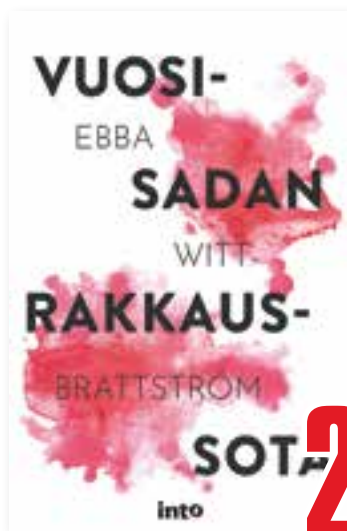
Ympäristökriisi voi kuitenkin olla kapitalismille jopa eduksi. Toinen maailmansota oli hyväksi yhdysvaltaiselle kapitalismille. Valtio omisti taistelualukset, mutta ei rakentanut niitä. Valtio teki sopimuksia varustamoiden kanssa. Kapitalistiset yritykset tulevat rakentamaan merivallitkin. Sellainen toiminta on kuitenkin yhteensopimaton uusliberalistisen kapitalismin kanssa, joka vastustaa laajoja julkisia investointeja ja valtion keskeistä roolia julkisten hyödykkeiden tuottamisessa sekä vaatii alhaista verotusta. Maailmansotaa käyvässä Yhdysvalloissa oli korkea verotus ja paljon valtiollista suunnittelua. Uusliberalismin näkökulmasta valtio kohdensi voimavaroja pakolla tiettyihin tarkoituksiin. Joku voisi kutsua sitä ”valtiokapitalismiksi”. Valtio pyöritti järjestelmää, mutta voitot menivät kapitalisteille.

Tämä on todennäköisempi tulevaisuuskuva kuin markkinoiden vapauteen perustuva uusliberalismi. Jonkinlainen valtiokapitalismin muoto syrjäyttää sen, mikä ei välttämättä merkitse pelkkää pahaa. Voi syntyä enemmän tilaa sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle kuin uusliberalismissa. Olen kuitenkin erityisen huolissani siitä, että hyvin todennäköisesti kohdataan autoritaarista valtiokapitalismia, johon ei kuulu demokraattisia lähtöoletuksia.

LUKEMISTA LUMI-INFERNOON

TILAA KUUMIMMAT OPUKSET NETTIKAUPASTAMME: WWW.INTOKUSTANNUS.FI

Ebba Witt-Brattstrom
**VUOSISADAN
RAKKAUSSOTA**

Tämän vuosisadan rakkaustarina, mahdoton ja mahdollinen. Ruotsin tunnetuimman feministin raateleva rakkausrunoelma.

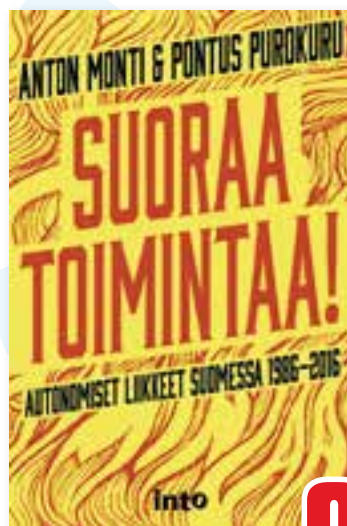
26⁹⁰

Luiz Buffato
**LISSABONISSA MUISTIN
SINUT**

Romaani paljastaa, millaista arki on työttömänä toisen luokan kansalaisena Euroopassa.

27⁹⁰

Anton Monti & Pontus Porokuru
SUORAA TOIMINTAA!

Kirja kertoo, miten eläinten oikeuksista, kaupunkikulttuurista, siirtolaiskeskustelusta, perustulo-vaatimuksesta ja uudesta luokkapuheesta tuli valtavirtaa.

24⁹⁰

Teivo Teivainen
**MAAILMANPOLIITTINEN
KANSALLISKÄVELY**

Terävä kirja kansallisista symboleista.

19⁹⁰

PSST! KUN LIITYT INNON YSTÄVÄKSI, SAAT 20 % ALENNUKSEN KAIKISTA KIRJOISTAMME.

into

Yhdysvalloissa ei uskoakseni siirrytä kansalaisoikeuksia peruuttavaan autoritarismiin. Mutta maassa näkyy huolestuttavia kehityskulkuja, jotka rapaattavat demokratiaa ja luovat tilaa paljon komentovaltaisemmille valtiokapitalismin muodoille kuin mitä olemme nähneet aiemmin. Donald Trump on niin perustavanlaatuisesti antidemokraattinen. Hän twiittasi, että NBC on tuottanut niin paljon vale uutisia, että siltä kannattaisi evätä lupa uutispalveluun. Diktaattorit sanovat: ”Jos julkaisette minua kritisoivia artikkeleita, teidät vaiennetaan.” En tietenkään ole yllätynyt, että poliittiset johtajat Trumpista Putiniin ajattelevat, että olisi mukava sulkea heitä vastaan hyökkäävät viestimet. Se on varmasti heidän keskuudessaan aika tavallinen tapa ajatella. Mutta kun joku heistä sanoo sen ääneen demokraattisessa yhteiskunnassa, sen tulisi johtaa tällaisen henkilön täydelliseen ulossulkemiseen politiikasta. Se ei yksinkertaisesti ole hyväksyttävää. Ei voi vaatia sanomalehden lakkauttamista, koska sen arvostelu kirpaisee. Trump vaatii ja selviää kuivin jaloin. Häntä paheksutaan, mutta esimerkiksi republikaanipuolue ei ole lakannut tukemasta häntä tuollaisten möläytysten jälkeen. Se on huolestuttavaa demokraattisten normien hylkäämistä.

Millaiseksi itse oletan tulevaisuuden 25 vuoden päässä? Onko Yhdysvallat mennyt kohti todellista utopiaa, sosiaalisesti valtauttavaa demokraattista sosialismia? Vai onko siitä kehittynyt valtiokapitalismi? Otetaan nyt nuo kaksi mahdollisina tulevaisuuksina. Uskon, että häijy valtiokapitalismi on todennäköisempi vaihtoehto. Siinäkin yhä äänestetään, mutta vaalit muistuttavat kumileimasinta.

Kehityskulku ei ole vääjäämätön. Vakavat poliittiset heilahdukset ovat mahdollisia: esimerkiksi demokraattisten käytäntöjen ja mahdollisuuksien parantaminen ja uudenlainen yhteiskuntasopimus, joka on sekä markkinasuuntautunut – jopa vahvalla kapitalistisella sävyllä – mutta hengeltään tasa-arvoisempi ja nykyistä solidarisempi. Voi myös seurata jotain sellaista, joka ei ole kullunutta retrososiaalidemokratiaa, vaan jonka voin ajatella merkitsevän laajasti sosialidemokraattisen tradition muutosta kohti demokraattista sosialismia... Minulla vain ei ole syvällisiä tai kovin originelleja ajatuksia siitä, kuinka kollektiivisista toimijoista saadaan kykeneviä rakentamaan edistyksellisiä vaihtoehtoja nykyisille ristiriidoilla.

Ainoa uskottava tapa rakentaa kestävää radikaalia ja samanaikaisesti demokraattista vasemmistolaista ympäristöprojektia on sosialistinen projekti. Vaikka kaikki vihreät eivät olekaan tätä mieltä. Ympäristökräisi voi hyvinkin olla perusta sellaiselle intressien määrittelylle, joka lujittaa tällaisen poliittisen koalition yhtenäisyyttä. Historialliset esimerkit ovat ikävä kyllä osoittaneet, että yhteiset edut eivät vielä riitä takaamaan kollektiivista solidarisuutta, sillä kaikenlaiset muutkin asiat vaikuttavat siihen, millä tavoin ihmiset haluavat toimia. Minua kauhistuttaa yhdysvaltalaisessa – ja osin eurooppalaisessakin, ranskalaisessa ja saksalaisessa – kontekstissa se, kuinka pelko ja viha yhdistyvät niin tehokkaasti yksinkertaisiin ja helppoihin spekulatioihin ongelmien poliittisista ratkaisumalleista.

Demokraattisen vasemmiston tarjoamat poliittiset ja yhteiskunnalliset ratkaisut ovat monimutkaisia. Se kääntyy näinä päiviä kannatusongelmaksi.

Politiikan tutkija Mark Lillaa haastateltiin hiljan *Helsingin Sanomissa*. Hän väitti, että yhdysvaltalainen vasemmisto häviää oikeistolle siksi, että se on niin fokusoitunut identiteettipolitiikkaan suuren enemmistön tarpeiden huomioimisen sijaan. Voiko tämä haitata utooppista ajattelua? Kuinka radikaalin, tasa-arvoa ajavan luokkataistelun tulisi mielestänne huomioida esimerkiksi sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvät tai ylipäätään vähemmistöpoliittiset kysymykset?

Lillan analyysi on aivan liian pinnallinen. Oikeisto keskittyy itse asiassa paljon enemmän identiteettipolitiikkaan kuin vasemmisto. Kyllä vasemmistokin puhuu identiteettikysymyksistä. Mutta se puhuu myös terveydenhoidosta kaikille. Se ei ole identiteettikysymys. Se puhuu prekaarisuudesta. Se ei ole identiteettikysymys. Se puhuu yliopisto-opetuksen mahdollistamisesta kaikille... Vasemmisto siis puhuu monista universaaleista asioista, jotka eivät ole millään tavoin identiteettispeifejä. Näiden lisäksi se sitten puhuu rodusta, seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Oikeisto sen sijaan puhuu miltei pelkästään identiteetistä. Uskonnollisesta identiteetistä, jos höristää korviaan evankelikaalisille, ja valkoisesta identiteetistä, jos vaihtoehto-oikeistoa kuuntelee... Oikeiston puhe kansallisesta edusta ja ylpeydestä – ”Amerikka ensin!” – on mitä puhtainta identiteettipolitiikkaa.

Vasemmistossa samantapainen politiikka on ehkä voimistunut ja vahingoittanut vasemmistoa. Mutta se ei ole syy siihen, miksi oikeisto on ollut vahvempi politiikassa. Viime vaaleissakin Hillary Clinton sai kolme miljoonaa ääntä enemmän kuin Trump. Hän hävisi vaalit Yhdysvaltain omintakeisen vaalijärjestelmän eli niin sanotun epäsuoran vaalivan vuoksi.

Demokraattisen puolueen johto on nähdäkseni vaalinut uusliberalismia aina 90-luvulta lähtien. Ehkä se alkoi aiemminkin. Samoin on laita Britannian Työväenpuolueen ’kolmannen tien’ ja useiden eurooppalaisten sosiaalidemokraattisen puolueiden. Ne kaikki periaatteessa omaksuivat markkinaorientoituneen näkemyksen. Ainakin USA:ssa otettiin finanssiliberalisaatio keinoksi asioiden parantamiseen. Eivätkä nämä tahot vieläkään ole pyrkineet päättäväisesti pois tästä mallista. Minä uskon, että tämä uusliberalismin vaaliminen on tehnyt vasemmistolle paljon enemmän hallaa kuin identiteettipolitiikan harjoittaminen.

Bernie Sanders asettui 2016 vaalikampanjassaan melkein kaikkia näitä uusliberalistisia elementtejä vastaan. Siksi hän sai paljon huomiota. Jos hänestä olisi tullut demokraatti ehdokas – mikä ei ollut kaukana – varsinainen presidentinvaali olisi voinut päättyä toisin. Hän on juutalainen, ateisti ja kutsui itseään sosialistiksi kamppaillessaan Trumpia vastaan. Trumpin kampanja Hillaryya vastaan meni henkilöön. Sama ei olisi toiminut Bernietä vastaan.

Onko teistä Yhdysvalloissa jo nyt ja lähitulevaisuudessa entistä enemmän tilausta sosialistisille ideoille?

Vaatimukset demokratian lisäämisestä ja talouden uudelleenorganisoinnista tasa-arvoon ja universalismiin perustuen sointuvat hyvin yksin monien ihmisten ajatusten kanssa. Näin on huolimatta siitä, nimitetäänkö jotain aatetta sosialismiksi tai demokraattiseksi egalitarianismiksi. Yhdysvalloissa on merkittävä osa väestöstä, joka tukee noita vaatimuksia, kun heiltä erityisesti kysytään niistä paketoimatta niitä aatenimikkeellä. Monet ihmiset mobilisoivat paikallisesti poliittisia liikkeitä vaikuttaakseen seuraaviin vaaleihin tukemalla sellaisia ehdokkaita, jotka ovat sitoutuneesti edistyksellisiä vasemmistolaisia demokraatteja. He siis tekevät vähän samaa kuin Teekutsu-liike teki republikaanipiireissä ennen viime vaaleja.

Samaa on tapahtumassa muuallakin. Jeremy Corbynin nousu Työväenpuolueen kärkihahmoksi Britanniassa ja Mélenchonin menestys Ranskassa perustuvat samanlaisten asioiden politisoimiseen, joita Sanders kannattajineen politisoi Yhdysvalloissa. Ne resonoivat ihmisten sosiaalisen todellisuuden kanssa nyt, mutta silti niitä ajavat kohtaavat suuria vaikeuksia. Suurpääoma on erittäin vihamielinen niitä kohtaan, jopa Yhdysvalloissa, joissa vaatimukset ovat hyvin maltillisia. Finanssikapitalismi inhoaa niitä. Yhdysvalloissa kaikkea mutkistavat oikeiston uskonnolliset kytkennät. Uskonto ei käsittäkseni ole niin vaikuttava tekijä Euroopassa. Ehkä siitä on kaijuja täälläkin, mutta ei kai homofobia jyllää Suomen politiikassa...?

Minusta vasemmiston identiteettipolitiikassa ajetaan tiettyjä ryhmiä koskevaa sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Homofobia on epäoikeudenmukaisista ja sarron yksi muoto. Jos tuetaan samaa sukupuolta olevien avioliittoja, yhtäläisiä oikeuksia ja ollaan syrjintää vastaan... ei se ole identiteettipolitiikkaa. Se on universaalia politiikkaa, jota sovelletaan tiettyyn sorrettiin ryhmään. Se on ihan sama juttu kuin Black Lives Matter -liikkeessä. Poliisiväkivalta afrikkalaisamerikkalaista väestöstä kohtaan on todellisuutta. Sen vastustaminen on epäoikeudenmukaisuuden vastustamista. Mielestäni sitä on parempi ajatella sosiaalisen oikeudenmukaisuuden politiikkana, joka nyt sattuu liittymään tietyn sorretun väestönosan identiteettiin. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden politiikka kiinnittyy selvästi tasa-arvoa ja solidaarisuutta tavoittelevaan luokkapolitiikkaan. Se ei ole epäpyhä pari, koska niiden molempien juuret ovat samoissa periaatteissa. Luokkapolitiikan uskottavuutta on nakertanut paremminkin sosiaalidemokraattisten puolueiden uusliberalisoituminen.

Olette moneen otteeseen kutsuneet päämääränne 'sosiaaliseksi sosialismiksi'. Se näyttää olevan jonkinlainen yhdistelmä sosialismia, sosiaalidemokratiaa, anarkismia ja tocquevilleläisiä kansalaisyhteiskuntaihanteita. Valaisisitteko tätä käsitettä *niin & näin* -lehden lukijoille?

Olin juuri konferenssissa Jenassa, Saksassa. Keskustelimme parhaasta tavasta kutsua niitä ideoita, joita minun

”Tavoitteenani on demokraattinen yhteiskunta, eikä pelkästään demokraattinen valtio.”

työni sisältää. Arvoja, joita käytän poliittisen kantani määrittelyssä, ovat tasa-arvo ja reiluus parina, demokratia ja vapaus parina, ja yhteisö ja solidaarisuus parina. Sana sosialismi ei ilmene ydinarvojeni määritelmässä. Kun kehittelem institutionaalista mallia ajatuksilleni ja pohdin keskeisiä periaatteita, jotka ohjaavat rakenteiden ja instituutioiden jäsenystä, käytän 'socialismia' yleiskäsitteenä tästä rakennelmasta. Ja yritän korostaa sosialismin tiettyjä puolia, ehkä hieman jopa epätoivoisestikin, irrottamalla siitä sanan sosiaalisuus vielä laatumääreeksi.

Tällä tavoin haluan erottaa sen etatismista. Sosiaalisessa sosialismissa valta on pääasiassa ihmisillä eikä valtiolla. Eikä puhe ole taloudellisesta mahdista vaan yhteiskunnallisesta vallasta, joka perustavanlaatuisesti nojaa demokratiaan. Kun sosialismi ymmärretään tällä tavoin, se merkitsee sosiaalista demokratiaa alusta loppuun. Valtion demokratisointia, talouden demokratisointia ja kansalaisyhteiskunnan demokratisointia. Tavoitteenani on demokraattinen yhteiskunta, eikä pelkästään demokraattinen valtio, kokonaisvaltainen demokraattinen valtuttaminen. Se tarkoittaa sitä, että kansalaiset hallitsevat omaa elämäänsä niissä instituutioissa, jotka heitä koskevat. Ja taloudelliset instituutiot koskettavat ihmisen oman elämän hallintaa hyvin paljon.

Tuo on se perusidea. Ehkä osin uppiniskaisuudesta, osin aiempien aikojen aatteiden takia olen ajatellut, että termi sosialismi olisi hyvä kantamaan noita ajatuksia. Jenassa nousi esille myös paljon muita ilmaisuja ja merkittäviä sijoituksia.

Yksi henkilö puhui neosocialismin puolesta. Silloin nykyideologioiden kentällä olisi neoliberalismi, neofasismi ja myös neosocialismi, jonka ajatukset pohjaavat

historiallisiin ajattelutapoihin ja aatteisiin, mutta saavat uusia muotoja ja ilmauksia. Sitten joku huomautti, että termiä neososialismi käytettiin Saksassa 1900-luvun alussa. Sen avulla kritisoitiin työväenliikkeen piirissä vallalla ollutta sosialistista ajattelua. Ja kun neososialistit erotettiin sosialistipuolueista kritiikkinsä vuoksi, he kääntyivät fasismiin, koska neososialismi oli itseasiassa hyvin autoritaarista ja teknokraattista sosialismia. Se soljui melko mutkatta yhteen kansallissosialismin kanssa. Neososialismista tuli äkkiä epäsuosittu käsite tässä konferenssissa.

Toiset esittivät sitten ekososialismia. Se ei suoranaisesti haasta aiemman sosialismin valtiokeskeistä luonnetta, mutta siihen kuitenkin sisältyy avoimempi määritelmä sosialismista. Yhdysvalloissahan on jo pitkään ollut ryhmä poliittisia aktiiveja, jotka ovat kutsuneet itseään ekofeministisocialisteiksi... Ja jotkut nimittävät itseään demokraattisiksi ekososialisteiksi.

Monimutkaisempi käsitteellinen avaruus antaisi kenties enemmän kommunikatiivista voimaa näille ajatuksille ja auttaisi välttämään vanhan käsitteen sudenkuoppia. Äitini, joka pitää kirjoituksistani ja hyväksyy ne, ei halua minun käyttävän sanaa ”marxismi” tai ”sosialismi”, koska ne molemmat saattavat estää ihmisiä ymmärtämästä, mitä todella yritän sanoa. Itse olen hyvin epävarma näistä käsitteistä... Termit eivät ole selviöitä, vaan niihin kertyy historian painolastia. 1800-luvulla tietyt käsitteet olivat oikein käyttökelpoisia, koska ne ilmaisivat hyvin tietyt edistykelliset ideat. Osa niistä on täysin käyttökeltomattomia tänä päivänä. Ajatellaan Marxin ’proletariaatin diktatuuria’. Sehän tarkoitti alun perin juuriaan myöten demokraattista yhteiskuntaa. Se ei viitannut autoritaariseen poliisivaltioon. Mutta ei sitä voi käyttää enää, kiitos historiallisten käännteiden. Tuo käsite ei vaan enää yksinkertaisesti kannä käsitystä todellisesta kansandemokratiasta.

Samalla tavoin ajattelen sanasta ”kommunismi”. Se on aika heikosti käytettävissä oleva enää tänä päivänä. Tiedän, että on monia edistykellisiä teoreetikoita, kuten Alain Badiou Ranskassa, jotka haluavat elvyttää sen ja antaa termille takaisin sen alkuperäisen hienon merkityksen. Minusta se vain on epärealistista. Badioun näkemys ei edusta kovin hyvää tiedonsosiologian ymmärrystä. Sanoihin kehittyä tietynlaisia merkityksiä ja tietynlaista valtaa. Ne ovat sosiaalisia ilmiöitä, eivät jotain, mitä voi valita käyttöön miten milloinkin mieli. ”Sosialismi” on moniselitteisempi termi. Oikeisto kutsui Yhdysvalloissa Obamaa sosialistiksi. Se itse asiassa auttoi poistamaan joitain termin negatiivisia konnotaatioita, koska suuri osa ihmisistä ei pitänyt häntä pahana tyyppinä, joka ajaa pahaa politiikkaa.

Mutta mistä puhun sisällöllisesti? Minusta sosialistisen talouden tulee olla institutionaalisesti heterogeenista. Minusta ei pidä vallita yhtä tiettyä sosiaalisten suhteiden muotoa, johon yritetään ruumillistaa kaikki tärkeimmät arvot, kuten tasa-arvo, demokratia ja solidaarisuus. Niinpä meidän tulee kysyä instituutioilta,

missä mitassa ne pystyvät edustamaan näitä periaatteita, jotka ohjaavat ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita. Valtionomistus on yksi tällainen muoto. Minusta valtion omistama rautatieverkosto on hyvä asia. Se voidaan toteuttaa teknokraattisesti, byrokraattis-autoritaarisesti, tai sitten rautateiden valtionomistus voi perustua demokratialle ja osallisuudelle, jolloin siihen on liitetty toimintakykyisiä kansalaisten foorumeita, joilla he voivat vaikuttaa rautatiepolitiikkaan. Vaikka minkälaisia demokraattisia mekanismeja voidaan ottaa käyttöön rautatiehallinnossa silloin, kun omistajana on valtio. Työntekijöiden osuuskunnat ovat demokraattisia instituutioita ja perustuvat sisäiseen suoraan demokratiaan, mutta silti ne tuottavat palveluita tai tuotteita markkinoille tarkoituksenaan tehdä voittoa. Ihmisillä voi olla yhteisöjä ja järjestöjä, jotka osallistuvat talouteen organisoimalla yhteisöpuutarhoja ja yhteisömaatalouden eri muotoja. Nämä kaikki sosiaalisten suhteiden muodot ilmentävät mainittuja arvoja.

Kuvaan kirjassani *Envisioning Real Utopias* ”kuusi erilaista tietä sosiaaliseen valtauttamiseen”. Niitä voisi yhtä hyvin kutsua ”kuudeksi sosiaalisten valtasuhteiden rakennelmaksi”. Erilaiset institutionaaliset muodot kuvastavat näitä rakennelmien yhdistelmiä eri tavoin. Sosiaaliseen sosialismiin eli demokraattiseen talouteen voi kuulua erilaisia institutionaalisia muotoja, joissa mainitsemani arvot toteutuvat. Laajetessaan ne voisivat rajoittaa sitä tilaa, jossa kapitalistiset käytännöt tapahtuvat.

Minulla ei valitettavasti ole ennustajan lahjoja. En pysty sanomaan, millaisia mahdollisia tulevaisuuksia seuraa aikamme kollektiivisista taisteluista. En tiedä, millainen lopullinen institutionaalinen tasapaino tulee olemaan ja mikä on kapitalististen toimintamuotojen osuus siinä. Luulen, että kapitalismia tulee kyllä olemaan, mutta se on kontrolloitua kapitalismia. Angela Merkel on sanonut, että tarvitaan ”markkinoihin sopeutuvaa demokratiaa”. Minun mielestäni tarvitsemme demokratiaan sopeutuvia markkinoita. Niiden täytyy muokautua vankkarakenteisen demokratian vaatimuksiin. Ja kun markkinat heikentävät demokratiaa – ja erityisesti kun kapitalistiset markkinat heikentävät demokratiaa – nuo heikentävät prosessit täytyy pystyä neutralisoimaan. Ja silti on mahdollista, että kapitalistisille markkinoille on oma tilansa. Tällaisessa markkinataloudessa markkinat eivät määräisi rajoituksia kaikelle muulle. Demokraattisessa taloudessa markkinat voivat ratkaista joitain ongelmia.

Haastattelu tehtiin Erik Olin Wrightin käydessä Jyväskylässä Utopia metodina -hankkeen vieraana lokakuussa 2017. Miikka Pyykkönen ja osa hankkeen tutkijoista ovat suomentamassa Wrightin teosta *Envisioning Real Utopias*. Käännös ilmestyy syksyllä 2019.

Jutun laaja verkkoversio on luettavissa osoitteessa: www.netn.fi/lehti/niin-nain-118

Feed your head.

The LRB is Europe's leading magazine of books and ideas. Published every two weeks, it remains the pre-eminent exponent of the intellectual essay as an art form in its own right, admired around the world for its fearlessness, its range and its elegance.

Get 12 issues for £12
www.lrb.me/niin

London Review
OF BOOKS

Kiintopisteitä totuuden jälkeisessä keskustelussa suunnistaville

Vaikka valheet, paskapuhe, propaganda ja salaliittoteoriat eivät tunnu olevan ihan heti menossa minnekään, aikamme hankalin ongelma saattaa silti olla ”totuuden jälkeinen” puhetapa. Ihmisillä on veraton kyky käyttää valtaa – ei vain yli muiden ihmisten, esimerkiksi lainkäytössä ja sotatoimissa, vaan myös yli muiden elämänmuotojen ja lopulta yli ympäristön, joka mahdollistaa vakautemme ja säilymisemme.

Jos haluamme päättää hyvin, päätösten tulisi perustua harhojen, kuvitelmien tai valheiden sijaan todelliseen maailmaan. Päätösten ja havaintojen välisen siteen heikentäminen uhkaa hyvien poliittisten valintojen lisäksi koko sitä tieteellisen tutkimuksen pyrintöä, jonka tarkoitus olisi ottaa selvälle tosiasiat, jotta voimme pohjata päätöksemme tietoon.

Mitä totuuden jälkeinen puhetapa tarkkaan ottaen on? Miten ja miksi sellaista on? Ja mitä voimme tai mitä sille pitäisi tehdä?

Sellaisten yksinkertaisten iskusanojen kuin ”totuuden jälkeinen”, ”vaihtoehtoiset tosiasiat” tai ”valeuutiset” takana on monimutkainen ongelmavyöhyke. Jotta kunnan kiistoja totuuden jälkeisyyden ongelmasta voitaisiin ylipäätään käydä, tarvitaan jaettuja koordinaatteja. Seuravassa on seitsemän keskeistä kiinnekohtaa.

1. Kun puhumme tosiasioista, puhumme väitteistä

Tosiasia voidaan välittää muille väitteenä, joka sattumoisin on tosi. Ennen kuin aletaan pohtia syvällisiä filosofisia kysymyksiä siitä, mitä totuus on, mietitään jokapäiväisiä tilanteita, jotka eivät tuota paljonkaan päänvaivaa.

Oletetaan, että aion napata vesipullon sammuttaakseni janoni, ja joku varoittaa minua: ”Se on vodkaa!” Ei pitäisi olla kovin vaikeaa selvittää, onko väite tosi: otetaan hörppy ja katsotaan, miten on. Monet muut väitteet ovat samalla tavalla suoraviivaisia: taloni numero on 9, minulla on kaksi peukaloa, jää sulaa kesäauringossa.

Kaikkien tosiasioväitteiden totuutta ei ole helppo selvittää (kuten onko jollain ulkomaisella johtajalla hallussaan joukkotuhoaseita), ja joitain on luultavasti mahdollon varmentaa (kuten onko meidän planeettamme ainoa, jolla on älyllistä elämää). Lisäksi tosiasiat on erottava mielipiteistä, joiden totuutta ei voi riippumattomasti ratkaista (kuten onko suklaa parempaa kuin vanilja).

Puhuessamme tosiasioista puhumme kuitenkin väitteistä, jotka kertovat tai esittävät nämä tosiasiat, emmekä aina niinkään itse tosiasioista. Toisin sanoen, kun puhutaan totuudesta, varsin usein keskitytään ihmisten esittämiin väitteisiin eikä niihin tosiasioihin, jotka nämä väitteet ehkä kertovat.

2. Tosiasiat rakentuvat sosiaalisesti

Koska käymme käsiksi tosiasioihin väitteiden avulla ja väitteet ovat kommunikatiivisia tekoja, tosiasiat ovat luonteeltaan käytännössä aina sosiaalisia. Monet tutkijat sanovatkin, että tosiasiat rakentuvat sosiaalisesti. Tämä on kolmella tapaa totta.

Ensinnäkin tosiasiat esitetään aina jossain tiettyssä kehityksessä. Tosiasioväitteen lausuja on aina ihminen, joka on päättänyt esittää juuri tämän väitteen muiden väitteiden sijaan, ja hän on päättänyt tehdä niin juuri näillä sanoilla eikä joillakin muilla.

Tahtomattaan tai tahallisesti puhuja korostaa aina jotakin ja jättää muuta taka-alalle. Lisäksi käytetty kieli, on se sitten englanti, arabia tai zulu, on itsessään sosiaalisesti ja historiallisesti rakentunut järjestelmä, jolla on omat sisäänrakennetut tapansa kehystää ja korostaa.

Toiseksi tosiasioita ei koskaan saada selvälle tai kerrota kulttuurisessa tai poliittisessa tyhjiössä. Tosiasioväitteet ovat aina kontekstinsa ja aikansa tuotteita, ja ne syntyvät aina tiettyjen ihmisten intresseistä ja näkökulmista.

Kolmanneksi on erityinen luokka tosiasioita, jotka ovat totta vain ihmisten uskomusten vuoksi. Yksi esimerkki on: ”Tämä auto on minun omaisuuttani.” Tämä omistusväite on totta vain suhteessa tiettyihin, sosiaa-

”Tosiasiat eivät yksin puhu puolestaan.”

listen instituutioiden tuottamiin sosiaalisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin.

Jos siis omistan auton, minulla on esimerkiksi oikeus päättää, kuka sillä saa ajaa ja milloin, ja velvollisuus maksaa sakko, jos liikennekamera tallentaa rikkeeni.

Useat ihmiset hyväksyvät, että tosiasiat voivat rakentua sosiaalisesti ainakin näillä kolmella tavalla. On kuitenkin tärkeää huomata, että mikään näistä tavoista ei uhkaa ajatusta siitä, että väitteidemme takana on karu todellisuus. Miten ikinä rakennan tai kehystän väitteeni tai mitä kieltä käytänkään tai mikä onkaan väitteeni käytöyhteys, jää sulaa kesäauringossa.

3. Uskomme lujasti mutta epäluotettavasti

Jotta väite olisi tosiasiaväite, sen täytyy olla tosi. Usko väitteen totuuteen ei tee siitä totta. Silti meillä on usein luja luottamus uskomuksiimme – yhtä hyvin silloin, kun ne perustuvat omiin ensikäden kokemuksiimme, kuin silloin, kun ne perustuvat siihen, mitä toiset ihmiset väittävät, kunhan vain luotamme tai samastumme näihin ihmisiin. Silti edes varmimmat uskomuksemme eivät välttämättä vastaa todellisuutta.

Kuten psykologi Elizabeth Loftus on monien muiden ohella jo ajat sitten osoittanut, ihmisen muisti on hämmentävän erehtyväinen¹.

Epätarkkoja tai vääriä muistoja voi syntyä pelkästään sen vuoksi, miten puhumme kokemuksestamme jälkikäteen, esimerkiksi poliisin haastattelussa rikoksen tapahtuttua. Pelkkä tarkoituksellisesti tai vahingossa esitetty ehdotus, että tilanne kulki jollakin tavalla, voi saada ihmisen uskomaan vankasti, että niin todella kävi.

Inhimilliset päättelytapaukset ovat toinen yleinen väärien uskomusten lähde. Ihmismieli ei ole mikään kylmän päättelyn mallikuva². Esimerkiksi inhimillisen ajattelun vahvistusharha saa meidät helposti hyväksymään havaintoja, jotka tukevat uskomuksiamme, ja hylkäämään tai jättämään huomiotta yhtä hyviä havaintoja, jotka olisivat uskomuksiamme vastaan. Monet muut ajattelun vinoumat voivat johtaa meidät omak-

sumaan epätosia uskomuksia ja sitä myöten esittämään väitteitä, jotka eivät ole totta.

4. Kaikki, mikä ei ole totta, ei ole valhetta

Totuuden kertominen on yleensä yksinkertaista. Uskomme jotakin, ja sitten välitämme uskomuksemme toiselle sanojen avulla: toteamme esimerkiksi, että pullossa on veden sijaan vodkaa.

Jos uskomuksemme on totta (pullossa tosiaan on vodkaa), niin väitteemme on totta. Jos uskomuksemme on väärässä (neste on itse asiassa vettä), niin väitämme jotakin, mikä ei ole totta, mutta tämä ei ole valehtelusta tai paskanpuhumista.

Valehtelija johtaa tarkoituksella muita harhaan sanomalla jotakin, minkä hän tietää olevan epätotta. Paskanpuhuja puhuu mitä puhuu tietämättä tai välittämättä, onko se totta³. Hämähäyttämisen nimellä tunnettu psykologisen kiusaamisen keino käyttää valehtelua ja paskanpuhumista järkyttämään toisen otetta todellisuuteen⁴.

Nämä erottelut osoittavat, että epätosia väitteitä voidaan esittää monista eri syistä. Puhujan aikomuksista riippuu, millainen väite on. Esittääkö puhuja väitteesä vilpittömästi? Onko hänen aikomuksensa harhauttaa? Vai eikö hän vain välitä?

5. Pelkkä tosiasian toteaminen ei saa ihmisiä uskomaan siihen

Mihin ikinä varsinaisesti pyrkiikään, jos haluaa saada muut hyväksymään väitteesä, ei riitä, että väitteet ovat totta. Poliitikot ja pr-ihmiset ovat jo pitkään tienneet, että siihen tarvitaan kertomus.

Ihmismieli on altis lähtemään mukaan kertomuksiin, ja siksi draaman kaarelle muotoiltu viesti, jossa on sympaattinen päähenkilö ja jännitteistä toimintaa, vakuuttaa kuulijan varmimmin.

Vaikka tutkijat on koulutettu tosiasioiden toteamiseen, monet saavat tuskastua siihen, miten toivot-

tomassa asemassa pelkät väittämät ovat mukaansatempaaviin tarinoihin verrattuna.

Niinpä tieteilijöille alkaa vähitellen valjeta, että väitteet eivät ole mitään ilman niitä kuljettavaa tarinaa. Tosiasiat eivät yksin puhu puolestaan.

6. Väitteet ovat perusteita

On puhuja sitten valehtelija tai paskanpuhujia, tarinan-iskijä tai vain väärässä, epätosi väite on vaarallinen. Tämä johtuu siitä, että se voi toimia perusteena toiminnalle ja uusille väitteille.

Ylipäätään tärkeimpiä syitä esittää väitteitä on päätöstemme ja tekojemme perustelu ja oikeuttaminen.

Jos sanon ”On melkein keskiyö”, en vain totea tosiasiaa vaan annan myös perusteita toiminnalle. Kun varoitan toista sanomalla ”Se on vodkaa!”, en vain väitä niin vaan annan toiselle perusteen jättää hörppy väliin.

Tai kun Bushin hallinto väitti Saddam Husseinilla olleen joukkotuhoaseita, se ei vain todennut asioiden laita vaan myös tarjosi perusteen miehittää Irak. Tämä väite toimi perusteena, vaikka myöhemmin se osoittautuikin epätodeksi, niin kuin monet olivat jo aiemmin arvelleet.

Väitteen hyväksyminen tai kannattaminen on olenaisesti sen seurausten hyväksymistä tai kannattamista. Ei siis ole yllättävää, että väitteen esittämisen päätarkoitus on saada muut hyväksymään se, eikä niinkään osoittaa se todeksi⁵.

Joissain yhteyksissä – esimerkiksi ideaalissa tieteellisessä keskustelussa – toiset saadaan hyväksymään jokin väite juuri tällä tavalla: osoittamalla väite todeksi. Totuus on silti vain yksi kriteeri, jonka perusteella väitteitä ja niiden seurauksia hyväksytään.

Toiset kriteerit noudattavat ihmisajattelun vinoumia tai kulttuurisia ja henkilökohtaisia mieltymyksiä, leikittelevät tunteilla tai vetoavat ihmisten identiteettipoliittisiin näkemyksiin. Muun muassa näillä keinoilla ”vaihtoehtoiset tosiasiat” saavat vaikutusvaltaa nykyisessä julkisessa keskustelussa.

Kun kiistellään tosiasioista, pöydällä on todellisuudessa se, mitä seuraisi, jos ihmiset hyväksyisivät tietyn väitteen. Juuri tämän takia tosiasiaväitteet on otettava vakavasti – ei siksi, että totuutta olisi periaatteellisesti suojeltava, vaan siksi, että on tultava toimeen sen kanssa, mitä seuraa, jos pidämme jotakin väitettä totena.

Kamppailussa ilmastonmuutoksen todellisuudesta ei viime kädessä ole kysymys minkään väitteen totuudesta. Kamppailu käydään siitä, mitä – jos mitään – on tehtävä.

7. Poliittinen valta voi aina häiritä

Toiminnan perustelemisesta voi tulla pelkkä rituaali, jos sattuu olemaan niin paljon poliittista valtaa, että joka tapauksessa saa tehdä, mitä haluaa. Hävyttömimmissä äärimuodoissaan poliittinen valta ei vaivaudu lainkaan perustelevaan toimintaansa.

Tällaisten äärimuotojen väline on väkivalta, ja väkivalta perustuu karuihin tosiasioihin. Luodit, kahleet ja vankilan muurit tekevät tehtävänsä välittämättä pätkäkään ihmisten ideologioista ja uskomuksista, syyllisyydestä tai syyttömyydestä.

Poliittisella vallalla voi tukahduttaa tosiasiaväitteitä tai tehdä niistä laittomia. Se voi hävittää ne julkisesta keskustelusta ja siten hävittää niiden mahdolliset yhteiskunnalliset vaikutukset. Poliittinen valta voi jopa tehdä tietynlaisista tosiasioista epätotta. Sellaiset sosiaaliset tosiasiat kuin omistajuus ja jäsenyys perustuvat oikeuksille ja velvollisuuksille, ja sosiaalisia instituutioita hallitsevat voivat kumota ne.

Poliittisen vallan vaikutusmahdollisuuksilla on kuitenkin rajansa. Vaikka kuinka haluaisimme sen olevan mahdollista, karujen tosiasiaväitteiden – esimerkiksi, että jää sulaa kesäuringossa – tukahduttaminen ei voi koskaan estää niitä olemasta totta.

Vastauksia tavoittamassa

Kiista rationaalisesta keskustelusta jatkuu.

Onko ongelma uusi vai vanha? Voiko sitä ratkaista, vai onko meidät tuomittu aina vain painiskelemaan epätotuuden kanssa? Onko nykyajan kommunikaation laajuus mullistanut ongelman? Onko ongelman ratkaisu poliittinen vai kulttuurinen?

On vielä paljon opittavaa ja paljon keskusteltavaa, mutta nykyisellään veikkaan, että tosiasiat tekevät meistä lopun ennen kuin me teemme niistä.

Suomentanut Risto Koskensilta

(Alun perin: Navigating the post-truth debate: some key co-ordinates. *The Conversation* 15.5.2017. Verkossa: theconversation.com/navigating-the-post-truth-debate-some-key-co-ordinates-77000)

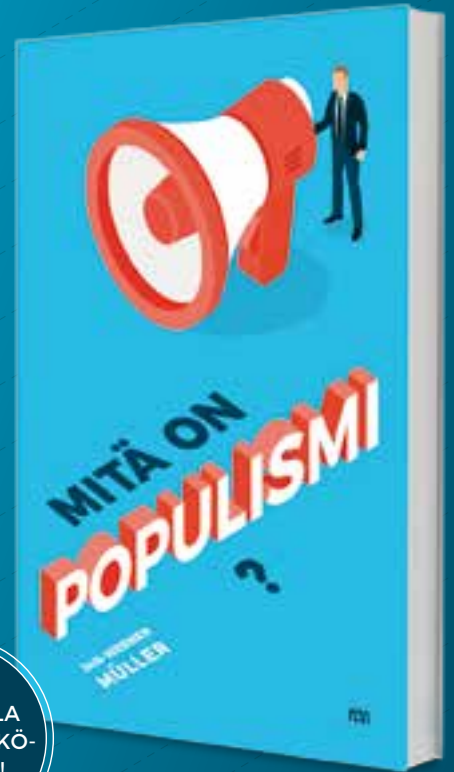
Vitteet & Kirjallisuus

- 1 Ks. law.uci.edu/faculty/full-time/loftus/ ja Not Guilty -projektin verkkosivut: sydney.edu.au/science/psychology/lab/notguilty/.
- 2 Ks. Wikipedian artikkeli ”Cognitive bias”: en.wikipedia.org/wiki/Cognitive_bias.
- 3 Harry G. Frankfurt, *Paskapuheesta* (On bullshit, 2005). Suom. Antti Nylén. Johnny Kniga, Helsinki 2006.
- 4 Frida Ghitis, Donald Trump is ”gaslighting” all of us. *CNN* 16.1.2017. Verkossa: edition.cnn.com/2017/01/10/opinions/donald-trump-is-gaslighting-america-ghitis/; John Keane, Post-Truth and the Unfinished Communications Revolution (Podcast). Verkossa: sydneydemocracynetwork.org/podcast-post-truth-unfinished-communications-revolution/. [”Hämäräyttäminen” on vakiintumaton suomennos englanninkieliselle psykologiselle termille *gaslighting*. – Suom. huom.]
- 5 John Brockman, The Argumentative Theory. A Conversation with Hugo Mercier. *Edge* 27.4.2011. Verkossa: edge.org/conversation/hugo_mercier-the-argumentative-theory.

POPULISMIN PIMEÄ PUOLI

”

Populismi on edustuksellisen politiikan alituinen varjo.”

SAATAVILLA
MYÖS SÄHKÖ-
KIRJANA!

JAN-WERNER MÜLLER
**MITÄ ON
POPULISMI?**

niin & näin -kirjat 2017
134 sivua
Suom. Tapani Kilpeläinen
ISBN 978-952-7189-24-5
Sähkökirja 978-952-7189-25-2

29€

(sähkökirja 22 €)
kestotilajalle -20 %

Kansan tahtoon kelpaa vedota, kun mieli väittää näkemystään vakavasti otettavaksi. Populistit sanovat edustavansa todellista kansaa, mutta tosiasiaassa populismi vaientaa kansan äänen, koska se ei suostu hyväksymään, että kansalla on aina yhtä monta ääntä kuin on kansalaisiakin.

Professori Jan-Werner Müller (s. 1970) pohtii kirjassaan populismin nousun syitä ja sitä, miten populistien esiin nostamista ongelmista voitaisiin keskustella vakavasti hyväksymättä silti populistien yksinkertaisuuksia. *Mitä on populismi?* antaa välineet ymmärtää ja tunkeutuu syvälle poliitikkojen retoriikan taakse.

Liisa Mäntänen, *Muttu vesi nousee* (2017), tempera ja öljyväri kankaalle, 151 x 225 cm

MARIA MÄKELÄ & HANNA NIKKANEN

”Kela pilasi elämäni”

Kohti parempia journalistisia tarinoita

Kertomusmuoto jyllää nykyjournalismissa – mutta onko se vaarallista? ”Hitaaseen journalismiin” erikoistuneen verkkomedia *Long Playn* päätoimittaja Hanna Nikkanen ja ”aikalaiskriittistä kertomuksentutkimusta” harjoittavaa Kertomuksen vaarat-hanketta (Koneen säätiö) johtava Tampereen yliopiston kirjallisuudentutkija Maria Mäkelä keskustelevat tiedotusvälineiden tarinallistumisbuumin taustasta, laajuudesta ja seurauksista.

Maria Mäkelä: Turun puukotusten jälkeisellä viikolla elokuussa 2017 yksi Ylen luetuimmista ja jaetuimmista verkkojutuista kertoi iskua todista-
neesta turkulaiseläkeläisestä Klaus Ristolasta. Kärjeksi oli nostettu Ristolaa moraalinen järkytys – eikä edes itse puukotuksista: ”Klaus Ristola seiso kahden metrin päässä veitsimiehestä ja tämän uhrista – ’Kuvottavinta oli, että nuori nainen otti selfien ruumiin kanssa’”.¹ Ylen toimittaja Heidi Laaksonen lähetti Kertomuksen vaaroille jutusta ilmiannon, jossa kertoi muistavansa Ristolaa ahkerana ja epäluotettavana uutisvinkkaajana Turun toimituksen ajoiltaan. Nyt Ristola oli päässyt kertomaan raffaavaa tarinaa ruumisselfiestä.

Mitä tapahtuu?

Hanna Nikkanen: Uutinen antoi monta syytä epäluuloon. Ensinnäkin nuori nainen toimimassa typerästi on kaupunkitarinan perinteinen premissi. Toiseksi kriisitilanteissa tyypillisesti syntyy paljon huhuja – tarinoilla nokitellaan, kun sivulliset haluavat seipittää itsensä kuohuttavaan tarinaan. Kolmanneksi koko uutinen näytti perustuvan vain yhden ihmisen toimittajalle kertomaan kokemukseen.

Kaupunkitarinoille on tyypillistä, että juttu leviää, jos se vahvistaa jotain uskomusta, joka yleisöllä jo on: esimerkiksi sitä, että nuorison kännykkäkulttuuri on sydämetöntä ja nuoret naiset ovat karseita pissiksiä, joista voi uskoa lähes mitä vain.

MM: Tyypillinen nykyuutinen: jonkun kadunmiehen kokemus. Uutista jaetaan, tapaus koetaan siis *edustuksellisenä*. Riittävän suosion saatuaan mahdollisesti tyhjästä temmattu kokemus onkin jo kohta *normatiivinen*. Ylen juttu poiki tietenkin lisäjuttuja, ja *Uusimaa* kaivoi jopa kriisipsykologin kommentoimaan selfien ottajan sielunmaisemaa².

HN: Minulle on palannut viattomuuden aikana mieleen harras mediaeettinen keskustelu, jota Suomessa käytiin kymmenen vuotta sitten koulusurmien uutisoinnista. Aivan salonkikelpoisia tiedotusvälineitä edustavat toimittajat olivat käyttäytyneet Jokelassa hölmösti. Silloin kriisipsykologien tehtävänä oli kertoa muun

muussa siitä, miten huhut, valheet ja väärät muistot ovat ominaisia kriisitilanteille, ja miten šokissa oleva ihminen voi käyttäytyä hyvinkin tunteettoman oloisesti. Juttu Turun ruumisselfiestä voi olla sepite tai sitten totta – mutta jos se on totta, se lienee kuvaus ihmisestä, joka on pois tolaltaan ja hyvin haavoittuva. Keskeinen ajatus Jokelan jälkeisessä keskustelussa oli, että kriisin keskellä toimittajan pitää hillitä itseään ja suhtautua erityisen pidättyväisesti silminnäkijäläusuntoihin, vaikka paine tuottaa yleisön tunnenälkää tyydyttävää uutisvirtaa olisi suuri.

Poliisi törmää samoihin ilmiöihin aina, kun tapahtuu suurta yleisöä järkyttävä väkivallanteko. Heidän intresseissään on karsia tekaistut jutut mahdollisimman nopeasti, koska niiden perässä poukkoilu vaikeuttaisi tutkintaa. Median pitäisi toimia samoin, mutta viraalilogiikka synnyttää vastakkaisen intressin: toimittajan ei tavallaan kannata olla lähdekriittinen Ristolaa raffaavaa tarinaa kohtaan, koska se luultavasti saa paljon klikkauksia, reaktioita ja jakoja. Kuten sitten saikin.

MM: Jos Ylekin keskittyy ensisijaisesti klikkauksien ja jakojen seuraamiseen, suojeleeko meitä lukijoita enää mikään näiden ”kokemuksellisten totuuksien” vyöryltä? Yle ei voi vedota samaan kuin *Helsingin Sanomat*: että vetävillä sankari- ja marttyyritarinoilla *rahoitetaan* tietopohjaista laatujournalismia. Journalismista tulee osa somen uusmoralistista jeesustelukoneistoa, jossa moraalinen opetus ja jakajien samanmielisyys korvaavat totuudellisuuden vaatimuksen.

HN: Tämä huomiokoneisto on olemassa myös ilman journalismia. Mainostajat hyödyntävät viraalitarinoita, poliisi ja poliitikot käyttävät niitä, niillä pyöritetään valituskampanjoita ja kalastellaan sometykkäyksiä. Viraa-lisuosiossa paistattelevat ei-journalistiset toimijat käyvät välillä lähellä journalismin omaa tonttia siinä mielessä, että ne kilpailevat samojen yleisöjen ajasta ja lojaaliudesta. Toimittajat ovat ajoittain kateellisia siitä, että joku muu saa mehustella tarinoillaan vapaasti, mutta meitä sitovat kuivat ja ankarat säännöt.

Tietenkin tiedotusvälineiden taloudellinen poikkeustila on jatkunut jo pitkään. Perustoimittaja on tietoinen siitä, että yleisön huomion voittaminen on

selviytymiskysymys. Onko reaaliaikaisen kävijäanalytiikkamonitorin alla istuvalla toimittajalla varaa eettisiin rajanvetoihin, jos aivan eettisen rajan toisella puolen olisi tarjolla moninkertainen yleisö? Yleisön huomio, jaot ja reaktiot ovat sellainen teollisuusvahvuinen magneetti, ettei Ylenkään journalismi ole täysin suojassa sen veto-voimalta.

MM: Mutta pitäisi lukea heikkoja signaaleja! Eikö kertomuskriittisyys ole nouseva trendi? ”Totuudenjälkeinen” aikahan on paljolti myös tarinallisuuden tulosta: tavallinen googlaaja on niin ylenpalttisen tieto- ja argumenttimäärän armoilla, että ihmisenkokoinen kokemustarina on kuin turvallinen kotoiluviltti, johon voi kääriytyä. Eihän tämä hyggeily voi loputtomasti jatkua! Joskus ne viltit riisutaan!

Olemme hankkeessamme antaneet tällaisille Klaus Ristola -kertomuksille nimen ”viraali *eksempulum*”, koska ne muistuttavat valitusaikaa edeltäneestä eksemplaaristen tarinoiden valtakaudesta. Tämä oli ennen journalismin ja romaanin tehtävänjakoa, ennen fakta–fiktioerontekoa sellaisena kuin sen tunneimme. Nykymedian tarinankerronta tuntuu palaavan keskiaikaisiin moraliitteihin ja pyhimyslegendoihin. Kuten Jeesuksen opettavaisissa tarinoissa, ”totuus” piilee yhteisesti jaetussa moraaliosassa eikä todenviittaavuudessa. Ei Jeesukseen aloittanut tarinoita: ”Tämä sattui yhdelle kaverilleni Nasaretissa”. Ne, jotka kyselivät silminnäköitä ja todisteita, eivät tajunneet olennaista.

Mallilukijat hyvinvointivaltiossa

MM: Toukokuussa 2015 lääkäri Tommi Koivu kirjoitti *Ilkka*-lehden kolumnissa kehitysvammaisesta Jonista, joka pakkasi työkseen ostoksia supermarketissa ja keksi aloittaa positiivisuuskampanjan ujuttamalla kannustavia mietelauseita asiakkaiden ostoskassoihin. Kolumni lähti tietenkin liiketuksen kyynelten siivittämään lentoon somessa. Äkkiä googlaajat kuitenkin käretyivät Koivun: sama tarina – ”Johnny the Grocery Bagger” – löytyi jo kaiken maailman amerikkalaisilta konsultti-, hyvinvointi- ja hengellisiltä sivuilta. Juttu oli siis liikuttavuudesta huolimatta alkuperältään täysin hämärä. Kriittikin pelästyttämänä Koivu kirjoitti jälkikirjoituksen, jossa sanotaan muun muassa näin:

”Emme voi tietenkään olla täysin varmoja, onko Jonin tarina totta, mutta ainakin minun lapsellinen sydämeni, joka uskoo rakkauteen, unelmiin ja onnellisiin loppuihin, haluaa uskoa että se on totta.”³

Muun muassa *Iltalehti* levitti ilosanomaa eteenpäin ja kertoi Koivun kolumnin olevan ”hyvää vauhtia noussemassa *Ilkan* vuoden luetuimmaksi jutuksi”. Milloin positiivisesta psykologiasta ja motivaatiotarinoista tuli sanomalehtien keskeistä sisältöä? Jonin tarina on paraatiesimerkki nykyjournalismin *self-help*iytymisestä ja kolumnisaatiosta: paras tarina on samaan aikaan opettavainen – jopa motivoiva – ja omakohtainen. Jakamisen

arvoista ei ole vain yksittäisen kolumnistin kokemus jostakin ilmiöstä, vaan *kolumnistin kokemus toisen kokemuksesta*. Hyvän elämän aakkosia eivät opeta meille nykyään filosofit eivätkä kirkonmiehet vaan journalistien ja kolumnistien tuttavapiiri, lähteenä ”erään ystäväni lapsen päiväkotikokemukset”.

HN: Kun minä ja Anu Silfverberg paljastimme someilmiö Enkeli-Elisan fiktioksi vuonna 2012, osa lukijoista reagoi kuten *Ilkkaan* kirjoittanut lääkäri: että tarina oli jostain enemmän kuin totta tai valetta, että se oli jollain korkeammalla tasolla hyödyllinen. Se oli myös muutaman toimittajan puolustus sille, että he olivat toistaneet tarinaa totena omassa jutuissaan.

Kertomuskriittiset luennat luovat kuitenkin sellaista näköharhaa, että tässä olisi tapahtunut jokin järkyttävä notkahdus ja että menneisyydessä olisi vallinnut osoitteleville tarinoille immuunin journalismin kultakausi. Toimittajia on aina houkutelut mahdollisuus luoda fiktionkaltaisia ehyitä kaaria ja selkeitä opetuksia. Yleisön puijaaminen on tietenkin epäreilua vallankäyttöä, vaikka tarkoitus olisi hyvä.

Mutta ”Jonin” tarinan positiivisuus ja tällainen arjessa kamppailevan yksilön voimaannuttaminen vaikuttavat kieltämättä uudelta piirteeltä. Ei sitä missään opeteta, mutta muutos on osunut hetkeen, jolloin toimituksissa on ryhdytty ajattelemaan yleisön jäseniä yksilöinä aivan eri tavalla kuin ennen. Alalla on siirrytty puhumaan ”mallilukijasta” siinä missä ennen puhuttiin yleisöstä tai kohdeyleisöstä: toimittaja suuntaa juttunsa yksilölle, ei esimerkiksi koko kansalle tai vaikka Lapin työväestölle. Mitä yksilöiden ajatellaan kaipaavan? Ilmeisesti lohtua, ajoittaista tuotumusta, elämäntaitoja ja tarinoita, joiden avulla he voivat ajatella itseään. Ja ne tarinat ovat aika turvallisuushakuisia ja keskiluokkaisia.

MM: Mallilukija? Narratologiassa puhutaan implisiittisestä lukijasta. Sillä tarkoitetaan tekijän ”ihanneyleisöä”, joka tajuaa ja jakaa kaikki tekijän merkitykset. Mutta miksi tämä mallilukija on tosiaan niin keskiluokkainen ja sovinnainen?

HN: Journalistisessa käytössä se on vähän eri käsite, sellainen tavoiteltavan demografian ruumiillistuma: autoileva keskipomo kehyskunnasta tai tiedostaen shoppaileva nuori nainen. Omana opiskeluaikanani tällaiset karikatyyrit liitettiin mainosmaailmaan ja kuuluivat siksi kartettavien ajattelutapojen joukkoon. Sittemmin ne ovat vahvasti lyöneet läpi journalismissa.

Mallilukijat rakennetaan sen perusteella, mitä eri demografioista jo tiedetään. Laatija ei tahallaan tee niitä kliseisiksi tai konservatiivisiksi, mutta ajattelutapojen muutokset tapaavat näkyä niissä vasta jälkijättöisesti, mikä taas tuottaa varovaista ja vanhoillista journalismia. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen käsitteleminen ei näennäisesti kannata, jos aiemman tiedon perusteella oletetaan, että jopa tiedostava nuori aikuinen, mallilukijarepertuaarin vakiohahmo, vain ahdistuu ilmastouutisista. Aihe todetaan mahdottomaksi siksi, että se on aina ollut mahdoton.

MM: Eli journalistisessa mallilukijassakin on aina jotain normittavaa! Vai onko nimenomaan tarinallisen

”Kela ei voi kertoa liikuttavaa tarina siitä, miten hakemukset pyritään käsittelemään aina määräajassa.”

journalismin mallilukija normittava? Tässä onkin yksi tarinallistumisbuumin isoja ongelmia. Kertomus on valikoivaa maailman esittämistä kokevan yksilön näkökulmasta, ja siksi se tuo mukanaan aina etiikan. Mitä valikoituu kerrottavaksi ja kenen kokemuksesta käsin? Somen tarinalogiikka on tehnyt kertomuksen etiikasta yksioikoista moralismia, koska se suosii vanhoja kristillisiä legendoja. Monitulkintaisen ja ratkeamattomia kysymyksiä ilmaan jättävän tarinan jakaminen on sosiaalinen riski. Siksi mallilukijakin on pahimmillaan taantumuksellinen tekele, eksemplaarinen *everyman* matkalla joko kadotukseen tai pelastukseen – mutta toisin kuin keskiajalla, nyt ei oikein ole käsitystä siitä, mitä ne kadotus ja pelastus ovat.

HN: Mitä mustavalkoisempi ja moralistisempi tarina, sen suurempia valintoja kertoja on joutunut tekemään: mitä mahtuu mukaan, mikä karsitaan pois, kenen kokemus on kertomisen arvoinen. Mallilukija on pahimmillaan journalistinen kikka, jolla kirjoittaja pesee käntensä vastuusta. ”En minä tee näitä valintoja omine arvoineni, vaan arvoista vastaa kysyntä, tämä fiktiivinen lukija. Tosin olen itse keksinyt hänet.”

MM: Ja tämä kaikki on vielä paketoitu viktoriaaniseen hyväntekijyyseetokseen! Kun halutaan kertoa ihmisenkokoisia tarinoita, siinä eivät jää ainoastaan ilmasto- ja ympäristöaiheet paitsioon vaan koko hyvinvointivaltio kasvottomine liikelaitoksineen.

Hankkeellemme tulee paljon ilmiantoja näistä ”Kela tai TE-keskus pilasi elämäni” -jutuista. Ne ovat oikein kerrottavan kertomuksen arkkityyppejä: kertomuksen luonnollinen kulkusuuntahan on marginaalista keskiöön, yksilöstä yleiseen. Nykyisten yksilötarinoiden ideologisena taustana ovat 60–70-lukujen *voicing*-ihmisoikeus-

liikkeet eli ”ääneen päästäminen”. Nykyään kuka tahansa voi ottaa tämän pienen ihmisen aseman, tarinamallit sallivat sen. Mutta Kela ei voi kertoa liikuttavaa tarina siitä, miten hakemukset pyritään käsittelemään aina määräajassa. Jaettavissa tarinoissa sankareita ovat ”arjen enkelit”, jotka sattuvat paikalle, kun ”kukaan muu ei auttanut”. Nykyajan suosituissa tarinoissa systeemi pettää ja yksilö pelastaa, sanoi meille myös toimittaja Anu Silfverberg Journalistiliiton opiskelijaseminaarin paneelikeskustelussa.

HN: Toisaalta teitä sitoo suomalainen konteksti: saatte ilmiantoja noista jutuista, koska Suomessa tehdään niitä. En usko, että tarinoiden kertominen hyvinvointivaltiosta olisi kohtuuttoman vaikeaa tai että tarinamuoto ohjaisi ihmisiä vastaansanomattomasti ”Kela pilasi elämäni”- tai ”ansaitseva köyhä” -tarinan suuntaan. On laiskaa fatalismia ehdottaa, että aika suuret ideologiset valinnat olisivat vain seuraus tarinabuumista.

Esimerkiksi ruotsalainen fiktio on täynnä rakkauskirjeitä sosiaalidemokratian taipaleelle ja yhteiskunnan tasa-arvoistumiselle. Ruotsalaisissa dekkareissa hyvinvointivaltio on aina uhattuna, ja megasuositut perhekronikat kertovat yhteiskunnan sodanjälkeisestä kehityksestä ja tasa-arvosta. Ihanissa *Aika on meidän* -tv-sarjassa (2017–) ja *Mies, joka rakasti järjestystä* -elokuvassa (2015) systeemitasoa on selvästi ajateltu ennen säntäämistä yksilötasolle ”karpoilemaan”. Norjalaisessa *Skamissa* (2015–2017) taas on vahvana juonteena usko julkiseen terveydenhuoltoon ja oikeuslaitokseen ja pelko siitä, mitä voi tapahtua, jos se usko horjuu.

Samalla Ruotsissa puhe uutismedian pelastamisesta on linkittynyt vaatimukseen, että etenkin veronmaksajien rahoilla tuettavan journalismin on kyettävä näyt-

tämään yleisölle, mitä demokratia, hyvinvointivaltio ja monikulttuurinen yhteiskunta ovat. Näihin vaatimuksiin liitetään konkreettisia tukiehtoja. Suomessa suunta on päinvastainen, ja Ylen tehtävänannosta on juuri poistettu maininta monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden edistämisestä.

Taitolaji vai resurssikysymys?

MM: Jotkut valveutuneet journalistit pommittavat meitä kritiikillä ja kysymyksillä: Eikö enää saa edes kertoa tarinoita? Millaisia tarinoiden sitten pitäisi olla? Ovatko journalistit pelästyneet somenarratologeja, vai ajatellaanko, että koska emme todellisuudessa tunne ammattia ja sen reunaehtoja, meidän humanistien on turha huu-della? Samalla ymmärrän, miksi pelkkä kritiikki ei riitä. Humanistiselle ja narratologiselle tutkimusprojektille poikkeuksellisesti olemme normatiivisia: tietyt kertomusmuodot, erityisesti viraali *eksemplum*, ovat tietyissä käyttöyhteyksissä harhaanjohtavia tai vähintäänkin arvaamatomia seurauksiltaan. Lisäksi peräänkuulutamme kertomusta taitolajina. Meillä on velvollisuus sanoa jotain rakentavaa siitä, miten tarinan kertomisen tapoja voisi viedä parempaan suuntaan.

HN: Vastakysymykset ovat hyviä! Totta kai kaltaisten jalkautuvien narratologioiden pitää puhua myös onnistuneista kertomuksista. Toimittajat ovat aika herkkänahkaisia. Myös oman alan sisältä esitetty kritiikki aiheuttaa helposti pahaa verta. Puheenne ”taidosta” osuu varmaan joskus arkaan paikkaan. Onnistuneiden narratiivisten juttujen takana ei ole vain taitoa vaan myös todella paljon työaikaa. Taidon ja lahjakkuuden ylistäminen on provosoivaa, kun hyvien ja paneutuvien juttujen teko on myös resurssikysymys.

MM: Esimerkiksi narratiivisen journalismin tradition ja taidon sanansaattaja Anu Nousiainen kritisoi Facebook-kommenteissaan meitä siitä, että heitämme journalismin tarinallisuuden ja erityisesti narratiivisen journalismin kunniaakkaan lajityypin samaan ”kertomuksen vaarojen” koriin somepäivitysten ja mainonnan kanssa. On totta, että välillä olemme valitelleet ”narratiivisesta journalismista” löysästi samalla, kun olemme analysoineet jotain Ylen paikallistoimituksessa huolimattomasti kyhättyä juttua pienestä ihmisestä. Kritiikki pitää ulottaa kuitenkin myös kunnianhimoiseen, amerikkalaisten oppien mukaan tehtyyn kaunokirjalliseen journalismiin – koska se näyttää nyt olevan kaikkien ihannelle *Long Play* onkin ollut siinä kotimainen edelläkävijä, jopa kouluttaja.

HN: Pahin väkisin väännetty narratiivisuus haastattelumiljöökliiseineen on alkanut vähentyä suomalaisessa journalismissa. Uudet opiskelijatkin ovat tarkkoja siitä, että ei kai heille opeteta sellaista ”kahvikupinarratiivista” journalismia. Kertomuksen vaaroilla hankkeena on luullakseni ollut vaikutusta siihen.

*Long Play*ssa juttuprosessi on hidas ja teemme älytömän paljon taustatyötä suhteessa siihen, mitä val-

miiseen juttuun päätyy. Se mahdollistaa sellaisten tarinoiden kertomisen, joihin sisältyy esimerkiksi ristiriitaisuutta, sekavuutta ja ambivalentteja hahmoja outoine motiiveineen. Sellainen on aina todellisuudelle uskollisempaa kuin jokin tuhannen merkin mittainen mustavalkoinen moraalitarina.

*Long Play*n liiketoiminta on rakennettu tietoisesti niin, että pieni palomuri estää meitä tietämästä liian tarkkaan, mikä myy. Palomuri syntyi alkutaipaleellamme, kun lakkasimme markkinoimasta yksittäisiä juttuja ja keskityimme myymään tilauksia, missä oli taloudellistakin järkeä. On helpompi valita aiheet puhtaasti journalistisin perustein silloin, kun emme voi antaa irtojuttumyynnistä kertyvän datan ohjata aihevalintoja edes alitajuisesti.

En usko, että tarinamuoto sinänsä sisältäisi kaikki ne huonot ominaisuudet, joita siihen välillä liitetään: että se olisi aina yltiöindividualistinen tai mustavalkoinen, tai hakeutuisi kohti pienimmän yhteisen nimittäjän samanmielisyyttä. Voisiko olla, että moralististen yksilötarinoiden lisääntyminen ja samanmielisyyden ja ympäristöön ja yhteiskuntaan liittyvien monimutkaisten tarinoiden puute ovat kaikki seurauksia tietynlaisesta lyhytjännitteisestä miellyttämiskulttuurista? Somekanavat perustuvat välittömän palautteen koukuttavuuteen, aivan kuten myös päivittäismedioiden toimitusten analytiikkamonitorit ylläpitävät alati päivittyvää tietoisuutta julkaistun sisällön suosiosta tai epäsuosiosta. Se ohjaa sisältöä muun muassa viraalin *eksemplumin* suuntaan, eli juuri sellaiseksi, mitä Kertomuksen vaarat kritisoi. Mutta viraali *eksemplum* ei ole ainoa mahdollinen tarinamuoto, se on tarinaksi ihan pikaruokaa.

Meistä on tullut hyvän narratiivisen journalismin evankelista: kun Kertomuksen vaarat keskittyy osoittamaan tarinajournalismin puutteita, meiltä toivotaan opetusta siitä, miten tarinoita voi käyttää onnistuneesti eli niin, ettei joudu käretytyksi teidän sivuillanne.

Saman aseman vuoksi olemme tavallaan norsunluutornissa. Jos minä nillitän somessa jostain ongelmallisesta uutisjutusta, jonka iltapäivälehdessä deskivuorolainen on tehnyt tunnissa, hän aivan ymmärrettävästi kokee asetelman epäreiluksi, koska minä en ole enää moneen vuoteen tehnyt sentyyppistä uutisvirtaa. Siksi on parempi, että kritiikki tulee alan ulkopuolelta, teidän kaltaiseltanne toimijalta.

Viitteet

- 1 Klaus Ristola seisoi kahden metrin päässä veitsimiehestä ja tämän uhrista – ”Kuvottavinta oli, että nuori nainen otti selfien ruumiin kanssa”. *Yle uutiset* 27.8.2017. Verkossa: yle.fi/uutiset/3-9799519
- 2 Millainen ohikulkija ottaa selfeitä ruumiin kanssa? – Kriisipsykologi: ”Ei sellainen ihminen alkuunkaan terve ole”. *Uusimaa* 28.8.2017. Verkossa: uusimaa.fi/artikkeli/554028-millainen-ohikulkija-ottaa-selfeita-ruumiin-kanssa-kriisipsykologi-ei-sellainen
- 3 Tommi Koivu, Suoraan silmiin. *Ilkka* 17.5.2015. Verkossa: ilkka.fi/mielipide/kolumnit/suoraan-silmiin-1.1834913

VILLE LÄHDE

Saako ilmastonmuutoksella pelotella?

Viime vuoden heinäkuussa julkaistu ilmastonmuutosta käsittelevä artikkeli ”The Uninhabitable Earth” herätti poikkeuksellisen julkisen kiistan, johon tutkijat osallistuivat näkyvästi. Tieteellistä tarkkuutta tärkeämmäksi kiistakysymykseksi nousi se, onko pelko toimiva ympäristöviestinnän keino. Kriitikot kiistivät pelon voiman tutkimuksiin nojaten, mutta tarkemmin katsoen viittaukset osoittautuvat ongelmallisiksi. Ihmisen psykologia ei ole yksinkertaista viestien ja reaktioiden mekaniikkaa.

”Lupaen, että se on pahempaa kuin kuvittelette.”¹ *New York Magazinessa* ilmestyi viime vuoden heinäkuun 9. päivä David Wallace-Wellsin artikkeli ”The Uninhabitable Earth”. Siltä varalta, että otsikko ”Asumiskelvoton maa” ei olisi tarpeeksi raflaava, alaotsikossa mainitaan ”nälänhädät, taloudellinen romahdus ja Aurinko, joka keittää meidät”. Verkkoversion kuvituksena on joukko fiktiivisiä ihmiskunnan jälkeensä jättämiä fossiileja – ensimmäisenä kallo aurinkolaseineen. Revittelyn tarkoituksena on siekailemanton pelottelu.

Wallace-Wellsin kirjoituksen idea on yksinkertainen: entä jos pahimmat IPCC:n skenaariot toteutuivat? Päästövähennykset epäonnistuisivat, hiilidioksidipitoisuus ilmakehässä jatkaisi nousuaan, ja ilmakehän keskilämpötila karkaisi kauas Pariisin sopimuksessa sovitun ”turvarajan” tuolle puolen. Kirjoittaja muistuttaa, että kahden asteen lämpenemistä pidettiin katastrofina, mutta nyt se on päämäärämme². Tappavat helteet lisääntyvät Euroopassakin, ja esimerkiksi monet Intian alueet muuttuvat liian kuumiksi ihmisasutukselle. Maailman ruokajärjestelmä romahtaa, ja uudet ja vanhat taudit piinaavat ihmiskuntaa. Valtameret röyhtäilevät myrkyä, ja ihmiskunta suistuu sotien aikakauteen.

Artikkelista tuli saman tien historian luetuimpia ilmastonmuutosta käsitteleviä kirjoituksia ja *New York Magazinen* luetuin artikkeli koskaan. Se joutui myrskyn silmään: alle viikossa ilmestyi ainakin kymmenkunta laajan levikin kannanottoa sitä vastaan tai sen puolesta. Mitään vastaavaa ei ilmastonmuutoskeskustelun historiassa ole käynyt. Mikä yllättävintä, kuuluvimmin äänessä olivat ilmastotutkijat, eivät ilmastonmuutoksen kieltäjät. Kiista koski faktojen paikkansapitävyyttä mutta ennen kaikkea sitä, saako ja kannattaako ilmastonmuutoksella pelotella.

Ilmastojournalismia tarkistava *Climate Feedback* -sivusto julkaisi perusteellisen arvionsa jutusta jo 12. heinäkuuta. Seitsemäntoista tutkijaa arvioi tieteellisen uskotavuuden alhaiseksi: osa väitteistä on virheellisiä, osasta puuttuu tarvittava konteksti, mutta monet muut osuvat

oikeaan. Etenkin kritisoitiin sitä, että tapahtumien todennäköisyys jää maallikkolukijalle hämäräksi.³ *New York Magazine* julkaisi kritiikkiin vastaavan osin korjatun ja laajasti annotoidun version 14. heinäkuuta⁴.

Artikkelin yksityiskohtia ja niiden ongelmia on turha kerrata, sillä niihin voi tutustua kätevästi mainituissa lähteissä. Kritiikki osoitti tekstissä virheitä ja liioiteltuja väitteitä. Ilman niitäkin olisi voinut kuvata ”pahinta mahdollista” skenaariota – ja kuvaus olisi silti ollut tarpeeksi kauhistuttava.

Entä kritiikin toinen terä? Onko oikein pelotella ilmastonmuutoksella, ja saako siten mitään hyvää aikaan? Suurin osa kommentaista vastasi kysymyksiin kieltävästi, mikä on kiinnostavaa jo sikäli, että Wallace-Wellsin juttu päättyi ilmastotutkijoiden optimistisiin näkemyksiin muutoksen mahdollisuuksista.

”He sanovat, että kun todella näemme maailman, jonka olemme saaneet aikaan, löydämme myös tavat tehdä siitä asumiskelpoisen. He eivät yksinkertaisesti voi kuvitella vaihtoehtoa.”⁵

Kritiikkiä ja puolivillaista viittaamista

Kriitikot hyökkäsivät rajusti ”tuomiopäivällä uhkailua” vastaan ja pyrkivät pönkittämään sanomisiaan tutkimusviittauksilla. Viittaukset osoittautuvat kuitenkin pääosin ongelmallisiksi.

Ensimmäiset myrskyn merkit näkyivät sosiaalisessa mediassa. Tulevaisuudentutkija Alex Steffen totesi Twitterissä, että epätoivo ei koskaan auta⁶. Ilmastotieteilijä Michael Mann, jota oli haastateltu juttuun mutta ei mainittu siinä, totesi Facebookissa: ”On vaarallista kuvata tutkimuksen tuloksia tavalla, joka esittää ongelman ratkaisemattomana ja ruokkii turmion, väistämättömyyden ja toivottomuuden tunnetta.”⁷

Muutaman päivän sisään ilmestyi useita kriittisiä kirjoituksia. Sosiologi Daniel Cohen kutsui 10. heinäkuuta kirjoitusta *Medium*-sivustolla ”katastrofipornoksi”

”Pelolla vetoamista’ on tutkittu ympäristöasioissa vähän.”

ja syytti Wallace-Wellsia luonnontieteen valikoivasta fetiöinnistä. Hänen mukaansa äärimmäisen lämpenemisen skenaarion kuvaaminen on turhaa, sillä todennäköisempi kehityskulku on ”ekoapartheid”, jossa yhdistyvät riittämättömät päästörajoitukset, laajamittainen ilmastonmuokaus ja eriarvoisuuden paheneminen. Väkiältä ja päästörajoitukset yhdistyvät, jos rajoituksia ei tehdä pyrkien tasa-arvoon ja demokratiaan.⁸ *Mashable*-sivustolla toimittaja Andrew Freedman varoitti 10. heinäkuuta julkaistussa jutussa, ettei ”tuomiopäivän skenaariota” kannata hyväksyä, sillä ”tuomio ja turmio vievät vain pelkoon ja halvaantumiseen, kuten tutkimukset osoittavat”. Hän ei kuitenkaan viittaa yhteenkään tutkimukseen. Siitä huolimatta Freedman päätyy suositteluun jutun lukemista kriittisellä silmällä.⁹

Meteorologi Eric Holthausin 10. heinäkuuta päivätty kirjoitus *Grist*-sivustolla niin ikään varoittaa, ettei pelottelu toimi. Hän liittää Wallace-Wellsin kirjoituksen survivalistisiin unelmiin ja väittää sen ”piehtaroivan” katastrofitunnelmissa.¹⁰ Kieltäessään pelottelun toimivuuden hän vetoaa ympäristöpsykologi Paul C. Sternin näkökulmakirjoitukseen. Stern kyllä toteaa, että pelko ei toimi, mutta nimenomaan silloin, jos toimintaa ei koeta mahdolliseksi¹¹. Taustalla oleva laboratoriotutkimus kuitenkin koskee yhdysvaltalaisen ilmastonmuutoksen kieltäjien urautuneiden asenteiden muutoksia, eikä jutussa edes esiinny sanaa ”pelko”! Holthaus viittaa toiseen osin saman ryhmän tutkimukseen, mutta sekään ei puhu pelottelusta. Kumpikin käsittelee sitä, miten ilmastotoimien ”muut hyödyt” voivat olla tutkimustiedon esittelyä tehokkaampi tapa vakuuttaa epäilijöitä.¹² Holthausin kolmas viite on mielipidekirjoitus¹³.

The New Republic -lehden toimittajan Emily Atkinin 10. heinäkuuta julkaistu kirjoitus viittaa sekin tutkimustietoon esittäessään, että pelko ei motivoi toimimaan ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Ensimmäinen viitattu tutkimus vuodelta 2009 ei kuitenkaan päädy tähän joh-

topäätökseen, ja lisäksi se koskee kuvien käyttöä. Laajassa kirjallisuuskatsauksessa kyllä mainitaan näkemykset, joiden mukaan pelko ei ole toimiva keino, mutta kirjoittajien mukaan näkemystä ei ole testattu empiirisesti. Ylipäätään ”pelolla vetoamista” on tutkittu ympäristöasioissa vähän, ja sen tehosta on eri näkemyksiä. Kuten Stern, tutkijat korostavat, että koettu toiminnan mahdollisuus on olennaista. Silti pelottavilla väitteillä ”on paikansa”.¹⁴

Toisen vuonna 2015 julkaistun tutkimuksen kohteena ovat nuoret. Siinäkin todetaan, että pelko voi vaikuttaa väärään suuntaan, mikäli tunne omasta vaikutusvallasta puuttuu – ja tämä on ymmärrettävä lähtötilanne nuorilla. Epätoivoa tulee välttää, mutta asian vakavuutta ei pidä peitellä. Tässäkin artikkelissa muistutetaan, ettei asiaa ole tutkittu kunnolla empiirisesti.¹⁵ On merkittävää, että kummassakin tutkimuksessa ilmastotoimia käsitellään vain yksilön elämäntapavalintoina, ja voi kysyä, miten paljon tämä rajaus vaikuttaa voimattomuuden tunteeseen¹⁶. Vaikka Atkin viittaa juttunsa otsikossa Cohenia siteeraten ”katastrofipornoon”, hän yllättäen kuitenkin päätyy kiittämään Wallace-Wellsin artikkelia. Hän varoittaa, että se voi ruokkia ilmastotoimien vastustajien syytöksiä ”alarmismista”, mutta siteeraa myös haastattelemaansa tutkijaa, jonka mukaan artikkeli ei varoittele tarpeeksi.¹⁷

Kummallisimpaan tieteelliseen viittaamiseen päätyy Victoria Herrman *The Guardian* -lehden jutussaan 12. heinäkuuta. Hän muistuttaa, miten tarinoiden käyttö vaikuttaa tapaamme lukea maailmaa ja toimia siinä. ”Nämä tuomiopäivän tarinat ovat väärässä, ja ne ovat vaarallisia.”¹⁸ Viitattu tutkimus kuitenkin ei käsittele lainkaan viestintää, eikä sen aiheena ole pelottelu vaan uuden masennusta koskevan integroidun teorian testaaminen¹⁹. Herrman vetää käytännössä tutkimuksen yhdestä virkkeestä suoran linjan siihen, että ihmiskuntaa ei tule esittää ilmastonmuutoksen toivottomana uhrina – ja

”Miksi on niin vaikea puhua maailman pahimmasta ongelmasta?”

olettaa lukijan puolesta Wallace-Wellsin väittävän näin²⁰.

Ilmastotieteilijä Michael Mannin, ilmastoviestijä Susan Joy Hassolin ja pilapiirtäjä Tom Tolesin 12. heinäkuuta julkaistussa *The Washington Postin* mielipidekirjoituksessa on kaikista kritiikeistä osuvin tutkimusviittaus vuoden 2014 artikkeliin, jossa vertaillaan tunteiden ja kognition roolia riskikäsitelyssä. Tämä tutkimus päätty esittämään, että ”huoli” ennustaa merkittävästi ilmasto-toimien kannattamista, mutta ”pelko” ei. Tutkijat kuitenkin varoittavat, että tutkimus on alustava ja erottelukyvytön.²¹

Onko kauheassa maailmassa peloteltava?

Wallace-Wellsin kirjoitusta puolustavia kannanottoja oli vähemmän, mutta niitäkin oli useita. Pelko on jälleen pääasiallinen puheenaihe.

The Atlantic -lehden toimittaja Robinson Meyer asettuu 10. heinäkuuta julkaistussa jutussaan kantojen välimaastoon. Hän kysyy alaotsikossaan, miksi on niin vaikea puhua maailman pahimmasta ongelmasta – kukaan ei osaa. Meyer kuvaa jännitettä optimististen kehityskulkujen, Trumpin hallinnon aiheuttaman epätoivon ja käynnissä olevien muutosten välillä²². Hänen mukaansa suuri osa tutkijoista on lopettanut tuomiopäivän puheet viitaten valintaa tukeviin tutkimuksiin – mutta Meyer ei esitä tutkimusviitteitä. Hänen oma kantansa ei kuitenkaan ole vakiintunut: ”En ole sitä mieltä, että toimittajien tulisi kehystää totuutta inspiroidakseen ihmisiä paremmin – se ei ole työmme. Mutta horjun aika lailla sen suhteen, tarvitaanko turmion kuvauksia vai ei.”²³

Sen sijaan 10. heinäkuuta päivätyssä jutussaan *Slate* -lehden toimittaja Susan Matthews asettuu puolustamaan Wallace-Wellsia ja kutsuu artikkelia ”aikamme *Äänettömäksi kevääksi*” viitaten Rachel Carsonin 1962 ilmestyneeseen ympäristöklassikkoon. Hänen mukaansa yksi-

löiden asenteita ja kulutustottumuksia ei ehditä muuttaa ajoissa, vaan on kerrottava totuus ja saatava ihmiset painostamaan poliitikkoja. Hän myös epäilee Wallace-Wellsin optimistista lopputulemaa: Trump on merkki ”uudesta ilmastonmuutoksen kieltämisestä”, joka ilmiön itsensä sijaan kiistää sen vakavuuden.²⁴

Daniel Roberts kiinnittää 11. heinäkuuta *Vox*-lehden jutussaan huomiota siihen, miten ihmisten käyttäytymistä koskeviin tutkimuksiin viitataan keskustelussa puolivillaisesti. Hän myös pohtii, että jos pelko toimii yhdistettynä toiminnan mahdollisuuksien kokemiseen, tarkoittaako tämä sitä, että mahdollisuuksia täytyy kuvata joka kerta: ”Jokaisen artikkelin ei tarvitse käsitellä kaikkea.” Roberts siteeraa Wallace-Wellsin puolustusta: keskitason ilmastoskenaarioita on totuttu näkemään pahimpina, ja ihmiset pitävät nykyisen jatkumista suhteellisen ennallaan todennäköisempänä kuin tuomiopäivän skenaarioita, vaikka kummatkin ovat yhtä epätodennäköisiä. Wallace-Wells pyrki ”ankkuroimaan lukijansa psykologisesti” uudelleen. Roberts myös esittää, että kriitikoiden ihmiskuva on yksioikoinen – kaikkien oletetaan reagoivan samalla tavalla samaan viestiin. Keskiertolukijan tavoittelu ei kuitenkaan tavoita ketään kunnolla.²⁵

Ympäristöjärjestö Sierra Clubin *Sierra*-lehdessä 14. heinäkuuta kirjoittava Jason Mark puolustaa artikkelia ”loiskauksena kylmää vettä kasvoille” ja kiittää Wallace-Wellsia siitä, että tämä on saanut draamallisesti tylsän hitaan ilmastonmuutoksen kaikkien huulille aikana, jolloin vaikkapa Trumpin hallinnon Venäjä-yhteyksien tutkimus on kuumimmillaan. Alle viikossa 2,5 miljoonaa ihmistä oli lukenut artikkelin! Mark kyseenalaistaa Mannin, Hassolin ja Tolesin siteeraaman tutkimuksen relevanssin mutta lukee sitä itse täysin päin honkia keskittyen vain yhteen virkkeeseen kirjallisuuskatsauksessa tutkimuksen johtopäätöksien sijaan. Hän viittaa terveysalan tutkimuksiin ”pelolla vetoamisen” tehosta ja

esittää, että terveystieteiden tutkimus voisi olla toimiva (ja tästä Kiinan ja Intiankin ilmastokeskustelun kehitys antaa osuviittoa). Markkin mukaan ilmastoviestinnässä tarvitaan ”inhimillisten tunteiden koko kirjo”.²⁶

New York Magazine julkaisi Wallace-Wellsin artikkelin annotoidun version heinäkuun 14. päivänä. Sen johdannossa hän toteaa, että välinpitämättömyys on pahempi asia kuin fatalismi ja että suurin osa ihmisistä ei suinkaan pelkää liikaa vaan liian vähän.

”Itse asiassa en edes ymmärrä, mitä ’liian peloissaan’ tarkoittaisi. Tutkimustiedon mukaan ilmastonmuutos uhkaa liki kaikkia ihmiselämän osa-alueita tällä planeetalla, ja toimimattomuus tuo ongelmat nopeammin liki. Tässä tilanteessa en pidä herjaavana, jos artikkelia tai sen kirjoittajaa kutsutaan alarmistiseksi. Hyväksyn tuon luonnehdinnan. Meidän tulisi olla hätäntyneitä.”²⁷

Hän viittaa ilmastotutkija James Hansenin artikkeliin ”tieteellisestä pidättyväisyydestä” vuodelta 2007. Hansenin mukaan tutkijoiden pelko olla ”poika, joka huusi sutta” ja tiedeyhteisön kannustus ylivarovaisiin kantoihin estää tutkijoita ottamasta kunnolla kantaa silloin, kun olisi aihetta.²⁸ Hansen on itse kertonut olevansa turhautunut Wallace-Wellsin artikkeliin²⁹.

Ihmisen tunteet eivät ole yksinkertaisia

Keskustelu vaikutti hiipuvan nopeasti viikon ryöpsähdysten jälkeen, etenkin kun *Climate Feedbackin* faktantarkistus ja artikkelin korjattu ja annotoitu versio oli julkaistu. Yllättäen tammikuun 4. päivä Lucia Graves palasi kuitenkin aiheeseen *The Guardian* -lehdessä. Hän toteaa, että käyttäytymistä koskevaa tutkimusta ei ole sovellettu pätevästi. Kummallakin puolella väittelyä on tukeuduttu tutkimukseen väärin, sillä inhimilliset tunteet ovat monimutkaisia ja henkilökohtaisesti vaihtelevia. Ilmastonmuutos ei ole myöskään monoliitti, vaan ihmiset kohtaavat sen eri tilanteissa.³⁰

Toisin kuin Robertsilla, Gravesilla on kuitenkin tukea – tuore *Nature Climate Change* -lehdessä ilmestynyt kahden psykologian ja aivotutkimuksen ja yhden ilmastoviestinnän tutkijan kannanotto keskusteluun. Kolmikko syyttää keskustelijoita siitä, että he pitävät tunteita yksinkertaisina vipuina tai katkaisijoina, joiden vaikutukset ovat ennustettavia ja yleisinhimillisiä. Lisäksi ”kansanpsykologinen” käsitys siitä, että arkikielessä kuvatut tunteet ovat erillisiä luonnollisia luokkia, ei ole tieteellisesti uskottava.³¹ Edellä mainitun Mannin ja kumppanien viittaaman tutkimuksen tekijät näkivätkin tutkimuksensa puutteeksi juuri sen, että he joutuivat nojaamaan tutkimuskohteiden omiin tunnenimityksiin.³²

Tutkimus ei tue yksinkertaista näkemystä tunnevaihtamisesta. Ilmastoviestintään ei löydy ”hopealuotia”, sillä samat viestit voivat tuottaa eri ihmisillä eri tuloksen. Intuitiiviset päätelmät voivat viedä ilmastoviestintää harhaan. Melko happamasti tutkijat toteavatkin:

”Vaikka tämä on ehkä itsestään selvä huomio, nykyinen tutkimus ja keskustelu vetoamisen tavoista eivät tavoita tätä tärkeää nyanssia.”³³

Täydellisen ilmastoviestinnän reseptin sijaan on yrittävä lähestyä ja ymmärtää yleisöä. Se on vaikeampaa mutta perustuu paremmin ihmistieteelliseen tutkimustietoon kuin yksinkertainen ja eettisesti ongelmallinen ajatus tunteiden ja toiminnan manipuloinnista.³⁴

Gravesin mukaan ”The Uninhabitable Earth” olikin ongelmistaan huolimatta ”parasta, mitä ilmastoviestinnässä on tapahtunut pitkään aikaan.”³⁵ Etenkin jos sitä seuraava keskustelu saa tutkijat ja journalistit miettimään tarkemmin omia ”intuitiivisia” kantojaan ilmastoviestintään, Graves on eittämättä oikeassa.

Kysymys pelottelun ja toiveikkuuden suhteesta ei kuitenkaan ole niin yksinkertainen. Kuten edellä ehdotin, jo tutkimuksessa rajattu käsitys yksilön roolista voi luoda epäuskkoa yksilön mahdollisuuksiin. Ehkä keskustelun toistuva jumiutuminen yhä uudestaan pelon ja toivon, optimismin ja pessimismin väliseen asetelmaan juontaa siinä, että yksilöllisen toiminnan ja rakenteellisten (tai poliittisten) ratkaisujen suhde jää niin hämäräksi.

Samasta syystä ilmastotieteen rooli viestinnässä ei ole liioin yksioikoinen. Tiede ei ole faktojen kokoelma vaan paras tapa tuottaa tietoa maailmasta, ja tarpeeseen sopiva tieto vaatii oikeita kysymyksiä. Ilmastofaktat eivät kerro siitä, miten ilmastonmuutoksen hillintä voisi onnistua. Se vaatii yhteiskunnallista tietoa ja tajua.

Yksilöllisen ja rakenteellisen erottelussa on yhtäältä mieltä. Se muistuttaa, että yksilöiden vaikutusvalta kulluttajana ja äänestäjänä on rajallinen ja että rakenteelliset muutokset esimerkiksi liikennejärjestelmissä, ruokajärjestelmässä tai energiantuotannossa eivät kasaannu markkinoiden magialla yksilöiden päätöksistä. Toisaalta erottelun näkeminen poissulkevana sivuuttaa tärkeitä huomioita. Ensinnäkin yksilöiden on mahdollista lisätä vaikutusvaltaansa liittoutumalla yhteiskunnallisissa toiminnassa – elämäntapavalinnat ja äänestyspäätökset ovat vain kansalaisuuden siivuja. Toiseksi monimutkaisten yhteiskunnallisten systeemien kuten ruokajärjestelmän muutos ei onnistu ilman muutoksia ihmisten elämässä ja luovuutta kaikilla tasoilla.³⁶

Joka tapauksessa isällinen mestarointi juuri oikeasta viestimisen tavasta suhtautuu toisiin ihmisiin joko yksinkertaisina otuksina tai yleistää oman kokemuksen universaaliksi. Toisia pelko voi halvaannuttaa, toisia se aktivoi. Toivoa voi löytyä myös toivottomuuden keskellä, ja pessimistikin voi säilyttää toimintakykynsä, jos vaihtoehto tuntuu vielä kauheammalta.

Viitteet

- 1 Wallace-Wells, 2017a.
- 2 Olen kirjoittanut ilmastonmuutoksen turvarajoista laajan populaarin katsauksen, ks. Lähde 2017b.

- 3 *Climate Feedback* 2017. Faktakriitikistä ks. myös Mooney 2017. *Climate Feedback* on toimiva kansainvälinen tutkijaverkosto. Sille antaa institutionaalisen kodin ja rahoitusta University of California Mercedin ilmastokommunikaation keskus.
- 4 Wallace-Wells 2017b.
- 5 Wallace-Wells 2017a.
- 6 Verkossa: <https://twitter.com/AlexSteffen/status/884262230279176193>
- 7 Verkossa: <https://www.facebook.com/MichaelMannScientist/posts/1470539096335621>
- 8 Cohen 2017.
- 9 Freedman 2017.
- 10 Holthaus 2017.
- 11 Stern 2012.
- 12 Bain ym. 2012; Bain ym. 2015.
- 13 Ornish 2014.
- 14 O'Neill & Nicholson-Cole 2009.
- 15 Stevenron & Peterson 2015.
- 16 Lähde 2017a.
- 17 Atkin 2017.
- 18 Herrman 2017.
- 19 Haefel ym. 2008.
- 20 Herrman 2017.
- 21 Mann ym. 2017; Smith & Leiserowitz 2014.
- 22 Meyer 2017. Hän viittaa ilmastopäästöjen tasaantumiseen, joka osoitettiin valitettavasti väliaikaiseksi eikä muutenkaan pitänyt paikkansa. Ks. Lähde 2017b.
- 23 Meyer 2017.
- 24 Matthews 2017.
- 25 Roberts 2017.
- 26 Mark 2017.
- 27 Wallace-Wells 2017b.
- 28 Hansen 2007.
- 29 Mark 2017.
- 30 Graves 2018.
- 31 Chapman ym. 2017.
- 32 Smith & Leiserowitz 2014.
- 33 Chapman ym. 2017, 851.
- 34 Chapman ym. 2017.
- 35 Graves 2018.
- 36 Ben Ramalingamin teos *Aid on the Edge of Chaos* käsittelee perusteellisesti sitä, miten toivoton ”kontrollin illuusio” on monimutkaisten järjestelmien hallinnoinnissa, ja miten ylätason kontrollin pyrkimys on monien kehitys- ja avustustyön ongelmien taustalla. Ramalingam 2013.
- Chapman, Daniel A., Lickel, Brian & Markowitz, Ezra, Reassessing Emotion in Climate Change Communication. *Nature Climate Change*. Vol. 7, No. 12, 2017, 850–852.
- Climate Feedback*, Scientists explain what New York Magazine article on ”The Uninhabitable Earth” gets wrong. 12.7.2017 (täydennetty myöhemmin). Verkossa: <https://climatefeedback.org/evaluation/scientists-explain-what-new-york-magazine-article-on-the-uninhabitable-earth-gets-wrong-david-wallace-wells/>
- Cohen, Daniel, How New York Mag’s Climate Disaster Porn Gets it Painfully Wrong. *Medium*. 10.7.2017. Verkossa: <https://medium.com/@aldatweets/new-york-mags-disaster-porn-gets-it-painfully-wrong-33f49e039999>
- Freedman, Adrew, Do Not Accept New York Mag’s Climate Change Doomsday Scenario. *Mashable*. 10.7.2017. Verkossa: <https://mashable.com/2017/07/10/new-york-mag-climate-story-inaccurate-doomsday-scenario/#SIQw3EGvtPq9>
- Graves, Lucia, Which works better: climate fear, or climate hope? Well, it’s complicated. *The Guardian*. 4.1.2018. Verkossa: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jan/04/climate-fear-or-hope-change-debate>
- Haefel, Gerald J. ym., Hopelessness Theory and the Approach System. Cognitive Vulnerability Predicts Decreases in Goal-Directed Behavior. *Cognitive Therapy and Research*. Vo. 32, No. 2, 2008, 281–290. Verkossa: <https://www3.nd.edu/~ghaefel/Resources/Haefel%20et%20al%202008.pdf>
- Hansen, James, Scientific Reticence and Sea Level Rise. *Environmental Research Letters*. No. 2, 2007. Verkossa: <http://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/2/2/024002/pdf>
- Herrman, Victoria, Doomsday narratives about climate change don’t work. But here’s what does. *The Guardian*. 12.7.2017. Verkossa: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jul/12/doomsday-narratives-climate-change-dangerous-wrong>
- Holthaus, Eric, Stop scaring people about climate change. It doesn’t work. *Grist*. 10.7.2017. Verkossa: <https://grist.org/climate-energy/stop-scaring-people-about-climate-change-it-doesnt-work/>
- Lähde, Ville, Älä eksy silpputiedon viidakoon. *Huuli*. Kesä 2017a, 38–45. Verkossa: <http://www.huulilehti.fi/ala-eksy-silpputiedon-viidakoon/>
- Lähde Ville, Sadan vuoden urakka. Miten ilmaston kanssa eletään. BIOS-tutkimusyksikön blogi, 4.12.2017b. Verkossa: <http://bios.fi/sadan-vuoden-urakka-miten-ilmaston-kanssa-eletaan/>
- Mann, Michael, Hassol, Susan Joy & Toles, Tom, Doomsday Scenarios are as Harmful as Climate Change Denial. *The Washington Post*. 12.7.2017. Verkossa: https://www.washingtonpost.com/opinions/doomsday-scenarios-are-as-harmful-as-climate-change-denial/2017/07/12/880ed002-6714-11e7-a1d7-9a32c91c6f40_story.html?utm_term=.538e68a5e2a3
- Mark, Jason, Fear Factor. A Defence of New York’s Climate Doom Cover Story. *Sierra*. 14.7.2017. Verkossa: <https://www.sierraclub.org/sierra/fear-factor-defense-new-yorks-climate-doom-cover-story>
- Matthews, Susan, Alarmism is the Argument We Need to Fight Climate Change. *Slate*. 10.7.2017. Verkossa: http://www.slate.com/articles/health_and_science/science/2017/07/we_are_not_alarmed_enough_about_climate_change.html
- Meyer, Robinson, Are We as Doomed as That *New York Magazine* Article Says? *The Atlantic*. 10.7.2017. Verkossa: <https://www.theatlantic.com/science/archive/2017/07/is-the-earth-really-that-doomed/533112/>
- Mooney, Chris, Scientists challenge magazine story about ‘uninhabitable Earth’. *The Washington Post*. 10.7.2017. Verkossa: <https://www.washingtonpost.com/news/energy-environment/wp/2017/07/12/scientists-challenge-magazine-story-about-uninhabitable-earth>
- O’Neill, Saffron & Nicholson-Cole, Sophie, ”Fear Won’t Do It”. Promoting Positive Engagement With Climate Change Through Visual and Iconic Representations. *Science Communication*. Vol. 30, No. 3, 2009, 355–379.
- Ornish, Dean, Love, Not Fear, Will Help Us Fix Climate Change. *Time*. 30.9.2014. Verkossa: <http://time.com/3450002/love-not-fear-will-help-us-fix-climate-change/>
- Ramalingam, Ben, *Aid on the Edge of Chaos*. Oxford University Press, Oxford 2013.
- Roberts, David, Did That *New York Magazine* Climate Story Freak You Out? Good. *Vox*. 11.7.2017. Verkossa: <https://www.vox.com/energy-and-environment/2017/7/11/15950966/climate-change-doom-journalism>
- Smith, Nicholas & Leiserowitz, Anthony, The Role of Emotion in Global Warming Policy Support and Opposition. *Risk Analysis*. Vol. 34, No. 5, 2014, 937–948.
- Stern, Paul C., Fear and Hope in Climate Messages. *Nature Climate Change*. Vol. 2, No. 8, 2012, 572–573.
- Stevenson, Kathryn & Peterson, Nils, Motivating Action through Fostering Climate Change Hope and Concern and Avoiding Despair among Adolescents. *Sustainability*. Vol. 8, No.6, 2015.
- Wallace-Wells, David, The Uninhabitable Earth. *The New York Magazine*. 9.7.2017a. Verkossa: <http://nymag.com/daily/intelligencer/2017/07/climate-change-earth-too-hot-for-humans.html>
- Wallace-Wells, David, The Uninhabitable Earth, Annotated Edition. *The New York Magazine*. 14.7.2017b. Verkossa: <http://nymag.com/daily/intelligencer/2017/07/climate-change-earth-too-hot-for-humans-annotated.html>

Kirjallisuus

- Atkin, Emily, The Power and Peril of ”Climate Disaster Porn”. *The New Republic*. 10.7.2017. Verkossa: <https://newrepublic.com/article/143788/power-peril-climate-disaster-porn>
- Bain, Paul G., Hornsey, Matthew, Bongiorno, Renata & Jeffries, Carla, Promoting Pro-environmental Action in Climate Change Deniers. *Nature Climate Change*. Vol. 2, No. 8, 2012, 600–603.
- Bain, Paul G. ym., Co-benefits of Addressing Climate Change Can Motivate Action Around the World. *Nature Climate Change*. Vol. 6, No. 2, 2015, 154–157.

Ilmastokertomusten vaarat

Hirmumyrskyjä, tulvia, tappavaa kuivuutta ja kuumuutta. Toistuvia taisteluja ääriolosuhteita vastaan, selviytymiskamppailuja yhteiskunnan infrastruktuuriin hajotessa. Ihmisen aiheuttaman ilmastomuutoksen seuraukset taipuvat helposti apokalyptisiksi katastrofikertomuksiksi, joissa ihmisyksilöt ja -yhteisöt joutuvat vastakkain luonnonelementtien kanssa. Nykykulttuuri sisältää valtavan määrän fiktiivisiä ja faktuaalisia tarinoita, jotka pyrkivät antamaan ymmärrettävän muodon käynnissä olevalle maapallonlaajuiselle ekologiselle muutokselle. Mutta kuinka hyvin kertomukset tavoittavat muutoksen kompleksisia sosiaalimateriaalisia prosesseja?

Ilmastomuutoksen kaltaisten planetaaristen ympäristöongelmien muoto ja mittakaava ylittävät arkipäiväisen kokemushorisonttimme¹. Niiden syyt ja seuraukset leviävät laajalle niin tilallisesti kuin ajallisestikin, ja niiden olemassaoloa voi hahmottaa lähinnä monitieteisen tutkimuksen pohjalta laadittujen matemaattisten mallien ja ennusteiden avulla. Timothy Mortonin termein ne ovat hyperobjekteja, joiden suora kokeminen on mahdotonta, vaikka ilmiöt ovat todellisia². Maapallon keskilämpötilan muutokset uhkaavat ihmiselämää, mutta ne eivät ole ihmisaistein havaittavissa. Yksittäiset sääilmiöt eivät anna kokonaiskuvaa ilmastomuutoksesta, joka on tilastollisesti havainnoitava, vuosikymmenien ja -satojen kehityskulku. Ilmastomuutoksen prosessit ulottuvat yli ihmiskokemusten, ja niiden syy-seuraussuhteet tulevat aina näkyviin viipeellä. Planetaaristen ongelmien abstraktiuden vuoksi niiden representointi on vaikeaa.

Ympäristöhumanismin jaettu lähtöoletus on ollut, että yhteiskunnan kykenemättömyys vastata planeetanlaajuisiin ympäristöhaasteisiin johtuu oikeanlaisten kertomusten puutteesta. Ilmastomuutos, joka usein nousee edustamaan metonymisesti myös muita planetaarisia ympäristökysymyksiä, taipuu abstraktiutensa ja mittakaavansa vuoksi huonosti osaksi ihmiskokemuksen arkisissa puitteissa esitettäviä kertomuksia. Erityisesti ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen kuuluu kuitenkin usein ajatus siitä, että etenkin fiktiivisten kertomusten tehtävänä on muuttaa abstrakti konkreettiseksi ja tuoda hankalasti hahmotettavat luonnontieteen faktat lähemmäs inhimillistä kokemusta. Ilmastomuutosta käsittelevälle fiktiolle hahmotetaan näin pragmaattinen tavoite: sen on tehtävä faktatietous ymmärrettäväksi myös emotionaalisella ja moraalisisella tasolla.³

Kuten Hannes Bergthaller on tuoreessa artikkelissaan todennut, pragmaattinen kysymys ekologisista tuhoista käsittelevien kertomusten retorisisesta vaikuttavuudesta on silti erotettava kertomusten episteemisestä arvosta. ”Hyvät tarinat” voivat ylläpitää ympäristötyöhön tarvittavaa yhteisöä ja edesauttaa ei-toivottujen kehityskulkujen torjumista, mutta ne eivät välttämättä kuvaa

millään tavoin todenmukaisesti ilmastomuutosta tai siihen liittyviä materiaalisia prosesseja. Kertomusten kyky pelkistää kompleksinen todellisuus kiinnostavaan, helposti välitettävään ja muistettavaan muotoon pitää sisällään vaaran, että vaikeammin representoitavat prosessit jäävät huomiotta. Kertomusten synnyttämä kosketus ympäristökysymyksiin voikin pahimmillaan tuottaa petollisen yksinkertaistavia näkemyksiä ongelmien aiheuttajista ja niiden vaatimista ratkaisuista.⁴

Kertomukset ekokriitikissä

Ekokriittisen kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksen tyypilliset oletukset kertomuksista näkyvät hyvin esimerkiksi Adam Trexlerin ilmastofiktiota käsittelevässä tutkimuksessa *Anthropocene Fictions. The Novel in the Time of Climate Change* (2015). Trexler esittää, että ilmastomuutoksella on ollut merkittäviä vaikutuksia nykymaanin muotoon. Yli 150:tä romaania käsittelevä tutkimus katsoo, että ilmasto- tai antroposeenifiktio – joita Trexler käyttää synonyymeinä – on tarjonnut ei-inhimillisille olioille lisääntyvän mahdollisuuden vaikuttaa niistä esittämiimme kertomuksiin. Vaikka tämä on tarkoittanut muutoksia esimerkiksi kirjallisuuden henkilöhahmoissa, tarinamaailmoissa ja esittämisen tavoissa, ovat kirjalliset kertomukset kyenneet Trexlerin mukaan mukautumaan ilmastomuutoksen esittämiseen. Parhaiten muutostarpeeseen vaikuttaa vastanneen populaari genrekirjallisuus, jonka keinovalikoimaa myös arkirealistinen kerronta on ilmastomuutosta käsitellessään paikoin intoutunut lainaamaan.⁵

Trexlerin teos sitoo kertomukset ja ihmistoimijuuden toisiinsa ja korostaa poliittisen vastuunoton ja yhteistyön tarvetta. Kertomukset kytketään siis suoraan ilmastomuutoksen hillitsemisen vaatimiin toimenpiteisiin. Näin esimerkiksi viime vuosien dystooppisen ja postapokalyptisen kirjallisuuden aalto voidaan tulkita nykylukijoille suunnatuiksi varoituksiksi: pelottavien tulevaisuuskuvien tavoitteena on kannustaa lukijoita tunnistamaan todellisia yhteiskunnan ja ympäristön uhkakuvia ja toimimaan niitä vastaan. Niin Trexlerin kuin monien

muidenkin ekokriitikojen perimmäisenä tavoitteena on perata erilaisten kertomusten ja kirjallisuudenlajien mahdollisuuksia ja potentiaalisia sudenkuoppia laajamittaisen ekologisen katastrofin torjunnassa. Vaikka lähestymistapa korostaa ihmistoimijuutta, sisältyy siihen tyyppillisesti myös toive kertomuksista, jotka voisivat entistä laajemmin nostaa esiin niin elävän kuin elottomankin ei-inhimillisen maailman osuutta planeetan ekologisessa kokonaisuudessa.

Toisenlaista myönteistä roolia kertomuksille hahmotellaan Serpil Oppermannin ja Serenella Iovinon alulle saattamassa materiaalisessa ekokritiikissä. Oppermannille ja Iovinolle kertomukset eivät ole ihmislähtöisiä representaation välineitä vaan materian omasta ”kerronnallisesta toimijuudesta” syntyviä esittämisen muotoja. Materia sisältää ja tuottaa tämän tulkinnan mukaan omia, jatkuvasti käynnissä olevia kertomuksiaan, jotka ovat läsnä yhtä lailla niin ihmistoimijoiden mielissä kuin materian omassa rakenteessa.⁶ Lähestymistavan taustalla on yleisempi ihmistieteiden materiaallinen käänne, ja sen taustateorioihin lukeutuvat esimerkiksi Karen Baradin agentiaalinen realismi, Jane Bennettin vitaali materialismi, Donna Harawayn materiaallinen semiotiikka sekä Bruno Latourin toimijaverkkoteoria⁷. Posthumanistisena lähestymistapana materiaallinen ekokritiikki tuo esiin erilaisia ei-inhimillisiä ja materiaalisia toimijuuksia, joiden joukkoon ihminen on upottunut. Ihmisen toimintaan vaikuttamisen sijaan tavoitteena on lähinnä huolenpidon etiikkaan ja relationaaliseen ontologiaan pohjautuva todellisuuden uudelleenvisionointi.

Ekokriittiseen ja yleisemmin ympäristöhumanistiseen tutkimukseen sisältyy vahvasti käsitys siitä, että ihmisille kuuluu kyky ja velvollisuus kertoa ”ei-ihmiskeskeisiä” kertomuksia ihmisten ja elämäämme ylläpitävän ekologisen todellisuuden välisistä suhteista. Tarvetta nähdään tarinoille, jotka eivät etualaista ihmistoimintoja tai -intentioneita ja jotka tiedostavat ihmisen kategorisen epäpuhtauden – ihmisen limittymisen muihin eläviin ja elottomiin olentoihin sekä ihmisen riippuvuuden niistä. Tällaisia tarinoita oletetaan tarvittavan opastukseksi tilanteissa, jossa rajoittunut ymmärryksemme ihmisen ja biosfäärin suhteista on johtanut ekologiseen kriisiin. Nykytilanne asettaa siis monien tutkijoiden mukaan vastakkain kaksi kertomuksen muotoa, joista ensimmäinen toistaa antroposentristä maailmankuvaa ja toinen on sen kriittinen vastavoima.⁸

Kertomuksen rajat

Kertomukset mahdollistavat planetaaristen ympäristömuutosten hahmottamisen eri näkökulmista, joiden eettiset ja poliittiset painotukset eroavat toisistaan. Kun ympäristöhumanistista keskustelua tarkastellaan tuoreimman narratologisen teorian valossa, vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei tavoitellun kaltaisia ei-ihmiskeskeisiä kertomuksia ole mahdollista tuottaa.

Ekokritiikki viittaa ”kertomuksilla” usein laajempiin semioottisiin ja viestinnällisiin ilmiöihin kuin viime

vuosien narratologinen tutkimus. Esimerkiksi materiaallisen ekokritiikin luonnontodellisuuteen ulottuva kertomuskäsitys näyttää sekoittavan toisiinsa yleisemmät merkityksenannon prosessit ja kertomukset erityisenä ihmiskognitiota ja sosiaalista toimintaa luonnehtivana merkkien käytön muotona. Biosemioottisen tutkimuksen perusteella merkityksenantoa tapahtuu luonnossa myös ihmisestä riippumatta, mutta kaikki merkityksenannon prosessit tuskin ovat luonteeltaan tarinallisia. Monet eläimet voivat esimerkiksi havaita ympäristöstään nousevan savun ja yhdistää sen tuleen. Ovatko luonnonprosessien materiaaliset toimijuudet tällöin kertoneet ei-inhimillisen tarinan? Materiaalisen ekokritiikin tahattomana lähtökohtana näyttää toimivan jopa räikeän antroposentriseltä haiskahtava oletus ihmiskognitiosta väistämättömänä osana todellisuuden tulkintaa. Orientoituneisuus luonnontieteellisen tiedon käyttöön ja ei-inhimillisten olioiden toimijuuteen ei siis pelasta ekokriittistä tutkimusta kertomusmuodon ja kertomuksellisen hahmottamisen sisäisiltä vaaroilta.

Kertomuksia ei voida perustella jonkinlaisella luonnontodellisuuden sisäisellä kerronnallisuudella, sillä kertomusmuoto on leimallisesti inhimillinen tapa jäsentää todellisuutta ja tuottaa merkityksiä. Kieltäessään kertomusten väistämättömän inhimillisen näkökulman tutkimus on itse asiassa vaarassa upota yhä syvemmälle antroposen-trismin suohon, jossa kertomusten rooli ylikorostuu ja todellisuus samaistetaan niihin. Ei-inhimillisten olioiden ”kerronnallisten” kykyjen korostamisen sijaan ympäristödebatissa olisikin tarpeellista huomata rajoitteet, joita todellisuuden hahmottaminen kertomusvetoisesti väistämättä asettaa.

Mitä sitten voidaan pitää narratologian näkökulmasta kertomuksena? Määritelmät luonnollisesti vaihtelevat tutkijakohtaisesti, mutta prototyypiselle kertomukselle, eli esitykselle, jonka lukija tai kuulija helpoimmin mieltää kertomukseksi, on tunnistettu viime vuosien kognitiivisesti orientoituneessa narratologiassa neljä eri ominaispiirrettä. Ensinnäkin kertomus esittää tai simuloi strukturoidun ajallisen jatkumon yksittäisistä tapahtumista. Toiseksi se murtaa tai horjuttaa tarinan kertojan ja yleisön muodostamaa käsitystä tarinamaailmasta. Kolmanneksi se välittää tietyn yksilön kokemuksen tunteuksista, joita murtuman kohtaaminen aiheuttaa. Neljänneksi kertomus on partikulaarinen eli se perustuu *tietyn* tapahtuman kuvaamiselle ja sisältää tarinamaailmaa rakentavia yksityiskohtia.⁹

Prototyypinen kertomus on lähtökohtaisesti ihmiskeskeinen tapa hahmottaa todellisuutta. Tämä ei tarkoita, että kertomusmuoto tuottaisi väistämättä ihmislajin ekologista ylivaltaa pönkittäviä moraaliväitteitä, vaan että sen tapa jäsentää maailmaa perustuu inhimilliselle kokemukselle, kulttuurispesifeille skripteille ja ihmiskognition rajoitteille. Tyypillisimmät kertomukset koskettavat ihmisten arkisia kokemuksia suhteessa toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan ja ympäristöön.

Selkeimmän kertomukseksi hahmottamiemme esitysten ohella kommunikaatiotamme ja ajatteluamme

”Usein kerronnalliset selitykset johtavat ajatteluamme harhaan.”

hallitsevat kerronnalliset selitysmallit, joiden avulla pystymme jäsentämään ympäröivää maailmaa. Ne eivät useinkaan ole prototyyppisen mallin mukaisia täysipainoisia kertomuksia, joiden esittäminen perustuu murtuman tuottamaan kokemukselliseen ”pointtiin”, vaan kertomusmuotoisia selityksiä, joiden avulla jäsenämme tapahtumia ajalliseksi sekvensseiksi ja joita hyödynnämme todellisuuden tulkinnassa.¹⁰

Kerronnallinen hahmottaminen toimii ihmiskognition tulkinnallisena apuvälineenä, mutta usein kerronnalliset selitykset johtavat ajatteluamme harhaan. Etenkään monet tieteen tutkimat ilmiöt – kuten ilmastomuutoksen systeemiset prosessit – eivät noudata arki-kokemuksemme narratiivista logiikkaa, mikä vaikeuttaa niiden täsmällistä kerronnallistamista. Ongelmia syntyy erityisesti, kun kerronnalliset selitykset koskevat erilaisia kompleksisia järjestelmiä. Kompleksiset järjestelmät niin luonnontodellisuudessa kuin ihmistoiminnassakin kuuluvat kognition kannalta petollisiin ilmiöihin, jotka yhtäältä houkuttelevat esiin pääpiirteiltään kerronnallisia selityksiä, mutta joiden ominaisuuksia ei toisaalta voi pelkistää kerronnalliseen muotoon.

Ongelma on akuutti nykyisissä ympäristöongelmissa, sillä maapallon ilmasto on kompleksinen järjestelmä,

johon kuuluu emergentejä piirteitä: järjestelmän kokonaisuus ilmaantuu valtavasta määrästä pienemmän mittakaavan vuorovaikutussuhteita, jotka linkittyvät toisiinsa lukuisissa takaisinkytkennöissä. Vaikka vuorovaikutussuhteet eivät ole millään tavoin koordinoituja, ne synnyttävät korkeamman tason käyttäytymistä, joka vaikuttaa päämäärähakuiselta ja muuttuu sen vuoksi kerrottavaksi. Kerronnalliset selitykset erilaisista kompleksisista ilmiöistä, kuten evoluutiosta, ilmastomuutoksesta, ekosysteemeistä, ihmisyhteiskunnista tai ihmisajattelusta itsestään vääristävät kuitenkin väistämättömällä tavalla ilmiöiden perusominaisuuksia. Ilmastoa muuttavia mekanismeja voidaan mallintaa matemaattisesti, mutta niiden siirtäminen kertomusmuotoon on sellaisenaan mahdotonta.¹¹

Narratologian perushypoteesi tulkitsee kompleksisissa järjestelmissä havaittavan emergenssin tilanteeksi, jossa systeeminen käytös saavuttaa kerrottavuuden uudella representaation tasolla. Asiaa voi havainnollistaa vakiintuneella esimerkillä muurahaisyhdyskunnasta. Pystymme yhtäältä kertomaan yksittäisen muurahaisen toiminnasta jäsentäen sen tekemisiä yksilöllisen toimijuuden ja ympäristöön kohdistuvan vuorovaikutuksen muodossa. Vastaavalla tavalla pystymme kertomaan myös kokonaisen

muurahaisyhdyskunnan kollektiivisesta toiminnasta – yhdyskunnalle näyttää tällöin kuuluvan ikään kuin oma toimijuutensa, joka ilmaantuu eli emergoituu yksittäisten muurahaisten käyttäytymisen summana. Ilmeisen organisoidulta vaikuttavasta käyttäytymisestä huolimatta yhdyskunnan kokonaistoimintaa ei kuitenkaan voi selittää toimijuuteen yleensä assosioituilla ominaisuuksilla, kuten minuudella, päämäärillä, tavoitteellisuudella tai reaktioilla. Toisaalta kollektiivista toimintaa ei voi myöskään selittää yksittäisten muurahaisten osallisuudella. Järjestelmää seuraamalla voimme helposti havaita, että suurempi toiminnallinen kokonaisuus syntyy valtavasta määrästä pienemmän mittakaavan toisiinsa kytkeytyneitä vuorovaikutussuhteita, mutta kertomuksellisen selityksen näkökulmasta järjestelmän ala- ja ylätasojen välille jää pysyvä aukko.¹²

Kerronnallinen selittäminen toimii kognitiivisena heuristiikkana, ajatuksellisena oikopolkuna, joka auttaa hallitsemaan havaitsemamme todellisuuden kompleksisuutta. Samalla taivumme kuitenkin selittämään ei-inhimillisiä prosesseja ihmiskokemuksen pohjalta rakentuneiden skeemojen avulla. Kerronnallisten representatioiden perustava piirre on, että ne attribuivat ilmiöille toimijuutta: kertomusten kaikilla tapahtumilla on aiheuttajansa, joka voi olla esimerkiksi yksilöllinen olento, kollektiivi, eloton objekti tai vaikkapa puhdas abstraktio (kuten ilmastonmuutos). Kerronnallisessa selityksessä nämä toimijat hahmotetaan aina vähintään jossain määrin intentionaaliksi olioiksi, jotka tekevät valintoja ja päätöksiä ihmisyksilön tavoin.¹³ Tämä voi tuottaa harhaanjohtavia käsityksiä esimerkiksi luonnonilmiöistä. Lisäksi se saattaa synnyttää virheellisen tuntemuksen ilmastonmuutoksen kaltaisten prosessien hallittavuudesta ja ennustettavuudesta.

Kertomusmuotoon tukeutuva todellisuuden hahmotus perustuu myös väistämättömällä tavalla valintoihin. Valintoja on tehtävä esimerkiksi kertomuksen tapahtumaympäristön, näkökulman, tapahtumien ja päähenkilöiden suhteen, jolloin systeemin moninaisten yhtäaikaisten tapahtumien vuorovaikutukset typistetään yksilöiden tai kollektiivien teoiksi. Kerronnallinen selitys ei siis pysty ottamaan haltuun kompleksisuudelle ominaista systeemistä vuorovaikutusta vaan nojaa peräkkäisyyden logiikkaan. Samalla kertomusmuoto tuottaa yksinkertaistavan oletuksen kausaalisuudesta: se korostaa ajatusta syiden ja seurausten ketjusta ja hävittää näkyvistä kompleksisten järjestelmien vastavuoroisten ja rekursiivisten vuorovaikutusverkostojen toimintalogiikan.¹⁴

Lisäksi kertomusmuotoa ohjaa kerronnallisen lopun ja sulkeuman merkitys. Kertomukset jäsenyivät käytännössä loppunsa ympärille, ja laukaistessaan jännitteen tai välittäessään kommunikatiivisen pointin kertomuksen päätös heijastuu tyyppillisesti ikään kuin kaikkien edeltävien tapahtumien ylle. Toiminnan kausaalisia päämääriä korostaessaan loppu tuottaa kerronnallisiin selityksiin väistämättömän ihmiskeskeisen toimintalogiikan.¹⁵

Suuria ja pienempiä kertomuksia

Merkittävä osa ihmistieteellisen ympäristötutkimuksen sisällä viime vuosina käydystä debatista on liittynyt antroposeenin käsitteeseen. Antroposeeniksi on nimetty geologinen aikakausi, jonka kuluessa ihmistoiminta on muuttanut maapallon kemiallista ja ilmastollista perustaa ainakin 1700-luvulta lähtien ja kiihtyvässä määrin toisen maailmansodan jälkeen. Uusi geologinen epookki aiheuttaa ympäröivän todellisuuden hahmottamiselle yhä suurempia ongelmia, sillä läsnä on lisääntyvä määrä ihmisten kollektiivisesta toiminnasta syntyviä emergenttejä ympäristövaikutuksia.

Timothy Clark on kuvannut tilannetta yhtenäisten mittasuhteiden kriisiksi, jonka myötä ruumiillisessa kokemuksessamme hahmotuva ”normaali” elämämaailma on saanut rinnalleen paljolti ennakoimattoman ja usein epäintuitiivisilla tavoilla toimivan kollektiivisten ympäristövaikutusten tason. Ihmisten yksilöllisten valintojen eettistä merkitystä on tarkasteltava uudenaikaisessa kontekstissa, jossa sinällään vähäpätöisiltä vaikuttavat toiminnot, kuten asunnon lämmittäminen, puiden kaataminen, autolla ajaminen tai lentomatkat, muuttuvat lukuisten ihmisten toistamina koko planeetan hyvinvointia uhkaaviksi ongelmiksi. Ihmistoimintaa täytyy siis havainnoida ihmisyksilöiden ja -ryhmien suunnitelmallisten tekojen ja tahdonalaisten valintojen ohella myös lajitason mittakaavassa, jossa ihmisten valinnat ja suunnitelmat joutuvat antamaan tilaa odottamattomille ja tavoitteistamme riippumattomille planeetanlaajuisille ympäristönmuutoksille.¹⁶

Uuden tason ympäristöongelmat tuottavat kertomuksille haasteen, jolla on ainakin kaksi eri ulottuvuutta. Ensimmäinen niistä koskee kokemuksellisuutta suhteessa antroposeeniä käsitteleviin kertomuksiin. Planetaarisia kysymyksiä käsittelevät kertomukset eivät istu kaikilta osin prototyyppisen kertomuksen malliin, sillä ne edustavat kokemuspohjaisten kertomusten sijaan todellisuuden kerronnallista selittämistä. Abstraktin mittakaavansa vuoksi niihin ei kuulu yksilön kokemusta muuttuvasta maapallosta tai tarinamaailmaa rakentavia yksityiskohtia. Kuten monet ekokriittiset tutkijat ovat esittäneet, antroposeenin ongelmavyöhydin ja sen tuottamien uhkien emotionaalinen ymmärtäminen vaatisi tällaisten ihmislajin tasolla esitettyjen kertomusten kytkemistä ihmisten arkipäiväiseen kokemusmaailmaan. Ongelmana kuitenkin on, että eri tasojen yhdistäminen kerronnallisiin keinoin on nimenomaan mahdotonta: yksilö- ja lajitasolla kerrottujen tapahtumien väliin jää emergenssin vuoksi ei-kerrottava aukko.¹⁷

Toinen pulma koskee edellä kuvattua kerronnallisten selitysten puutteellista kykyä esittää todenmukaista kuvaa kompleksisten ympäristöongelmien kehittymisestä ja ratkaisukeinoista. Ympäristöhumanismi ja ekokriittikki etsivät edelleen planetaaristen haasteiden syitä haitallisista kertomuksista, jotka vääristävät käsityksiämme ongelmien kehityksestä ja ratkaisuista. Esimerkiksi koko antroposeenin ympärille kehittynyttä diskurssia on kritisoitu ”suurena kertomuksena”, joka esittää ihmislajin

yhtenä kollektiivisena toimijana ja piilottaa näin näkyvistä sosiaalisia eroja ja valtapositiota. Kun ympäristötuhojen aiheuttajana ja potentiaalisena hillitsijänä toimii abstrakti ”ihminen”, jää huomiotta, että ongelmat ovat tosiasiaa aiheutuneet ennen kaikkea globaalisti varakkaimpien ihmislajin edustajien toimista.¹⁸

Entäpä jos ongelma ei varsinaisesti ole ”vääränlaisissa” kertomuksissa vaan ylipäätään kertomusmuodon kyvyttömyydessä käsitellä ympäristöongelmia tuotavien sosiaalisten järjestelmien kompleksisuutta ja emergenttejä ominaispiirteitä? Vaihtoehtoksi antroposeenin käsitteelle on ehdotettu esimerkiksi kapitaliseen, jolloin kerronnallisen selityksen pääasialliseksi toimijaksi hahmottuu ihmiskunnan sijaan kapitalistinen talousjärjestelmä. Kertomusmuodon perusongelma säilyy kuitenkin tässäkin tapauksessa ennallaan: muutokset, jotka eivät ole minkään yksittäisen poliittisen voiman, instituution tai edes rakenteen käsissä, kiinnitetään kerronnallisen hahmotettavuuden vuoksi yhteen selittävään tekijään. Tämänkaltaiset kerronnallisten selitysten ongelmat lienevät taustalla Donna Harawayn käsitteellisessä ehdotuksessa, jonka mukaan planetaaristen ympäristöongelmien aikakautta pitäisi kutsua kausaalikysymysten monihaaraisten ”lonkeroiden” vuoksi chthuluseeniksi.¹⁹

Mediamaisemaa tällä hetkellä hallitsevat ekodystopiat ja katastrofikertomukset vihjaavat kapeahkosta keinovälkoimasta, joka kertomuksilla ja kertovalla fiktiolla on käytössään planetaaristen kysymysten käsittelyssä. Lähi-tulevaisuuteen sijoittuvat kuvaukset ihmisten selviytymisestä ekokatastrofin jälkimainingeissa tekevät planetaarista muutosta näkyväksi mutta uhkaavat samalla kallistua kuvaustapaan, jossa ihmisen roolina on taistella hallinnasta karannutta luontoa vastaan. Merkittävä osa niin kutsutusta ilmastofiktiosta ei lopulta juuri edes käsittele ilmastomuutosta vaan hyödyntää sitä lähinnä taustamaisemana yksilötarinoille, joiden jännitteet ovat paljolti muualla kuin varsinaisissa ekologisissa kysymyksissä.

Kenties olisi siis viimein aika myöntää, että parhaiten planetaaristen ongelmien käsittelyssä eivät lopulta pärjää ”hyvät kertomukset” vaan esitykset, jotka pyrkivät parhaimpansa mukaan ylittämään kerronnallisen hahmottamisen rajoja. Käsillä oleva ekologinen kriisi vaatii kurkot-tautumista ulos kertomuksista ja kohti kompleksista materiaalista todellisuutta, jonka toiminta ei vastaa tarinoiden logiikkaa. Huolimatta siitä, että tarvitsemme ilmastomuutoksesta ymmärrystä lisääviä, ympäristöhuolta ja -ahdistusta käsitteleviä, varoittavia, lohduttavia sekä toivoa luoviakin kertomuksia, tarvitsemme vastaavasti myös aimonnoksen epäilystä liian hyviä tarinoita kohtaan.

Viitteet

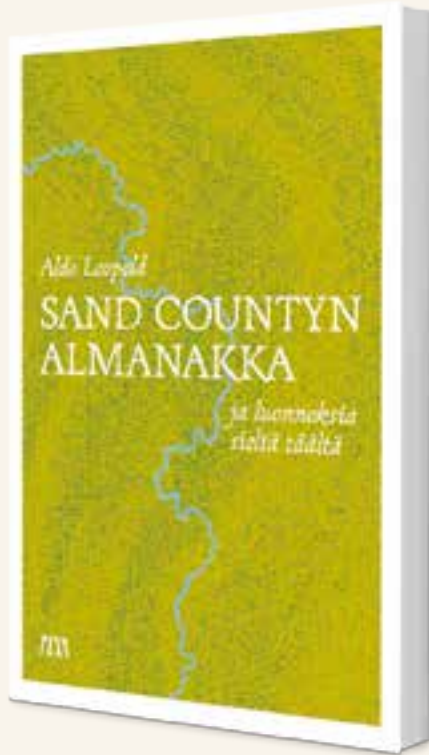
- 1 Planetaarisista ympäristöongelmista puhuminen viittaa tässä pyrkimykseen hahmottaa planeetanlaajuista ympäristöä ei-ihmiskeskisestä näkökulmasta. Ihmistä koskevien ”globaalien” ongelmien lisäksi puhutaan koko maapallon historian ja tulevaisuuden kohtalonkysymyksistä. Ks. esim. Wenzel 2014, 21.
- 2 Morton 2013, 1, 48.
- 3 Bergthaller 2018, 1–2.
- 4 Sama, 8–9.
- 5 Trexler 2015, 13–26, 171.
- 6 Iovino & Oppermann 2014, 1, 7–8.
- 7 Myös Latour itse on nostanut esiin tarpeen uudelle ”geotarinalle”, joka yhdistäisi toisiinsa planetaarista ekologiaa ja ihmishistoriaa. Ks. Latour 2014, 3.
- 8 Bergthaller 2018, 3.
- 9 Herman 2009, 9.
- 10 Vrt. sama, 93–95.
- 11 Ks. Walsh 2016.
- 12 Sama, 272–274; Abbott 2008, 237–238.
- 13 Walsh 2016, 274–275.
- 14 Sama, 275.
- 15 Sama.
- 16 Clark 2015, 9–10, 15–16.
- 17 Ks. Abbott 2008, 233.
- 18 Ks. esim. Malm & Hornborg 2014, 63–65.
- 19 Haraway 2015, 160.

Kirjallisuus

- Abbott, H. Porter, Narrative and Emergent Behavior. *Poetics Today*. Vol. 29, No. 2, 2008, 227–244.
- Bergthaller, Hannes, Climate Change and Un-Narrativity. *Metaphora*. Vol. 2, 2018, 1–12.
- Clark, Timothy, *Ecocriticism on the Edge. The Anthropocene as a Threshold Concept*. Bloomsbury, London 2015.
- Haraway, Donna, Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene. Making Kin. *Environmental Humanities*. Vol. 6, No. 1, 2015, 159–165.
- Herman, David, *Basic Elements of Narrative*. Wiley-Blackwell, West Sussex 2009.
- Iovino, Serenella & Oppermann, Serpil, Introduction. Stories Come to Matter. Teoksessa *Material Ecocriticism*. Toim.
- Serenella Iovino & Serpil Oppermann. Bloomington & Indiana University Press, Indianapolis 2014, 1–17.
- Latour, Bruno, Agency at the Time of the Anthropocene. *New Literary History*. Vol. 45, No. 1, 2014, 1–18.
- Malm, Anders & Hornborg, Alf, The Geology of Mankind? A Critique of the Anthropocene Narrative. *The Anthropocene Review*. Vol. 1, No. 1, 2014, 1–8.
- Morton, Timothy, *Hyperobjects. Philosophy and Ecology after the End of the World*. University of Minnesota Press, Minneapolis 2013.
- Trexler, Adam, *Anthropocene Fictions. The Novel in the Time of Climate Change*. University of Virginia Press, Charlottesville 2015.
- Walsh, Richard, Narrative Theory at the Limit. Teoksessa *Theory Matters. The Place of Theory in Literary and Cultural Studies Today*. Toim. Martin Middeke & Christoph Reinfandt. Palgrave Macmillan, London 2016, 265–280.
- Wenzel, Jennifer, Planet vs. Globe. *English Language Notes*. Vol. 52, No. 1, 2014, 19–30.

Luontokirjallisuuden ikiklassikko

—
SAATAVILLA
MYÖS SÄHKÖ-
KIRJANA!
—

”

Erämaa on raaka-ainetta, josta ihminen on takonut sivilisaatioksi kutsutun esineen.”

niin & näin

ALDO LEOPOLD
**SAND COUNTYN
ALMANAKKA**
JA LUONNOKSIA SIELTÄ TÄÄLTÄ

niin & näin -kirjat 2017
212 s.
Suom. Tapani Kilpeläinen

ISBN 978-952-7189-18-4
Sähkökirja 978-952-7189-19-1

37,00 €
(sähkökirja 28,00 €)

kestotilajalle -20 %

Luonnosta on moneksi; joskus se ottaa luonnolle, joskus käy luontoon. Aldo Leopold (1887-1948) kulkee kirjassaan kalassa ja metsällä, istuttaa mäntyjä ja vaanii lehtokurppakoiraan tanssia, tuumii kynsimön kauneusarvoja ja manaa tieverkoston luonnolle tietämää harmia. Hänellä on silmää niin yksityiskohdille kuin kokonaisuuksillekin, ja yhdessä *Sand Countyn almanakan* tuokio-kuvat ja laajat esseet hahmottelevat luonnon elävien

olentojen yhteisöksi – ja ihmisen yhdeksi eliöyhteisön lukuisista jäsenistä.

Aldo Leopold oli yhdysvaltalainen filosofi, ekologi, ympäristöajattelija ja metsänhoitaja. Yhdeksi kaikkien aikojen vaikutusvaltaisimmista ympäristöajattelua muovanneista kirjoista tunnustettu *Sand Countyn almanakka* (1949) on jo käännetty useimmille maailmankielille.

NIIN & NÄIN

WWW.NETN.FI/KIRJAT

040 721 4891

JUHO RANTALA

Lohkoketjuteknologian yhteiskunta

Osa I: Bitcoinista Ethereumiin

Lohkoketjuteknologiasta (*blockchain technology*) on povattu internetin, talouden ja koko teknologia-alan uudistajaa. Se onkin otettu innostuneesti vastaan, kiitos noin kahdeksan vuotta sitten käynnistetyn, lohkoketjun varaan rakentuvan kryptovaluutta Bitcoinin (BTC)¹. Bitcoinilla ja lohkoketjulla on myös kriittikkonsa: esimerkiksi Paul Krugmanin mukaan ensin mainittu ei toimi rahana, kun taas David Golumbia liittää molemmat valtiovastaisuuteen². Osa kritiikistä tarttuu teknisiä innovaatioita ympäröivään retoriikkaan, jossa povataan uutta ja autuasta desentralisoitua maailmaa. Uudet digitaaliset valuutat riippuvatkin käytetystä teknologiasta. Samalla tämä teknologinen perusta aina ilmentää ja toisaalta muokkaa poliittista, sosiaalista ja yhteiskunnallista todellisuutta.

Lohkoketjusta on tullut nopeasti tunnetuin ja puhutuin "hajautettuun tilikirjaan" perustuvista teknologioista (*Distributed Ledger Technology*). Hajautettuja tilikirjoja on monenlaisia, mutta erityisesti digitaalisessa maailmassa ne ovat käytännössä hajautettuja tietokantoja. Lohkoketju voi olla myös täysin desentralisoitu, kuten Bitcoinin tapauksessa.³ Lohkoketjun toimintaperiaate on yleisellä tasolla hyvin yksinkertainen. Esimerkiksi Bitcoinissa jokainen valuutan siirto, "transaktio", tallentuu lohkoista muodostuvaan ketjuun, joka vuorostaan päivittyy kaikille käyttäjille jatkuvasti. Tämä lohkoketju rakentaa ikään kuin suuren historiallisen tilikirjan transaktioista. Tämä "tilikirja" myös varmistaa aina transaktioiden oikeellisuuden. Näin estetään mahdollisuudet huijata tai toistaa transaktiot, koska kaikilla käyttäjillä on kopio ketjusta. Bitcoinissa transaktioiden suorittaminen edellyttää sekä *julkista* että *yksityistä* salausavainta ja osoitetta, jota käytetään joko valuutan vastaanottamiseen tai lähettämiseen. Tämä osoite määritetään julkisen avaimen avulla e-lompakossa, jollainen on oltava, jotta "kolikoille" olisi jokin säilytyspaikka. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että prosessissa ikään kuin siirretään tietyn Bitcoinin käyttöoikeus osoitteesta toiseen. Bitcoinit ovatkin periaatteessa vain osoitteita, joihin joillakin on salausavaimet eli käyttöoikeus.⁴

Lohkoketjun ylläpito vaatii varmentamista (*proof-of-work*), jota Bitcoinin kohdalla kutsutaan louhinnaksi (*mining*). Samalla louhinnassa syntyy uusia Bitcoinia "palkkiona" ketjua ja varmentamista ylläpitävän laskentatehon jakamisesta. Louhinnassa hajautetun verkoston koneet hyväksyvät kollektiivisesti muutoksia Bitcoinin tilikirjaan (tietokantaan).⁵ Periaatteessa kuka tahansa voi

louhia Bitcoinia omalla kotikoneellaan. Käytännössä louhinta kuitenkin vaikeutuu jatkuvasti, sillä louhijoiden lisääntyessä louhinta-algoritmi säättyy joka neljäs vuosi automaattisesti vaikeammaksi⁶. Samalla Bitcoinia on entistä niukemmin saatavilla⁷. Bitcoinien maksimimäärä on 21 miljoonaa, joista toukokuussa 2017 oli louhittu jo 16 miljoonaa. Yksi Bitcoin on tosin mahdollista jakaa pienempiin yksiköihin aina yhteen "satoshiin" asti (0,00000001 BTC).

Louhinnan vaikeutuessa myös sen vaatima energia tulee nykyisessä energijärjestelmässä kalliimmaksi kuin synnytettyjen kolikoiden arvo. Nykypäivänä yksittäisten käyttäjien kannattaakin kuulua "louhintaryhmiin" (*mining pool*), joissa louhintateho ja synnytettyt kolikot jaetaan jäsenten kesken. Kun kaikki kolikot on louhittu (olettavasti vuonna 2040), transaktiopalkkioiden on tarkoitus toimia porkkanana verkoston ylläpitämisessä⁸. Bitcoinia on myös helppo kadottaa tai "unohtaa": jos e-lompakon salasanaa ei muista, rahat on menetetty. Onkin arvioitu, että näitä kadonneita "zombikolikoita" olisi noin 1,6 miljoonaa tai jopa 30 prosenttia kaikista louhituista kolikoista⁹.

Lohkoketjussa luottamus luodaan ilman "kolmatta osapuolta" (pankkia tai vastaavaa instituutiota). *The Economist* tiivistää: se on "luottamuskone"¹⁰. Tilikirja tai tietokanta on mahdollista jakaa kaikkien osanottajien kesken. Näin on mahdollista luoda tietoja ja solmia omistus- ja vaihtosuhteita ilman tarvetta löytää kolmatta osapuolta, jonka kaikki luottavat "pitävän kirjaa" rehellisesti. On siis samantekevää, tuntevatko ihmiset toisensa, sillä turvallisuus ja luottamus perustuvat automaattisesti toimivaan teknologiaan sekä toisaalta yksilöiden mahdollisuuteen tai valintaan pitää yllä anonymiteettiaan.¹¹

Melanie Swan onkin mahtipontisesti kuvannut lohkoketjuteknologiaa ”tasa-arvoteknologiaksi”: ketjut voivat ”laajentaa maailman kaikkien olentojen, niin koneiden kuin ihmistenkin, vapauksia, mahdollisuuksia, ilmaisua, ideointia ja niiden toteutumista”¹². Vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen markkinaluottamuksesta onkin ollut pulaa.

Suuri osa lohkoketjuteknologian sovelluksista pohjaa Bitcoinin tapaan avoimeen lähdekoodiin. Lähdekoodin pohjalta voi siis tuottaa uuden lohkoketjun tai vaikka digitaalisen valuutan. Kaikki lohkoketjut ja hajautetut kirjanpidot eivät kuitenkaan ole julkisia. On myös täysin yksityisiä tai vain rajatuille käyttäjille avoimia vaihtoehtoja.¹³ Lohkoketjun yhteydessä voidaan myös karkeasti erotella hajautetut ja desentralistiset lohkoketjut. Hajautetussa järjestelmässä verkoston elementit noudattavat yleensä keskuksen ohjausta. Desentralisoidussa verkostossa taas ei ole mitään keskuksellista, päättävää elintä.¹⁴ Voidaankin esittää, että mahdollisimman avoimet ja julkiset lohkoketjun sovellusratkaisut ovat ”desentralistisia”, kun taas suljetut ja yksityiset ja näin ollen rajatut pikemminkin ”hajautettuja”¹⁵.

Hajautettuja tai desentralisoituja kirjanpito- ja teknologioita tai -tekniikoita on käytetty viimeisen parin vuoden aikana moniin tarkoituksiin: sopimusten allekirjoittamiseen, varainhallintaan sekä identiteetti-, patenti ja maineenhallintarekistereihin¹⁶. Terveystietojen ja koulutuksen moninaisia alustoja pidetään oivallisina kohteina ketjulle¹⁷. On todennäköistä, että jonkinlainen hajautettu tietokanta on myös lisätyn ja sekoitettun todellisuuden (*augmented reality*; *mixed reality*) teknologioiden, tavaroiden tai teollisen internetin (*Internet of Things*) sekä tekoälyn ytimessä¹⁸. Lisäksi on povattu, että tulevaisuudessa äänestysjärjestelmät voisivat hyödyntää lohkoketjua. Ensimmäinen kokeilu tehtiin viime vuonna, kun Etelä-Korean provinssi Gyeonggi-do käytti lohkoketjuteknologiaa julkisessa, paikallishankkeita koskevassa äänestyksessä.¹⁹

Innostuneita eivät ole vain uudet tekijät ja *startupit*. Esimerkiksi finanssialan vanhuksat, kuten Suomessa Osuuspankki, sekä muutamat valtiot ovat kiinnostuneet saamaan oman ketjunsä – tai ainakin kryptovaluutan.²⁰ Viime kuukausina Euroopan keskuspankista on kuulunut toiveita digitaalivaluutasta ja myös Suomen Pankki on analysoinut kryptovaluuttaratkaisujen mahdollisuuksia²¹. Rahoittaja ja ohjelmistokehittäjä Olaf Carlson-Wee totesi *Wired*-lehdessä, että tulevaisuudessa nähdään luultavasti lohkoketjuun perustuvia yrityksiä, jotka omistavat itsensä ja toimivat itsenäisesti²². Lohkoketjua hyödyntäviä *prepaid*-luottokortteja, joita varten ei tarvitse luottotietoja tai pankkihistoriaa, on myönnetty turvapainhakijoille. Samalla kortit toimivat seurantavälineenä, ja EU onkin panostanut viime aikoina hajautetun tietokantajärjestelmän tutkimiseen juuri identiteettihallinnan ja seurannan näkökulmasta.²³

Lohkoketju tekniikkana on itsessään vallankumouksellinen, mutta sen soveltaminen on vahvasti riippuvaista asiayhteydestä. Lohkoketju on kytkeytynyt ennen

kaikkea talouteen ja se on syntynyt ”taloudellisena innovaationa”, joten sen pääasiallisia nykysovelluksia ovat kryptovaluutat sekä digitaaliset vaihtojärjestelmät, näistä tärkeimpinä Bitcoin ja Ethereum.

Teknologiaunelmat: lohkoketjuteknologian ja kryptovaluuttojen teknologinen tausta

Lohkoketjun kehittämistä inspiroivat laajat ja pitkään käydyt keskustelut yksilön ja instituutioiden suhteesta, desentralisaatiosta ja ihmisyhteisöjen spontaanista järjestäytymisestä. Nämä teemat ovat olleet tärkeitä myös niin sanotussa hakkerietiikassa. Tällainen etiikka kumpuaa vapaasta yhteisöllisestä luovuudesta, itsekorjaavuudesta, ongelmanratkaisusta ja halusta ymmärtää, miten asiat toimivat. Ohjelmistot ovat usein hyvin laaja-alaisia, jolloin niiden kehittäminen kannattaa hajauttaa: monta silmäparia luo ja kehittää koodia paremmin kuin yksi. Verkossa tuotanto on helppo desentralisoida, ja ohjelmoijat osallistuvat projekteihin usein ilman korvausta yhteisen hyvän vuoksi. Kuten Yochai Benkler toteaa, verkossa yhteistuotanto ei toimi markkinatalouden taustalle oletetun hintajärjestelmän tai yritysraakenteen pohjalta vaan vapaammin ja samalla tehokkaammin.²⁴

Vaikka lohkoketjua pidetään helposti ”laadullisesti” täysin uutena keksintönä, se vaikuttaa pikemminkin olevan osa tai seuraava askel internetin kehityksessä²⁵. Alkuperäisenä ovat internetin alkuvuosien hakkereiden ideat, joihin kuuluvat esimerkiksi libertarismien yksilökeskeisyys ja yksilöiden välinen ”puolisosialistinen” yhteistyö ja vapaa jakaminen²⁶. Tietyksi myös itse internetin rakenne mukailee desentralisoitua verkostoa, jossa tosin on keskuksellisia pisteitä²⁷. Samalla esimerkiksi avoimen lähdekoodin ohjelmistot ilmentävät jo lohkoketjun yhteisöllisyyttä. Toisin sanoen lohkoketju toimii ikään kuin avoimen lähdekoodin ohjelmistojen vapaan koodauksen ja suunnittelun verkoston automaattisena varmistajana.

Toiminnan hajauttaminen on teknologisesta näkökulmasta katsottuna juurtunut myös syvemmälle. Daniel Hillis tiivistää, että tietokoneiden prosessorien kehityksessä oli pakko ottaa käyttöön monisuoritinkoneet eli tietokoneet, joissa oli monia prosessoriytimiä. Kehityksen taustalla olivat kokeilut koneiden verkottamisesta ja tehtävien osien jakamisesta verkossa oleville yksittäisille koneille (”hajautettu tietojenkäsittely”).²⁸ Myös tekoälyä kehitettäessä on jo pidempään käsitelty niin sanottuja ”hajautettuja representaatioita”, varsinkin neuroverkkojen ja koneoppimisen yhteydessä. Niin ikään internetverkkoa hyödyntävät ohjelmistot ja palvelut ovat jo kauan pyrkineet soveltamaan hajautettuja arkkitehtuuria. Esimerkiksi hakukoneissa hyödynnetyissä neuroverkoissa yksittäiset tiedonkäsittelyn yksiköt (neuronit) voivat edustaa (representoida) jotain tiettyä asiaa, ja toisaalta ne voivat ”ottaa osaa” myös muiden asioiden tai käsitteiden representaatioihin. Näillä representaatioilla luodaan erilaisia rooleja, jotka ovat olemassa tiettyinä hetkinä verkostossa. Tämä roolittaminen perustuu oppimissäännöille. Esimerkiksi itseoppivan tekoälyn yhteydessä neuraaliverkko

”Neuroverkot, vertaisverkot ja PayPalin kaltaiset internetmaksupalvelut olivat pioneereja kryptovaluuttojen ja lohkoketjuteknologian kehityksessä.”

kykenee tekemään yleistyksiä erityisistä tilanteista. Samalla verkosto kykenee muokkautumaan toimintaympäristönsä mukaan.²⁹

Hajauttaminen tai desentralisaatio sekä hallinnan kysymykset ovat olleet osa Norbert Wienerin kehittämää kybernetiikkaa aina 1900-luvun alkupuoliskolta lähtien. Alkunsa kybernetiikka sai niin sanotuista Macy-konferensseista, joita alettiin pitää vuonna 1942. Niissä kokoontuivat erityisesti matemaatikot, fysiologit ja insinöörit, jotka keskustelivat itsesäätelystä ja teleologisuudesta. Lopulta keskeisiksi nousivat koneelliset ja biologiset järjestelmät sekä sosiaaliset prosessit, joiden taustalla katsottiin olevan informaatio ja ”takaisinkytkentä” (*feedback*). Varsinkin armeija tarttui aihepiiriin, sillä se oli pitkään ollut huolissaan kommunikaatiojärjestelmien haavoittuvuudesta. Tosin esimerkiksi Ian Watson huomauttaa, että armeija ei alkujaan ollut mukana itse internetin kehityksessä, vaan erityisesti yliopistot pyrkivät tehostamaan rajallisten tietokoneressurssien käyttöä. Ratkaisuksi tarjottiin hajautettua kommunikaatiota, joka rakentui tasa-arvoisista keskuksista. Tiedonsiirrossa hyödynnettiin ”pakettikytkentää” (*packet switching*) eli data hajotettiin pieniksi ”paketeiksi”, jotka vuorostaan siirtyivät IP-protokollan hallitsemien verkko-osoitteiden mukaisesti. Internetin ”pohja” kehittyi 1969, kun neljä

tietokonetta verkotettiin ARPANETiksi (*Advanced Research Projects Agency Network*).³⁰

Yleisesti muotoiltuna kybernetiikka tarkoittaa tutkimusta kontrollin ja kommunikaation verkostoista, joissa ihminen ja ei-ihminen toimivat yhdessä. Samalla siinä pyritään luomaan ja ymmärtämään hallittuja itsesäätelviä järjestelmiä, joita voivat olla lähes mitkä tahansa kokonaisuudet aina biologisista organismeista teknologisiin laitteisiin. Kybernetiikka on kuitenkin lopulta kääntynyt tutkimaan ja kehittämään informaation avulla sosiaalista hallintaa, joka kohdistuu niin ihmisiin kuin ei-inhimilliseen – ja nykyään kattaa niin *offline*n kuin *online*n.³¹

1990-luvun alkupuolella yleistyivät vertaisverkot (*peer-to-peer*). Niiden perusajatuksena on, että verkon käyttäjät toimivat yhtä aikaa asiakkaina ja palvelimina. Verkko on siis hajautettu käyttäjien kesken.³² Uudella vuosituhanella vertaisverkko tuli laajemmin tunnetuksi, kun musiikinjakopalvelu Napsterin aiheuttamat tekijänoikeusrikkomukset nousivat otsikoihin. Samalla syntyi muita enemmän tai vähemmän laittomia palveluita.

Neuroverkot, vertaisverkot ja PayPalin kaltaiset internetmaksupalvelut olivat pioneereja kryptovaluuttojen ja lohkoketjuteknologian kehityksessä. Tosin jo 1983 David Chaum esitteli anonyymien elektronisten maksujärjestelmän, mutta vasta internetin nopeutuessa ja laaje-

”Rahoja kyettiin periaatteessa kopioimaan kuin mitä tahansa digitaalisia tiedostoja.”

nessä sekä mobiiliteknologian kehittyessä tällaiset haaveet alkoivat vaikuttaa realistisemmilta.³³ Tietysti myös tietokoneiden kehityksen mukana kulkenut kryptografia eli salaus on ollut tärkeässä osassa. Yksi tärkeä askel oli Cynthia Dworkin ja Moni Naorin kehittämä kryptografinen varmistus sähköpostia varten³⁴.

Digitaalisia tai elektronisia rahoja on ollut käytössä jo pitkään. 1990-luvulla monet pelit ja Second Lifen kaltaiset virtuaalimaailmat tarjosivat oman valuuttansa tai kokonaisen virtuaalitalouden³⁵. Vuonna 1990 Chaum perusti DigiCashin, joka kuitenkin kaatui kahdeksan vuotta myöhemmin markkinoiden vähäisyyteen.³⁶ Bitcoinin kehityksessä erityisen tärkeitä ovat olleet Adam Backin kehittämä Hashcash, Hal Finneyn kokeilut Bitcoinia muistuttavilla kryptovaluuttarakenteilla sekä Wei Dain luoma B-money³⁷. Esimerkiksi Hashcashin ajatus varmentamisesta (*proof-of-work*) on muuntunut louhinnaksi. Nakamoton mukaan Bitcoinin taustalla oli halu ratkaista ensimmäisiä digitaalivaluuttoja vaivannut ”kaksinkertaisen käytön ongelma” (*double-spend problem*)³⁸. Rahoja nimittäin kyettiin periaatteessa kopioimaan kuin mitä tahansa digitaalisia tiedostoja: raha siis pystyttiin käyttämään useaan kertaan. Tähän ongelmaan Bitcoin pyrki vastaamaan yhdistämällä kryptosalauksen, lohkoketjun sekä louhinnan. Toisaalta louhinnan ja lohkoketjun yhteispelillä voidaan vastustaa myös ”Sybil-hyökkäystä” (*Sybil attack*), jossa yksittäinen

käyttäjä luo joukon väärennettyjä käyttäjätunnuksia tai -identiteettejä ja nostattaa näin oman tunnuksensa, sivustonsa tai muun vastaavan arvoa verkoston silmissä, eli pyrkii saamaan haltuunsa enemmistön verkostosta. Samalla lohkoketjussa siirryttiin konetehon jakamiseen pohjautuvaan varmistamiseen, sillä hajautuneesta konetehosta oli vaikeampi saada enemmistö hallintaan kuin vaikkapa verkkoidentiteeteistä.³⁹

Itse lohkoketjun tallennus- ja varmistusjärjestelmän taustalla oli todennäköisesti Stuart Haberin ja W. Scott Stornettan kehittämä dokumenttien aikaleimaus. Ajatuksena oli luoda leimaustapa, jolla dokumenttien muuttamista ja kehitystä voitiin seurata. Leimausta ei kyennyt muuttamaan, sillä se tapahtui palvelimella, johon dokumentit lähetettiin. Palvelin liitti mukaan myös linkin aikaisempaan dokumenttiin, mutta linkin takaa löytyi pikemminkin dataa, joka toimi aikaleiman kanssa osana ”sertifikaattia”⁴⁰. Lohkoketjua kokoava ja transaktioita verifioiva funktio perustui myös Nick Szabon kehittämään algoritmiin, joka muovasi valuutasta niukan resurssin⁴¹. Kun tähän liitettiin vertaisverkon hajautettu verkosto, siinsi uusi teknologia horisontissa.

Viime vuosina onkin kehittynyt ajatus jaetusta vertaisverkkoon perustuvasta taloudesta⁴². Näissä uusissa talouksissa arvonmuodostus tapahtuu avoimesti, samaan tapaan kuin avoimen lähdekoodin jakaminen. Ainakin

kahdenlaisia sovelluksia on syntynyt: yhtäältä Wikipedian kaltaisia vapaasti luettavia ja vapaasti päivitettäviä kokonaisuuksia sekä toisaalta ilmaiseksi käytettäviä ja käyttäjien tuottamasta sisällöstä rakentuvia palveluita kuten Facebook. Sovelluksia erottaa se, että esimerkiksi Wikipediassa arvo syntyy ja jaetaan kaikkien käyttäjien kesken. Facebookissa taas suuri osa arvosta kanavoituu – erityisesti mainostuloina – palvelua ylläpitävälle yritykselle.

Verkon ja käyttäjän anonymiteetista on tullut tärkeä tekijä. Onkin puhuttu identiteettitietojen henkilökoh- taisesta pääomasta: ihmiset voisivat itse omistaa identi- teettitietonsa, joita sitten jakaisivat esimerkiksi maksua vastaan⁴³. Tiedot voisivat tallentua lohkoketjuun, johon ihmiset voisivat antaa käyttöoikeuden tietyille taholle tietyn ajaksi. Identiteettitietojen vaihdannan on po- vattu jopa syrjäyttävän virtuaali- tai kryptovaluuttojen käytön⁴⁴.

Pääasiassa erityyppisiin lohkoketjurakenteisiin pe- rustuvat kryptovaluutat ovat suosittuja, ja niitä onkin syntynyt paljon. Bitcoinin haastajista Ethereum on tällä hetkellä saavuttanut suuren markkinaosuuden. Muita valuuttoja ovat esimerkiksi Ripple, Litecoin ja Dash⁴⁵. Suuren volatilitiiteetin takia Bitcoinin arvo on ollut yhtä vuoristorataa, vaikka viimeisen parin vuoden ajan se onkin kohonnut suhteellisen tasaisesti. Lähtö- arvona vuonna 2009 oli vain 0,0005 euroa, ja kolme vuotta myöhemmin arvo oli noussut kuuteen dollariin. Tämän jälkeen alkoi nousukiito: vuosien 2013–2015 vä- lillä arvo liikkui 140 dollarista 950 dollariin ja takaisin 220 dollariin. Tammikuussa 2017 yksi Bitcoin vastasi noin tuhatta dollaria. Kesäkuussa arvo oli kasvanut jo kolminkertaiseksi ylittäen lopulta elokuussa 4 000 dol- larin rajapyykin. Loppusyksyä kohden arvon nousutahti kiihtyi ja marraskuun lopulla se oli jo yli 9 000 dollaria. Bitcoin-futuuriin astuessa markkinoille joulukuun alku- puolella arvo kohosi entisestään, ja kuun puolen välin jälkeen yhden Bitcoinin hinta oli noin 19 000 dollaria. Loppukuusta ja vuoden 2018 alkupuolella nähtiin kui- tenkin arvon voimakasta heittelyä, ja helmikuun vii- dentenä yhden Bitcoinin hinta oli noin 6 900 dollaria. Seuraavan kymmenen päivän aikana arvo kuitenkin ylitti taas 10 000 dollarin rajan.⁴⁶

Ethereum ja tulevaisuus

Lohkoketju ei välttämättä – tai ainakaan kaikilta osin – ole mikään erillinen innovaatio. Swan toteaa osuvasti, että esimerkiksi Ethereum-lohkoketjujen älysopimukset (*smart contracts*) eivät oikeastaan tee mahdolliseksi mitään aikaisemmasta poikkeavaa, vaan ne vain helppo- tavat ja nopeuttavat sopimusten toimintaa⁴⁷. Itse älyso- pimuksia käsitteli jo Szabo 1990-luvun puolessavälissä⁴⁸. Uudet älysopimukset kuitenkin mahdollistavat sen, että lohkoketju voi suorittaa lyhyitä algoritmeja tai ohjelmia, ei pelkästään kerätä tietokantaa. Tällainen lohkoketju voi antaa myös hetkellisiä oikeuksia käyttää ketjun ulkopuo- lista identiteetidataa vaikkapa terveydenhuollossa.⁴⁹

Ethereum onkin protokolla tai palvelualusta, jossa lohkoketjuteknologian avulla mahdollistetaan ohjelmien ja algoritmien suorittaminen sekä virtuaalivaluuttojen ja mainejärjestelmien kehittäminen. Ethereumia Vitalik Buterinin kanssa kehittäneen Gavin Woodin mukaan sen tarkoituksena on tuottaa yleinen teknologia, jonka päälle voidaan rakentaa kaikki vaihtoon perustuvat toi- minnat (eli luoda *transaction-based state machine*). Tämä tarkoittaa käytännössä lohkoketjuteknologiaan perus- tuvaa ”Ethereumin maailmaa” eli tilakonetta, jossa kaikki laskennalliseen muotoon muunnettavissa olevat tilat ja niiden muutokset välittyvät tämän maailmaprotokollan avulla.⁵⁰

Ethereum tarvitsee kuitenkin oman ”valuuttansa” tai resurssinsa, Etherin (ETH). Tätä valuuttaa käytetään kannusteena ylläpitää taustalla olevan lohkoketjua. Pro- sessi eroaa jonkin verran Bitcoinin louhinnasta, jossa jokainen uusi louhittu kolikko muodostuu ikään kuin ”käyttämättömäksi transaktioksi” tai, hieman yksinker- taistaen, koodiriviksi, johon tietyllä käyttäjällä on oikeus. Kun transaktio tapahtuu, syntyy uusi koodirivi, joka kertoo uuden käyttöoikeuden haltijan. Ethereum-ketju tallentaa jatkuvasti verkoston ”nykytilan” mukaan lukien käyttäjätilit ja niiden saldot. Transaktion tai muun tapah- tuman oikeellisuus varmistetaan yksinkertaisesti: onko käyttäjällä tarpeeksi saldoa. Etherin tarkoitus *ei ole olla valuutta* vaan Ethereumin sisäinen resurssi. Tätä resurssia käytetään koodien ja älysopimusten suorittamiseen, eikä sillä ole rajoitettua kokonaismäärää kuten Bitcoinilla – tosin Etherin vuosittainen louhintaraja on 18 mil- joonaa. Ether siis toimii öljyn kaltaisena koko alustaa vauhdittavana elementtinä. Ethereum-alustaa kuitenkin rajoitetaan *Gas*in (”polttoaineen”) avulla. Jos esimerkiksi älysopimus vie paljon kaistaa ja sen suorittaminen kestää kauan, *Gas*-luku on suuri, jolloin tarvitaan enemmän Etheriä. Näin on tarkoitus ”tasoittaa” lohkoketjua eli rajoittaa esimerkiksi paljon Etheriä omistavan tahon kykyä vaikuttaa ketjuun.

Itse asiassa juuri Ethereum- tai älysopimus pohjainen lohkoketju oli käytössä Gyeongin maakunnan äänes- tyksessä⁵¹. Pierre Noizatin taas on ehdottanut Bitcoinin rakenteeseen pohjautuvaa sähköistä äänestystä. Tässä jär- jestelmässä äänen antaminen toimisi samoin kuin kryp- tovaluutan transaktio. Äänestäjällä olisi tietty määrä ää- nestysluottoa, joka kohdistettaisiin tiettyyn tai tiettyihin ehdokkaisiin tai ehdotuksiin riippuen äänestyksen sisäl- löstä. Lyhyesti sanottuna kolme julkista avainta yhdis- tettäisiin, jolloin tietyt ennalta luodut osoitteet tulisivat ”rahoitetuksi”, ja sen myötä ne näkyisivät ketjussa. Ketju voitaisiin lopuksi kääntää suoraan äänestystuloksiksi. Sa- malla jokainen voisi katsoa, onko hänen osoitteensa ra- hoitettu eli ääni mennyt läpi.⁵²

Sähköisessä äänestyksessä on tietysti omat ongel- mansa. Esimerkiksi Aalto-yliopiston professori Jarno Limnell on todennut, että sähköinen äänestys lisää hy- bridisodan uhkaa. F-Securen tutkimusjohtaja Mikko Hyppönen on taas katsonut, ettei perinteisessä äänestä- misessä ole mitään ongelmaa, joka ”digitalisaation olisi

”Oikeastaan koko internet on rakennettu hyvin hallintakeskeisesti.”

lisa Maaranen, Lopulta palautimme samaan muotoon (2017), tempera ja öljyväri kankaalle, 150 x 150 cm. Valokuva: Tarmo Valmela

ratkaistava”. ”Paperiäänestys” myös mahdollistaa helpon uudelleenlaskennan.⁵³ Noizat jakaa ainakin osittain saman näkemyksen: sähköisen äänestyksen ei olisi tarkoitus korvata perinteistä äänestystä vaan tarjota vaihtoehtoinen, rinnalla toimiva tapa⁵⁴. Toisaalta kansalaisilla, äänestäjillä, pitäisi olla jonkinlainen mahdollisuus todeta tai varmentaa käytettävän koneen ja koodin (lokketjun) oikeellisuus. Monimutkaiset järjestelmät ovat viime kädessä suunnittelijoiden ja koodaajien tuoksia, joihin ”tavallisen kansalaisen” on vaikea sanoa mitään.

Yksi Ethereumin kehittäjistä, Vitalik Buterin, on esitellyt uudenlaista varmistamisprosessia, joka poikkeaa Bitcoinin louhinnasta (*proof-of-work*). Todistus osakkuudesta tai ”osakkuusvarmennus” (*proof-of-stake*) on kehitetty Casper-projektissa, joka perustuu Ethereumiin. Varmistusprosessissa valitsijat äänestävät seuraavasta ketjun lohkoista, mutta jokaisen äänestäjän antaman äänen painoarvo riippuu tähän ääneen asetetusta resurssitalletuksesta. Casperissa tämä resurssi on Ether. Jokainen Etheriä omistava voi luoda erityisen transaktion, joka lukitsee halutun resurssimäärän talletukseen. Näin talletuksen tekijästä tulee valitsija, joka ottaa osaa uusien lohkojen kasaamiseen ja saa tästä tiettyjen algoritmisten sääntöjen mukaan palkkioita. Tällainen varmistamistapa

säästää huomattavasti energiaa verrattuna louhinnan koneiden jakamiseen perustuvaan varmistamiseen. Se myös tekee epätodennäköisemmäksi 51%-ongelman eli tilanteen, jossa yksittäinen taho kontrolloi yli puolta verkoston louhintatehosta luoden mahdollisuuden väärinkäyttöksiin.⁵⁵

Erityisesti Ethereumin kaltaiset monimutkaiset lohkotusovellukset ovat tulleet ryminällä myös Wall Streetille. *Wired*-lehti uutisoi Richard Craibin uudesta Numerai-yrityksestä, jossa osakekaupan hoitaa tekoäly. Yritys kerää yhteen tärkeimmät osakekauppatiedot, jotka sitten jaetaan tuhansien ohjelmoijien kesken. Heidän tarkoituksenaan on rakentaa tietojen pohjalta malleja, jotka hoitaisivat kaupat automaattisesti ja entistä paremmin tuloksin. Parhaista malleista palkkiona on Bitcoineja. Craibin mukaan ongelmana on kuitenkin itsekkyys: miksi voittanut ohjelmoija värväisi myös muita mukaan? Vastauksena tähän on uusi Numeraire-valuutta tai -rahake, jonka tarkoitus on muuttaa ”Wall Streetin kilpailu yhteistyöksi”.⁵⁶ Numerairella ohjelmoijat lyövät vetoa siitä, toimivatko heidän algoritminsä markkinoilla. Jos ne toimivat, he saavat Numerairensa takaisin sekä osinkoa Bitcoineina. Craibin mukaan Numerairen arvo kasvaa, kun rahaston varat kasvavat. Näin ohjelmoijat tavallaan puhaltavat yhteiseen hiileen. Tämä tietysti ta-

”NSA-vuodoissa paljastui, että Yhdysvallat oli kaapannut erinäisten reititinten tietoliikenteen kokonaisvaltaisesti.”

pahtuu yhden rahaston sisällä, joka käy kilpailua muita rahastoja vastaan.

Lohkoketjun ja sen sovellusten ongelmia

Tutkimusartikkeleissa ja -keskustelussa on kritisoitu laajasti lohkoketjuteknologiaa ja nostettu esiin sen ongelmia. Vaikka lohkoketju tähtää desentralisaatioon eli hajauttamiseen ja siten hallinnasta vapautumiseen, voidaan yleisemmällä tasolla katsoa, että oikeastaan koko internet on rakennettu hyvin hallintakeskeisesti. Alexander Galloway on esimerkiksi käsitellyt internetin liikennettä ja verkko-osoitteita ohjaavia protokollia (TCP/IP sekä DNS ja sähköposteissa käytetty SMTP), jotka on muodostettu niin, että tietoliikenteen keskuksellinen hallinta on helppoa. Internetissä selkeät protokollarakenteet mahdollistavat tietojen luovuttamisen, mutta myös niiden suoran kaappaamisen, kuten NSA-vuodot ovat osoittaneet. Internetissä kaikki ”solmukohdat” (*node*; esimerkiksi tietokone) voivat luoda yhteyksiä keskenään ilman hierarkkista välittäjää. Tästä huolimatta näiden ”solmujen” on puhuttava ”samaa kieltä”, ja toisaalta ne kulkevat erinäisten ohjaavien laitteistojen, reititinten, kautta.⁵⁷ Järjestelmä siis jakaa protokollan, jolloin hallintamalli on sisäistetty verkkoon. NSA-vuodoissa paljastui, että Yhdysvallat oli kaapannut erinäisten reiti-

tinten tietoliikenteen kokonaisvaltaisesti. Vaikka Bitcoinissa luottamus pyritään siirtämään taustalla toimivaan lohkoketjuun ja tietysti myös louhintaprosessiin, luotto kohdistuu viime kädessä salaustekniikkaan, koodiin ja kehittäjiin. Samalla päivitykset ja kehitystyö syntyvät tiettyssä rajatussa yhteisössä.⁵⁸

Vaikka lohkoketjua on kritisoitu ketjun hakkeroinnin helppoudesta, erityisesti julkisia ketjuja näyttää olevan vaikea muokata juuri niiden desentralisaation vuoksi. Toisaalta julkinen ketju ei kuitenkaan välttämättä takaa samanlaista yksityisyyttä kuin rajattu, yksityinen ketju. Jälkimmäisen ongelma on vuorostaan nimenomaan sen yksityisyydessä: lohkoketjun ”ideaali” perustuu suurelta osin vapaaseen itseorganisoitumiseen ja luottamukseen, johon sulkeutuminen, rajat ja määräävä ”keskus” eivät kuulu. Julkisissa ketjuissa ongelmana sen sijaan on, että käyttäjä- ja kehittäjärajapinnat eivät ole tasaveroisia. Vaikka julkinen ketju ei ole minkään tahon hallussa, järjestelmän kehittäjillä voi olla mahdollisuus vaikuttaa verkon toimintaan esimerkiksi uusilla päivityksillä. Eivätkä sen paremmin yksityiset kuin julkisetkaan teknologiat pelastu valtioiden tai yksityisten jätti-instituutioiden harjoittamalta verkkourkinnalta, vaikka tähän mennessä esimerkiksi Bitcoinin lohkoketjun salauksen murtaminen on osoittautunut vaikeaksi. Julkisissa verkoissa tai lohkoketjuissa data on aina kolmansien osa-

puolien analysoitavissa⁵⁹. Lohkoketjussa syntyvästä ”kirjanpidon” historiasta voi olla mahdollista lukea, kuka ketjuun tallentuneet transaktiot on tehnyt. Henkilöllisyys voi paljastua, jos rinnalla on toinen tietokanta, johon verraten transaktiot ovat liitettävissä konkreettisiin tapahtumiin. Tietysti myös e-lompakon salasana on syytä pitää tallessa: mitään turvaa tai vakuutta kolikoille ei ole.⁶⁰

Tere Vadén on summannut lohkaketjun yleisiä ongelmia. Ketju kärsii ei-ammattilaisen näkökulmasta käytettävyysongelmista: käyttöliittymä ja esimerkiksi anonymiteetin ylläpitäminen eivät ole yksinkertaisia asioita. Toisaalta ketjua ovat jo tuotteistamassa suuret toimijat, jolloin valta-asetat säilyvät, vaikka – Swania lainaten – ketjun piti olla tasa-arvoa tuottava teknologia. Näin ollen suuremman yleisön silmissä puheet vallankumouksellisuudesta ja uutuudesta näyttävät tyhjiltä lupauksilta, joissa kaikuvat aikaisempien vuosien vertaisverkkojen epäonnistumiset.⁶¹ Jesse Yli-Huumo, Deokyoon Ko, Sujin Choi, Sooyong Park ja Kari Smolander ovat vuorostaan tiivistäneet osuvasti erityisesti Bitcoinin yhteydessä ilmenneitä teknisiä ongelmia. Heidän mukaansa yhtenä ongelmana on latenssi eli viive: Bitcoinin pääversiossa transaktioiden varmistus voi kestää jopa puoli tuntia, kun esimerkiksi Visalla asia hoituu muutamassa sekunnissa⁶². Samalla lohkaketjun kaista on rakennettu käsittelemään hyvin pieniä bittimääriä. Bitcoinin nykyisessä versiossa yhden lohkon koko voi olla yksi megatavu. Tosin esimerkiksi Ethereumissa ei tällaista rajoitetta ole. Erityisesti pienet lohkaketjut ovat todella alttiita 51%-hyökkäyksille.⁶³

David Golumbia tiivistää 51%-ongelman teoreettiseksi mahdollisuudeksi vaikuttaa ketjun kokonaisuuteen, kun järjestelmästä 51 prosenttia on tietyn tahon hallussa. Ketjun uusi lohko ”hyväksytään”, jos suurin osa verkon solmukohdista varmistaa sen oikeaksi. Hallitseva taho kykenisi joko estämään transaktioiden varmistamisen tai hyödyntämään edellä mainittua ”kaksinkertaisen käytön ongelmaa”.⁶⁴ Vaikka pitkään arvioitiin, ettei 51%-ongelma toteudu, näin kuitenkin kävi vuonna 2014⁶⁵. Valta onkin siirtynyt entistä enemmän käyttäjäverkostolta tietyille yksittäisille käyttäjille tai kollektiiveille, kun lounhintana on jatkuvasti vaikeutunut. Nykyään hyödylliseen ja kustannustehokkaaseen lounhintaan vaaditaan valtava määrä konetehoa ja energiaa. Alkuaikoina tuhansia ja satoja tuhansia kolikoita haalineet voivat entistä helpommin käyttää 51%-ongelmaa omaksi hyödykseen. Näyttäisi myös siltä, että hintaan on pyritty vaikuttamaan bottien avulla.⁶⁶

Yksi suuri uhka uusille teknologioille on maailmanlaajuinen ekologinen kriisi. Steve Hucklen ja Martin Whiten mukaan Bitcoinin lounhinnan energiankulutus oli vuonna 2014 noin 3,38 terawattituntia. Vertailukohdaksi he esittävät, että 2,72 miljoonan jamaikalaisen energiankulutus oli samaisena vuonna noin 3,03 terawattituntia. Esimerkiksi Visan järjestelmässä yksittäinen transaktio vie vain 0,0003 talouden verran energiaa. Energiankulutus on suosion mukana vain kasvanut.

Lokakuussa 2017 Bitcoinin kulutusarvio oli noin 21,9 terawattituntia ja Ethereumin järjestelmän noin 5,7 terawattituntia. Will Martin arvioi Maailman talousfoorum sivuilla, että yhden transaktion energiankulutuksella voitaisiin ylläpitää kotitaloutta neljän viikon ajan. Myös lohkaketjun läpinäkyvyys vaatii laajoja julkisia metadatumääriä ja niiden seuranta, vaikka luottamus onkin osittain automatisoitu ketjun toimintaan.⁶⁷ Jeff Hecht huomautti *Nature*-lehden artikkelissaan, että jo nyt uusien informaatioteknologioiden tarvitsemia suuria nopeuksia on vaikea ylläpitää niiden vaatimien suurten energiamäärien takia⁶⁸. Tällainen kulutus on väistämättä ongelma teknologian laajentumiselle maailmassa, jossa pitäisi leikata ilmastopäästöjä eli fossiilisten polttoainoiden kulutusta⁶⁹. Yksi suuri syy Bitcoinin valtavalle energiankulutukselle on sen suunnittelussa ja laskennallistetussa luottamuksessa: Bitcoin-järjestelmän sala- ja turvallisuusvaatimukset ja koko lounhintaprosessi ovat raskaita ja konetehoa vaativia toimia.

Lopuksi

Lohkoketju on *tekniikka*, jota sovelletaan hyvin monin tavoin. Peruseriaate eli hajautettu tai desentralisoitu tietokanta tai tilikirja kuitenkin toistuu. Näin ollen ketju ”innovaationa” on sidoksissa sen soveltamistapaan, jolloin sen olemus riippuu juuri käyttöyhteydestä. Jos esimerkiksi haluttaisiin, että Bitcoin olisi toimiva *valuutta*, täytyisi sitä periaatteessa säännellä⁷⁰. Tämä taas sotii osittain koko Bitcoinin ajatusta vastaan, mutta vaikuttaa samalla myös itse lohkaketjun toimintaan. Toisaalta täysin säätelystä vapaa kryptovaluutta kohtaa helpon 51%-ongelman, jolloin ajaututaan jälleen keskukselliseen hallintaan, säätelyyn.⁷¹

Ongelmistaan huolimatta lohkaketjulla on paikkansa yhteiskunnassa. Vaikka lohkaketju ja sen käytännölliset sovellukset eivät ole täysin lunastaneet lupauksiaan, näyttää sen tulevaisuus ruusuiselta – tai näin ainakin keskusteluissa povataan⁷². Vaikka ketju näyttää johdonmukaiselta kehitysasteleelta 1900-luvun informaatioteknologian ja varsinkin internetin historiassa, siinä tiivistyy monia aikaisempia ajatuksia ja innovaatioita.

Poliittisista näkökulmista tai menneistä ja tulevista yhteisömalleista vapaata teknologiaa ei ole olemassa. On tärkeää ymmärtää, mihin koodia tai tiettyä teknologiaa käytetään, ja ennen kaikkea, mistä se tulee. Lohkoketju on hyvä esimerkki tästä. Sitä voi pitää jopa ajattelutapana, jolla lähestytään erityisesti ohjelmistokehitystä mutta myös monia ihmiselämän ja yhteiskunnallisen olemisen ongelmia ja niiden ratkaisuja.

Artikkelin jatko-osa ”Lohkoketjuteknologian yhteiskunta. Osa II: Lohkoketjun rajatut mutta desentralisoidut markkinat” on luettavissa numeron 1/2018 verkkosivuilla osoitteessa: www.netn.fi/lehti/niin-nain-118

Viitteet

- 1 Alkuperäinen Bitcoinin ”lanseeraus-artikkeli”, ks. Nakamoto 2008. Nimi-merkin Satoshi Nakamoto taustalla on luultavasti useampi kuin yksi ihminen. O’Hagan (2016) esitti pitkässä artikkelissaan, että australialainen yrittäjä ja informaatiotieteilijä Craig Steven Wright on todennäköisesti ollut ainakin yksi näistä henkilöistä. Myös esimerkiksi suomalainen Martti Malmi auttoi Nakamotoa Bitcoinin käyttöliittymän kanssa (esim. Eklund 2015).
- 2 Krugman 2013; Feuer 2013; Golumbia 2016.
- 3 Esimerkiksi lukuisten rahoituslaitosten kanssa toimivan R3:n kehittämä Corda-järjestelmä (ks. Rutter 2017) sekä Hashgraph (ks. verkkosivu: hashgraph.com). Esim. Nakamoto 2008; Swan 2015a; ks. myös hyvä tiivistys Tymoigne 2013.
- 4 Ks. Ethereum/Wiki, ”History”. Nykyään kryptovaluuttojen louhintaan on käytettävä keskusprosessorien (CPU) sijasta näyttönohjaimia (GPU), joilla laskentatehoa voidaan hyödyntää paremmin. Bitcoinin louhinta taas on siirtynyt tähän tehtävään räätälöityyn ASIC-arkkitehtuuriin. Ks. esim. Karppinen 2015; blockchain-technologies.com/blockchain-mining.
- 6 Algoritmi tarkoittaa yksinkertaisesti, Adrian Mackenzieä lainaten, ohjetta tai ”joukkoa askelia”, jotka on ilmaistu koodina, kuviona tai kuvaajana. Algoritmi siis tekee jotain eli suorittaa jonkin toimen. Se voi myös kantaa tai jakaa toimintoja eri ympäristöihin. (Mackenzie 2006, 43.)
- 7 Tschorsch & Scheuermann 2016, 2087.
- 8 Sama.
- 9 Guadamuz & Marsden 2015.
- 10 *The Economist* 2015.
- 11 Ks. Mallard ym. 2014.
- 12 Swan 2015b, 42.
- 13 Chester 2016.
- 14 Narayanan ym. 2016; Troncoso ym. 2017.
- 15 Esim. Swan 2015a, x; Tapscott & Tapscott 2016, I.I.
- 16 Ks. laaja luettelo lohkoketjuteknologian mahdollisuuksista esim. Swan 2015a; Honkanen 2017a ja 2017b. Myös OECD (2017) käsittelee raportissaan lohkoketjua tekoälyn rinnalla.
- 17 Esim. Honkanen 2017a, 13–16, 29–31; 2017b, 14.
- 18 Ks. Swan 2015b, 42; Reijers ym. 2016, 145. Laajemmin lohkoketjun käytöstä esineiden internetissä (IoT) Christidis & Devetsikiotis 2016. Lee & Pilkington (2017, 20) esittävät, että lohkoketju voisi alentaa hintoja, vahvistaa toimitusketjua, helpottaa erilaisten ongelmien (esim. ympäristövahinkojen) seuranta ja tuoda läpinäkyvyyttä.
- 19 Das 2017. Tosin esimerkiksi Suomessa sähköinen äänestys on herättänyt paljon kritiikkiä (ks. Keränen 2016).
- 20 Ks. OP Ryhmä 2015; Elinkeinoelämän keskusliitto 2016. Esimerkiksi Tanska on suunnitellut e-kruunua (Levrin 2016), kuten myös Norja (Nicolaisen 2017). Islanti kielsi Bitcoinin vuonna 2013, jolloin se otti laajaan käyttöön toisen digitaalisen valuutan, Auroracoinin (ks. Swan 2015a, 6–7). Ranskan pankki- ja finanssiryhmittymä Crédit Agricole on suunnitellut Bitcoinin hyväksymistä investoinneissa (Keirns 2017). Venäjä taas on alkanut kartoittaa lohkoketjun käyttöä julkisissa palveluissa (Higgins 2017).
- 21 Ks. Kastelein 2017; laajemmin Mersch 2017; Grym ym. 2017.
- 22 Metz 2017a. Ks. myös Carlson-Wee 2017.
- 23 Orcutt 2017; European Parliament 2017, 9–10; *CoinDesk* 2017.
- 24 Hakkeriettiikasta sekä avoimesta ja vapaasta koodista esim. Vaden & Stallman 2002; Benkler 2006, 60–63; Thrift & French 2005, 171. Yksi tärkeimmistä esimerkeistä on Linus Torvaldsin alkuaan kehittämä ja sittemmin laajan verkoston synnyttänyt Linux-käyttöjärjestelmä (Benkler 2006, 65–66). Tätä avoimen lähdekoodin yhteistuotantoa voidaan kutsua myös lahjatalouden muunnelmaksi (Barbrook 1998).
- 25 Esim. Mougayar 2016, ”1. What is Blockchain?”
- 26 Huckle & White ovat kuvanneet (2016), lohkoketjuteknologian sosialistisia piirteitä. Poliittisesta monimuotoisuudesta myös Honkanen 2017b, 5–6.
- 27 Internetverkon rakenteesta esim. Watson 2012, luku 8. ”Weaving the Web”.
- 28 Hillis 1999, 145–147.
- 29 Hinton ym. 1990, 249–251; Musiani & Méadel 2016; Hillis 1999, luku 8; myös esim. Gere 2008, 58.
- 30 Watson 2012, 167–168; Gere 2008, 55–56, 71–72; Galloway 2014, 111–114; laajemmin Wiener 1985.
- 31 Esim. *Posthumanismi* 2014, 14–15; Tiusuuri 2010.
- 32 Esimerkiksi videotiedostoa ladattaessa vertaisverkko-ohjelmisto lataa samanaikaisesti monelta eri käyttäjältä osia videosta eli datapaketteja. Ratkaisu on tehokas, sillä verkon kaista on tavallaan jaettu käyttäjien kesken, eikä yhdeltä ”keskuskelta” vaadita suuria määriä levytilaa tai nopeaa yhteyttä. Monet vertaisverkkopalveluista eivät ole sinänsä laittomia, mutta niissä jaetaan usein luvatta tekijänoikeuksilla suojattua materiaalia. Myös esimerkiksi 1990- ja 2000-lukujen vaihteessa aloitettu SETI@home-projekti hyödynsi käyttäjien konetehoa purkaessaan avaruudesta vastaanotettuja viestejä ja radiosignaaleja (Benkler 2006, 82; Korpela ym. 2001).
- 33 Swan 2015a, 11; Chaum 1983.
- 34 Ks. Dwork & Naor 1992.
- 35 Dierksmeier & Seele 2016; Boellstorff 2008. Myös esim. Edward Castronova kirjoitti jo vuonna 2002 virtuaalitalouksista.
- 36 Elektronisesta rahasta esim. Hart 2000, 261–270; Narayanan ym. 2016, 7–15. Kryptografiasta esim. Dupont 2014. DigiCashista Pitta 1999.
- 37 Nakamoto 2008; Ethereum/Wiki, ”History”; O’Hagan 2016. Myös Suomessa on 1990-luvun puolivälissä vaikuttanut DigiCash-yrityksen Ecash, jonka suomalaisena levittäjänä toimi EUnet ja jonka transaktiot kulkivat Meritan (nyk. Nordea) kautta. Tarkoituksena oli ilmeisesti ”ladata” rahaa (enimmillään sata markkaa) e-lompakkoon, jolla voitiin sitten maksaa ostoksia. (Narayanan ym. 2016, 11–14. Ks. myös netlab.tkk.fi/opetus/s38118/s98/hyto/49/ecash.shtml.)
- 38 Ks. Hoepman 2008. *Double-spend*-ongelmaa ja sen vertaisverkkoratkaisuja ovat käsitelleet jo 2007–2008 esim. Opiskov ym. 2007.
- 39 Tschorsch & Scheuermann 2016, 2084–2086; Ks. myös Ethereum/Wiki, ”History”.
- 40 Haber & Stornetta 1991; Narayanan ym. 2016, 16–17.
- 41 Karlström 2014, 28; Lauslahti ym. 2017, 3.
- 42 Esim. Redlich & Moritz 2016, 27–29; myös esim. Jakonen 2015.
- 43 Esim. Pratt 2015; Swan 2015b, 42–43.
- 44 Smith 2016.
- 45 Esim. coinmarketcap.com. Syksyllä 2017 sivustolla oli listattuna yli 1 300 kryptovaluuttaa. Ks. laaja globaali tutkimus erityisesti suurimmista kryptovaluutoista, Hileman & Rauchs 2017.
- 46 Bitcoinin arvon kehitystä voi seurata reaaliaikaisesti osoitteessa: coindesk.com/price/.
- 47 Swan 2015a, 17. Reijers ym. (2016, 135) määrittelevät tämän älysojopimusmallin desentralisoiduksi ”sojopimusten pakottamiseksi”.
- 48 Esim. Szabo 1997.
- 49 Swan 2015b, 43.
- 50 Wood 2017; ks. Myös Ethereum/Wiki; CoinDesk 2016.
- 51 Das 2017.
- 52 Noizat 2015.
- 53 Keränen 2016; myös *Aalto.fi* 2016.
- 54 Noizat 2015, 453.
- 55 Esim. Buterin 2016.
- 56 Metz 2017b. Ks. Numeraista myös Metz 2016.
- 57 Galloway 2004, 7–9, 12; 2014, 111–113; Watson 2012, 168–172; Wilson 2015, esim. ”3. The Physical Structure of the Internet”; Narayanan ym. 2016, 59–60. Esimerkiksi internetissä data siirtyy paketteina, jotka kulkevat tehokkaasti eri reittejä pitkin. Ne siis pirstoutuvat ja ne koetaan taas protokollien osoitejärjestelmän mukaisesti yhteen.
- 58 Mallard ym. 2014; De Filippi & Loveluck 2016; Karlström 2014, 31–32. Myös itse koodilla (koodikielellä ja binäärikoodilla) on materiaallinen eli sosiaalinen sekä ideologinen ulottuvuutensa (esim. Coeckelbergh & Reijers 2015; Evens 2015, 1). Myös vertaisverkot, hajautettu laskennallisuus ja hajautettu tietojenkäsittely ovat kohdanneet paljon kritiikkiä. Esimerkiksi vertaisverkoissa toistuvat yleensä yksittäisten solmujen prosessien tietämistä koskevat

- ongelmat ja keskinäinen synkronoinnin ja ongelmankäsittelyn heikkoudet. Näiden lisäksi ilmenee eräänlaisia alio- ongelmia esimerkiksi ajan synkronoinnissa tai lokaalien ja globaalien tasojen väli- sessä vuorovaikutuksessa. Monet ongel- mista toistuvat lohkoketjuissa. Toisaalta lohkoketjurakenne pyrkii ohittamaan esimerkiksi verkon niukkojen resurssien ongelman siten, että laskentateho on periaatteessa kaikkien käytössä. (Ghosh 2007, 6–9. Hajautettujen järjestelmien kohtaamista ongelmista ja lohkoketju- teknologian eräistä korjausehdotuksista ks. Wattenhofer 2016.)
- 59 Ks. De Filippi 2016.
- 60 Kostakis & Giotitsas 2014, 436; Narayan- anan ym. 2016, 48–50. Guadamuz & Marsden 2015; De Filippi 2016, 48–50.
- 61 Vadén 2016; Swan 2015b, 42. De Filippi & Loveluck ovat tiivistäneet (2016) vertaisverkko-yhteisöjen (P2P) ongelmiksi yhteisön rajojen ja kannusti- mien määrittämisen, jäsenistön roolit ja konfliktien käsittelyn.
- 62 Toisaalta esimerkiksi pankkisiirrot eri pankkien välillä voivat kestää parikin päivää. Visalla ei myöskään voi siirtää rahaa suoraan ja välittömästi yksityis- henkilöiden välillä, mutta esimerkiksi uudemmilla kryptovaluutoilla – kuten Litecoininilla ja Dashilla – voi.
- 63 Yli-Huumo ym. 2016. Kirjoittajat myös summaavat lohkoketjututkimusta. Siinä on keskitytty pääasiassa turvallisuuteen, resurssihukkaan ja käytettävyyteen. Esi- merkiksi latenssista, moniketjuisuudesta, ketjun koosta, ketjun jakaantumisesta (*forking*) ja kaistanleveydestä ei kirjoitta- jien mukaan ole juurikaan tutkimuksia. He myös jatkavat, että moniakaan tutki- muksia ei ole julkaistu ”korkealaatuisissa aikakausjulkaisuissa” (sama, 22). Ks. tiiviisti myös O’Dwyer 2016.
- 64 Golumbia 2016. Louhijat lisäävät loh- koja ketjuun jatkuvasti, mutta huijari alkaa ikään kuin luoda omaa ketjua, joka haarautuu ”oikeasta ketjusta”. Bitcoinin yhteydessä pisin lohko voittaa tai hyväk- sytään ”oikeaksi”, joten huijarilla olisi oltava enemmän konetehoa kuin muilla louhijoilla (ks. Ethereum/Wiki, ”His- tory”). Lohkojen tarkistuksen huijaami- sesta ks. Narayanan ym. 2016, 59–60; Malmo 2015; Lanchester 2016.
- 65 Ks. Felten 2014. Dallyn (2017, 470) esittää, että vuonna 2016 noin 70 prosenttia louhinnasta hallitsi neljä kiinalaista louhintainstituuttia, jotka ovat myös pyrkineet estämään nykyisen megatavun lohkokoon suurentamisen.
- 66 Esim. Guadamuz & Marsden 2015.
- 67 De Filippi 2016; Huckle & White 2016; Malmo 2015; 2017; Martin 2017. Christopher Malmon mukaan Bitcoin pystyy käsittelemään noin 360 000 transaktiota päivittäin (vuonna 2015), mutta Visa taas noin 160 miljoonaa päivittäin (vuoden 2013 tiedot; Malmo 2015; Visa 2013). Malmo kritisoi myös Hass McCookin (2014) analyysiä, jonka mukaan Bitcoin tuottaisi moninker- taaisesti vähemmän hiilidioksidia kuin perinteinen pankkijärjestelmä. McCook ei oikeastaan ollenkaan huomioi näiden järjestelmien kokoeroja. Bitcoinin ja Ethereumin energiankulutusta voi seu- rata osoitteessa: digiconomist.net.
- 68 Hecht 2016.
- 69 Lähde 2013.
- 70 Papadopoulos 2015, 168.
- 71 Ks. tiiviisti Bitcoinin järjestelmän desentralisaatiota rajoittavista piirteistä Böhme ym. 2015, 220–222.
- 72 Ks. käytännöllisten sovellusten vähäi- syydestä ja innovaatiohyphen ongelmista esim. Honkanen 2017a; b. Lisäksi on hyvä huomata, että yksityisillä lohko- ketjuilla voidaan helpostikin tehostaa (ja onkin tehostettu) organisaatioiden toi- mintoja, mutta julkisia ketjuja – joiden tarkoitus oli juuri tuottaa todella desent- ralisoituja alustoja – on hyvin vaikea ottaa käyttöön.

Kirjallisuus

- Aalto.fi, Sähköiset vaalit – uhka vai mah- dollisuus? Aalto yliopisto 9.12.2016. Verkossa: aalto.fi/fi/current/news/2016-12-09/.
- Barbrook, Richard, The Hi-Tech Gift Economy. *First Monday*. Vol. 3, No. 12, 1998. Verkossa: firstmonday.org/ojs/ index.php/fm/article/view/631/552.
- Benkler, Yochai, *The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom*. Yale University Press, New Haven 2006.
- Boellstorff, Tom, *Coming of Age in Second Life. An Anthropologist Explores the Virtually Human*. Princeton University Press, Princeton 2008.
- Buterin, Vitalik, A Proof of Stake Design Philosophy. *Medium* 30.12.2016. Ver- kossa: medium.com/@VitalikButerin/a- proof-of-stake-design-philosophy- 506585978d51.
- Böhme, Rainer, Christin, Nicolas, Edelman, Benjamin & Moore, Tyler, Bitcoin: Eco- nomics, Technology, and Governance. *Journal of Economics Perspectives*. Vol. 29, No. 2, 2015, 213–238.
- Carlson-Wee, Olaf, The Future Is a Decent- ralized Internet. *Techcrunch* 8.1.2017. Verkossa: techcrunch.com/2017/01/08/ the-future-is-a-decentralized-internet/.
- Castronova, Edward, On Virtual Economies. *Cesifo Working Paper*. No. 752, vii/2002.
- Chaum, David, Blind Signatures for Unt- raceable Payments. *Advances in Cryptology. Proceedings of Crypto 82*, 1983, 199–203.
- Chester, Jonathan, The Blockchain Wars. How Startups and Enterprises are Competing to Create the Web 2.0. *Forbes* 14.4.2016. Verkossa: forbes. com/sites/jonathanchester/2016/04/14/ the-blockchain-wars-how-startups-and- enterprises-are-competing-to-create-the- web-2-0/#28b6277b14a7.
- Christidis, Konstantinos & Devetsikiotis, Michael, Blockchains and Smart Con- tracts for the Internet of Things. *IEEE Access*. Vol. 4 – Special Section on the

- Plethora of Research in Internet of Things, 2016. Verkossa: ieeeexplore.ieee. org/document/7467408/.
- Coeckelbergh, Mark & Wessel Reijers, Cryptocurrencies as Narrative Technologies. *SIGCAS Computers & Society*. Vol. 45, No. 3, 2015, 172–178.
- CoinDesk, Understanding Ethereum. 2016. Verkossa: coindesk.com/research/under- standing-ethereum-report/.
- CoinDesk, EU Politician Pushes Parliament to Test Blockchain Identity for Refugees. *coindesk.com* 31.8.2017. Verkossa: coin- desk.com/eu-politician-pushes-parlia- ment-test-blockchain-identity-refugees/.
- Dallyn, Sam, Cryptocurrencies as Market Singu- larities. The Strange Case of Bitcoin. *Journal of Cultural Economy*. Vol. 10, No. 5, 2017, 462–473.
- Das, Samburaj, A South Korean Province Used Blockchain Tech for Resident Voting. *Cryptocoinsnews.com* 8.3.2017. Verkossa: cryptocoinsnews.com/south- korean-province-used-blockchain-tech- resident-voting/.
- De Filippi, Primavera, The Interplay Between Decentralization and Privacy. The Case of Blockchain Technologies. *Journal of Peer Production*. 9/ix 2016. Verkossa: peerproduction.net/issues/issue-9-alter- native-internets/peer-reviewed-papers/ the-interplay-between-decentralization- and-privacy-the-case-of-blockchain- technologies/.
- De Filippi, Primavera & Loveluck, Benjamin, The Invisible Politics of Bitcoin. Govern- ance Crisis of a Decentralised Infra- structure. *Internet Policy Review*. Vol. 5, No. 3, 2016.
- Dierksmeier, Claus & Seele, Peter, Cryptocur- rencies and Business Ethics. *Journal of Business Ethics*. viii/2016.
- DuPont, Quinn, The Politics of Crypto- graphy. Bitcoin and the Ordering Machines. *Journal of Peer Production*. No. 4, 2014. Verkossa: peerproduction. net/issues/issue-4-value-and-currency/ peer-reviewed-articles/the-politics-of- cryptography-bitcoin-and-the-ordering- machines/.
- Dwork, Cynthia & Naor, Moni, Pricing Via Processing or Combatting Junk Mail. *hashcash.org* 1992. Verkossa: hashcash. org/papers/pvp.pdf.
- The Economist*, The Trust Machine. 31.10.2015. Verkossa: economist.com/ node/21677198/.
- Eklund, Henri, Virtuaalivaluutta Bitcoin. Vaihtoehtoinen maksuväline. Opin- näytetyö. Metropolia Ammattikorkea- koulu, Helsinki 2015. Verkossa: urn.fi/ URN:NBN:fi:amk-201505127470.
- Elinkeinoelämän keskusliitto, Lohkoketjut myllertävät maailmaa enemmän kuin internet. *ek.fi* 21.10.2016. Verkossa: ek.fi/ajankohtaista/uutiset/2016/10/21/ lohkoketjut-myllertavat-maailmaa- enemman-kuin-internet/.
- Ethereum/Wiki, White Paper. 2017. Verkossa: github.com/ethereum/wiki/wiki/White- Paper.
- European Parliament, Budget Amendments 2018. Committee on Economic and

- Monetary Affairs. 29.8.2017. Verkossa: europa.eu/sides/getDoc.do?type=COMPARL&reference=PE-609.538&format=PDF&language=EN&secondRef=01.
- Evens, Aden, *Logic of The Digital*. Bloomsbury Academic, London 2015.
- Felten, Ed, Bitcoin Mining Now Dominated by One Pool. *Freedom to Tinker* 16.6.2014. Verkossa: freedom-to-tinker.com/2014/06/16/bitcoin-mining-now-dominated-by-one-pool/.
- Feuer, Alan, The Bitcoin Ideology. *New York Times* 14.12.2013. Verkossa: nytimes.com/2013/12/15/sunday-review/the-bitcoin-ideology.html.
- Galloway, Alexander R., *Protocol. How Control Exists after Decentralization*. MIT Press, Cambridge, Mass. 2004.
- Galloway, Alexander R., The Cybernetic Hypothesis. *Differences. A Journal of Feminist Cultural Studies*. Vol. 25, No.1, 2014, 107–131.
- Gere, Charlie, *Digital Culture*. Reaktion Books, London 2008.
- Ghosh, Rishab, Network-centered is an Oxymoron. *First Monday*. Vol. 1, No. 1, 1996. Verkossa: firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/467/388.
- Ghosh, Sukumar, *Distributed Systems. An Algorithmic Approach*. Chapman & Hall, Boca Raton 2007.
- Golumbia, David, *The Politics of Bitcoin. Software as Right-Wing Extremism*. Minnesota UP, Minneapolis 2016.
- Grym, Aleks, Heikkinen, Päivi, Kauko, Karlo & Takala, Kari, Digitaalinen keskuspankkiraha. *BoF Economics Review* 4/2017. Verkossa: helda.helsinki.fi/bof/handle/123456789/14951.
- Guadamuz, Andres & Marsden, Chris, Blockchains and Bitcoin. Regulatory Responses to Cryptocurrencies. *First Monday*. Vol. 20, No. 12, 2015. Verkossa: firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/6198/5163.
- Gupta, Vinay, A Brief History of Blockchain. *Harvard Business Review* 28.2.2017. Verkossa: hbr.org/2017/02/a-brief-history-of-blockchain.
- Haber, Stuart & Stornetta, W. Scott, How to Time-Stamp a Digital Document. *Journal of Cryptology*. Vol. 3, No. 2, 1991, 99–111.
- Hart, Keith, *The Memory Bank. Money in an Unequal World*. Profile Books, London 2000.
- Hecht, Jeff, The Bandwidth Bottleneck. *Nature*. Vol. 536, 2016, 139–142.
- Higgins, Stan, Russian PM Orders Research on Public Sector Blockchain Use. *CoinDesk.com* 7.3.2017. Verkossa: coindesk.com/russian-pm-orders-government-research-public-sector-blockchain-use/.
- Hileman, Garrick & Rauchs, Michel, *Global Cryptocurrency Benchmarking Study*. Center for Alternative Finance. University of Cambridge, Cambridge 2017.
- Hillis, Daniel, *Miten tietokone toimii* (The Pattern on the Stone. The Simple Ideas That Make Computers Work, 1998). Suom. Risto Varteva. WSOY, Helsinki 1999.
- Hinton, Geoffrey E., James L. McClelland & Rumelhart, David E., Distributed Representations. Teoksessa *The Philosophy of Artificial Intelligence*. Toim. Margaret A. Boden. Oxford UP, Oxford 1990, 248–280.
- Hoepman, Jaap-Henk, Distributed Double Spending Prevention. 15th Workshop on Security Protocols. Cornell University 2008. Verkossa: arxiv.org/abs/0802.0832v1.
- Honkanen, Petri, Lohkoketjuteknologian lupaus. *Arcada Working Papers* 1/2017a.
- Honkanen, Petri, Lohkoketjuteknologia. Luottamuksen koodi hajautuneessa yhteiskunnassa. *Impulseja*. Kalevi Sorsa säätiö 10/2017b.
- Huckle, Steve & White, Martin, Socialism and the Blockchain. *Future Internet*. Vol. 8, No. 4, 2016.
- Jakonen, Mikko, Talous ja työ prekaarissa yhteiskunnassa. Teoksessa *Talouden uudet muodot*.
- Toim. Mikko Jakonen & Tiina Silvasti. Into, Helsinki 2015, 92–121.
- Karlström, Henrik, Do Libertarians Dream of Electric Coins? The Material Embeddedness of Bitcoin. *Distinktion. Journal of Social Theory*. Vol. 15, No. 1, 2014, 23–36.
- Karppinen, Juhani, Bitcoin-kryptovaluutta. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopisto, Oulu 2015. Verkossa: urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201509222013.
- Kastelein, Richard, European Central Bank Considering Digital Currency. *Cryptocash. Blockchain News* 18.1.2017. Verkossa: the-blockchain.com/2017/01/18/european-central-bank-considering-digital-currency-cryptocash.
- Keirns, Garrett, Bitstamp Partners with Banking Giant for Bitcoin Investment On-Ramp. *CoinDesk.com* 8.3.2017. Verkossa: coindesk.com/bitstamp-partners-with-banking-giant-to-provide-bitcoin-investment-on-ramp/.
- Keränen, Matti, Sähköinen äänestys haluttiin Suomeen, mutta asiantuntijat toppuuttelevat: ”lisää hybridisodan uhkaa”. *Tekniikka & Talous* 9.12.2016. Verkossa: tekniikkatalous.fi/tekniikka/ict/sahkoinen-aaenestys-haluttiin-suomeen-mutta-asiantuntijat-toppuuttelevat-lisaa-hybridisodan-uhkaa-6606252.
- Korpela, Eric, Werthimer, Dan, Anderson, David, Cobb, Jeff & Lebofsky, Matt, SETI@home. Massively Distributed Computing for SETI. *Computing in Science & Engineering*. Vol. 3, No. 1, 2001, 78–83.
- Kostakis, Vasilis & Giotitsas, Chris, The (A) Political Economy of Bitcoin. *tripleC*. Vol. 12, No. 2, 2014, 431–440.
- Krugman, Paul, Bitcoin is Evil. *The New York Times* 28.12.2013. Verkossa: krugman.blogs.nytimes.com/2013/12/28/bitcoin-is-evil/?_r=0.
- Lanchester, John, When Bitcoin Grows Up. *London Review of Books*. Vol. 38, No. 8, 2016, 3–12.
- Lauslahti, Kristian, Mattila, Juri & Seppälä, Timo, Smart Contracts – How Will Blockchain Technology Affect Contractual Practices? *ETLA Reports*. No. 68, 2017.
- Lee, Jong-Hyouk & Pilkington, Marc, How the Blockchain Revolution Will Reshape the Consumer Electronics Industry. *IEEE Consumer Electronics Magazine*. 7/2017, 19–23.
- Levring, Peter, Blockchain Lures Central Banks as Danes Consider Minting E-Krone. *Bloomberg* 11.12.2016. Verkossa: bloomberg.com/news/articles/2016-12-11/blockchain-lures-central-banks-as-danes-consider-minting-e-krone.
- Lähde, Ville, *Niukkuuden maailmassa*. niin & näin, Tampere 2013.
- Mackenzie, Adrian, *Cutting Code. Software and Sociality*. Peter Lang, New York 2006.
- Mallard, Alexandre, Méadel, Cécile & Musiani, Francesca, The Paradoxes of Distributed Trust. Peer-To-Peer Architecture and User Confidence in Bitcoin. *Journal of Peer Production*. No. 4, 2014. Verkossa: peerproduction.net/issues/issue-4-value-and-currency/peer-reviewed-articles/the-paradoxes-of-distributed-trust/.
- Malmö, Christopher, Bitcoin is Unsustainable. *Motherboard* 29.6.2015. Verkossa: motherboard.vice.com/en_us/article/ae3p7e/bitcoin-is-unsustainable.
- Malmö, Christopher, A Single Bitcoin Transaction Takes Thousands of Times More Energy Than a Credit Card Swipe. *Motherboard* 8.3.2017. Verkossa: motherboard.vice.com/en_us/article/ykpk3y/bitcoin-is-still-unsustainable.
- Martin, Will, The Electricity Required for a Single Bitcoin Trade Could Power a House for a Whole month. *World Economic Forum* 16.10.2017. Verkossa: weforum.org/agenda/2017/10/the-electricity-required-for-a-single-bitcoin-trade-could-power-a-house-for-a-whole-month.
- McCook, Hass, Under the Microscope: The True Cost of Banking. *coindesk.com* 12.7.2014. Verkossa: coindesk.com/microscope-true-costs-banking/.
- Mersch, Yves, Speech by Yves Mersch, at the Farewell Ceremony for Pentti Hakkarainen. European Central Bank. *NewEurope.eu* 16.1.2017. Verkossa: neweurope.eu/press-release/speech-yves-mersch-digital-base-money-an-assessment-from-the-ecbs-perspective/.
- Metz, Cade, 7500 Faceless Coders Paid in Bitcoin Built a Hedge Fund's Brain. *Wired* 12.12.2016. Verkossa: wired.com/2016/12/7500-faceless-coders-paid-bitcoin-built-hedge-funds-brain/.
- Metz, Cade, Bitcoin Will Never Be a Currency. It's Something Way Weirder. *Wired* 6.1.2017a. Verkossa: wired.com/2017/01/bitcoin-will-never-currency-something-way-weirder/.
- Metz, Cade, An AI Hedge Fund Created a New Currency to Make Wall Street Work Like Open Source. *Wired* 21.2.2017b. Verkossa: wired.com/2017/02/ai-hedge-fund-created-new-currency-make-wall-street-work-

- like-open-source.
- Mougayar, William, *The Business Blockchain. Promise, Practice, and Application of the Next Internet Technology*. Wiley, Hoboken (NJ) 2016.
- Musiani, Francesca & Méadel, Cécile, "Reclaiming the Internet" With Distributed Architectures. An Introduction. *Frist Monday*. Vol. 21, No. 12, 2016. Verkossa: firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/7101/5654.
- Nakamoto, Satoshi, Bitcoin. A Peer-to-Peer Electronic Cash System. *Bitcoin.org* 2008. Verkossa: bitcoin.org/en/bitcoin-paper.
- Narayanan, Arvind, Bonneau, Joseph, Felten, Edward, Miller, Andrew & Goldfeder, Steven, *Bitcoin and Cryptocurrency Technologies. A Comprehensive Introduction*. Princeton University Press, Princeton 2016.
- Nicolaisen, Jon, What Should the Future Form of Our Money Be? Puhe Norwegian Academy of Science and Letters -tapahtumassa, Oslo, 25.4.2017. Verkossa: bis.org/review/r170426d.pdf.
- Noizat, Pierre, Blockchain Electronic Vote. Teoksessa *Handbook of Digital Currency. Bitcoin, Innovation, Financial Instruments, and Big Data*. Toim. David Lee. Elsevier, Boston 2015, 453–461.
- O'Dwyer, Rachel, Blockchains and Their Pitfalls. Teoksessa *Ours to Hack and to Own. The Rise of Platform Cooperativism, A New Vision for The Future of Work and A Fairer Internet*. Toim. Trebor Scholz & Nathan Schneider. O/R Books, London 2016, 228–233.
- O'Hagan, Andrew, The Satoshi Affair. *London Review of Books*. Vol. 38, No. 13, 2016, 7–28. Verkossa: lrb.co.uk/v38/n13/andrew-ohagan/the-satoshi-affair.
- OECD, *Digital Economy Outlook 2017*. OECD Publishing, Paris 2017. Verkossa: keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/science-and-technology/oecd-digital-economy-outlook-2017_9789264276284-en#.WfN0PkWgmfU#page1.
- OP Ryhmä, lehdistötiedote. *op.fi* 17.12.2015. Verkossa: op.fi/op?cid=-73775&srcpl=3.
- Opiskov, Ivan, Vasserman, Eugene Y., Hopper, Nicholas & Kim, Yongdae, Combating Double-Spending Using Cooperative P2P Systems. Kokoelmasa 27th *International Conference on Distributed Computing Systems, Toronto, Canada, 25–27 June*. IEEE Computer Society 2007. Verkossa: ieeexplore.ieee.org/document/4268195/.
- Orcutt, Mike, How Blockchain Is Kickstarting the Financial Lives of Refugees. *MIT Technology Review* 5.9.2017. Verkossa: technologyreview.com/s/608764/how-blockchain-is-kickstarting-the-financial-lives-of-refugees/.
- Pagliery, Jose, *Bitcoin and the Future of Money*. Triumph Books, Chicago 2014.
- Papadopoulos, Georgios, Blockchain and Digital Payments: An Institutional Analysis of Cryptocurrencies. Teoksessa *Handbook of Digital Currency. Bitcoin, Innovation, Financial Instruments, and Big Data*. Toim. David Lee. Elsevier, Boston 2015, 153–172.
- Pitta, Julie, Requiem for a Bright Idea. *Forbes* 11.1.1999. Verkossa: www.forbes.com/forbes/1999/1101/6411390a.html.
- Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Eetos, Turku 2014.
- Pratt, Gill A., Is a Cambrian Explosion Coming for Robotics? *The Journal of Economic Perspectives*. Vol. 29, No. 3, 2015, 51–60.
- Redlich, Tobias & Moritz, Manuel, Bottom-Up Economics. Foundations of a Theory of Distributed and Open Value Creation. Teoksessa *The Decentralized and Networked Future of Value Creation. 3D Printing and its Implications for Society, Industry, and Sustainable Development*. Toim. Jan-Peter Ferdinand, Ulrich Petschow & Sascha Dickel. Springer International, Heidelberg 2016, 27–58.
- Reijers, Wessel, O'Brolcháin, Fiachra & Haynes, Paul, Governance in Blockchain Technologies & Social Contract Theories. *Ledger*. Vol. 1, 2016, 134–151.
- Rutter, David E., When is a Blockchain not a Blockchain? *R3.com* 24.2.2017. Verkossa: r3.com/blog/2017/02/24/when-is-a-blockchain-not-a-blockchain/.
- Smith, Aaron, Future of Money. Classifying Virtual Currency Systems. *bigthink.com* 2016. Verkossa: bigthink.com/hybrid-reality/future-of-money-classifying-virtual-currency-systems.
- Swan, Melanie, *Blockchain. Blueprint for a New Economy*. O'Reilly Media, California 2015a.
- Swan, Melanie, Blockchain Thinking. The Brain as Decentralized Autonomous Corporation. *IEEE Technology and Society Magazine*. No. 12, 2015b, 41–52.
- Szabo, Nick, Formalizing and Securing Relationships on Public Networks. *First Monday*. Vol. 2, No. 9, 1997. Verkossa: firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/548/469.
- Tapscott, Don & Tapscott, Alex, *Blockchain Revolution. How the Technology Behind Bitcoin is Changing Money, Business, and the World*. Penguin Random House, New York 2016.
- Thrift, Nigel & French, Shaun, The Automatic Production of Space. Teoksessa *Knowing Capitalism*. Toim. Nigel Thrift. Sage Publications, London 2005, 153–181.
- Troncoso, Carmela, Isaakidis, Marios, Danezis, George & Halpin, Harry, Systematizing Decentralization and Privacy: Lessons From 15 Years of Research and Deployments. *Proceedings on Privacy Enhancing Technologies*. Vol. 4, 2017, 307–329.
- Tschorsch, Florian & Scheuermann, Björn, Bitcoin and Beyond. A Technical Survey on Decentralized Digital Currencies. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*. Vol. 18, No. 3, 2016, 2084–2123.
- Tuusvuori, Jarkko S., Pickering teoriasta ja käytännöstä. *niin & näin* 4/2010. Verkossa: netn.fi/lehti/niin-nain-410/pickering-teoriasta-ja-kaytannosta.
- Tymoigne, Eric, The Fair Price of a Bitcoin is Zero. *New Economic Perspectives* 2.12.2013. Verkossa: neweconomicperspectives.org/2013/12/fair-price-bitcoin-zero.html.
- Vadén, Tere, Three Non-Technological Ways in Which Blockchains May Still "Fail". *A Medium Corporation* 1.11.2016. Verkossa: medium.com/economic-spacing/three-non-technological-ways-in-which-blockchains-may-still-fail-a8d3a7c-238be.
- Vadén, Tere & Stallman, Richard M., *Koodi vapaaksi. Hakkerietiikan vaativuus*. Juvenes, Tampere 2002. Verkossa: free.yudu.com/item/details/11245/Koodivapaaksi-Hakkerietiikan-vaativuus.
- Watson, Ian, *The Universal Machine. From the Dawn of Computing to Digital Consciousness*. Copernicus Books, New York 2012.
- Wattenhofer, Roger, *The Science of the Blockchain*. Inverted Forest Publishing 2016.
- Wiener, Norbert, *Cybernetics, or Control and Communication in the Animal and the Machine*. The MIT Press, Cambridge (ma) 1985.
- Wilson, Steven Lloyd, How to Control the Internet. Comparative Political Implications of the Internet's Engineering. *First Monday*. Vol. 20, No. 2, 2015. Verkossa: firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/5228/4204.
- Visa, Annual Report 2013. Verkossa: s1.q4cdn.com/0506006653/files/doc_downloads/annual%20meeting/Visa%20Annual%20Report%202013%20final%20website.pdf.
- Wood, Gavin, Ethereum. A Secure Decentralised Generalised Transaction Ledger. *cryptopapers.net* 2017. Verkossa: cryptopapers.net/papers/ethereum-yellowpaper.pdf.
- Yli-Huumo, Jesse, Ko, Deokyoony, Choi, Sujin, Park, Sooyong & Smolander, Kari, Where is Current Research on Blockchain Technology? A Systematic Review. *PLoS ONE*. Vol. 11, No. 10, 2016.

LEENA MALKKI

Suomessakin on ollut terrorismia

Turun puukotuksia elokuussa 2017 on yleisesti pidetty Suomen ensimmäisenä terrori-iskuna. Ensimmäinen ääri-islamistinen väkivallanteko Suomessa on myös ensimmäinen isku, jota tutkitaan terroristisessa tarkoituksessa tehtynä rikoksena.

Vaikka Suomi onkin ollut poliittisen väkivallan tilastojen peränpitäjiä vuosikymmenten ajan, aivan näin yksiselitteinen ei terrorismin historia maassamme ole. Oikeudellisessa mielessä terrorismia on voinut olla Suomessa vasta vuodesta 2003, ja terroritekoja tehdään muistakin kuin ääri-islamistisista lähtökohdista. Esimerkiksi Bobrikovin murhaa ja lapuanliikkeen toimintaa voisi monien mukaan luonnehtia terrorismiksi, mutta keskusteltavaa riittää lähistoriassakin.

Viimeisen reilun kahdenkymmenen vuoden aikana on tapahtunut useita tekoja, joita on joko yleisesti luonnehdittu tai tekijä itse kutsunut terrorismiksi ja joita on listattu akateemisiin terrorismitietokantoihin. Koti-

maiselle nykykeskustelulle tuntuu olevan ominaista lyhyt historiallinen muisti ja haluttomuus havaita Suomessa terrorismia.

Yksi osoitus lyhyestä muistista on se, että terrorismin on itse asiassa julistettu rantautuneen Suomeen jo 1990-luvulla. Historiallisen muistin virkistämisen voi aloittaa seikkailemalla vaikkapa *Helsingin Sanomien* Aikakoneella kesäkuun 1995 alkuun. Kuukauden ensimmäisen lehden pääkirjoituksessa otsikolla ”Tuomittavaa turkisterroria” paheksutaan voimakkaasti edeltäneinä päivinä Pohjanmaan turkistarhoille tehtyjä iskuja, joissa oli päästetty satoja kettuja pois häkeistään. Sisäisivuilla turkistarhaajien kerrotaan vaativan hallitusta ryhtymään tehot toimiin, jotta terroriteot saadaan loppumaan.

Toukokuun lopussa tapahtuneita ensimmäisiä turkistarhauskujia seuranneina viikkoina teoista todellakin keskusteltiin yleisesti terrorismina. Terrorismista puhumiselle vaikutti antavan uskottavuutta se, että teoissa nähtiin merkkejä kansainvälisestä inspiraatiosta ja kenties jopa ulkomaisista tekijöistä. Termin käyttö kuitenkin väheni iskujen henkilöidyttyä kahteen nuoreen naiseen, joista alettiinkin pian puhua väheksyvästi ”kettutyttöinä”. Täysin terrorismi-sana ei kuitenkaan hävinnyt käytöstä, vaan se esiintyy ajoittain eduskuntakeskusteluissakin vielä 2000-luvun puolella.

Eläinaktivistien toiminta on ainoa tapahtumasarja, jonka yhteydessä sanaa ”terrorismi” on laajasti käytetty kotimaisten ryhmittymien teoista. Se ei kuitenkaan ole ainoa kerta, jolloin termiä olisi voitu soveltaa.

Lähihistoriasta muistetaan muun muassa useita kuolonuhreja vaatinut isku, jota tekijä itse kutsui poliittiseksi terrorismiksi. Jokelan koulusurmaajan mukaan hänen tekonsa olisi tullut nähdä poliittisena terrorismina eikä vain kouluampumisena, koska teon syyt olivat paljon syvemmät. Hän jätti jälkeensä manifestin, jossa hän avasi maailmankatsomustaan ja kehotti muita liittymään taisteluun.

Jokelan koulusurma yhdistettiin suomalaisessa julkisessa keskustelussa nopeasti (ja aivan oikein) Yhdysvalloissa tapahtuneisiin koulusurmiin. Jokelan surmat tehneen miehen tiedetään ihailleen erityisesti Columbinen koulusurman toteuttanutta kaksikkoo. Jokelan tapausta ei ole Suomessa pidetty poliittisesti motivoituneena terroritekona vaan etupäässä nuoren miehen henkilökohtaisten ongelmien traagisena seurauksena.

Ero terrorismiin ei ole kuitenkaan niin ilmeinen kuin usein esitetään. Monien niin sanottujen yksinäisten

susien taustoissa on paljon yhteneväisyyksiä koulusurmaajien kanssa. Esimerkiksi psykososiaaliset ongelmat ovat molemmilla yleisiä.

Poliittisen motiivin puuttumisenkin kanssa on vähän niin ja näin. Useiden kouluampujien manifestit sisältävät suorasaanaista yhteiskuntakritiikkiä. Jokelan kouluampujan tiedetään lisäksi olleen vuosia kiinnostunut poliittisista ideologioista. Useissa yksin toimivien terrorismia koskevissa tutkimuksissa koulusurmat sisällytetäänkin osaksi ilmiötä.

Terrorismin tutkijat ovat tunnistaneet Suomesta monia muitakin terroritekoja. On pidettävä mielessä, että akateemisessa tutkimuksessa sanaa ”terrorismi” käytetään eri merkityksessä kuin julkisessa keskustelussa. Tuomitsemisen sijaan sillä kuvataan tietynlaista teko tapaa, jossa olennaista on pyrkimys aiheuttaa väkivallalla (uhkaamisella) psykologisia reaktioita laajassa joukossa ihmisiä ja siten ajaa jotakin poliittista tai uskonnollista tarkoitusta.

Tärkeimmistä terrorismitietokannasta Global Terrorism Databasesta löytyy useita Suomessa tapahtuneita iskuja, vaikka Suomi on niiden maiden joukossa, joista on tilastoitu vähiten iskuja maailmassa. Jokelan koulusurman lisäksi tietokantaan on listattu myös esimerkiksi vastaanottokeskuksiin tehtyjä iskuja syksyltä 2015 ja keväältä 2016. Vastaavia iskuja tehtiin samoihin aikoihin myös muissa Euroopan maissa, ja myös näitä on kirjattu tietokantaan. Monissa tapauksissa vastaanottokeskuksen tekijästä ja motiivista ei ole varmaa tietoa, mutta joukossa on esimerkiksi Petäjavedellä keväällä 2016 tehty isku, josta tuomittu kertoi motiivikseen Suomen maahanmuuttopolitiikan vastustamisen.

Miksi sitten esimerkiksi Jokelan koulusurmaa tai Petäjaveden tapausta ei ole pidetty suomalaisessa julkisessa keskustelussa terrorismina? Osaselitys on siinä, että kyse ei ollut ääri-islamistisesta terrorismista. Lisäksi on hyvin tiedossa se, että terrorismi-sanaa käytetään helpommin ”muista” kuin ”meistä”.

Näistä tekijöistä ei ole kuitenkaan yksin selittämään termivalintoja. Kutsuttiinhan turkistarhaiskuja terrorismiksi, vaikka ne eivät vastanneet erityisen hyvin sen ajan kuvaa tyypillisestä terrorismista ja olivat ”meidän” tekemiä.

”Terrorismin” käsitteen käyttöä katsotaan hyvin yleisesti ohjaavan näkemykset teon oikeutuksesta. Terrorismiksi kutsutaan vain sellaisia tekoja, joita ei olla valmiita tukemaan. Terrorismi-sanan käytöstä pidättäytymistä Suomessa voi tuskin kuitenkaan tulkita merkiksi tekojen ja niiden tavoitteiden tukemisesta, vaikka esimerkiksi polttopulloiskuille on löytynyt ymmärtäjiäkin.

Terrorismiksi ei kutsuta kaikkea tuomittavana pidettävää väkivaltaa, jota voisi teko tapansa puolesta luontevasti kuvata sellaiseksi. Sanan mukana kulkee muitakin merkityksiä ja oletuksia kuin tuomittavuus ja ajatus pe-lottelusta väkivallan avulla.

Terrorismista puhuminen on usein vähintään yhtä paljon keskustelua siitä, mitä pitäisi tehdä kuin mitä on tapahtunut. Teon kutsuminen terrorismiksi on tarkoituksenmukaista erityisesti silloin, kun vaaditaan turvallisuustoimien tiukentamista. Terrorismi kehystää teon ennen kaikkea turvallisuusongelmaksi ja tekee teon taustojen tarkastelusta toissijaista.

Tämä auttaa käsittämään, miksi turkistarhaiskuista puhuttiin terrorismina. Sana esiintyy yleisimmin turkistarhaajien sekä heidän oikeuksiaan puolustavien poliitikkojen puheissa ja aivan erityisesti silloin, kun peräänkuulutettiin poliisin voimakkaampaa puuttumista ja korvauksia turkistarhaajille aiheutetuista vahingoista.

Sen, että tekoa ei kutsuta terrorismiksi, voi tulkita tästä näkökulmasta niin, että tapausta seuranneessa keskustelussa ei ole esitetty ratkaisumalleja, joiden peruste-luissa terrorismin käsitteen käytöstä sen kaikkine oheismerkityksineen olisi ollut hyötyä. Esimerkiksi kouluampumisten jälkeen keskustelu kohdistui koulujen turvallisuustoimien kiristämisen sijasta mielenterveyspalveluiden ja yhteisöllisyyden ongelmiin. Vastaanottokeskuksiin tehtyjen iskujen on mieluummin annettu mennä vähällä huomiolla kuin tehty niistä isoa numeroa.

Kamppailu siitä, mitä pitäisi tehdä, on vähintään osasy sille, miksi kaikki eivät edelleenkään purematta niele Turun puukotusten luonnehtimista terrorismiksi. Terrorismista puhumista on kyseenalaistettu etenkin silloin, kun on kritisoitu perus- ja ihmisoikeuksien ka-ventamista terrorismin torjunnan nimissä.

Isommassa kuvassa ”terrorismin puuttumisen” voi nähdä myös identiteettikysymyksenä. Suomea on totuttu pitämään kansainvälisistä konflikteista sivussa olevana lintukotona. Tämä kuva on helpompi säilyttää, jos väki-valta kehystetään henkilökohtaisista syistä johtuviksi yksittäistapauksiksi.

Kirjallisuus

Leena Malkki & Daniel Sallamaa, To Call or Not to Call It Terrorism: Public Debate on Ideologically-Motivated Acts of Violence in Finland, 1991–2015. *Terrorism and Political Violence*, ilmestyy keväällä 2018.

Mitä on digitaalinen humanismi?

Muiden yhteiskunnan alueiden tavoin myös humanistiset tieteet digitalisoituvat. Tekstien digitointi tuo tutkijan saataville huomattavan laajoja tutkimusaineistoja, ja suurten tietomäärien analyysiin kehitettyjä menetelmiä sovelletaan entistä useammin humanistisissa tieteissä. Digitaalinen humanismi on kohdannut kritiikkiäkin: laskennallisten menetelmien käyttämisestä on esimerkiksi pidetty paluuna positivismiin. Jos digitaalista humanismia tarkastellaan osana humanismin ja mediateknologian yhteen kietoutunutta historiaa, sen voi nähdä toteuttavan humanismin alkuperäistä eetosta.

Digitaaliset ihmistieteet ovat nousseet 2010-luvulla suomalaisenkin tutkimuksen valtavirtaan. Suomen Akatemian DIGIHUM-ohjelma (2016–2019) rahoittaa kuutta alan tutkimushanketta. Helsinkiin perustettiin 2016 digitaalisten ihmistieteiden keskus HELDIG (Helsinki Centre for Digital Humanities) ja Turkuun DIGIN (Digitaalisen vuorovaikutuksen tutkijaverkosto). Kuten tämän numeron kirjoitukset osoittavat, digitaalinen humanismi voi tarkoittaa varsin erilaisia asioita. Digitaaliset humanistit voivat tutkia digisyntyisiä (*born-digital*) aineistoja, kuten tietokonepelejä tai sosiaalisen median sovellusten tuottamaa dataa. Mutta myös alkujaan ei-digitaalisia aineistoja, kuten painettuja kirjoja tai sanomalehtiä, tutkivat humanistit käyttävät näitä aineistoja itse asiassa yhä useammin digitoidussa muodossa.

”Digitaalisiksi humanisteiksi” itseään kutsuvat tutkijat käyttävät kuitenkin myös uudenlaisia metodeja. He keskittyvät usein yksittäisten tekstien tarkan lukemisen sijasta aiempaa suurempien tekstikorpuksien analysointiin ja uusien koneoppimiseen perustuvien menetelmien käyttöön. Laajojen aineistojen digitaalista analyysia kutsutaan tekstilouhinnaksi. Siinä yhdistellään menetelmiä esimerkiksi perinteisestä korpuslingvistiikasta, itseoppiviin neuroverkkoihin¹ perustuvasta hahmontunnistuksesta sekä tilastotieteestä. Tekstilouhinnan suosiota on digitaalisten aineistojen lisääntymisen ohella nostanut tietokoneiden laskentatehon kasvu sekä neuroverkkojen ja koneoppimisen alueilla tapahtuneet läpimurrot.

Osa humanisteista on kritisoinut digitaalisia ihmistieteitä positivismista, reduktionismista ja yhteiskuntatieteissä yleistyneen määrällisen tutkimuksen tuomisesta humanistisiin tieteisiin². Digitaalisista ihmistieteistä käytävä keskustelu on kuitenkin yhteydessä laajempaan ’humanismin’ kriisiin. Humanismia on painostettu osittain sen ulkopuolelta. Esimerkiksi vuonna 2015 talo-

usvaikeuksien kanssa kamppaileva Japani kehotti yliopistojaan lakkauttamaan humanistisia ja yhteiskuntatieteellisiä tiedekuntia sekä keskittämään resurssinsa käytännöllisemmiksi mielletyille aloille³.

Humanismin kritiikki on ollut myös itsekritiikkiä, josta voi mainita esimerkkinä keskustelun posthumanismista⁴. Digitaalisen humanismin rinnalla yleistynyt posthumanismi on arvostellut humanismia siitä, että se olettaa ihmisen poikkeavan olennaisesti muista eläimistä ja olevan siten näiden yläpuolella. Posthumanismi pohjautuu ainakin kahteen osin vastakkaiseen suuntaukseen. Sen taustalla on yhtäällä utopistinen transhumanismi, joka uskoo tekoölyn kehityksen johtavan lopulta jopa ihmisen jälkeisen ajan koittamiseen. Toisaalta humanistien ihmiskeskeiset oletukset on kyseenalaistettu esimerkiksi eläintutkimuksessa ja uusmaterialistisessa ja ekokriittisessä ajattelussa. Vaikka digitaaliset humanistit käyttävät koneoppimista, neuroverkkoja ja muita tekoölyn sovelluksia, useimmat heistä eivät kuitenkaan ole olleet lainkaan kiinnostuneita posthumanismia koskevasta keskustelusta saati julistautuneet posthumanisteiksi⁵. Tämä johtuu mahdollisesti siitä, että digitaaliset humanistit ymmärtävät itsensä pikemminkin alkuperäisen humanismin projektin vaalijoiksi. Humanismilla voidaan nimittäin tarkoittaa sekularisoituneen ihmiskeskeisyyden ohella myös uuden ajan alussa syntyneitä tekstikriittisiä tieteitä. Luonnontieteistä poiketen ne pyrkivät ymmärtämään inhimillisiä merkityksiä sekä säilyttämään ja vertailemaan tekstejä ja muita kulttuurituotteita.

Digitaalinen humanismi ja humanismin perintö

Median toittottaessa digiloikkaa on hyvin ymmärrettävää, että osa humanisteista kokee digitaalisten ihmistieteiden nousun pelkkänä ohimenevänä muotina. Tutkimusta on 2000-luvulla yleisemminkin luonnehtinut erilaisten

”Digitalisaatio on luonut tarpeen uudelle kriittiselle humanismille.”

tutkimusparadigmojen rinnakkaisuus. Monia muitakin ”käänteitä” on tapahtunut, mutta yksikään niistä ei ole noussut hallitsevaksi paradigmaksi eikä digitaalinen humanismi siis ole syrjäyttämässä muita tapoja tutkia. Toisaalta humanistiset tieteet ovat syntymästään saakka olleet elimellisessä yhteydessä mediateknologian muutoksiin. Humanistit ovat aiemmin historiassa omaksuneet usein ensimmäisten joukossa uusia lukemisen ja kirjoittamisen tekniikoita; onhan heidän työnään tekstien tutkiminen ja säilyttäminen kulloinkin saatavilla olevilla keinoilla. Digitaalinen humanismi kuuluu tähän jatkumoon.

Platonin mukaan jo Sokrates vastusti kiihkeästi Egyptissä keksittyä uutta villitystä eli kirjoitustaitoa, joka uhkasi tuhota ihmisten muistin⁶. Paradoksaalisesti emme tietäisi mitään tästä kritiikistä, ellei Platon olisi kirjoittanut sitä ylös. Myöhäisantiikin aikana koodeksi eli käsin kirjoitettu sidottu kirja syrjäytti hauraat ja vaikeasti luettavat kirjakääröt. Koodeksi oli mediateknologinen murros, joka mahdollisti aivan uudenlaisen lukutavan – tekstin nopean selaamisen. Varsinainen humanismi syntyi 1300-luvun Italiassa antiikin käsikirjoitusten keräämisen ja tulkinnan ympärille. Vuonna 1436 keksitty painokone vaikutti olennaisesti kirjojen leviämiseen ja säilyttämiseen. Uudella teknologialla on toki aina ollut omat vastustajansa. Dominikaaniveli Filippo di Strata kutsui painokonetta ”huoraksi”, kynän ollessa ”neitsyt”.⁷

Vaikka filologialla ja vertailevalla tekstikritiikillä on taustansa jo esimerkiksi antiikin Aleksandriassa, kirjapainotaito asetti uusia haasteita. Käsikirjoitusten eri versioiden poiketessa toisistaan heräsi kysymys siitä, mikä variantti painetaan. Myöskään verkossa vaeltavat

digitoidut tekstit eivät läheskään aina perustu kovinkaan luotettaviin tekstilaitoksiin. Tekstilouhinta edellyttää aina alkutekstille uskollisten ja tekstikriittisesti läpinäkyvien laitosten saatavuutta, joten perinteisen humanismin tarve ei ole kadonnut digitalisaation myötä mihinkään. Pikemminkin voisi väittää, että digitalisaatio on luonut tarpeen uudelle kriittiselle humanismille.

Tekstilouhinta ja muut tekstien digitoinnin mahdollistamat uudet koneelliset lukemisen tavat ovat pohjimmitaan samaa jatkumoa aiemman mediateknologian kanssa. Oraalista perinnettä säilytettiin runomitan avulla, jonka jälkeen sitä tallennettiin ensin hauraisiin kirjakääröihin, sitten helppokäyttöisempiin koodekseihin ja lopulta painetuiksi kirjoiksi. Digitaalisessa muodossa olevia tekstejä voidaan tietenkin säilyttää ja jakaa tehokkaammin. Aiemmin harvinainen kirja täytyi aina kaukolainata, jolloin jonkun oli haettava se ensin kirjaston hyllystä ja postitettava usein toisesta maasta. Tuhansia digitaalisia tekstejä voidaan puolestaan ladata muutamassa sekunnissa eri puolilta maailmaa. Optisen merkin-tunnistuksen parantuminen on nopeuttanut painettujen kirjojen ja tekstien digitointia, vaikka se voikin edelleen tuottaa virheellisesti luettuja merkkejä, jotka vain ihmisen osaa tällä hetkellä korjata.

Digitaaliset menetelmät muuttavat tekstien jakamisen ohella myös tiedonhakemista niistä. Mikäli joukosta tekstejä etsitään vaikkapa vain mekaanisesti kohtia, joissa mainitaan tietty erisnimi, digitaaliseen tekstikor-pukseen tehty sanahaku on huomattavasti nopeampi tapa löytää ne kuin esimerkiksi tuhannen koodeksimuotoisen kirjan selailu, vaikka käytössä olisikin henkilöha-kemisto. On myös huomattava, että tietokantoja on ollut

”Varsin monet perinteisinä humanisteina itseään pitävät tutkijat hyödyntävät tiedonhaussa päivittäin erityisesti Googlen räätälöimiä hakupalveluja.”

olemassa jo kauan ennen tietokoneita. Paperikirjoihin painetaan nykyäänkin tavallisesti sisällysluettelo sekä henkilö- ja asiahakemistot, jotka ovat koodeksimuodon mahdollistamia analogisia tietokantoja. Harva humanisti katsoo asiakseen vastustaa sisällysluetteloja ja hakemistoja, vaikka ne ovat itse asiassa tekstilouhinnan tekniikoita, jotka abstrahoiivat narratiiveja tietokannoiksi.⁸

Monet humanistit ovatkin huomanneet, että avainsanahakujen tekeminen digitoituihin teksteihin nopeuttaa tiedonhakua. Kaikkia mahdollisia hakutermejä on mahdotonta indeksoida hakemistoihin. Olisi järjestöntä yrittää laatia käsin asiansanahakemistoa esimerkiksi Kansalliskirjaston digitoimiin sanomalehtiin, joita on vuosilta 1771–1929 yli 4 miljoonaa sivua. Yksinkertaiset avainsanahaut tietokannoista auttavat toki tiedonhaussa, mutta ne voivat palauttaa vuorostaan jopa satojatuhansia tuloksia, joita kukaan yksittäinen tutkija ei ehdi käydä käsin läpi. Miksi humanisti ei siis hyödyntäisi avainsanahakujen ohella myös muita kehittyneempiä tekstilouhinnan keinoja – vaikkapa nimentunnistusta (*named entity recognition*), aihemallinnusta (*topic modeling*), klusterointia, verkostanalyysia tai vektorimalleja, jotka on suunniteltu juuri tällaisten suurten tekstimassojen tutkimiseen?

Perehtyminen digitaalisiin tutkimusmenetelmiin lisää kriittistä ymmärrystä ohjelmallisten algoritmien toiminnasta. Varsin monet perinteisinä humanisteina itseään pitävät tutkijat hyödyntävät tiedonhaussa päivittäin erityisesti Googlen räätälöimiä hakupalveluja. Helposti kuitenkin unohdetaan, että Googlen kehittämät, usein neuroverkkoihin perustuvat, algoritmit ovat kyllä tehokkaita, mutta eivät kovinkaan läpinäkyviä. On jopa

epäilty, että kaupalliset intressit voisivat vaikuttaa hakutulosten järjestykseen. Esimerkiksi Google Books on pohjimmiltaan kirjakauppa, jonka tavoitteena on myydä tutkijoille lisää kirjoja, ja sen algoritmit suosittelevat uusia teoksia aiempien hakujen perusteella. Mikäli humanisti alkaa valita käyttämänsä tutkimuskirjallisuuden ja alkuperäisaineistot lähinnä Googlen hakukoneiden antamien suositusten pohjalta, sen algoritmit ohjaavat suuressa määrin hänen tutkimustaan, vaikka hän ei mieltäisi itseään millään tavalla digitaalseksi humanistiksi.

Vaikka koneoppiminen ja neuroverkot ovat suhteellisen tuoreita keksintöjä, on silti paikallaan korostaa, että digitaalisten ihmistieteiden historia on yhtä pitkä kuin tietokoneiden historia. Laskennallisia (*computational*) menetelmiä on käytetty ihmistieteissä lähes yhtä kauan kuin tietokoneita on ollut olemassa. Varhaisimpia tietotekniikkaa hyödyntäviä humanistisia projekteja oli italialaisen jesuiitan Roberto Busan (1919–2011) vuonna 1946 aloittama *Index Thomisticus*. Projekti perustui Tuomas Akvinolaisen teosten lemmatisointiin eli sanan eri taivutusmuotojen palauttamiseen yhteen perusmuotoon. Mikrotietokoneita ei ollut vielä olemassa, joten Busa toteutti 30 vuotta kestäneen hankkeensa yhteistyössä IBM:n perustajan Thomas J. Watsonin kanssa. Tuloksena syntynyt hakemisto perustui 11 miljoonaan reikäkorttiin ja käsitti painettuna ennätysmäiset 56 niddettä.⁹ Myös digitaalisia tekstejä julkaiseva Project Gutenberg aloitti toimintansa jo 1971, kauan ennen mikrotietokoneiden yleistymistä.¹⁰ Ylipäätään digitaalisten menetelmien käyttäminen on ollut kielentutkimuksessa, erityisesti korpuslingvistiikassa, varsin tavallista jo ennen termin ’digitaaliset ihmistieteet’ keksimistä. Itse asiassa

vielä 2000-luvun alussa suuntausta kutsuttiin nimellä *humanities computing*, kunnes nykyinen termi *digital humanities* syrjäytti sen vuoden 2004 paikkeilla¹¹.

Tietotekniikan ja digitaalisen historian tutkimus on niin ikään tärkeä osa digitaalisia ihmistieteitä. Humanismi pyrki alkujaan erityisesti tekstien vertailuun ja säilyttämiseen jälkipolville ja alkoi sittemmin tutkia myös kuvia, esineitä, musiikkia, elokuvia ja kaikkia muitakin medioita. Alkuperäisen humanismin tavoin digitaalinen humanismi on edelleen pitkälti keskittynyt – osin rajallisen laskentatehon pakottamana – lähinnä tekstien tutkimiseen. Prosessorien nopeutuessa datalouhinnan menetelmät soveltuvat todennäköisesti yhtä lailla myös audiovisuaalisen kulttuurin tutkimukseen. Tekstien, kuvien ja musiikin ohella humanistit tutkivat digisyntyisiä ilmiöitä: sosiaalista mediaa, tietokonepelejä, lisättyä todellisuutta (*augmented reality*). Tärkeää olisi myös säilyttää ja tutkia jo vanhentuneita teknologioita, kuten vaikkapa internetiä edeltäneiden yksityisten BBS-purkkien (*Bulletin Board System*) jo pitkälti kadonneita viestejä. Jonkun on myös arkistoitava ja huollettava vanhoja tietokonelaitteita, jos edes pienen osan niistä halutaan säilyvän toimintakuntoisina myös tuleville sukupolville.

Digitaalisen kulttuurin historian akateeminen tallentaminen on vasta alkutekijöissään ja hauraat tallennusmediat asettavat sille erityisiä materiaalisia haasteita. Harva humanisti on edes huolestunut 1980-luvun digitaalisten lähteiden säilyttämisestä, ja digitaalinen arkeologia on pitkälti vapaaehtoisten harrastajien varassa. Vanhentuneiden magneettisten medioiden arkistointiin erikoistunut Kasettilamerit-ryhmä kutsuu itseään digiarkeologeiksi, ja ilman heidän harrastustoimintaansa monet 1980-luvun harvinaiset digitaaliset teokset olisi mahdollisesti jo menetetty¹². He huolehtivat siitä, että käyttöikänsä ylittäneille magneettinauhoille, lerpuille ja korpuille aikanaan talletetut digitaaliset lähteet siirretään turvaan moderneille medioille. Kansainvälisten digiarkeologian ryhmien tavoin myös Kasettilamerit on hyvin kiinnostunut esimerkiksi 1980-luvun pelien konekielisten lähdekoodien eri varianttien tutkimisesta ja säilyttämisestä¹³. Digiarkeologiaa voi siten verrata klassilliseen filologiaan, joka on kiinnostunut eri tekstiversioiden vertailusta ja arkistoinnista jälkipolville. Digiarkeologiaa pidetään edelleen ehkä amatöörien puuhasteluna, mutta vastaavasti varsinainen arkeologia syntyi osittain antikvarismista ja asialle omistautuneiden diletanttien yksityiskokoelmista.

Longue duréeen paluu

Korpuslingvistiikan perinteen ja koneoppimisen kehityskulkujen ohella digitaalisten ihmistieteiden suosion kasvun taustalla on uudelleen herännyt kiinnostus globaaliin historiaan sekä pitkien ajallisten prosessien tutkimiseen. Laskennallisten menetelmien paluu tulee näin ymmärtää positivismiin sijasta pikemminkin osana laajempaa vaatimusta siitä, että humanistien tulisi sekä perustaa tutkimuksensa suuremmalle ja edustavammalle

aineistolle että käsitellä tutkimuksissaan pidempiä kehityskulkuja ja aidosti isoja ongelmia. Tavallaan kysymys on suurten kertomusten paluusta, joka on digitaalisia ihmistieteitä laajempi ilmiö. Esimerkiksi israelilaisen historioitsijan Yuval Noah Hararin populaareja teoksia myydään lentokenttien kirjakauppojen *best seller* -hyllyissä; kertovathan ne huikeita tuhansien vuosien mittaisia tarinoita ihmisen kulkemasta matkasta metsästäjä-keräilijästä kyborgiksi¹⁴.

Kuten esimerkiksi historioitsijat Jo Guldi ja David Armitage ovat tuoneet esiin, humanistisia tieteitä on vauvannut 1900-luvun loppupuolella jo kenties liiallinenkin erikoistuminen. Satojen sivujen tutkimukset jonkun yksittäisen länsimaisen klassikkokirjailijan tai kanonisoidun ajattelijan tuotannon jostain hyvin tarkasti rajatusta teemasta ovat tietenkin omalla alallaan hyvin merkittäviä saavutuksia mutta kiinnostavat tavallisesti vain kourallista oppineita. Pahimmissa kauhuskenaarioissa humanistinen tutkimus saattaa alkaa vaikuttaa niin elitistiseltä ja esoteeriselta, että sen julkista rahoittamista on vaikea enää perustella, kuten Japanissa on jo käynytkin. Tästä syystä Guldi ja Armitage ehdottavat braudelilaisen *longue durée*n eli pitkän keston palauttamista tutkimuksen keskiöön, jolloin humanisteille erityinen kyky hahmottaa erityistapausten yhteyksiä laajoihin kokonaisuuksiin sekä ymmärtää nykypäivän kehityskulkuja pidemmän historian yhteydessä pääsee parhaiten esiin. Heidän mukaansa juuri digitaaliset ihmistieteet tarjoavat uusia menetelmiä laajojen aineistojen ja tutkimuskysymysten käsittelemiseen.¹⁵

*Longue durée*n käsite on alkujaan peräisin historia-tieteen annalisteilta, jotka vastustivat 1950- ja 1960-luvuilla vanhakantaista tapahtuma- ja henkilöhistoriaa ja pyrkivät keskittymään laajempiin taloudellisosiaaliisiin rakenteisiin. Taustalla oli oletus siitä, että hitaasti muuttuvat rakenteet ovat olennaisempia kuin yksittäisten suurmiesten biografiat tai tiettyjen vuosien yksittäiset tapahtumat. Uudelleen virinnyt kiinnostus annalisteihin ei ole kuitenkaan historiatieteen yksinoikeus. Mielenkiintoisesti annalistien kärkinimen, sosiaalishistorioitsija Fernand Braudelin laajat tutkimukset Välimeren alueesta sekä kapitalismin historiasta ovat toimineet keskeisenä innoituksena esimerkiksi filosofi Gilles Deleuze'n, Félix Guattarin ja Manuel DeLandan uusmaterialistiselle ajattelulle. Uusmaterialismi korostaa kulttuurin materiaalisia ehtoja ja pyrkii näkemään historian pikemminkin eri aikoina syntyneiden kerrosten ja toisiinsa limittyvien tasojen välisenä liikkeenä kuin pelkästään ihmistoimijoiden ja materiasta riippumattomien kulttuuristen merkitysten aikaansaannoksena. Deleuze, Guattari ja DeLanda ovat väittäneet, että ihmistä ymmärtääkseen on tutkittava tuhansien vuosien mittaisia kehityskulkuja, jossa esimerkiksi geologian, biologian ja maantieteen tasot risteävät usein kulttuuristen sekä kielellisten merkitysten tasojen kanssa.¹⁶ DeLanda esitti jo 1990-luvulla, että neuroverkkoja ja muita koneoppimisen malleja voitaisiin ehkä tulevaisuudessa hyödyntää pitkien historiallisten kestojen tutkimisessa.¹⁷

Kirjallisuustieteilijä Franco Morettia voinee pitää eräänä tämän hetken tunnetuimmista digitaalisista humanisteista. Morettin esseekokoelma *Distant Reading* (2013) kuitenkin osoittaa, että hänen kiinnostuksensa koko maailmankirjallisuuden tutkimiseen yksittäisten kirjailijoiden tai teosten sijasta itse asiassa edeltää hänen tutustumistaan digitaalisiin menetelmiin. Morettin 'maailmankirjallisuuden' käsitteen inspiraationa on muun muassa sosiologi Immanuel Wallersteinin marxilainen teoria yhdestä maailmanjärjestelmästä, joka verkottaa kansallisvaltiot taloudellisesti toisiinsa. Wallersteinin inspiroimana Moretti tarkasteleekin yksittäisiä teoksia ja lajityyppejä usein osana laajempia kansainvälisiä kirjajamarkkinoita. Teoreettisissa kirjoituksissaan Moretti viittaa yhtä lailla myös Braudelin ajatuksen siitä, että historiassa on eri tempoilla eteneviä kerroksia, jotka ovat vuorovaikutuksessa: nämä eri nopeuksilla etenevät tasot voidaan Morettin mukaan erottaa myös kaunokirjallista teksteistä.¹⁸ Digitaalisten menetelmien omaksuminen ja kehittäminen ei siis ole ollut Morettille ja hänen tutkimusryhmälleen itseisarvo, vaan se perustuu isojen tutkimuskysymysten ja laajan tekstiaineiston asettamiin tarpeisiin.

Myös Morettin poleeminen termi 'etälukeminen' tai 'kaukolukeminen' (*distant reading*) liittyy pyrkimykseen elvyttää kiinnostus pitkiin kestoisiin ja suuriin lähdesarjoihin historiantutkimuksen ohella myös kirjallisuudentutkimuksessa. Etälukemisella tarkoitetaan suurten tekstimassojen, myös kaunokirjallisuuden, analysointia tekstejä yksityiskohtaisesti lukematta. Morettin kollega Matthew Jockers puhuu hiukan maltillisemmin makroanalyyseista, joka voidaan tarvittaessa yhdistää lähilukemiseen.¹⁹ Etälukemisen vastaterminä on tietysti 'lähilukeminen' (*close reading*), joka tuli tunnetuksi 1950-luvun yhdysvaltalaisessa uskriteikissä. Tiiviisti kirjoitettu modernistinen lyriikka nähtiin tuolloin kirjallisuuden hallitsevana paradigmatena, joten oli pelkästään luontevaa, että painotettiin lyhyiden tekstien tarkkaa lukemista.

Lähilukemisen suosio lisääntyi 1970-luvun lopusta alkaen, jolloin sen käyttö laajeni kirjallisuustieteen ulkopuolelle. Taustalla oli dekonstruktion ja jälkistrukturalismin nousu mutta myös historiatieteessä syntynyt mikrohistoria. Mikrohistoria alkoi osittain vastareaktionä annalistien, esimerkiksi juuri Fernand Braudelin, harjoittamalle strukturalistiselle makrohistorialle. Se asetti yksittäiset ihmisyyksilöt ja suppeiden lähdekorpusten lähilukemisen vastakkain braudelilaisen totaalihistorian ihanteen kanssa. Mikrohistoria syntyi myös osittain kiinnostuksesta marginalisoituja ja vainottuja ihmisryhmiä kohtaan, joista oli ylipäättään saatavilla vain sirpaleisia lähteitä, joita oli siksi pakkokin lähilukea. 1980-luvun postmodernismi oli tavallaan osa samaa liikehdintää, jossa arvovapaa ja relativistinen 'kulttuurin' käsite tuli vasemmistolaisesti ladatun 'yhteiskunnan' rinnalle. Braudelilainen sosiaalhistoria alkoi näyttää tässä tilanteessa jo lopullisesti vanhentuneelta. Myös hermeneutiikka ja dekonstruktio korostivat lyhyiden kirjoitusten tarkkaa

tulkitsemista ja keskittyivät usein kanonisoitujen kirjoittajien tekstien lukemiseen uudella, aiempaa tulkintaperinnettä ja sen implisiittisiä valta-asetelmia horjuttavalla tavalla. Moretti ja Jockers ovat kuitenkin painottaneet, että lähilukemisen metodologinen ylivalta on johtanut tilanteeseen, jossa humanistit tekevät usein laajoja päätelmiä kokonaisista historiallisista aikakausista lukemalla vain suppeaa länsimaista kaanonin – hyvin pientä ja tilastollisesti vinoutunutta osaa kaikista saatavilla olevista teksteistä²⁰.

Digitaalisten metodien ohella digitaalisiin ihmistieteisiin kuuluu mahdollisuus aiempaa radikaalisti kattavampien aineistojen käyttämiseen, mikä voi tarkoittaa toisaalta pitkän diakronisen keston tutkimusta tai synkronisesti laajaa, esimerkiksi eri sosiaaliryhmät läpäisevää aineistoa. Toisinaan tutkimus perustuu jopa *big dataan* eli poikkeuksellisen suureen aineistoon²¹. *Longue durée*n ja makroperspektiivin uusi tuleminen 2000-luvulla nojaavat vahvasti niin tutkimustiedon kuin alkuperäislähteidenkin helppoon saatavuuteen digitaalisena aikana. Kun tutkijan täytyi aiemmin nähdä suurta vaivaa saadaakseen käsiinsä harvinaisia lähteitä tai alan uusimpia tutkimuksia, nyt ne voidaan yhä useammin ladata Internet Archivesta tai avoimista julkaisuarkistoista.

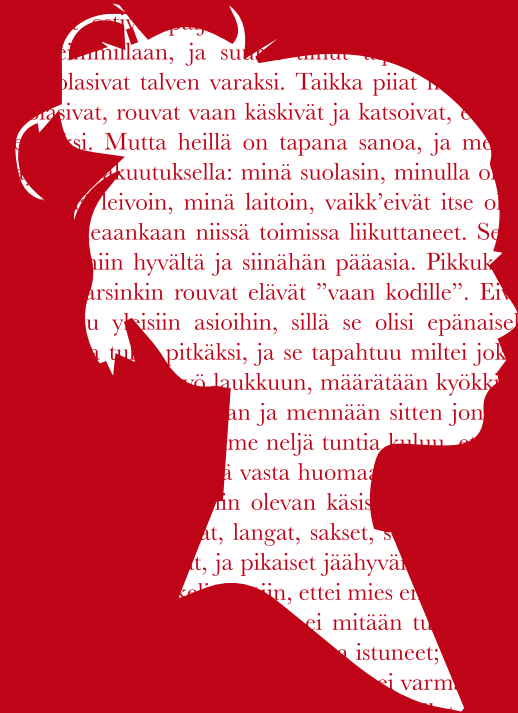
Yuval Noah Hararin kaltaiset populaarit kirjoittajat voivat käsitellä katsauksenomaisesti vuosituhansien mittaisia tapahtumakulkuja viittaamalla muiden asioihin erikoistuneiden tutkijoiden tutkimuksiin. Mikäli tutkimuksen halutaan kuitenkin perustuvan primääriaineiston hallintaan, vuosikymmenten tai jopa vuosisatojen mittaiset tutkimusjaksot vaativat humanisteilta poikkeuksellisten suurten lähdesarjojen läpikäyntiä. Ymmärrettävästi yksittäisten kaunokirjallisten tekstien tarkkaan lukemiseen alun perin kehitetty lähilukeminen ei tule tällöin kysymykseen.

Vaikka Moretti on poleemisesti vaatinut kirjallisuuden tutkimista sitä lukematta, mikään ei myöskään estä yhdistämästä etälukemista ja lähilukemista toisiinsa. Useimmat humanistit hyödyntävät digitaalisia menetelmiä edelleen lähinnä heuristisesti uusien mielenkiintoisten tekstien löytämiseksi, mutta analysoivat aineiston lähilukemalla. Kirjallisuudentutkija Katherine Hayles on huomauttanut, että kiista etä- ja lähilukemisesta on tuonut esiin sen, kuinka hämärä käsite lähilukeminen on, vaikka se on ollut tärkeä osa humanistin ammatti-identiteettiä. Monet lähilukemisen määritelmät ovat pohjimmiltaan tautologisia: puhutaan esimerkiksi "tekstien lukemisesta tarkasti". Yhtälailla etälukemisen tekniikat eivät pääse teksteihin käsiksi suoraan ilman erilaisia taustaoletuksia, vaikka ne yrittäisivät esiintyä ennakkoluuloista neutraaleina analyysitapoina.²² Digitaaliset humanistit ovat tähän asti olleet kiinnostuneita enemminkin uusien tutkimusmenetelmien pragmaattisesta soveltamisesta ja kehittämisestä, vaikka tarvetta olisi myös niin etälukemisen kuin lähilukemisenkin ontologisia ja epistemologisia ennako-oletuksia syvällisesti pohtivalle digitaaliselle hermeneutiikalle.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Neuroverkko on informaation käsittelyn laskennallinen malli, joka jäljittelee keinoitekoisten neuronien avulla ihmisaivojen toimintaa. Se ei perustu ihmisen yksitellen ohjelmoimisiin jos–niin–sääntöihin vaan neuroverkot koulutetaan esimerkkiaineistojen avulla. Neuroverkkoja sovelletaan esimerkiksi hahmontunnistuksessa.
- 2 Ks. esim. N. Katherine Hayles, *How We Think. Digital Media and Contemporary Technogenesis*. University of Chicago Press, Chicago 2012; Tom Eyers, *The Perils of the 'Digital Humanities'. New Positivism and the Fate of Literary Theory. Postmodern Culture*. Vol. 23, 2013. Verkossa: pomoculture.org/2015/07/08/the-perils-of-the-digital-humanities-new-positivism-and-the-fate-of-literary-theory/
- 3 Japani kehottaa yliopistoja lakkauttamaan humanistiset tiedekunnat. *Helsingin Sanomat* 23.9.2015.
- 4 Ks. esim. *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Eetos, Turku 2014.
- 5 Poikkeuksena Katherine Hayles on osallistunut kriittisesti molempiin keskusteluihin. Ks. *How We Became Posthuman. Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. University of Chicago Press, Chicago 1999; Hayles 2012.
- 6 Platon, *Faidros. Teokset III*. Suom. Marja Itkonen-Kaila ym. Otava, Helsinki 1979, 275a.
- 7 Massimo Lollini, *Humanism in the Digital Age. Humanist Studies & the Digital Age*. Vol. 1, No. 1, 2011. Verkossa: journals.oregondigital.org/hsda/article/view/1206/1241
- 8 Tietokannan ja kertomuksen vastakainasettelusta, ks. Hayles 2012.
- 9 Hayles 2012, 250; *Publication of Roberto Busa's Index Thomisticus. Forty Years of Data Processing*. Verkossa: historyofinformation.com/expanded.php?id=3515
- 10 *The History and Philosophy of Project Gutenberg by Michael Hart* (1992). Verkossa: gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The_History_and_Philosophy_of_Project_Gutenberg_by_Michael_Hart
- 11 Kathleen Fitzpatrick, *The Humanities, Done Digitally. The Chronicle of Higher Education* 8.5.2011. Verkossa: chronicle.com/article/The-Humanities-Done-Digitally/127382
- 12 Ks. kasettilamerit.fi Ryhmän nimi viittaa hakkerislangin termiin *lamer*, jolla tarkoitetaan osaamatonta puuhastelijaa. C-kasetteja pidettiin jo 1980-luvulla vähäarvoisena tallennusmediana levykeisiin verrattuna.
- 13 Aki Sivula, Digiarkeologiaa kasettilamerien seurassa 2.0. *Skrilli* 4/2017, 47.
- 14 Yuval Noah Harari, *Sapiens. Ihmisen lyhyt historia* (תשובה תודלת רוציק, 2011). Suom. Jaana Iso-Markku. Bazar, Helsinki 2016; Yuval Noah Harari, *Homo Deus. Huomisen lyhyt historia* (הירוטסייה ליש רחמה, 2015). Suom. Jaana Iso-Markku. Bazar, Helsinki 2017.
- 15 Ks. Jo Guldi & David Armitage, *The History Manifesto*. Cambridge University Press, Cambridge 2014. Verkossa: cambridge.org/core/services/aop-file-manager/file/57594fd0fab864a459dc7785/historymanifesto_2Oct2014.pdf
- 16 Gilles Deleuze & Félix Guattari, *Mitä filosofia on?* (Qu'est-ce que la philosophie?, 1991). Suom. Leevi Lehto. Gaudeamus, Helsinki 1993, 100–103; Manuel DeLanda, *A Thousand Years of Nonlinear History*. Zone Books, New York 1997. Toki on huomattava, että makrotason ohella Deleuze ja Guattari korostavat myös mikrotason ilmiöiden (ns. molekulaarisen) merkitystä.
- 17 Manuel DeLanda, *Virtual Environments and the Emergence of Synthetic Reason. Flame Wars. The Discourse of Cyberculture*. Toim. Mark Dery. Duke University Press, Durham 1994, 263–285.
- 18 Moretti ottaa esimerkiksi tästä Charlotte Brontën *Kotiopettajattaren romaanin* (Jane Eyre, 1846). Teos viittaa ensinnäkin tiettyjen vuosien historiallisiin tapahtumiin. Toiseksi sen käyttämä kehitysromaanin lajityyppi edellyttää 50 vuoden mittaista kirjallisuushistoriallista kehityskulkua. Kolmanneksi teos hyödyntää muinaista myyttiä Tuhkimosta, jonka Moretti laskee kuuluvaksi *longue durée*en piiriin. Franco Moretti, *Distant Reading*. Verso, London 2013, 43–48, 85–87.
- 19 Moretti 2013; Matthew L. Jockers, *Macroanalysis. Digital Methods and Literary History*. University of Illinois Press, Urbana 2013, 19, 48.
- 20 Moretti 2013; Jockers 2013, 6–8.
- 21 *Big data* on kokenut terminä jonkinlaisen inflaation. Yhden ajattelijan kootujen teosten tekstilouhiminen ei ole vielä *big data*a, mutta esimerkiksi koko 1800-luvun sanomalehtien tutkiminen voisi olla sitä.
- 22 Hayles 2012, 57–59.

NAISEN PAIKKA

VANHAN KIRJALLISUUDEN PÄIVÄT
Sastamalassa 29.–30.6.2018

www.vanhankirjallisuudenpaivat.com

HANNU SALMI

Viraalisuus – kulttuurihistoriallinen näkökulma

Viraalisuus on ollut niin julkisessa keskustelussa kuin kulttuurintutkimuksessakin voimakkaan kiinnostuksen kohteena 1990-luvulta lähtien. Julkisessa keskustelussa sana ”viraali” on alkanut tarkoittaa viruksen tapaista tai viruksen tavoin leviävää. Se voi viitata myös konkreettisesti erittäin nopeasti suosituksi tulevaan viestiin tai ilmiöön, joka kiertää henkilöltä toiselle, erityisesti internetissä. Videoiden lisäksi viraalisia voivat olla nopeasti jaetut Twitter-viestit tai Facebookissa leviävät kuvalliset meemit. Tämän artikkelin tavoitteena on syventää viraalisuuden käsitettä pohtimalla sen vaikutuksia ja mahdollisuuksia historiallisessa tutkimuksessa.

”Viraali” on itsessään virus, yhä uusille kulttuurin ja elämän aloille levinnyt – ja leviävä – käsitteellinen muodostelma. Nopeudesta kertoo sanan vakiintuminen niin puhetekniikan kuin tieteenkin. Ilmaisun tausta on mikrobiologiassa ja lääketieteessä eli viruksissa, jotka replikoituvat isäntäsoluissa ja edetessään aiheuttavat sairauksia. Virukset voivat kätkeytyä soluun, siirtyä jakautumalla isäntäsolusta tytärsoluihin ja muuttua myöhemmin virulenteiksi, taudinaiheutuskykyisiksi. Sanakirjamäärittelyn mukaan ”viraali” voi viitata tähän mikrobiologiseen taustaan eli johonkin ”viruksen aiheuttamaan tai virukseen liittyvään”, mutta sanan käyttö on levinnyt paljon laajemmalle¹.

Oxford Dictionary of English otti ”viraalisuuden” tietokantaansa vuonna 2015. Sanakirjan mukaan viraalisuus on ”viraaliseksi tuleminen ominaisuus”. Samalla *Oxford Dictionary of English* kytki sanan internetin läpimurtoon, sillä viraalisuus merkitsi ”kuvan, videon tai tiedon nopeaa ja laajaa leviämistä internetissä käyttäjältä toiselle”.²

Viraalisuus on noussut parrasvaloihin yhteiskunnan ja kulttuurin kysymyksissä 1990-luvulla. Sairausten metaforia on kuitenkin käytetty nopean leviämisen kuvauksissa paljon kauemmin, vuosisatojen ajan. Ilmiön nopeaa, vääjäämätöntä leviämistä saatettiin kutsua rutoksi tai syöväksi, ja useimmiten ilmiö haluttiin tällöin nähdä vaarallisena ja uhkaavana. Myös kulttuurin leviäminen saatettiin esittää tuhoisana kuin sairaus. Tätä voi kuvittaa suomalaisella esimerkillä kansallisvaltion rakennustyön käyttövoimasta, fennomaniasta. Kirjailija K. A. Järvi käsitteli suomalaisuuden edistämisen maniaa romaanissaan *Harry* (1910), joka kuvaa suomenruotsalaisen päähenkilön kääntymystä suomenmieliseksi. Romaanissa on kohta, jossa nuorukainen tilittää ruotsin kielen opiskelun

aiheuttamia kärsimyksiä ja ikääntynyt opettaja vastaa rinnastamalla fennomanian vesikauhuun:

– Koko kouluikäni on minua rääkätty sillä kielellä ... veristä pilkkaa ... pilkkaa ... pilkkaa sen tähden olen saanut silmät korvat täyteen ... öitä olen sen vuoksi valvoa saanut. Rehtori Heideman ... hän itse suomalaisen rahvaan lapsi ... oli pahin pilkkaajani.

– Ja sen vuoksi syntyi maisterissa mania ruotsinkieltä kohtaan eli sanokaamme paremmin rabies.”³

Tässä sairausmetaforaa käytetään välillisesti, sillä kirjailija esittää sen fiktiivisen hahmonsa argumenttina fennomaniaa vastaan. Katkelmassa fennomania on paitsi herkästi tarttuvaa myös yksilölle kohtalokasta ja voimakkaita reaktioita aiheuttavaa.

Menneisyydessä sairaudet ja niiden metaforinen käyttö toisinaan myös risteytyivät. Esimerkiksi 1800-luvulla kolera herätti paljon huomiota julkisuudessa – jo siksikin, että vuosisadan kuluessa koettiin kuusi globaalia pandemiaa. Kun tauti 1830-luvulla lähestyi Länsi-Eurooppaa idästä, Venäjän ja Puolan kautta, Ranskassa sairautta kuvattiin sokeana jättiläisenä, joka aiheuttaa barbariaa levitessään läntisen sivistyksen pariin⁴. Tässä sairaus näyttäytyi kulttuurisena kamppailuna.

Tämän artikkelin tarkoitus ei ole niinkään jatkaa viraalisuuden metaforista tai representatiivista tulkintaa. Sen sijaan tavoitteena on pohtia, miten ja missä mielessä kulttuurista tartuntaa, tai kulttuurisen välittymisen mekanismeja laajemmin, voitaisiin tarkastella viraalisena prosessina. Onko viraalisuudella 2000-luvun kontekstista irrotettuna laajempaa historiallista relevanssia? Missä mielessä ja millä ehdoilla 1800-luvun mediamaailmaa voitaisiin tarkastella viraalisuuden kannalta? Artikkelissa

”Viime kädessä taudin kantajia eivät ole vain tietokoneet ja mobiililaitteet vaan niitä ohjaavat ihmiset, jotka jakavat viestejä eteenpäin.”

pohditaan myös, millaisia metodologisia vaikutuksia tällä olisi. Käsittelen aluksi mediaviruksen käsitettä ja sen historiaa, minkä jälkeen tarkastelen viraalisuuden tutkimuksen keinoja 1800-luvun aineiston, sanomalehdistön, valossa. Lopuksi pohdin, millaisilla muuttujilla viraalisuutta voisi arvioida.

Mediavirus ja kommunikaation historia

Ajatus viestinnän viraalisuudesta kytkeytyy internetin läpimurron aiheuttamaan kommunikaatiiviseen muutokseen. Aihetta käsitteli pioneeriluontoisesti Douglas Rushkoff vuonna 1994 teoksessaan *Media Virus!*, joka lähtee liikkeelle tietoyhteiskunnan muutoksista. Rushkoff aloittaa kirjansa esittelemällä keskivertoamerikkalaiskotia, jossa on yhtä paljon tai oikeastaan enemmän kommunikaatioteknologiaa kuin menneiden vuosikymmenten uutisstudioissa: satelliittiantennit, kaapeliboksit, videokamerat, modeemit ja mikrotietokoneet olivat tehneet kodeista interaktiivisen multimedian keskuksia.⁵ Hänen mukaansa kommunikaatioteknologian yleistyminen lisäsi räjähdysmäisesti myös median välittämää liikettä. Siksi mediavirus ei ollut virus vain metaforisesti. Verkon välittämät ”mediatapahtumat eivät ole kuin viruksia; ne ovat viruksia”.⁶ Rushkoffin ennustuksessa mediakulttuuria hallitsisivat tulevaisuudessa *online*-infektiot.

Suomessa viraalisuuden historiallisen tutkimuksen pioneereja on vuonna 2007 väitellyt Jussi Parikka, jonka tutkimus julkaistiin samana vuonna nimellä *Digital Contagions. A Media Archaeology of Computer Viruses*. Jo Rushkoff kuvasi virusta Troijan hevosenä: biologisella viruksella on proteiiniukuori, jonka avulla se kiinnittyy

terveeseen soluun, tunkee sinne koodinsa ja ryhtyy leviämään ympäröiviin soluihin. Parikka analysoi 1990-luvulta lähtien rakennettua ”tietoyhteiskuntaa” enemmän digitaalisten tartuntojen kuin tiedon leviämisen foorumina. Tutkimuksen keskiössä olivat Troijan hevoset, madot, virukset ja haittaohjelmat, jotka leviävät tartuntoina ja joiden läsnäoloon tietoverkoissa toimivien on täytynyt sopeutua.⁷

Ajatus digitaalisen kulttuurin viraalisuudesta on Rushkoffista lähtien ollut laajempi kuin vain käsitys tietokoneita saastuttavista tai kaappaavista haittaohjelmista. Tietoverkoissa kiertävät sähköpostit, kuvat, videot tai oikeastaan mikä tahansa ilmiö itsessään voi olla luonteeltaan viraalista, nopeasti tarttuvaa ja leviävää. Tällä hetkellä esimerkiksi nettimeemit voivat levitä minuuteissa globaaleiksi ilmiöiksi sosiaalisessa mediassa. Viime kädessä taudin kantajia eivät ole vain tietokoneet ja mobiililaitteet vaan niitä ohjaavat ihmiset, jotka jakavat viestejä eteenpäin. Infektiota kiihdyttävät algoritmit, jotka näyttävät viestejä otollisille vastaanottajille ja potentiaalisille jakajille. Samoin ohjelmistot osallistuvat tiettyjen ilmiöiden ”tykkäämiseen” automatisoidusti ja siten kasvattavat niiden painoarvoa ja verkkonäkyvyyttä. Kulttuuristen virusten tartunta ei ole lineaarinen prosessi vaan pikemminkin odottamaton, oikukas ja rihmastomainen ketjureaktioiden sarja, jossa inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden vaikutukset sekoittuvat erottamattomaksi kokonaisuudeksi.⁸

Viraalisuuden kiihtyminen on ollut osa tietoverkojen rakentumisen historiaa 1990-luvulta lähtien. Vaikka viraalisuus näyttäytyy ei-inhimillisenä tai ainakin ei-yksilöllisenä prosessina, jossa tekstit, kuva ja muut si-

”Onko viraalisuus sittenkään vain viimeaikainen ilmiö?”

sällöt leviävät nopeasti, tietoverkkojen rakentuminen on herättänyt myös keskustelun yksilön merkityksestä ja mahdollisuuksista osallistujana, kulttuurin luojana. Henry Jenkins tuli vuonna 2006 tunnetuksi kirjoillaan *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide* ja *Fans, Bloggers and Gamers. Exploring Participatory Culture*. Teoksissa korostettiin, että globaalit tietoverkot ja informaatioteknologia mahdollistavat yleisöille mediasisältöjen kommentoinnin, luokittelun ja arkistoinnin, niin henkilökohtaisesti kuin ryhmissäkin, sekä sisältöjen luovan hyväksikäytön ja kierrätyksen.⁹ Tämän osallistuvan kulttuurin (*participatory culture*) ilmentymiä ovat sosiaalisen median monet muodot, kollektiivinen luovuus meemien synnyttämisessä ja yksilön osallisuus kulttuuristen merkkien ja symbolien muovaamisessa. Voi väittää, että nämä käytännöt ovat samalla viraalisen kulttuurin kasvualusta, sen ontologinen perusta. Osallistuva kulttuuri ilmenee haluna paitsi tuottaa itse mediasisältöjä myös jakaa muiden käyttäjien jakamia sisältöjä ja ilmaista niiden herättämiä tunteita. Markkinoinnin tutkimuksessa ja kehitystyössä on jo pitkään keskusteltu keinoista, joilla voitaisiin edistää tuotteen viraalistumista, käyttäjien lähes huomaamatonta hyödyntämistä uusien käyttäjien löytämisessä.¹⁰ Viraalisuus perustuu käyttäjien ja verkoston väliseen dynamiikkaan, johon samanaikaisesti syötetään sisältöjä ja josta nousee esiin odottamattomia aiheita ja ilmiöitä.

Menneet viraalisuudet

Henry Jenkinsin jälkeen osallistuvan kulttuurin ajatusta on kehitetty useissa teoksissa, kuten Aaron Delwichen ja

Jennifer Jacobs Hendersonin toimittamassa kokoelmassa *The Participatory Cultures Handbook* vuodelta 2012. Teoksen johdannossa toimittajat jakavat osallistuvan kulttuurin historiallisesti neljään vaiheeseen, joista ensimmäinen sijoittuu vuosiin 1985–1993, globaalin kommunikaatiomaisen muutoksen mikrotietokoneiden yleistymisen ja internetin alkuaskeleiden seurauksena.¹¹ Ajankakso vastaa Douglas Rushkoffin näkemystä viraalisuuden alkulähteistä, jotka ulottuvat tietoverkkojen rakentamisen aikaan 1980- ja 1990-luvuille. Parikka on korostanut lisäksi kulttuurin medikalisoitumista 1980-luvulla: kulttuurisessa keskustelussa esiintyivät yhä useammin virukset ja parasiitit, ja HIV-epidemian vanavedessä tietokonevirusiakin alettiin kutsua tietokone-AIDSiksi.¹²

Epäilemättä 1900-luvun viimeiset vuosikymmenet ja sitä seurannut vuosituhanen vaihe olivat voimakkaan mediamuutoksen aikaa. Siitä huolimatta on syytä kysyä, onko viraalisuus sittenkään vain viimeaikainen ilmiö, sillä sen mahdollisuusehto, viestien nopea leviäminen, toteutui jo aiemmin sanomalehdistön laajenemisen yhteydessä. Rotaatiopainojen yleistyminen teki 1800-luvulla painotyöstä huokeaa ja merkittävästi aiempaa nopeampaa. Lennätinlinjat, niin maanpäälliset kuin valtameriä alittavat, tekivät viestinnästä paitsi vilkasta myös maanosien rajat ylittävää.¹³ Jos 2000-luvulla digitaalisen median sisällöt kiertyvät yhteen printtimedian kanssa, samaan tapaan 1800-luvulla kommunikaatio oli transmediaalista: sanomalehtien ohella tekstien kierrätykseen osallistuivat arkkiveisut ja kirjeet, sähkösanomat ja pienpainatteet, aikakauslehdet ja kirjat.

Jo ennen lennätinkaapeleiden aikaa uutiset levisivät laajalle. Esimerkiksi uutinen Turun palosta kopioitui

satoihin ellei tuhansiin sanomalehtiin Ruotsissa, Tanskassa, Venäjällä, Saksassa, Iso-Britanniassa, Ranskassa... Kun onnettomuus tapahtui 4. syyskuuta 1827 Turussa, uutinen kerrottiin vielä 15. maaliskuuta 1828 Hobartin kaupungissa Tasmaniassa, minne se oli päätyneet purje-laivojen mukana.¹⁴ Viralisuudesta ei tässä tapauksessa voi vielä puhua, sillä uutinen, joka 2000-luvulla olisi levinnyt muutamassa minuutissa tai tunnissa, tarvitsi yli kuusi kuukautta matkustusaikaa. Onnettomuus uutinen levisi huomattavasti rivakammin jo 1800-luvun lopulla mannertenvälisten lennätinyhteyksien ansiosta. Kun Krakataun tulivuori alkoi purkautua Rakatan saarella Indonesiassa 26. elokuuta 1883, *Hufvudstadsbladet*, *Nya Pressen* ja *Suomen Wirallinen Lehti* kertoivat tiedon jo 28. elokuuta. Kaikki kolme lehteä julkaisivat samanaikaisesti Lontoossa edellisenä päivänä ilmestyneen sähkösanoman.¹⁵ Vuosien 1827 ja 1883 välillä sanomalehtien ja lennätinjärjestelmän muodostama kommunikaatioverkosto oli nopeuttanut tiedonkulkua ennennäkemättömällä tavalla. Jo 1800-luvun puolivälissä sellaiset taiteilijat kuin Niccolò Paganini ja Franz Liszt tunnettiin, ainakin nimeltä, kaikissa maanosissa, ja heidän konserteistaan ja elämänvaiheistaan kerrottiin niin meksikolaisissa kuin australialaisissa sanomalehdissä, alueilla, joissa he eivät koskaan varsinaisesti esiintyneet.¹⁶ Heidän maineensa rajat eivät olleet maantieteelliset vaan sosiaaliset.

Sanomalehtien 1800-luvulla muodostamaa verkostoa on jo tutkittu viralisuuden näkökulmasta. Ryan Cordell ja David A. Smith käynnistivät vuonna 2013 Northeastern Universityssä Bostonissa hankkeen *Viral Texts*.

Projektissa on tutkittu yhdysvaltalaisessa sanomalehtiaineistossa tapahtunutta tekstien kopiointia ja – mikäli oletetaan, että tekstien siirtymät eivät aina ole intentionaalisia – kopioitumista. Hanketta varten Smith kehitti algoritmin, joka etsii digitoitujen lehtien korpuksesta toistuvia tekstejä tai tekstifragmentteja. Smithin rakentama ohjelma nimeltä *passim* pohjautuu n-grammien etsimiseen tekstijoukosta¹⁷. Menetelmä mahdollistaa sellaisten yhteyksien löytymisen, joista ei ole etukäteistietoa tai -oletusta¹⁸.

Suomessa olemme tutkineet tekstien uudelleenkäyttöä vuonna 2016 käynnistyneessä COMHIS-hankkeessa. *Computational History and the Transformation of Public Discourse in Finland, 1640–1910* on osa Suomen Akatemian rahoittamaa digitaalisten ihmistieteiden tutkimusohjelmaa. Olemme analysoineet vuosien 1771–1910 suomalaisten sanomalehtien ja aikakauslehtien sisällä tapahtunutta kopiointia.¹⁹ Samaan tapaan kuin *Viral Texts*-hankkeessa lähtökohtana ovat skannatut sanomalehdet, joiden teksti on optisesti tunnistettu. Teksteissä on runsaasti tunnistusvirheitä, mikä osin johtuu Suomessa laajasti käytetystä fraktuurafontista mutta myös paperinlaadusta, käytetystä fonttikoosta, skannauksen laadusta ja monista muista tekijöistä. Tämän vuoksi hankkeessa ei sovellettu *passim*-ohjelmaa vaan uutta, Filip Ginterin johdolla kehitettyä menetelmää, joka nojautuu bioinformatiikassa kehitettyyn ja käytettyyn BLAST-työkaluun²⁰. Basic Local Alignment Search Tool on algoritmi, jota käytetään erityisesti kohinaa sisältävän aineiston kuten aminohappojen tai DNA-sekvenssien vertailuun ja sa-

Digitaalinen historiantutkimus ja julkisuuden muutos Suomessa 1640–1910

Suomen Akatemia käynnisti vuonna 2016 digitaalisten ihmistieteiden tutkimusohjelman. Sen hankkeisiin lukeutuu neljän partnerin muodostama konsortio *Computational History and the Transformation of Public Discourse in Finland, 1640–1910* (COMHIS). Projektissa ovat mukana Kansalliskirjaston Digitointikeskus (PI Kimmo Kettunen), Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta (PI Mikko Tolonen), Turun yliopiston tulevaisuuden teknologian laitos (PI Tapio Salakoski) ja Turun yliopiston kulttuurihistoria (konsortion PI Hannu Salmi).

Hanke tutkii ja arvioi uudelleen suomalaisen julkisen keskustelun laajuutta, luonnetta ja yllirajaisia kytkentöjä vuosina 1640–1910. Hanke yhdistää kaksi

toisiaan täydentävää lähestymistapaa ja pohjautuu yhtäältä kirjastojen metadatan analyysiin, toisaalta digitoitujen suomalaisten sanoma- ja aikakauslehtien tekstinlouhintaan. Konsortio analysoi kirja- ja julkaisuotannon muutoksia, kielirajan merkitystä sekä tekstien kierrätystä suomalaisessa lehdistössä.

COMHIS-hankkeen osana Turun yliopiston tutkijat ovat toteuttaneet tietokannan *Text Reuse in Finnish Newspapers and Journals, 1771–1910*. Se sisältää suomalaisten sanoma- ja aikakauslehdissä kopioituja ja toistettuja tekstejä alkaen lehdistön synnystä, vuodesta 1771. Tietokanta on avoimesti kaikkien kiinnostuneiden käytettävissä, ja siitä voi tehdä hakuja osoitteessa: comhis.fi/clusters

manlaisuuksien tunnistamiseen. Menetelmä osoittautui erittäin tehokkaaksi: kun minimilajajuudeksi määriteltiin 300 merkkiä, suomalaisten sanoma- ja aikakauslehtien korpuksista löytyi lopulta 49 miljoonaa samuudeksi luokiteltavaa osumaa²¹. Luku sisältää kaikki ne osumat, joissa sama teksti tai tekstifragmentti esiintyy vähintään kaksi kertaa. Aineisto koostuu siis vaihtelevan pituisista toistoketjuista: joitakin tekstejä on toistettu vain kerran tai kaksi, joitakin tekstejä kymmeniä tai satoja kertoja. Seuraavassa vaiheessa löydetty aineisto ryhmiteltiin toistoketjuiksi eli klusteroitiin. Näin saatiin lopulta kahdeksan miljoonaa klusteria, vähintään kaksi kertaa esiintynyttä yli 300-merkkistä tekstiä.

Vaikka absoluuttiset määrät ovat epätarkkoja ja epäluotettavia, ne ovat kuitenkin suuntaa-antavia. Suomalainen lehdistö sisältää niin paljon kopioitua materiaalia, että sen volyymi on lähes musertava. On syytä kysyä, missä määrin historiakäsityksemme ylipäätään perustuu ajatukselle alkuperäisestä, ainutkertaisesta tai ”ensimmäisestä”. Väitän, että tiettyssä historian hetkessä kulttuuri sisältää ”pimeää ainetta”, toisteisuutta, joka tutkijoiden on ollut helppo sivuttaa ei-originaalina. Jos toiston massa on suuri, aineistossa on mitä todennäköisimmin myös viraalisuutta. Samalla toiston massa viittaa siihen, että lehdistö on ”painovoimallaan” amplifioinut ajankoh- taisia ilmiötä ja lisännyt niiden kulttuurista painoarvoa. Voisiko viraalisuus olla keino ymmärtää menneisyyttä paitsi toiston ja kierrätyksen myös kopioinnin kautta tapahtuneen ilmiöiden voimistumisen näkökulmasta? Suomalaisessa sanomalehdistössä osa toistoketjuista oli niin lyhyitä, esimerkiksi vain kaksi tai kolme kopiota, että niiden leviämistä voi tuskin pitää viraalisuutena, mutta jo 1800-luvun Suomessa joitakin tekstejä kopioitiin nopealla rytmillä kymmeniä kertoja.

Viraalinen dynamiikka

Sanomalehdistö kasvoi erittäin voimakkaasti 1800-luvulla: media eli räjähdysten tai jatkuvan synnytyksen tilassa vuosikymmenien ajan. Lehdistön muutosta voi verrata internetin läpimurtoon 1990-luvulla. Internetiä ei teknologiana ikinä suunniteltu sellaiseksi kuin se lopulta muodostui. Ei-keskitetty, rihmastomainen teknologia eteni odottamattomasti verkon rakentajien, sisältöjen tuottajien ja niiden käyttäjien yhteisen toiminnan tuloksena. Sama pätee 1800-luvun lehdistöön, joka leviittyi rihmastomaisesti ensin Euroopassa ja Yhdysvalloissa, lopulta kaikissa maanosissa.

Suomessa sanomalehdistön synty sijoittuu vuoteen 1771, jolloin *Tidningar Urigfne Af et Sällskap i Åbo* aloitti ilmestymisensä. Hyvin pitkään lehtiä julkaistiin vain muutamalla paikkakunnalla, Turun lisäksi muun muassa Helsingissä, Viipurissa ja Oulussa. Kiihkeä kasvun vaihe alkoi 1860-luvulla, kun se Keski-Euroopassa sijoittui vuosikymmeniä aikaisemmaksi: 1820-, 1830- ja 1840-luvuille. Tuona aikana ei ollut sellaista tekijänoikeuslakia, joka olisi estänyt tai hillinnyt uutisten kopiointia, vaan lehdet saattoivat vapaasti ottaa aineistoa toisiltaan. Uu-

delleenkäyttöön vaikuttivat joko hillitsevästi tai edistävästi monet tekijät kuten kielirajat, lehtien fyysinen kuljettaminen alueilta toisille, paikalliset sensuuriolosuhteet sekä lehtien jakaantuminen laajalevikkisempiin ja paikallisempiin lehtiin.

Lehtien välillä oli erittäin paljon sisällöllistä liikettä, mutta välttämättä tätä kaikkea ei voi pitää viraalisuutena. *Viral Texts* -hankkeessa rajattiin pois uudelleenjulkaisut samassa lehdessä, sillä mainokset ja ilmoitukset olivat raaka-ainetta, jota lehdet kierrättivät paljon, numerosta toiseen. COMHIS-hankkeessa olemme tutkineet kaikkea toisteisuutta sillä ajatuksella, että emme voi lähtökohtaisesti tietää, onko kopioitu aineisto journalistista sisältöä vai muuta aineistoa kuten mainoksia, viranomaistiedotteita, hinnastoja tai säätietoja, koska sanomalehti kulttuurin tuotteena etsi olomuotoaan 1800-luvulla. Toistot samassa lehdessä tuovat näkyviin myös sellaisen tekstuaalisen infektiivisyyden, joka ei ilmene äkillisenä kopiointina vaan vasta pidemmän ajan kuluessa. Tekstejä painettiin uudelleen vuosikymmenien jälkeen: ne saattoivat olla kopioita aiemmista lehdistä, mutta ne tulivat myös kirjallisuudesta tai muusta aineistosta.²² Jos nykypäivän näkökulmasta viraalisuuden edellytys on kopioinnin ja uudelleenkäytön nopeus, tämä aineisto ei täytä viraalisuuden kriteeriä mutta on silti merkittävää kulttuurista infektiivisyyttä.

Digitoitujen lehtien arkistot ovat usein kansallisia kokoelmia, mutta 1800-luvulla kommunikaatio oli ylijärästä. Algoritmisin menetelmin voidaan tunnistaa samuutta vain korpuksen sisällä. Sekä *passim*-ohjelma että kehittämämme BLAST-menetelmä tunnistavat samuutta kielestä riippumatta, mutta ne eivät löydä kielirajan yli siirtyneitä, käännettyjä tekstejä. Toki aineisto kertoo tarkemmassa analyysissä, että kopiointia tehtiin runsaasti ulkomaisista lähteistä. Mutta algoritmisesti kootun aineiston ulkopuolelle jäävät sellaiset yksittäiset tekstit, jotka ovat kansainvälisen kopiointiketjun osia mutta jotka eivät Suomessa ole päätyneet jatkokopioinnin kohteiksi.

Viraalisuutta on 1990- ja 2000-luvulla lähestytty, jo määritelmällisesti, ennen kaikkea nopeuden ja volyymin mittapuilla. Jos ilmiöstä tai tapahtumasta tulee viraalinen, se synnyttää hyvin nopean reaktioiden ketjun. Replikoinnin volyymi synnyttää myös informaatiomassaa, joka ei lopulta niinkään *leviä* verkossa vaan generoituu – tai kemiallista vertausta käyttäen saostuu – eri palvelimille. Viraalisuuden määrittelyissä viitataan usein siihen, miten ilmiöt leviävät maanosasta toiseen, globaalisti. Tämän perusteella viraalisuutta voitaisiin lähestyä kolmella ekstensiivisellä parametrilla: nopeus, volyymi ja levinneisyys.

Jos 1800-luvun sanomalehdistöä tulkitaan viraalisuuden näkökulmasta, nämä kolme muuttujaa ovat keskeisiä. Uutisten nopeasta leviämisestä kertovat esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran liikkeelle laittaman kirjeen reitit elokuussa 1864. ”Suomenmaan yleisölle” osoitetun kirjeen tavoite oli kertoa Henrik Gabriel Porthanin kunniaksi pystytettävän patsaan julkistamisesta. Kirje ilmestyi ensimmäisenä Helsingissä 5.

”Valtioiden väliset rajat, konfliktit, suhdanteet, sääilmiöt, henkilökohtaiset suhteet ja monet muut tekijät muovasivat kytkettyvyyden mahdollisuutta.”

elokuuta 1864 samanaikaisesti neljässä sanomalehdessä, jotka olivat *Suometar*, *Finlands Allmänna Tidning*, *Helsingfors Dagblad* ja *Helsingfors Tidningar*. Ruotsinkielisten lehtien julkaisut olivat poikkeuksellisesti kaksikielisiä. Tämän jälkeen uutisen julkaisi eri paikkakunnilla kuusi ruotsinkielistä ja kahdeksan suomenkielistä lehteä. Uutisointi kesti yhteensä 15 päivää, mutta valtaosa teksteistä ilmestyi viiden päivän kuluessa.²³ Nopeuden lisäksi Porthan-uutisella oli volyyymiä, sillä tekstin julkaisseita lehtiä kertyi lopulta 18. Suomessa julkaistiin vuonna 1864 yhteensä 22 sanomalehteä, mutta näistä elokuun aikana ilmestyivät vain nuo 18. Uutinen tavoitti siis kaikki sillä hetkellä aktiivisesti julkaistut lehdet.²⁴ Volyyymi on toki suhteellista sanomalehdistön myöhempään kehitykseen verrattuna, mutta ajankohdan kapasiteetilla uutinen sai maksimaalisen näkyvyyden. Jos tarkastelee uutisketjun levinneisyyttä, maantieteellinen kattavuus oli laaja: uutinen eteni Helsingistä Turkuun, Viipuriin, Mikeliin, Porvooseen, Ouluun, Hämeenlinnaan, Kuopioon ja Vaasaan. Levinneisyys oli vuoden 1864 kontekstissa poikkeuksellinen, sillä se tavoitti kaikki ne paikkakunnat, joissa lehtiä julkaistiin.

Nopeuden, volyymin ja levinneisyyden näkökulmasta suomalainen lehdistö sai tulevina vuosikymmeninä mitasuhteet, joissa viraalisten tekstien mahdollisuus kasvoi. Kun Suomi itsenäistyi vuonna 1917, maassa julkaistiin jo 142 sanomalehteä. Kapasiteetti oli yli kuusinkertais- tunut vuodesta 1864.

Vuonna 2011 singaporelainen tutkimusryhmä koetti mallintaa Twitterin viraalisuutta matemaattisesti. Nopeus ja volyyymi olivat analyysin ytimessä, sillä viraalisuuden kriteerinä oli kyky uudelleentwiitata mahdollisimman

paljon, mahdollisimman nopeasti.²⁵ Twitterissä kyky uudelleentwiitata liittyy tietoverkkojen lähes rajattomaan tarjontaan twiittejä, joista voi potentiaalisesti tulla jakamisen kohteita ja ennen pitkää myös viraalisia ilmiöitä. Historiallisessa kontekstissa tämä tekijä on vaikeammin artikuloitavissa. Ryan Cordell on käsitellyt sanomalehdistöä viraalisuuden näkökulmasta ja korostanut 1800-luvun mediajulkisuuden spesifisyyttä. Sanomalehdillä oli Yhdysvalloissa oma vaihtojärjestelmänsä: lehdet lähetivät uusimmat numerot toisilleen tai tilasivat toistensa julkaisuja. Tämä verkosto muodosti pohjan uudelleenjulkaisemiselle.²⁶ Koska tekijänoikeuden suoja ei ollut, sisällön jakaminen oli mahdollista, mutta käytössä oleva aineisto asetti sille rajoituksensa, mikä poikkeaa merkittävästi nykypäivän Twitter-julkisuudesta.

Viraalisuutta käsittelevässä teoreettisessa kirjallisuudessa nostetaan usein esiin ajatus kytkettyvyydestä tai kytkettyvyydestä (*connectivity*)²⁷. Kun 1800-luvun mediaa tarkastellaan viraalisuuden kannalta, pitäisi pystyä rakentamaan kokonaiskuva niistä kytkentäkaavioista, joilla lehdet materiaalisesti linkittyivät toisiinsa. Tässä oli epäilemättä alueellisia eroja. Samoin valtioiden väliset rajat, konfliktit, suhdanteet, sääilmiöt, henkilökohtaiset suhteet ja monet muut tekijät muovasivat kytkettyvyyden mahdollisuutta.

Singaporelaisten tutkijoiden Twitter-analyysi nostaa viraalisuuden dynamiikan tutkimukseen myös kysymyksen viraalisuuden topiikasta. Projekti pyrki tutkimaan, millaiset aiheet tulivat todennäköisimmin runsaasti jaetuiksi.²⁸ Saman kysymyksen voi esittää historiallisessa mielessä ja pohtia niitä aihepiirejä, jotka tulivat aikanaan runsaasti kopioituiksi. *Viral Texts*

-projektissa havaittiin, että vuosien 1830–1860 yhdysvaltalaisissa sanomalehdissä viraalisiin teksti oli presidentti James Buchanin virkaanastujaispuhe vuodelta 1857 (150 uudelleenjulkaisua), seuraavaksi viraalisiin oli Washingtonin jäähyväispuhe (53 uudelleenjulkaisua). Suosituimpien aiheiden luettelo sisälsi presidenttien puheiden lisäksi muun muassa reseptin, novellin ja rauhansopimuksen.²⁹ Ryan Cordell on Karine Nahonin ja Jeff Hemsleyn ajatuksiin viitaten pohtinut myös viraalisten tapahtumien (*viral events*) merkitystä. Nykypäivän mediakulttuurissa on mielekästä yksittäisen tekstin tai videon leviämisseuranta sijasta pohtia, miten viraalisten tapahtumien ympärille rakentuu kokonainen ekosysteemi: esimerkiksi samaa tekstiä voidaan jakaa eteenpäin, mutta samalla jaetaan siihen liittyviä kommentteja, vastauksia, muunnelmia ja parodioita.³⁰ Tällaisia tapahtumia voidaan pitää viraalisuuden topiikan osana: tapahtuma on teema, jonka ympärille muodostuu viraalisten tekstien tai vaikkapa kuvien moneus. Viraaliset ketjut muodostavat laajemman rihmaston, jota on mielekästä tutkia kokonaisuutena.

Myös 1800-luvulla voidaan nähdä viraalisia tapahtumia, jotka saivat lukemattomia inter- ja transmediaalisia ilmenemismuotoja. Franz Lisztin kaltainen musiikkielämän tähti oli oikeastaan viraalinen tapahtuma, johon kytkeytyi sanomalehti uutisia, novelleja, piirroksia ja pilakuvia. Toinen esimerkki voisivat olla kolerapandemiat, jotka 1800-luvulla vyöryivät yli Euroopan. Sairaus sai yksittäisiä tekstejä laajemman viraalisen luonteen mediakulttuurissa. COMHIS-hankkeen koossa tietokannassa on yli 10 000 koleraan liittyvää toistoklusteria.

Olen edellä käsitellyt viraalisuutta nopeuden, volyymin, levinneisyyden ja topiikan kannalta. Nämä näkökulmat korostavat kuitenkin lähinnä viraalisuuden ekstensiivisiä ulottuvuuksia. Viraalisuutta voidaan tarkastella myös intensiivisten voimien näkökulmasta.³¹ Tony D. Sampson on kirjassaan *Virality. Contagion Theory in the Age of Networks* jakanut viraalisuuden kahteen, toisistaan poikkeavaan kategoriaan: molaariseen ja molekulaariseen viraalisuuteen.³² Molaarisuus ilmenee pyrkimyksenä rakentaa kokonaisuuksia, tuoda singulaarisia ilmiöitä yhteen. Se voi luoda affektiivisia siteitä niin pelon ja kauhun kuin ilon, toivon ja empatiankin avulla. Molekulaarisuus taas on spontaania, äkillistä tai satunnaista. Se rikkoo sosiaalisia koosteita, joita esimerkiksi yhteiset käsitykset ja uskomukset ovat rakentaneet. Ajatus on erityisen relevantti 1800-luvun Euroopassa, jossa voidaan nähdä molaarisia voimia: pyrkimyksiä korostaa perheen, suvun ja kansallisvaltion kaltaisia kokonaisuuksia. Samaan aikaan yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rajoja kuitenkin pirstoivat uusien liikkumisen teknologioiden, modernin rahatalouden ja tiedotusvälineiden ohella äkilliset katastrofit, pandemiat ja poliittiset konfliktit. Topiikka itsessään ei ratkaise viraalisuuden luonnetta: esimerkiksi kolerauutisten nopea leviäminen saattoi olla molaarista viraalisuutta, joka pelon ja kauhun tunteiden välityksellä rakensi affektiivisesti yhteisöllisyyttä. Se

saattoi silti olla myös molekulaarista viraalisuutta, joka hajotti yhteisöjä ja loi epävarmuutta.

Kohti kulttuurista seismografiaa

Olen käsitellyt viraalisuutta historiallisena ilmiönä ammentamalla 1990-luvun ja 2000-luvun teoreettisista lähtökohdista ja nojautumalla 1800-luvun sanomalehtiaineiston empiiriseen tutkimukseen. Viraalisen dynamiikan parametrit voivat olla antoisa ja hedelmällinen historiallinen näkökulma, mutta samalla tutkimuksessa avautuu laajempi perspektiivi siihen, miten medioiden väliset suhteet ovat muodostuneet, miten kulttuuriset ilmiöt ovat välittyneet ja miten media on osallistunut menneisyyden aatteiden, tunteiden ja käsitteiden siirtämiseen ja vahvistamiseen. 1800-luku oli monella tapaa modernin maailman syntysija: tietotuotannon volyyymi kasvoi voimakkaasti vuosisadan loppua kohti, tieto liikkui nopeammin ja samalla mediakapasiteetti moninkertaistui. Suomi on tästä erinomainen esimerkki, sillä lehdistön volyyymi nousi lähes eksponentiaalisesti.

Viraalisuus rakensi ja rakentaa yhä edelleen kulttuurisia tihentymiä. Ilmiöt voimistuvat odottamattomasti ja purkautuvat yhtä nopeasti. Viraalisuus ei ole hyvä eikä paha. Se voi olla molaarista tai molekulaarista, kokoavaa tai hajottavaa. Dan Sperber halusi vuonna 1985 korostaa kulttuurin leviämisen mekanismeja ja ehdotti perustettavaksi tutkimusalaa, jota hän kutsui ”representaatioiden epidemiologiaksi”³³. Ajatus epidemiologiasta voisi sinänsä sopia viraalisuuteen, mutta nämä virukset eivät ole metaforia tai representaatiota vaan menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden maailmassa vaikuttavia voimia, inhimillisten ja ei-inhimillisten tekijöiden yhteenkietoutumia. Viraalisuuden kulttuurista tutkimusta voisi pikemminkin kutsua kulttuuriseksi seismografiaksi, joka tutkii kommunikaation liikevoimia. Paikallisesti nämä värähdykset voivat liikuttaa raskaita taakkoja, mutta ne voivat olla myös seismisiä liikkeitä, jotka hiipuvat mitä kauemmas alkulähteestään ne päätyvät.

Viitteet

- 1 ”Viraaliti” merkityksestä, ks. *Suomisanakirja*: www.suomisanakirja.fi/viraali, haettu 10.11.2017.
- 2 Ks. lähemmin *Oxford Dictionary of English*. 3. verkkop. Oxford University Press, Oxford 2015. DOI: 10.1093/acref/9780199571123.001.0001
- 3 K. A. Järvi, *Harry. Romaani kansallisen herätyksen ajoilta*. Sanomalehti O.-Y. Keski-Suomi, Jyväskylä 1910. Verkossa: www.gutenberg.org/ebooks/48544
- 4 Ranskan kansalliskirjaston kolera-aiheiset kuvat, ks. esim. ”La barbarie et le choléra morbus entrant en Europe” (1831). Verkossa: gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53006141r, haettu 10.11.2017.
- 5 Rushkoff 1994, 3.
- 6 Sama, 9.
- 7 Parikka 2007.
- 8 Parikka 2007, 1–11; Lister, Dovey, Giddings, Grant & Kelly 2003, 200–202.
- 9 Jenkins 2006a, 3; Jenkins 2006b, 1.

- 10 Lescovec, Adamic & Huberman 2007, 1–39.
- 11 Delwiche & Jacobs Henderson 2012, 4.
- 12 Parikka 2007, 8.
- 13 Osterhammel 2014, 31–37.
- 14 *The Hobart Town Courier* 15.3.1828. Turun palon mediakäsittelystä, ks. Salmi 2017, 121–138.
- 15 *Hufvudstadsbladet* 28.8.1883; *Nya Pressen* 28.8.1883; *Suomen Wirallinen Lehti* 28.8.1883.
- 16 Salmi 2016b, 135–153.
- 17 Kielitieteessä n-grammi viittaa merkkien, morfeemien tai sanojen jakssoon, jossa alkioita on n kappaletta. Jos jakso koostuu merkeistä, kolmen merkin jakso on trigrammi (n=3). N-grammeja voidaan käyttää esimerkiksi tekstin kielen koneelliseen tunnistamiseen laskemalla, kuinka usein n-grammit esiintyvät. N-grammeja voidaan käyttää myös merkkijonojen samanlaisuuden tunnistamiseen.
- 18 Cordell 2015a, 417–445. *Passim*-ohjelma on ladattavissa Githubista osoitteesta: github.com/dasmiq/passim.
- 19 Kun hanke käynnistyi vuonna 2016, se sai tutkimusaineistokseen kaikki Kansalliskirjaston digitoimat sanoma- ja aikakauslehdet vuosilta 1771–1910. Aineisto ulottuu ensimmäisen suomalaisen sanomalehden *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* ilmestymisvuoteen 1771. Projektin alkaessa viimeinen tutkijoiden käytettävissä oleva vuosi oli 1910, mutta tätä kirjoittaessa projekti on saamassa käyttöön myös vuosien 1911–1920 aineiston.
- 20 BLASTin toiminnasta, ks. Vesanto, Nivala, Salakoski, Salmi & Ginter 2017, 330–333.
- 21 Arvioimme, että 300 merkkiä pienemmissä samanlaisuuksissa optisen tekstintunnistuksen ongelmat korostuivat. Jos merkkien tunnistuksessa on virheitä, lyhyiden tekstien samuuden tunnistaminen on epäluottettavampaa. Samalla myös korostuivat lehdistön vakioilmotukset, otsikoinnit ja muu säännöllinen materiaali.
- 22 Pitkällä aikavälillä julkaistuista teksteistä voi mainita esimerkkinä Henrik Gabriel Porthanin kuoleman muistoksi vuonna 1804 julkaistun runon, joka painettiin myöhemmin useita kertoja uudelleen. Ks. lähemmin Salmi 2016a, 93–94.
- 23 *Suometar* 5.8.1864, *Finlands Allmänna Tidning* 5.8.1864 (kaksikielinen), *Helsingfors Tidningar* 5.8.1864, 6.8.1864 (kaksikielinen), *Helsingfors Dagblad* 5.8.1864 (kaksikielinen), *Päivätär* 6.8.1864, *Suomen Julkisia Sanomia* 8.8.1864, *Åbo Underrättelser* 9.8.1864 (kaksikielinen), *Wiborgs Tidning* 10.8.1864, *Folkvännan* 10.8.1864, *Mikkelin Wiikko-Sanomia* 11.8.1864, *Sanomia Turusta* 12.8.1864, *Björneborgs Tidning* 12.8.1864 (kaksikielinen), *Tähti* 12.8.1864, *Tapio* 13.8.1864, *Vasabladet* 13.8.1864, *Borgåbladet* 13.8.1864, *Hämäläinen* 19.8.1864, *Oulun Wiikko-Sanomia* 20.8.1864. Analysoinnissa olen tukeutunut COMHIS-projektin tuottamaan klusteritietokantaan, joka julkaistaan kuluvana vuonna osoitteessa: comhis.fi/clusters
- 24 Ks. Historiallinen sanomalehtiarkisto: digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/titles?year=1864
- 25 Hoang ym. 2011, 212–221.
- 26 Cordell 2015b, 37.
- 27 Sampson 2012, 1–3.
- 28 Hoang ym. 2011, 212–221.
- 29 Smith, Cordell & Dillon 2013, 86–94.
- 30 Cordell 2015b, 34; Nahon & Hemsley 2013, xii–xiii.
- 31 Viitataan tässä Manuel DeLandaan ekstensiivisten ja intensiivisten tilojen eroteluun, jonka pohja on Gilles Deleuzen ajattelussa. Ekstensiivisiä ulottuvuuksia ovat esimerkiksi volyymi, pituus, leveys tai nopeus, intensiivisiä taas esimerkiksi lämpötila, paine ja gravitaatio. Ks. DeLanda 2005, 80–88.
- 32 Sampson 2012, 5–6.
- 33 Sperber 1985, 73–89.

Kirjallisuus

- Cordell, Ryan, Reprinting, Circulation, and the Network Author in Antebellum Newspapers. *American Literary History*. Vol. 27, No. 3, 2015a, 417–445.
- Cordell, Ryan, Viral Textuality in Nineteenth-Century US Newspaper Exchanges. Teoksessa *Virtual Victorians. Networks, Connections, Technologies*. Toim. Veronica Alfano & Andrew Stauffer. Palgrave Macmillan, New York 2015b, 29–55.
- DeLanda, Manuel, Space. Extensive and Intensive, Actual and Virtual. Teoksessa *Deleuze and Space*. Toim. Ian Buchanan & Gregg Lambert. Edinburgh University Press, Edinburgh 2005, 80–88.
- Delwiche, Aaron & Jennifer Jacobs Henderson, Introduction. What is Participatory Culture? Teoksessa *The Participatory Cultures Handbook*. Toim. Aaron Delwiche & Jennifer Jacobs Henderson. Routledge, New York 2012, 3–9.
- Hoang, Tuan-Anh, Ee-Peng Lim, Palakorn Achananuparp, Jing Jiang & Feida Zhu, On Modeling Virality of Twitter Content. *Digital Libraries. For Cultural Heritage, Knowledge Dissemination, and Future Creation. 13th International Conference on Asia-Pacific Digital Libraries, ICADL 2011*. Proceedings. Vol. 7008. Research Collection School Of Information, Singapore 2011. Verkossa: ink.library.smu.edu.sg/sis_research/1440
- Jenkins, Henry, *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*. New York University Press, New York 2006a.
- Jenkins, Henry, *Fans, Bloggers, and Gamers. Exploring Participatory Culture*. New York University Press, New York 2006b.
- Leskovec, Jure, Lada A. Adamic & Bernardo A. Huberman, The Dynamics of Viral Marketing. *ACM Trans. Web*. Vol. 1, No. 1, 2007, 39 sivua. DOI 10.1145/1232722.1232727.
- Lister, Martin Jon Dovey, Seth Giddings, Iain Grant & Kieran Kelly, *New Media. A Critical Introduction*. Routledge, New York 2003, 200–202.
- Nahon, Karine & Jeff Hemsley, *Going Viral*. Polity, Cambridge 2013.
- Osterhammel, Jürgen, *The Transformation of the World. A Global History of the Nineteenth Century* (Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts, 2009). Käänt. Patrick Camiller. Princeton University Press, Princeton 2014.
- Parikka, Jussi, *Digital Contagions. A Media Archaeology of Computer Viruses*. Peter Lang, New York 2007.
- Rushkoff, Douglas, *Media Virus! Hidden Agendas in Popular Culture*. Ballantine Books, New York 1994.
- Salmi, Hannu, Big data ja Porthan. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita*. No. 7, 2016a, 91–95. Verkossa: journal.fi/aur/article/view/60329.
- Salmi, Hannu, Catastrophe, Emotions and Guilt. The Great Fire of Turku 1827. Teoksessa *Catastrophe, Gender and Urban Experience, 1648–1920*. Toim. Deborah Simonton & Hannu Salmi. Routledge, New York 2017, 121–138.
- Salmi, Hannu, Viral Virtuosity and the Itineraries of Celebrity Culture. Teoksessa *Travelling Notions of Culture in Early Nineteenth-Century Europe*. Toim. Hannu Salmi, Asko Nivala & Jukka Sarjala. Routledge, New York 2016b, 135–153.
- Sampson, Tony D., *Virality. Contagion Theory in the Age of Networks*. Polity, Cambridge 2012.
- Smith, David A., Ryan Cordell & Elizabeth Maddock Dillon, Infectious Texts. Modeling Text Reuse in Nineteenth-Century Newspapers. *2013 IEEE International Conference on Big Data 2013*, 86–94. DOI: 10.1109/BigData.2013.6691675
- Smith, David A., Ryan Cordell, Elizabeth Maddock Dillon, Nick Stramp & John Wilkerson, Detecting and Modeling Local Text Reuse. *Proceedings of the 14th ACM/IEEE-CS Joint Conference on Digital Libraries*. Piscataway, New Jersey 2014, 183–192.
- Smith, David A., Ryan Cordell & Abby Mullen, Computational Methods for Uncovering Reprinted Texts in Antebellum Newspapers. *American Literary History*. Vol. 27, No. 3, 2015, E1–E15.
- Sperber, Dan, Anthropology and Psychology. Towards an Epidemiology of Representations. *Man*. Vol. 20, No. 1, 1985, 73–89.
- Vesanto, Aleks, Asko Nivala, Tapio Salakoski, Hannu Salmi & Filip Ginter, A System for Identifying and Exploring Text Repetition in Large Historical Document Corpora. *Proceedings of the 21st Nordic Conference of Computational Linguistics*. Gothenburg 23.–24.5.2017. Linköping University Electronic Press, Linköping 2017, 330–333. Verkossa: www.ep.liu.se/ecp/131/049/ecp17131049.pdf

Emmi Kallio, Köynnökset kasvavat kuin vohveet (2017), akryyliväri kankaalle, 145 x 175 cm

JUHO RANTALA

Uusi intelligentsia ja digitaaliset ihmistieteet

McKenzie Warkin mietteitä

”Missä on yksityisomistusta, siellä on myös luokkia.” Näin kiteyttää digitaalisten ihmistieteiden kärkinimi McKenzie Wark (s. 1961) vanhan totuuden. Koska nykyään informaatiota voi hänen mukaansa omistaa tavalla, joka ei aiemmin ollut mahdollista, on syntynyt uusi ’vektorialistinen’ hallitseva luokka. Tämä on ’yleisälykön’ ja ’pelitilan’ ohella yksi nykyistä digiaikaa selventävistä käsitteistä, joita Wark on kehitellyt laajassa tuotannossaan.

New Yorkissa sijaitseva The New School for Social Research on erikoistunut yhteiskuntatutkimukseen. Kulttuurin ja median laitoksen professori McKenzie Wark on yliopiston tunnetuimpia digitaalisen median, digitaalisen kulttuurin ja politiikan tuntoja. Wark ei ole itse juurikaan kirjoittanut digitaalisista ihmistieteistä, mutta melkeinpä kaikissa teksteissään hän porautuu digitaalisille ihmistieteille keskeisiin teemoihin.

Viimeistään viestinnän alan väitöskirjasta lähtien Warkin tutkimusuran perustalla ovat olleet median kysymykset. 1990-luvun jälkipuoliskolla hänen teoksensa käsittelevät kuitenkin laajemmin virtuaalisuutta ja kyberavaruutta, hakkeri- ja pelaajakulttuuria sekä situationisteja. Vuoden 2010 paikkeilla Wark palasi kommunikaation ja median pariin, mistä on sittemmin siirtynyt käsittelemään uusia teoreettisia avauksia ja antroposeenin aikakauden kiinnostavimpia ajattelijoita.

Kuinka ymmärrätte käsitteen ”digitaaliset ihmistieteet”? Onko se jotain laadullisesti uutta vai ammentaako se vain ihmistieteiden vanhoista työkaluista ja menetelmistä? Pidätkö itseänne ylipäänsä digitaalisena humanistina?

Me mediatutkimuksesta ponnistavat kallistumme sille kannalle, ettei digitaalisissa ihmistieteissä oikeastaan ole mitään erityisen uutta. Minusta digitaalisten ihmistieteiden pitäisi jakautua neljään haaraan. Ensimmäinen käyttäisi digitaalisia tutkimusmenetelmiä, toinen tutkisi digitaalisia objekteja, kolmas taas keskittyisi digitaalisiin esityskäsitteisiin ja neljäs arvioisi kriittisesti digitaalisuuden rajoituksia muissa haaroissa. Näin määriteltynä oma työni kuuluu toiseen, kolmanteen ja neljänteen haaraan. En itse tee ensimmäisen haaran tutkimusta, sikäli kuin se ymmärretään kulttuurin tutkimiseksi hyödyntämällä siitä tuotettuja tietoaaineistoja [data sets].

Olette tuoreimmissa teoksissanne *Molecular Red* (2015) ja *General Intellects* (2017) kehittänyt tai ainakin käsitellyt ”uutta kriittistä teoriaa”, joka tuo yhteen uusia teoreettisia näkökulmia ja uusia teoreettikkoja antroposeenin aikakaudelle. Mikä teoriassa on ”uutta”, ja mitkä ovat uuden ajan tärkeimmät kysymykset?

Luulin varoneeni vetoamista erityiseen uutuusarvoon. *Molecular Red*issä kuvaan teoriaani uusvanhana. Tuossa teoksessa herätin henkiin ohitettuja mutta yhtä kaikki kunnianarvoisia lähestymistapoja tiedon jäsenyyksen ongelmaan. Väitteeni mukaan antroposeeni on tilanne, jossa palataan arkistoon ja valitaan erilaisia polkuja, jotka vuorostaan tarjoavat keinoja ajatella vallitsevaa tilannetta.

General Intellects -teoksessa hyödynsin tätä lähestymistapaa nykytutkimukseen humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen ajattelun laajalla kentällä. Osoitin mahdolliseksi luoda suhteita erilaisten tiedon alueiden välille nostamatta yhtäkään alueista muiden edelle. Yritykset käyttää antroposeenia tekosynä yhden tiedonalan itenäisen auktoriteettiaseman pönkittämiseen ovat rasittavia ja jossain määrin epäeettisiäkin. Pidän tätä osana ongelmaa. Tiedontuotannon on perustuttava yhteistyöhön.

Esimerkiksi Alexander R. Galloway ja David M. Berry ovat esittäneet, että koodi ja internetprotokollat, kuten TCP/IP ja DNS, ovat jo lähtökohtaisesti ideologisia ja hallinnan tekniikoita. David Golumbia taas katsoo, että digitaaliset ihmistieteet on luettava ”uusliberaaleihin tekniikoihin”. Mitä mieltä itse olette?

Mielestäni Alex [Galloway] ei käsittele protokollaa aivan näin. Hän osoittaa protokollan yhdeksi niistä asymmetrisen organisoinnin tekniikoista, jotka läpäisevät internetin. Kysymys on siitä, kuinka valta voidaan hajauttaa hävittämättä sitä. Alex käänsi katseensa internetiin ja kehitti uusia käsitteitä selittääkseen, miten valta siellä vaikuttaa. Hänen lähestymistapansa on vastak-

”Julkinen intellektuelli oli aikansa tuote.”

kainen tutkimukselle, jossa lähdetään liikkeelle ennalta määritellyistä kategorioista, kuten vaikkapa uusliberalismista, ja selitetään internet niiden avulla. Tällaisessa tutkimuksessa kaikki on aina ”poliittista” enemmän tai vähemmän samalla tavalla. Sama ongelma vaivaa monenlaista ”kriitikkiä”: nähdään pelkästään samuutta eli ne ennalta annetut kategoriat, jotka muodostavat noudatettavan tulkinnan.

Niinpä nykyään kaikki tulkitaan uusliberaaliksi samaan tapaan kuin kolmekymmentä vuotta sitten kaikki tulkittiin postmoderniksi. Näin ei päästä kovin pitkälle. Ennen pitkää on vaihdettava suuntaa ja etsittävä mediasta tai teknisistä ilmiöistä niitä piirteitä, jotka eivät näytä sopivan vakiintuneeseen käsitykseen, tässä tapauksessa uusliberaaliin ideaan. Nämä piirteet auttavat rajaamaan käsitteen tulkinnallista käyttöalaa ja avaavat tilaa toisille, pitävämille määrityksille.

Aloitte jo *A Hacker Manifestossa* (2004) tutkia työväenluokan ja porvariston välisen kamppailun sijaan pikemminkin hakkeriluokan ja vektoralisti-luokan välienselvittelyä¹. Voitteko eritellä tätä muutosta nykypäivänä? Onko digitaalisilla ihmistieteillä sanansa sanottavana tässä kamppailussa?

Olen jo lähes kaksikymmentä vuotta toistellut, että olisi nähtävissä erilainen hallitseva luokka, joka nojaa – lisäarvon tuottamisen lisäksi – epäsymmetriseen informaatioon. Tuotantovoimat muuttuivat hyvin nopeasti 1900-luvun lopulla. Se pakotti tuotantosuhteet muut-

tumaan, esimerkiksi välineellistämään informaation, ikään kuin se olisi jokin tavara. Tämä vuorostaan vaati muutoksia omistamisen muotoihin: immateriaalioluoket nousivat lähes absoluuttisiksi yksityisiksi omistusoikeuksiksi. Missä on yksityisomistusta, siellä on myös luokkia eli omistajia ja heitä, jotka eivät omista. Missä on uudenlaista omaisuutta, siellä saattaa olla uudenlaisia luokkia.

Yhtä uudistusta en kuitenkaan osannut ennakoita, nimittäin hallitsevan luokan tapaa uuttaa lisäarvoa työn ulkopuolisesta [*non-labor*]. Nykyään kaikki toimittamme tuottaa dataa, johon meillä on vain rajallinen pääsy tai ei pääsyä ollenkaan. Digitaalisten ihmistieteiden menetelmiä voisi käyttää näiden asioiden tutkimiseen, kuten jotkut tekevätkin. Mutta suuri osa tutkimuksesta on kallista ja riippuu apurahoista. Rahoitusta saavien tutkimusten tavoitteisiin ei yleensä kuulu hallitsevan luokan ja sen käyttämien hallintakeinojen erittely. Niinpä todellista nykyisyyden tutkimusta ja kritiikkiä täytyy usein harjoittaa vaivihkaa.

Vuonna 2007 julkaistussa *Gamer Theoryssa* määrittelit ”pelaajan” henkilöksi, joka näkee maailman ”jatkuvasti vaihtuvien pelien matriisina, pelitilana (*gamespace*)”. Tuossa tilassa ”kaikki pelit palautuvat samoihin periaatteisiin ja tuottavat samanlaisen subjektin, joka kuuluu pelitilaan kuten pelaaja peliin”. Toisin sanoen pelaaja on kuin Platonin luolan asukki.² Teoksen julkaisusta on kulunut nyt kymmenen vuotta ja pelit ovat muuttuneet niin taidemuotona kuin teollisuudenalanakin. Näyttääkö pelikulttuuri nykyään ratkaisevasti erilaiselta kuin aiemmin?

Kirja kertoi pelin sijaan ennemminkin pelitilasta, siitä kuinka maapallon resursseista tulee liikuteltavia vektoreita epäsymmetrisen informaatiokonfliktin nollasummapelissä. Olemme kaikki osallisia pelissä, olimmepa sitten pelaajia tai emme. Mutta niin ovat muutkin asiat: toiset lajit, mineraalivarannot, kiinteistöt ja niin edelleen. Tietokonepelit *mediumina* ja kulttuurisena muotona voivat osoittautua kiinnostaviksi, koska ne ovat suuremman kokonaisuuden metonymisiä osia. Tutkimalla pelien muotoa voidaan ymmärtää tätä kokonaisuutta. Tämä on oma panokseni keskusteluun siitä, miksi pelitutkimus on tärkeä tutkimusala, kun yritetään ymmärtää pelien itsensä lisäksi kulttuuria kokonaisuutena.

Olette todennut, että ”julkisen intellektuellin” hahmon ajatellaan olevan häviämässä. Haastaaksenne käsityksen julkisten intellektuellien vähittäisestä katoamisesta olette ehdottaneet hahmon nimeämistä uudelleen ”yleisälyköksi” tai ”yleisajattelijaksi” (*general intellect*).³ Mikä tekee jostakusta yleisajattelijan ja kuka voisi olla havainnollinen esimerkki?

Julkinen intellektuelli oli aikansa tuote, yksi kehitysvaihe median ja informaation poliittisen talouden evoluutiossa. Kun työnjako lievensi ruumiillisen ja henkisen työn eroja ja häivytti henkisen työn eri muotojen eroavaisuuksia, julkinen intellektuelli syntyi yleisen asian tuntijana. Tällaisen intellektuellin tarkoitus oli artikuloita kokonaisuuden merkitystä, mutta vain ”julkisen”

näkökulmasta. Julkisen intellektuellin tehtävä ei kuitenkaan pysynyt enää samana toisen aallon feminismiin vaadittua, että myös henkilökohtainen on ymmärrettävä poliittisena. Toisin kuin Hegel esitti, yksityinen ei olekaan partikulaarista, vaan yksityinenkin on sidoksissa patriarkaalisesta hallinnasta yleisiin käytäntöihin. Ja tämä oli vain yksi niistä vastalauseista, jotka kiskoivat julkisen intellektuellin alas korokkeeltaan.

Nähdäkseni yleisajattelija on kuka tahansa, joka työskentelee tietotyönäön piirissä mutta pyrkii luomaan yhteyksiä tämän työn erilaisten muotojen välillä. *General Intellectin* päätavoitteena oli osoittaa, miten erilaisia kartoituksia maailmasta voi liittää yhteen eli yhdistää toisiinsa vaillinaisia yrityksiä ymmärtää maailmaa kokonaisuutena. Näin ei jouduta luottamaan keneenkään, joka väittää erikoistuneensa itse kokonaisuuteen. Yrityksenä oli tasa-arvoisempi lähestymistapa tiedon *commonsiin*, yhteistietoon.

Onko digitaalisilla humanisteilla erityinen tehtävä intellektuelleina?

Kaikilla on oma roolinsa, joka riippuu kunkin erityisestä tiedollisesta osaamisesta ja valitulle menetelmälle ominaisesta kyvystä korjata virheitä. Digitaalisten humanistien ja ”analogisten” humanistien välillä käydään ikä-

vystyttävää ”debattia”, jossa molemmat osapuolet vähättelevät toistensa menetelmiä. Tästä ei ole mitään apua. Kiinnostavampaa ja vaikeampaa on miettiä, kuinka kohdella erilaisia tiedon muotoja tasa-arvoisesti, vaikka ne olisivat laadullisesti erilaisia ja yhteismitattomia.

Kaikille neljälle digitaalisten ihmistieteiden haaralle avautuu kiinnostavia mahdollisuuksia maailmassa, jota pyörittää entistä vahvemmin *big data* ja jossa hallitsevan luokan valta perustuu suurelta osin epäsymmetriseen pääsyyn tähän *dataan* (ja kykyyn hyödyntää sitä). Tästä huolimatta on mietittävä, kuinka yhdistää nämä haarat toisiin tietämisen tapoihin sortumatta typerään kisailuun siitä, kenen tieto on jollain tavalla todellisempaa, eettisempää, ”poliittisempaa” tai mitä hyvänsä.

Voidaanko digitaaliteknologialla ja globaalilla verkolla, avoimina ja hajautettuina alustoina, edistää klassisen valistuksen ideaaleja ja itsemääräämiseen perustuvaa tiedontuotantoa? Onko niin sanottu digitaalinen valistus toteuttamiskelpoinen projekti digitaalisille ihmistieteille tai digiaikakaudelle yleisemmin, kun otetaan huomioon ”verkon pimeä puoli”?⁴

Järjen uni synnyttää hirviöitä; järjen hirviöt synnyttävät unta⁵.

Viitteet

- 1 Wark viittaa ”vektoreihin” jo *Virtual Geography*ssa. Käsite on lainattu ranskalaiselta filosofilta Paul Viriliolta. Teoksessa vektori tarkoitti erityisesti ”mediavektoria”, joka kytkee hetkessä ”luonnollisesti” yhteen maailman laidoilla olevat tapahtuman elementit (Wark 1994, 11). Virilion näkemyksessä kysymys on linjasta, jonka mukaisesti kappaleet, ruumiit, informaatio tai vaikka ohjukset voivat *potentiaalisesti* kulkea. Mediavektorit ovatkin teknisessä mielessä jäykkiä ja ennalta määrättyjä, mutta ne kykenevät liittämään nopeasti yhteen laajoja ja epämääräisesti rajattuja tiloja sekä yhdistämään näiden tilojen välillä kuvia, ääniä sekä sanoja. (Wark 1994, 11–12; Virilio 2006, esim. 57.) Viimeistään kymmenen vuotta myöhemmin Wark oli muovannut vektorianalyysinsä omaksi teoriakseen, jonka hän esitteli klassikossaan *A Hacker Manifesto*. Vektorialistit pyrkivät hajottamaan pääoman monopolin tuotannossa alistamalla hyödykkeiden tuotannon informaatiokierrolle. Tämän luokan voima on kyvyssä ottaa haltuunsa immateriaalioikeudet (patentit, tekijänoikeudet ja tavaramerkit) ja näiden arvon uudelleentuottamisessa

- (kommunikoinnin vektorit). (Wark 2004, §031–032.) Yksinkertaisesti vektorialistiluokka pääsee monipuolisesti hyödyntämään laajoja datavirtoja, joista voidaan uuttaa lisäarvoa. Informaatiota on helpompaa tuottaa ja käyttää uudelleen kuin esimerkiksi maata. Hakkeriluokka määrittäytyy vastaavasti uudeksi tuottavaksi luokaksi, joka abstrahoi informaatiota uusin tavoin – he siis tuottavat vektorialistien yksityistämää informaatiota. (Wark 2004, §034.)
- 2 Wark 2007, §015.
- 3 Wark 2017, ”Introduction”. Termi *general intellect* tulee Karl Marxin *Grundrisse*-käsikirjoitusten ”konefragmentista” (Marx 1986, 174–180); ks. myös Virno 2007.
- 4 Ks. esim. Halpin & Monnin 2016.
- 5 Espanjalaisen kuvataiteilijan Francisco José de Goya y Lucientesin (1746–1828) sarjan *Oikkuja* (Los caprichos, 1797–1798) etsaus numero 43 kantaa nimeä *Järjen uni synnyttää hirviöitä* (Sueño de la razón produce monstruos).

Kirjallisuus

Halpin, Harry & Monnin, Alexandre, The Decentralization of Knowledge: How Carnap and Heidegger Influenced the

- Web. *First Monday*. Vol. 21, No. 12, 2016. Verkossa: firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/7109/5655.
- Marx, Karl, Pääoman, tuotantoa hallitsevan muodon, hajoaminen porvarillisen yhteiskunnan kehityksessä. Teoksessa *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset* (”*Grundrisse*”) (Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie, 1939–1941). Osa 2. Suom. Antero Tiusanen. Progress, Moskva 1986.
- Wark, McKenzie, *Virtual Geography. Living with Global Media Events*. Indiana University Press, Bloomington 1994.
- Wark, McKenzie, *A Hacker Manifesto*. Harvard University Press, Cambridge 2004.
- Wark, McKenzie, *Gamer Theory*. Harvard University Press, Cambridge 2007.
- Wark, McKenzie, *Molecular Red. Theory for the Anthropocene*. Verso, London 2015.
- Wark, McKenzie, *General Intellects. Twenty-One Thinkers for the Twenty-First Century*. Verso, London 2017.
- Virilio, Paul, *Speed and Politics* (Vitesse et Politique, 1977). Käänt. Marc Polizzotti. Semiotext(e), Los Angeles 2006.
- Virno, Paolo, General Intellect. *Research in Critical Marxism*. Vol. 15, No. 3, 2007, 3–8.

REETTA EIRANEN

Kirjallisuudentutkija, joka haluaa rikkoa kirjan

Laura Mandell ja itsekriittinen ihmistiede

”Ihmisten pitäisi pystyä psykologisesti mukautumaan digitaalisten multigraafien kirjoittamiseen”, visioi englannin kielen professori Laura Mandell. Teknologia ei ole kynnyskysymys yhteisöllisten työskentelytapojen omaksumisessa, mutta digitaalisten projektien vertaisarvioinnin puutteet ovat iso ongelma: vaaditaan lisää avoimuutta, jotta tulokset voidaan toistaa ja kyseenalaistaa. Mandell johtaa Texasin A&M-yliopistossa digitaalisiin ihmistieteisiin, mediaan ja kulttuuriin keskittyvää hanketta ja ihastelee ”kansalaistutkijoiden” aktiivisuutta kulttuuriperinnön dokumentoinnissa. Uusimmassa teoksessaan *Breaking the Book* (2015) hän käsittelee kirjan historiaa ja digitaalista vallankumousta pohtien, miten väline vaikuttaa ajatteluun ja ihmistieteelliseen tutkimukseen¹.

Akateeminen taustanne on kirjallisuuden ja 1700-luvun tutkimuksessa. Kumppaako kiinnostus digitaalisiin ihmistieteisiin tutkimusteemoistanne, vai oletteko aina ollut innostunut digitaalisesta ja sen mahdollisuuksista?

Kaltaistani 1700-luvun ja brittiromantiikan naiskirjoittajien tutkijaa kiinnosti internetissä mahdollisuus levittää naisten kirjoittamia tekstejä, joihin oli muuten vaikea päästä käsiksi. Ongelmaa ratkovista hankkeista varhaisimpia ja parhaita oli Women Writers Project Online². Projekti julkaisi tieteellisiä editioita avoimesti verkossa ja oli edelläkävijä digitaalisten tekstien merkintäkoodaamisen menetelmien kehittämisessä. Niiden avulla kirjastot saattoivat arkistoida editioita, jolloin teknologiset muutokset eivät hävittä tekstejä eivätkä tee niistä käyttökelvottomia. Osallistuin kirjastojen järjestämiin työpajoihin, ja nyt minulla on riittävä tietämys yhdestä merkintäkoodista ja ohjelmointikielestä, jota käytetään koodin muuntamiseen useille alustoille.

Olette kirjoittanut historiallisesta näkökulmasta siitä, miten viestintäväline vaikuttaa ajattelutapaamme. Miten vertailisitte siirtymää käsinkirjoitetuista teksteistä painettuun joukkoviestintään ja nykyistä digitaalista murrosta tavassamme omaksua ja käsitellä tietoa?

Nähdäkseni painetut joukkoviestimet toivat kirjoittajan tyyliin tiettyä anonyymisyyttä, josta sittemmin tuli suorastaan välttämätöntä humanistisilla tieteenaloilla. Anonyymien asiantuntijan äänellä kirjoittaminen poisti esteitä ajattelulta. Myönteisten vaikutusten lisäksi muutoksella oli ainakin yksi kielteinen seuraus: tunnis-

Kuva: Laura Mandell

tamaton arvovaltainen ääni ei ollut vastuussa omasta näkökulmastaan.

Nykyinen siirtymä digitaaliseen kulttuuriin ei ole juurikaan muuttanut asetelmaa: suurin osa digitaalisesta tutkimuksesta levitetään pdf-muodossa, joka on pelkkä kuva kirjasta tai journalista. Vaihtoehtoisia tutkimustapoja voidaan kuitenkin kehittää ja tukea: esimerkiksi monografijulkaisuja voidaan korvata virtuaalisilla tutkimusympäristöillä. Digitaalisissa ympäristöissä anonyymien äänien määrä voi moninkertaistua, jolloin ne voitaisiin ainakin luonnontyyppitellä, jos ei yksilöidä (ääni opittaisiin tuntemaan vaikkapa ”skeptikkona” vaikkei sillä olisi kutsumanimeä).

En tiedä, millaista ajattelua tämä mahdollistaa, mutta toivoakseni sisäiset ristiriitaisuudet voitaisiin rutiininomaisesti välttää pitämällä yllä itsetietoisuutta. Yksinkertaisemmin sanottuna akateeminen kirjoittaminen ja ajattelu voisi muuttua maanläheisemmäksi. Voi kuulostaa hieman paradoksaaliselta, mutta kun kirjoittamisesta tulee virtuaalisempaa – kun digitaalisen median mahdollisuudet lunastetaan täysimääräisesti – ajattelusta tulee maanläheisempää.

Olette itse perustanut kaksi digitaalista arkistoa, The Poetess Archiven ja 18thConnectin³. Millainen tehtävä tällaisilla tietokannoilla on tutkimuksessa? Helpottavatko ne vain lähdeaineistojen löytämistä, vai vaikuttavatko ne perustavammin itse tutkimukseen, esimerkiksi tutkimuskysymyksiin ja -prosessiin?

Ne vaikuttavat molemmiin tavoin, sillä on vaikeaa erottaa lähteiden saatavuutta tutkimuksesta: syvälinen tutkimus ei voi mennä eteenpäin ilman korkealaatuisia, helposti saavutettavia aineistoja. Ihannetilanteessa The Poetess Archive edistäisi laadukkaiden tekstien saatavuutta, mutta olemme pahasti jäljessä julkaisemisessa ja kehittämisessä. Parhaassa tapauksessa The Poetess Archive ja vastaavat sivustot tuovat tekstejä sekä digitaalisten toimittajien että tiedonlouhijoiden saataville. Tekstin merkintäkoodaus on vapaasti saatavilla niin, että kuka tahansa voi ottaa sen käyttöön ja luoda valmiin tieteellisen edition nimekkeistä, jotka on hienovaraisesti transkriptoitu, tai tehdä hakuja aineistosta ohjelmointirajapinnan avulla.

18thConnectin tarkoitus on samanlainen. Sen välityksellä pääsee käsiksi teksteihin, mutta lisäksi se pyrkii Early Modern OCR Projectin avulla parantamaan koelmien tekstien laatua. TypeWright Toolia käyttämällä toimittajat tai toimitusryhmät voivat korjata tekstiin jääneitä virheitä, joita optinen merkintunnistus (*optical character recognition*, OCR) voi tuottaa käsitellessä koelmien kuvia mekaanisesti.⁴

Miten itse uskotte kirjan muuttuvan digitaalisella aikakaudella? Missä mielessä se säilyy ennallaan ja korvaako jokin muu painotuotteet? Miten kirjaa voisi kehittää ja parantaa esimerkiksi digitaalisilla editioilla, arkistoinneilla ja datan visualisoinneilla?

Ajattelevalla maailmalle olisi eduksi, jos tieteelliseen kirjoittamiseen sitoutuneet tutkijat työskentelisivät yh-

dessä virtuaalisissa tutkimusympäristöissä, joissa argumentteja kehitellään parhaiden vertaisarviointiprosessin tapaan. Tällaisten virtuaalisten tutkimusympäristöjen pitäisi luoda edellytykset monilukuiselle tekijyydelle laajan, viitteistetyt kommentoinnin avulla. Näin syntyisi muutakin kuin pelkkiä huomautuksia, jotakin jo itsessään vertaisarvioitua. Ympäristön täytyisi myös ehdottomasti mahdollistaa monenlaiset lainaukset, jotka sisältävät viitatun materiaalin: tekstejä, videoita, jopa tiedonlouhinnan interaktiivisia tuloksia, joka sallisi niiden muuntelun ja kommentoinnin eri tallennusversioina. Geoffrey Rockwell ja Stéfan Sinclair ovat jo onnistuneet sisällyttämään edelleen käsiteltävää dataa artikkeleihin⁵. On myös olemassa varsin kehittyneitä muistiinpanojärjestelmiä⁶.

Ihmisten pitäisi pystyä psykologisesti mukautumaan digitaalisten multigraafien kirjoittamiseen, mikä on itse asiassa paljon työläämpää kuin teknologian kehittäminen sitä varten. Sopeutuminen vaatisi, että tekijyys kuvitellaan pikemminkin osallistumiseksi tiedon rakentamiseen kuin jo tiedetyn lausumiseksi. Tämä edellyttäisi vertaisarvioivia yhteisöjä. Tarvittaisiin myös ammatillinen palkkiojärjestelmä, jossa panostukset vertaisarvointiin arvostettaisiin yhtä korkealle kuin laadukkaat artikkelit tai kirjat. Toivon yhä tämän mahdollisuuden toteutumista.

Digitaalisia ihmistieteitä on toisinaan kritisoitu digitaalisten ja laskennallisten menetelmien epäkriittisen ja pelkästään välineellisen käytön edistämisestä. Toisaalta olette huomauttanut, että esimerkiksi kriittiset editiot (vaikkapa runoudessa) eivät toimi vanhassa painetussa muodossa ja uusien ohjelmistojen kehittäminen auttaisi lievittämään ongelmia. Voisivatko digitaaliset ihmistieteet mahdollistaa uudenlaista kriittistä tutkimusta? Voisivatko ne jopa tarjota menetelmiä tai työkaluja kriittiselle ajattelulle ylipäätään?

D. F. McKenzien kaltaiset bibliografisen tutkimuksen asiantuntijat ovat osoittaneet, että tekstieditioiden epäkriittinen hyväksyminen on johtanut kirjallisuuden tutkimuksessa virhetulkintoihin. Kriittiseen ajatteluun pitää kuulua lähteiden tarkastelu. Tieteelliset digitaaliset laitokset voivat parantaa perustavanlaatuisesti eri lähteiden saavutettavuutta ja helpottaa niiden vertailua. Käsikirjoitusten vertaaminen editioihin tai useisiin eri laitoksiin on kirjojen kohdalla edellyttänyt tieteellisen merkintätavan kehittämistä. Järjestelmää voitaisiin merkittävästi parantaa pyörittämällä sitä tekstin pintatason takana sen sijaan, että se muodostaa tekstin esillepanon. Toisin sanoen: kun luetaan alaviitteitä, joissa esitetään sanojen eroavuudet eri editioissa, lukija joutuu luomaan yhteydet päässään. Verkkosivulla voi sen sijaan esittää rinnakkain teksteistä useita versioita, jotka ovat kaikki näkyvissä luettavina kokonaisuuksina⁷.

Kuten McKenzie tunnetusti osoitti analyysillaan Wimsattin ja Beardsleyn epäkriittisestä tukeutumisesta yhteen editioon, lähilukeminen hyötyy editoiden vertailutyökalujen saatavuudesta⁸. Etälukemisella vaikuttaa

kuitenkin olevan eniten annettavaa kriittisen ajattelun välineiksi⁹. Väittäisin silti, että etälukemisen täytyy aina hyödyntää lähilukemista analyysin ratkaisevilla hetkillä. Kuten Toril Moi esittää teoksessaan *Revolution of the Ordinary*, ihmistieteiden kohde ovat yksittäistapaukset¹⁰. Oma tutkimukseni data-analyysin ja tapaushistorioiden suhteesta toivoakseni osoittaa, että kirjallisessa analyysissä on välttämätöntä yhdistää lähi- ja etämenetelmä¹¹. Työni myös näyttää, miten se tyypillisesti tehdään.

Voivatko digitaaliset ihmistieteet edistää valistuksen ihannetta jaetusta julkisuudesta tuomalla akateemiset keskustelut lähemmäs ihmisiä tai parantamalla kaikkien kansalaisten kykyjä ja mahdollisuuksia osallistua järjen julkiseen käyttöön?

Kyllä, ehdottomasti. Yleisölle suunnattujen painettujen julkaisujen ongelma on, että kirjoittaja-lukija-asetelma ylläpitää hierarkiaa, jossa intellektuelli hallitsee yleisöä: lukijat myöntyvät passiivisesti kirjoittajan auktoriteettiin. Uudet merkittävät joukkoistamishankkeet edellyttävät aktiivisia lukijoita: ne värväävät kansalais-tutkijoita kulttuurisen perinnön säilyttämiseen ja analysoimiseen. Ensimmäinen iso ilmiö tällä alalla oli Rose Holleyn vetämä australialaisten sanomalehtien digitoitihanke, jossa yleisö kirjoitti puhtaaksi kolme miljoonaa lehtijuttua projektin kahden ensimmäisen vuoden aikana¹². Lontoon UCL-yliopiston hanke ”Transcribe Bentham” puolestaan osallisti kansalaistutkijoita kirjoittamaan puhtaaksi 4 364 täysimittaista käsikirjoitusta kahdessa ja puolessa vuodessa¹³. Vaadittava työ ei ole ulkokohtaista, mekaanista toistoa. Omaa projektiaan Irlannissa pyörittänyt Susan Schreibman on todennut, että puhtaaksikirjoittajat kirjoittavat uudelleen menneisyyden tapahtuman elvyttämällä julkisista muisteluritualeista häivyttetyt ”eletyn elämän sotkuisen ja monimutkaisen mosaikin”¹⁴. Yleistäen: kun kansalaistutkijat osallistuvat menneisyyden dokumenttien säilyttämiseen, he ovat tekemisissä alkuperäisten historiallisten aineistojen kanssa samalla tavalla kuin tutkijat. Näin he kohtaavat sotkuisen menneisyyden, joka täytyy pelkistää yleisiksi historiallisiksi väittämiksi. He näkevät itse, miten historiaa pelkistetään. Mikään ei ole valeutisten aikakaudella yhtä tärkeää kuin osallistaa yleisö analysoimaan, miten historiallisia tosiasioita tehdään ja miten moninaisista eri näkökulmista niitä voidaan tuottaa eri tavoin.

Miten digitaalisten ihmistieteiden kenttä on muotoutunut niinä liki 25 vuotena, joina olette ollut aktiivisesti mukana? Mitä sopii odottaa seuraavalta neljännesvuosisadalta? Onko humanististen tieteiden institutionaalille ja tutkimukselliselle rakenteiden uudistamiselle mahdollisuutta, lupausta tai jopa tarvetta?

Vaikka itse vihkiydyin ”digitaalisiin ihmistieteisiin” internetin alkuaikoina 1990-luvulla, sitä edeltäneellä ja muovanneella alalla, ”laskennallisilla ihmistieteillä”, on rikas historia¹⁵. Internet avasi kentän kaikenlaisille osanottajille. Viimeisen viiden tai kymmenen vuoden aikana tiedonlouhinta ja kvantitatiivinen analyysi ovat olleet trendi digitaalisissa ihmistieteissä – ala saattaa keskittyä jälleen ohjelmointiin. Minulle tekstinlouhintaan osal-

listuminen on erityisen vaikeaa: pääasiallisesti toimitan digitaalisia tekstejä, ja käytän vain tieteellisten digieditoitien luomiseen tarvittavia ohjelmointikieliä¹⁶. Tämän uuden kehityksen ydin on, että kunnollisen vertaisarvioinnin varmistamiseksi prosesseista täytyy tehdä avoimia. Prosessien täytyy olla saatavilla, jotta tuloksia voidaan toistaa ja kyseenalaistaa. Prosesseja ja dataa pitää voida uudelleenarvioida, jotta vasta-argumentteja voidaan esittää.

Vertaisarvioinnin mekanismien kehittäminen digitaaliseen tutkimukseen on ollut hidasta ja vaivalloista. Raportit tekstinlouhinnan tuloksista jäävät liian usein teknisesti tarkastamatta: villin lännen lait ovat jossain määrin edelleen vallalla. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksen alalla merkittävässä *Representations*-lehdessä on julkaistu artikkeleita, jotka esimerkiksi esittävät *Eighteenth-Century Collections Online* tiedonlouhintaan perustuvia väitteitä, vaikka tietokannan kokotekstihaku ei ole vielä teknisesti riittävän kehittynyt luotettavien tulosten saamiseksi.

Insitutionaalisia mekanismeja digitaalisten projektien vertaisarviointiin tarvitaan siksikin, että tohtoreita palkataan ”digitaalisina humanisteina” mutta heitä ei vakinaisteta sen työn perusteella, josta heille maksetaan. Toisin sanoen palkkaamisen ja vakinaistamisen välillä on ylittämätön kuilu. Nämä kaksi ongelmaa kertovat humanististen alojen epätasaisesta uudistumisesta digitaalisen tutkimuksen alkuvaiheissa.

Olen luonnehtinut 1900-luvulle tyypillisissä instituutioissa harjoitettuja humanistisia tieteitä ”printti-ihmistieteiksi”. Totta kai esitetään videoita elokuvakritiikkiä, puhutaan maalauksista maalauksin ja niin edelleen, mutta viimeisten vuosisatojen ajan tieteellisen kommunikaation tärkein kanava on ollut painettu sana. 2000-luvun ihmistieteet ovat digitaalisia, halusimme sitä tai emme. Olen huolissani siitä, että jos perinteiset humanistit eivät liittoudu digitaalisuuden tutkijoiden kanssa, tutkijat eivät itse pääse valitsemaan käyttämäänsä teknologioita. Digitaalisten teknologioiden omaksumisen pitää olla itsekriittistä. Täytyy kääntyä koodareiden ja ohjelmoijien puoleen ymmärtääksemme, mitä olemme tekemässä ja miksi.

Vitteet & Kirjallisuus

- 1 Laura Mandell, *Breaking the Book. Print Humanities in the Digital Age*. Wiley, Hoboken 2015.
- 2 wwp.northeastern.edu
- 3 Ks. idhmcmain.tamu.edu/poetess; 18thconnect.org
- 4 18thConnectissa ovat mukana esimerkiksi Early English Books Online (EEBO) ja Eighteenth-Century Collections Online (EEO). Early Modern OCR Projectista ks. emop.tamu.edu. TypeWright Toolista ks. 18thconnect.org/typewriter/documents.
- 5 Ks. Geoffrey Rockwell & Stéfan Sinclair, *Hermeneutica. Computer-Assisted Interpretation in the Humanities*. MIT Press, Cambridge, Mass. 2016. Projektin nettisivuilta voi ladata verkkoversioina kirjan käytännölliset luvut, joihin sisältyy tekstin analysointiin kehitetyllä Voyant-työkalulla tehtyjä dynaamisia paneeleja. Ks. hermeneuti.ca.
- 6 Ks. hypothes.is.

- 7 Ks. Juxta Commons, juxtacommons.org.
- 8 Kirjallisuustieteilijät William K. Wimsatt (1907–1975) ja Monroe C. Beardsley (1915–1985) kuuluivat uuskritiikin perustajiin, joille oli keskeistä tekstien lähilukeminen niiden tekijän biografian tai intentioiden rekonstruoinnin sijasta. McKenzie osoittaa kuitenkin teoksessaan, että Wimsattin ja Beardsley'n kuuluisin essee ”The Intentional Fallacy” (1946) sisältää nolon filologisen kömmähdyksen, joka johtuu hänen mukaansa heidän taipumuksestaan ylenkatsoa typografian merkitystä. Essee alkaa epigrammilla, jossa lainataan väärin William Congrevea. Muiden virheiden ohella Wimsatt ja Beardsley jopa sekoittavat keskenään verbit *wrought* ja *wrote*. Tämä kaikki vie pohjan heidän tulkinnaaltaan. D. F. McKenzien, *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge University Press, Cambridge 1999, 18–20.
- 9 Ks. esim. *Journal of Cultural Analytics*. Verkossa: culturalanalytics.org.
- 10 Toril Moi, *Revolution of the Ordinary: Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell*. University of Chicago Press, Chicago, 2017.
- 11 Gender and Cultural Analytics: Finding or Making Stereotypes? Teoksessa *Debates in Digital Humanities* (tulossa); Quantitative Literary Analysis and Case Histories. Esitelmä ”Limits of the Numerical” -tapaamisessa, University of Chicago Franke Institut, 26.–30.7.2017.
- 12 Yhteistyöprojektista kansalliskirjaston kanssa, ks. Australian Newspapers Digitisation Program: www.nla.gov.au/content/newspaper-digitisation-program; ks. myös Rose Holley, *Many Hands Make Light Work. Public Collaborative OCR Text Correction in Australian Historic Newspapers*. National Library of Australia, 2009.
- 13 Hanke kokoaa brittifilosofi Jeremy Benthamin (1748 – 1832) ennen julkaisemattomia käsikirjoituksia koottujen teosten pohjaksi. Ks. blogs.ucl.ac.uk/transcribe-bentham/
- 14 Muistiorganisaatioiden ja yksityiskokoelmien hallussa olevaa kirjeenvaihtoa vuosisadan takaa tallentanut hanke ”Letters of 1916” (2013–) on edennyt vuoteen 1923 asti, ks. lisää: letters1916.maynoothuniversity.ie. Lainauksesta, ks. Julia Schreibman, Vinayak Das Gupta & Neale Rooney, Notes from the Transcription Desk. Visualising Public Engagement. *English Studies*. Vol. 98, No. 5, 2017, 506–525.
- 15 Ks. erit. Humanist-keskustelulista, jossa *humanities computing* oli vahvasti edustettuna: dhumanist.org
- 16 XSLT eli eXtensible Stylesheet Language Transformations.

ASKO NIVALA

Digitaalisten ihmistieteiden materiaalisesta perustasta Haastattelussa Jussi Parikka

Englannissa asuva mediateoreetikko ja Archaeologies of Media and Technology -tutkimusyksikön johtaja Jussi Parikka on julkaissut useita teoksia digitaalisen kulttuurin ja mediateknologian historiasta. Teknologisen kulttuurin ja estetiikan professorina Southamptonin yliopistossa työskentelevän Parikan tutkimuksissa informaatioteknologia kytkeytyy ja limittyy jatkuvasti orgaanisen ja ei-orgaanisen luonnon rajapintoihin. Hänen kirjansa ovat käsitelleet tietokoneviruksia ja tartunnan kulttuuria (*Digital Contagions*, 2007), hyönteisiä ja itseorganisoituvaa parviälyä (*Insect Media*, 2010) sekä median geologiaa ja antroposeenia (*A Geology of Media*, 2015). Taiteellisissa yhteistyöhankkeissa teoreettiset ongelmat ovat yhdistyneet ennakkoluulottomaan teknologiseen kokeiluun.

Teoksessaan *A Geology of Media* (2015) Parikka on purkanut auki digitaalisen tekniikan yllättäviä yhteyksiä geologiaan. Esimerkiksi pilvipalveluja markkinoidaan ajatuksella siitä, että tieto olisi siirrettävissä jonkinlaiseen aineettomaan ideoiden taivaaseen. Tosiasiassa Googlen kaltaiset suuryritykset tallentavat käyttäjiensä tiedostot teollisiin serverifarmeihin, jotka kuluttavat energiaa laskentaan ja jäähdytykseen. Lisäksi Google ”louhii” ja klusteroi tätä dataa aktiivisesti, jotta sitä voitaisiin käyttää esimerkiksi markkinoinnissa. Digitaalisten ihmistieteiden menetelmät perustuvat usein

saman tyyppisille algoritmeille ja vaativat toisinaan myös yllättävän suuria laskentaresursseja ja kuluttavat näin myös sähköä.

Miten ajatus datan tai tekstien louhimisesta suhteutuu median geologiaan?

Tapani esittää provokaatio ”median geologiasta” kuulostaa tietenkin kovin metaforiselta, mutta se on toiminut käsitteellisenä keinona päästä kiinni juuri näihin digitaalisen kulttuurin materiaaliin tasoihin, pitkään keston ja itseasiassa varsin konkreettiseen syväaikaan. Kuten teoreetikot ja historioitsijat Lewis Mumfordista Esther Lesliehin ovat esittäneet, louhinta, materiaalisuus

ja siten myös synteettisten materiaalien tuotanto teräksestä lasiin ja muoviin olivat olennaisia tekijöitä modernin mediakulttuurin syntyemisessä. Jennifer Gabrysin kaltaiset tutkijat ovat puolestaan osoittaneet, miten mediakulttuurin kuolema on osa jätekuulttuurin syntymää. Tässä materiaalien, median ja jätteiden kolmiossa toimii myös oma median geologiani.

Digitaalisen kulttuurin ymmärtäminen vain tietokone- ja televisioruutujen, koodin tai materiaallittoman informaation avulla on kovin puutteellinen yritys hahmottaa myös digitaalisten ihmistieteiden kontekstia. Tavallaan median geologia on tapa puhua siitä, mitä tapahtuu ennen kuin mediateknologioista tulee mediateknologioita: energian ohella välttämättömiä ovat koltaatin kaltaiset mineraalit ja muut digitaalisen kulttuurin materiaalisuudet, kuten muovikuoret. Nyt media-tutkimus on alkanut kiinnostua myös siitä, mitä teknologialle tapahtuu sen käytön jälkeen: esimerkiksi elektroniset jätteet laajentavat niin sanotun kuolleen median ja media-arkeologian ajatuksia ympäristökysymyksiin. Tätä voisikin sanoa näkökulmaksi mediakulttuurin eläviin kuolleisiin, ja median käytäntöjen analyysin lisäksi sitä voisi kutsua median käytön loppumisen tutkimukseksi.

Datan ja tekstien louhiminen, tietokoneiden valjastaminen data-analyysiin, on itsessään tietysti energiaintensiivinen prosessi, johon jokainen niitä soveltava ihmistieteellinen metodi osallistuu infrastruktuurin tasolla. Ky-

symys on moninainen: Miten ihmistieteelliset menetöt toisintavat digitaalisen kulttuurin korporaatioita ja infrastruktuureja? Missä määrin digitaalisten ihmistieteiden pitäisi osallistua oman infrastruktuurinsa tuottamiseen ja hallinnointiin, esimerkiksi omavaraisuuteen tai ainakin uusiutuvuuteen energian käytössä? Mikä on esimerkiksi yliopiston laitoksen suhde yliopiston sijoituspolitiikkaan, vaikkapa fossiilienergiateollisuuden osakkeisiin? Voisiko kokeellinen digitaalisten ihmistieteiden projekti rakentaa oman uusiutuvan energian yksikkönsä vaikkapa osaksi tutkimusta erilaisista digitaalisen rahan ja lohkoketjun muodoista? Tässä kohtaa varastan hiukan taiteilijan ja kriittisen insinöörin Julian Oliverin projektista HARVEST – ehkä meidän pitäisikin oppia enemmän myös teknologisesti taitavilta taiteilijoilta¹. Suomessa ainakin Samir Bhowmik on tehnyt taiteellista tutkimusta instituutioiden teknologisen infrastruktuurin energiakulutuksesta ja pohtinut kulttuuriperinnön energgeettisiä ehtoja².

Todellinen metodologinen innovaatio olisikin kehittää digitaalisia menetelmiä, jotka eivät vain käytä uudelleen aikaisempia kvantitatiivisia sosiaalitieteellisiä menetelmiä digitaalisen innostuksen säästämänä. Nämä menetelmät olisivat tietoisia laajemmasta teknologisesta ja sosiaalisesta kontekstista, jossa ne toimivat ja johon ne haluavat myös yhteiskunnallisesti vaikuttaa. Ne tiedostaisivat pakostakin, että tietokoneet ja muut digitaaliset laitteet ja infrastruktuurit ovat täysin riippuvaisia mineraaleista, materiaaleista ja planeetan laajuudesta geopolittisesta toiminnasta. Toki omassa kirjassani *A Geology of Media* erityissijan saa näitä teemoja lähestynyt media-taide, mutta teoreettinen argumentti koskee laajemmin digitaalista kulttuuria ja ihmistieteitä osana ilmastonmuutoksen todellisuutta.

Monet julkaisusi käsittelevät median materiaalista historiaa. Kulttuuriset merkitykset eivät ole ai-neettomia muotoja, vaan ne on tallennettava jonkin median avulla. Myös digitaalisten ihmistieteiden suosion nousun voisi ajatella kietoutuvan mediateknologian historiallisiin muutoksiin, esimerkiksi kirjojen massiiviseen digitointiin Google Booksin ja Archive.orgin kaltaisiin tietokantoihin. Onko kirjojen ja tekstien digitalisoituminen vastaava mediateknologian murros kuin nopeasti selattavan koodeksin keksiminen oli myöhäisantiikissa tai kirjapainotaidon synty uuden ajan alussa? Jääkö kenties vaihtoehdoisia polkuja havaitsematta, jos tekstin historiaa ajatellaan edistyksenä kirjakääröstä koodeksiin ja painetusta kirjasta automaattisella tekstintunnistuksella skannattuun pdf-tiedostoon?

Tavallaan jännittäväntä digitaalisissa ihmistieteissä on, kuinka ne ovat muistuttaneet, että ihmistieteillä on *aina* teknisiä ja infrastruktuuriallisia ehtoja! Nykyisten digitaalisten tekstien, koodekkien sekä muiden lukemisen ja havainnon muodollisten ehtojen lisäksi onkin tärkeää huomata varhaisemmat yhteydet. Erityisesti media-arkeologisessa työssäni vastustan ajatusta lineaarisesta edistyksestä, koska se yksinkertaistaisi kuvausta siitä,

miten teknologia oikeasti vaikuttaa kulttuuristen käytäntöjen muutokseen. Myös metodit ovat kulttuurisia käytäntöjä. On vaikeaa sanoa, mikä muutos on samanlainen kuin aikaisempi muutos. Sen sijaan hahmotamme muutoksia moninaisten vertausten ja rinnastusten avulla, ja siten kirjoitamme jatkuvasti historiallisen muutoksen karttaa uudelleen. Onko digitaalisen tekstin historia osa vain tekstin ja kirjoituksen historiaa vai samalla myös vaikkapa matematiikan historiaa? Onko matematiikka osa merkkien materiaalisuuden historiaa ja vaikkapa osa tekstiilien ja kudonnan eli materiaalsen laskemisen historiaa?

Kirjan ja dokumentin muutos auttaa hahmottamaan, miten myös digitaalisia alustoja voi ajatella materiaalisina ja historiallisina. Kulttuurihistorioitsijathan tämän jo tiesivät, mutta välillä se tulee uutisena digitaalisen kulttuurin tutkijoille. Mutta historia ei ole aina takanamme. Viime vuosien keskeisistä termeistä 'postdigitaalinen' ei viittaa niinkään siihen, mitä tulee digitaalisuuden jälkeen, vaan siihen, millaisissa historiallisissa ja rakenteellisissa tilanteissa digitaalisuus tapahtuu muun muassa käytäntöjen ja instituutioiden tasolla. Se viittaa moninaisiin kerrostuneisiin kulttuuriin tapoihin, materiaaleihin, alustoihin ja kuvittelukykyyn. Aiheesta paljon kirjoittanut kollegani Alessandro Ludovico työstää uutta kirjaa, jossa lähtökohtana on digitaalisuuden lisäksi painetun kirjan paluu eli pienkustantamisen ja -painosten sekä erilaisten kokeellisten muotojen paluu osana postdigitaalista hybridikulttuuria.

Postdigitaalinen kytkeytyy media-arkeologiseen tapaan ymmärtää muutos: uudet teknologiat vaikutuksineen linkittyvät aikaisempiin muutoksiin muutenkin kuin siirtymänä ”yksinkertaisesta parempaan”. Toisin sanoen kirjahistorian, lukemisen ja vaikkapa arkistojenkin alueella muutos ei suurilta osin ole yksisuuntaista digitaalistamista vaan moninaisten kokeilujen, materiaalien ja myös hylättyjen ideoiden keksimistä uudelleen. Samalla on olennaista, että digitaalistaminen ei tapahdu vain tietokoneiden ruuduilla vaan moniulotteisessa maailmassa, mistä 3D-tulostus on yksi esimerkki. Materiaalisuus ja objektit ovat keskeinen osa digitaalisen kulttuurin tilallistumista. Tilallisuus ei häviä mihinkään vaan muuttuu osana digitaalisia infrastruktuureja, jotka taas muokkaavat käsityksiämme pinnoista, alasta ja volyyminista arkkitehtuurista aina kuvataiteisiin. Ja sama toimii myös toiseen suuntaan eli digitaalisuuden myötä havaitsemme aikaisempia ratkaisuja eri valossa, esimerkiksi varhaisempien kirjastojen infrastruktuurien teknologisen luonteen. British Libraryn kanssa tehdyssä yhteisprojektissa *Internet of Cultural Things* olin kiinnostunut siitä, millaisia ovat kirjastojen inhimilliset ja teknologiset infrastruktuurit ennen digitalisoitumista ja miten ne hahmottavat vieläkin kirjastojen käytäntöjä³.

Digitaalisten ihmistieteiden debatti tiivistyy usein lähilukemisen (*close reading*) ja etälukemisen (*distant reading*) vastakkainasetteluun. Jotkut humanistit ovat kokeneet etälukemisen provosoivana, sillä se perustuu lukemisen koneistamiseen ja esimerkiksi neu-

”3D-tulostus on yksi esimerkki siitä, että digitaalistaminen ei tapahdu vain tietokoneiden ruuduilla vaan moniulotteisessa maailmassa.”

roverkköjen hyödyntämiseen tekstien tulkinnassa. Lähilukemisen tausta taas on 1950-luvun yhdysvaltalaisessa uuskritiikissä sekä mikrohistoriassa. Uuskritiikki perustui modernistisen lyriikan estetiikalle: kanonisoituja klassikkotekstejä ajateltiin suljettuina kokonaisuuksia, joita elitistinen humanistiprofessori tulkitsee tarkasti. Eikö myös lähilukemiseen sisälly ongelmallisia oletuksia? Voiko se edelleen soveltua 1800-luvulta aina 2000-luvulle lähes eksponentiaalisesti kasvaneiden tekstivirtojen tulkintaan ja analyysiin? Etälukemista on puolestaan arvosteltu positivismista ja reduktionismista, mutta voiko sen avulla kuitenkin ajatella teknologian oman toimijuuden vaikutuksia tulkintaprosessiin?

Lukeminen on joka tapauksessa opittu – ja opetettu – tekniikka ja siten osa teknologian historiaa. Tällä en tarkoita vain normaalia tarinaa siitä, miten kirjapaino ja muut teknologiat vaikuttivat lukukokemukseen, vaan myös niitä monia institutionaalisia käytäntöjä kouluista yliopistoihin, missä lukeminen opetettiin ja ruumiillistettiin havainnon ja kognition koordinaationa! Kuten Friedrich Kittler ja kumppanit ovat osoittaneet, opitut lähilukemisen ja tulkinnan taidot olivat olleet osa tietynlaista lukemisen ja tiedon kulttuuria, mikä ehkä sitten on radikaalistikin muuttunut⁴. Mutta jo viimeistään 1800-luvulle tultaessa lukemista, kirjan materiaalista asua ja esimerkiksi yliopistojen seminaarikäytäntöjä piti pohtia siitä näkökulmasta, että kirjoja saapui maa-

ilmaan nopeammin kuin niitä pystyttiin lukemaan. Etälukeminen asettuu siten omalla tavallaan tiedonhallinnan historian jatkumoon yhtenä teknologisen lukemisen tavoista. Siksi on myös tärkeää pohtia kokeellista kirjallisuutta ja lukemista 1900-luvun esimerkkeinä lukemisen uudelleen skaalautumisesta. Sarjallisuus, toisto, ei-merkityksellinen tekstin materiaalisuus osana kirjallisuutta – kaikki nämä teemat liittyvät myös kokeelliseen kirjallisuuteen teknologisen lukemisen ja tekstin *avant garde*-muotona.

Ehkäpä erilaisia teknologioita, tekniikoita ja tapoja voi ajatella osana lukemisen ja tiedon ekologiaa. Etälukeminenhan ei ole ainoa tapa problematisoida esimerkiksi kaanonin asemaa. Tiedon ja yliopistojen dekolonisaatiokeskusteluissa on myös tuotu esiin poliittisen historian ja rodullistamisen historian vaikutuksia tiedon instituutioihin. Meidän pitää pystyä sietämään moninaisten menetelmien rinnakkaiselo ja kehittää niitä ristiin rastiin. Mieleeni tuleekin kollegani Victor Burginin vanha heitto, joka pätee hyvinkin metodikeskusteluihin: ”Kehotan suhtautumaan varauksella niiden opetuksiin, jotka vakaasti pitävät jakoavainta sopivana työkalu sulakkeen vaihtamiseen.”

Teknologian oman toimijuuden kysymys on toki mielenkiintoinen, mutta se liittyy myös tuohon laajempaan ekologiaan. Katherine Haylesin uusi kirja *Unthought* on hyvä esimerkki tavasta lukea digitaaliset ihmistieteet osaksi keskustelua ei-tiedostetusta kognitiosta (*nonconscious cognition*) ja siten korostaa, että kognitio itsessään osallistuu monenlaisiin automaattisiin prosesseihin, joista osa on teknologisia ja osa sidoksissa mediaympäristöön⁵. Digitaaliset ihmistieteet kuuluvat tähän ei-tiedostetun kognition kenttään. Tässä tilanteessa teknologiset infrastruktuurit hoitavat osan ajattelustamme.

Uusimmassa hankkeessasi tutkit laboratorioden historiaa. Monet digitaalisten ihmistieteiden laboratoriot, kuten Stanford Literary Lab tai Uumajan Humlab, ovat isolla budjetilla toteutettuja suurhankkeita. Toisaalta myös alhaalta päin organisoidut hackerspacet, kuten Berliinin c-base, ovat eräänlaisia avoimia laboratorioita. Miltä historialliselta perustalta nykyinen kiinnostus erilaisiin laboratorioihin nousee?

Laboratorioden teemassa yhdistyvät digitaalisuus ja konkreettiset tilat⁶. Laboratoriot voisi helposti nähdä ”vain” tietokoneluokkien glorifioituna jatkeena, mutta kyse on paljosta muustakin. Laboratorio, tai kasuaalisti vain *lab*, on usein idealisoitu uudenlaisena monitieteellisenä yhteistyöskentelyn tilana, joka muuttaa yliopistojen tavallista infrastruktuurista rakennetta. Laskennalliset menetelmät vaativat jatkuvaa pääsyä koneisiin, *softwareen* ja niin edelleen. Myös *hardware*-puolella sellaiset digitaalisten ihmistieteiden alueet, kuten kriittisen suunnittelun suuntaus ovat pitkälti studiopohjaista työtä ryhmässä ja osana *workshop*-kulttuuria, jossa esimerkiksi *hardware hacking* ja *circuit bending* edustavat elektronisen kulttuurin luovia metodeja⁷. Tutkimme tämän tapaisia

yliopistojen ja luovan kulttuurin rajamailla liikkuvia esimerkkejä. Sen lisäksi meitä kiinnostaa digitaalisten laboratorioden ja muiden *medialabien* historia, joka nivoutuu myös taiteen ja teknologian vuorovaikutuksen historiaan 1900-luvulta alkaen. Tähän digitaalisten ihmistieteiden esihistoriaan sisältyy mielenkiintoisia institutionaalisia tarinoita, kuten vaikkapa MIT:n Center for Advanced Visual Studies 1960-luvulla tai Allequere Rosanna Stonen ACTLab 1990-luvulla⁸. Nämä esimerkit osoittavat, että digitaalisilla ihmistieteillä on myös toisenlainen institutionaalinen historia, joka lähestyy monitieteistä taiteen, visuaalisuuden ja teknologian tutkimusta.

Tuo *labien* rikkaus on myös hedelmällinen ongelma. Kaikki tietävät MIT:n Media Labin ja nykyään porsukatavat Digital Humanities Labin, mutta laajaan joukkoon mahtuu mitä erilaisempia esimerkkejä. Minua kiinnostavat media-ärkeologiset tilat, jotka jatkavat tutkimuskokoelmien tietehistoriallista perinnettä: monissa tapauksissa koneiden ja laitteiden kokoelmat muodostavat olennaisen osan opetusta ja tutkimusta samalla tavalla kuin esimerkiksi kirjakokoelmat ihmistieteissä⁹. Teknisen median tutkimuksen erikoisyksiköt muistuttavat, että digitaalisuus ei merkitse vain verkottunutta datamaailmaa, *big dataa* tai laskennallisia menetelmiä vaan laajempaa kulttuurihistoriallista ymmärrystä siitä, mitä tietokonekulttuuri ja sen menetelmät sallivat.

Digitaalisia ihmistieteitä on arvosteltu myös uusliberalististen käytäntöjen salakuljettamisesta humanistisiin tieteisiin. Toisaalta esimerkiksi Stanford Literary Labin perustajiin kuuluneen Franco Morettin tausta on marxilaisessa perinteessä. Morettin kiinnostus laskennallisiin menetelmiin ja suurten tekstikorpusten louhintaan kumpuaa hänen kapitalismikritiikistään, jossa tekstit ja kirjallisuuden kaanon ymmärretään kirjamarkkinoiden tuottamina. Miten näet tämän tilanteen? Ovatko digitaaliset ihmistieteet uusliberalismia vai avaavatko ne myös uusia tapoja tehdä materialistisesti orientoitunutta tutkimusta?

Materialistinenkin tutkimus voi olla uusliberalistista, mutta ymmärrän toki kysymyksiä, ovathan yhdysvaltalaiset kollegat nostaneet esiin digitaalisten ihmistieteiden ”pimeän puolen”¹⁰. Esimerkiksi *Remediation* (1998) ja *Premediation* (2010) kirjoistaan tunnettu Richard Grusin on esittänyt, että digitaalisten ihmistieteiden ja erityisesti etäopetuksen ja kaupallisten MOOC-verkkokurssien kaltaiset projektit ovat usein oireellisia esimerkkejä siitä, miten ihmistieteiden arvo nähdään¹¹. Ihmistieteiden kansainvälinen rahoitusvaje kertoo myös ”kriisistä”, vaikka samalla kriisin ajatusta käytetään diskursiivisesti hyväksi luotaessa uudenlaista kuvaa ihmistieteistä, joka olisi entistä arvokkaampi, aktiivisempi, poikkitieteellisempi, ajankohtaisempi ja niin edelleen. Grusin herättääkin kriittisiä kysymyksiä erityisesti digitaalisten ihmistieteiden managerialistisesta visiosta, joka tuottaa esimerkiksi epävakaita työsopimuksia ja projektityötä. Sama visio näkyy myös projekteissa, jotka ovat kuin tehty digitaalisten korporeatioiden alustojen jatkeiksi – olipa kyse sitten Twitteristä tai Instagramista.

Tämän toteaminen ei ole sama asia kuin sanoa, että digitaaliset ihmistieteet ovat itsessään uusliberalistinen projekti, vaikka jotkut näin hiukan yksinkertaistaen esittävät. Oma kantani on, ettemme tarvitse digitaalisia ihmistieteitä tuomaan niin sanottuja uusliberalistia käytäntöjä yliopistoihin – se valitettavasti tapahtuu muutenkin! Tästä kertovat julkaisujen, opiskelijoiden ja kaiken muun toiminnan alistaminen tulosvastuulliselle ajattelulle, mistä Englannin lukukausimaksujen radikaalia nostoa seurannut karmea tilanne on ikävä esimerkki.

Digitaalisten ihmistieteiden kenttä on jo nyt metodologisesti ja temaattisesti niin laaja, että sitä on vaikea nähdä yhtenäisenä ideologisena salajuonena. Johanna Druckerin kaltaiset digitaalisten ihmistieteiden pioneirit ovat jo paljon aiemmin osoittaneet, miten kentän sisällä on voinut myös siirtyä naiivista positivismista ja teknologiavetoisuudesta kohti reflektiivisempää, teoreettisesti rikkasta tapaa tuottaa muutakin kuin *sitä samaa kuin ennen mutta tietokoneilla*.

Minulle tämä tarkoittaa seuraavanlaisten ajatusten pohtimista: Miten kirjoitamme digitaalisten ihmistieteiden kertomuksia ja historiaa, jossa viime vuosikymmenten ihmistieteiden todelliset teoreettiset ja metodologiset innovaatiot, kuten feministinen ja *queer*-teoria ja

vaikkapa postkolonialistinen tutkimus, otetaan osaksi tätä uutta aaltoa? Miten varmistamme etteivät digitaaliset ihmistieteet ole vain kvantitatiivisten metodien uudelleenkoristelua, kuten myös ajoittain näkee? Miten ne vastaavat erilaisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin epäoikeudenmukaisuuden, vallan, maantieteen ja vaikkapa teknologisen muutoksen kysymyksiin? Ja miten ne osallistuvat samalla myös teoreettisiin ja filosofisiin nykykeskusteluihin – ovatpa teemoina sitten uusmaterialismi, antroposeeni tai kapitaloseeni (Jason Mooren termi)? Ei pidä erehtyä luulemaan, että kaikki isoja datajoukkoja käyttävät digitaalisten ihmistieteiden tutkimukset olisivat erityisen innovatiivisia. Se, että tutkitaan suuren otoksen avulla vaikkapa värimaailman muutosta maalaustaiteessa tai lehtien kannessa saattaa helposti olla vain kovin vanhanaikaisten taidehistoriallisten metodien digitaalista brändäystä. Tai mieleen tulee tämä jonkin verran huomiotaakin saanut huvittava esimerkki: suuren Instagram-kuva-aineiston avulla selvitettiin muodin ja värin globaalia jakautumista ja huomattiin, että pohjoisilla alueilla asustavilla oli useammin tapana pitää hattuja!

Ehkä tilannetta pitäisikin tasapainottaa spekulatiivisilla projekteilla, jotka eivät aina käytä sanoja ”digitaalinen ihmistiede”, mutta voivat innostaa ja inspiroida.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Julian Oliverin ympäristötaideteos HARVEST käyttää tuulivoimaa kryptovaluutan louhimiseen. Saadulla tuotolla tuetaan ilmastonmuutostutkimusta. Ks. verkossa: julianoliver.com/output/harvest.
- 2 Ks. esim. Samir Bhowmik, *Deep Time of the Museum. The Materiality of Media Infrastructures*. Väit. Aalto yliopisto, Helsinki 2016.
- 3 Internet of Cultural Things -hankeessa datakulttuurin kysymyksiä lähestytään kirjastoinfrastruktuurin ja kokeellisten metodien avulla. Verkossa: internetofculturalthings.com. Hankkeen tuloksena syntyi myös Richard Wrightin Elastic System -alustan pilottiversio. Richard Wright ym., *The Elastic System*. Verkossa: elasticssystem.net
- 4 Friedrich Kittler, *Aufschreibesysteme 1800/1900*. Fink, München 1985.
- 5 N. Katherine Hayles, *Unthought. The Power of the Cognitive Nonconscious*. University of Chicago Press, Chicago 2017.
- 6 Parikan uusi tutkimushanke ja kirja, työnimeltään *The Lab Book*, on yhteisprojekti Lori Emersonin ja Darren Wershlerin kanssa. Se on osa University of Minnesota Pressin Manifold-hanketta, joka toimii digitaalisten ihmistieteiden ja uusien digitaalisten julkaisukäytäntöjen kokeiluna. Projekti toteutetaan sekä digitaalisesti verkossa että perinteisenä kirjana.
- 7 Matt Rattton perustama *critical making* -suuntaus yhdistää abstraktina pidetyn kriittisen ajattelun (*critical thought*) konkreettiseen tekemiseen (*making*). Sen keskeisenä periaatteena on avoin suunnittelu (*open design*), jossa pyritään avaamaan teknologisten laitteiden suunnittelua samoin kuin osa ohjelmistojen lähdekoodista on avointa (*open source*). *Hardware hacking* tarkoittaa kulutuselektronikan ”hakkerointia” eli muuntelua ja käyttämistä sellaisilla tavoilla, joihin sitä ei ole alun perin suunniteltu. Sen alasuuntaus *circuit bending* keskittyy usein halpojen sähköisten soittimien tai lelujen virtapiirien muuttamiseen esimerkiksi kokeellisen elektronisen musiikin käyttötarkoituksiin.
- 8 1960-luvun lopussa Massachusetts Institute of Technology (MIT) perusti taiteellisen tutkimuksen keskuksen Center for Advanced Visual Studies. Sen ajatuksena oli toteuttaa yhteisprojekteja keskuksen vieraillevien taiteilijoiden sekä MIT:ssä työskentelevien insinöörien ja tieteilijöiden välillä. Tutkimusinstituutin kokoelmiin voi tutustua verkossa: act.mit.edu/cavs. Sandy Stonen johtama ACTLAB perustettiin 1990-luvun alkupuolella ja toimi Texasin yliopistossa, Austinissa. Advanced Communications Technology Lab oli varhainen esimerkki ”ihmistieteellisestä labrasta”, jossa teknologian opetus liittyi läheisesti kulttuuri-teoreettisiin kysymyksiin ja radikaaliin pedagogiaan. ACTLabista verkossa: actlab.us/.
- 9 Esimerkeiksi käyvät Berliinin Humboldt-yliopiston kokoelma, Lori Emersonin Media Archaeology Lab ja Nick Montfortin johtama MIT:n Trope Tank. Media-ärkeologiaan johdettava teos on Jussi Parikka, *What is Media Archaeology?* Polity Press, Cambridge 2012.
- 10 Richard Grusin, *The Dark Side of Digital Humanities: Dispatches from Two Recent mla Conventions. differences*. Vol. 25, No. 1, 2014, 79–92. Ks. myös Wendy Hui Kyong Chun, *The Dark Side of the Digital Humanities*. Verkossa: c21uwm.com/2013/01/09/the-dark-side-of-the-digital-humanities-part-1; Janne Adama & Gary Hall, *Posthumanities: The Dark Side of “The Dark Side of the Digital.” JEP – The Journal of Electronic Publishing*. Vol. 19, No. 2; *Disrupting the Humanities: Towards Posthumanities*, Fall 2016. Verkossa: dx.doi.org/10.3998/3336451.0019.201
- 11 MOOC eli Massive Open Online Course viittaa verkossa pidettäviin avoimen yliopiston kursseihin. Osa kurssien sisällöstä voi kuitenkin olla maksullista.

MAIJA PAAVOLAINEN

Digitaaliset ihmistieteet huipulta huipulle?

HELDIG Summitissa

Digitaalisia ihmistieteitä luonnehtii kaksi lähestymistapaa. Toinen tarkastelee digitalisaatiota, kuten verkkoa ja viestintää, kulttuurintutkimuksen menetelmillä ja toinen tutkii perinteisiä humanististen tieteiden kysymyksiä ja aineistoja digitalisaation mahdollistamilla metodeilla. Kulttuurintutkimuksen menetelmät ovat viime vuosina korostaneet kontekstia, valtarakenteita ja marginaaleja, siinä missä digitaalista lähestymistapaa on leimannut keskeisten, tunnettujen aineistojen saattaminen digimuotoon ja uuden tarkastelun alle. Helsingin yliopiston pienessä juhlasalissa lokakuun puolivälissä järjestetty HELDIG Summit -tapahtuma esitteli digitaalisten ihmistieteiden tutkimuksen tilaa Suomessa.

Yhteen päivään oli mahdutettu yli kahdeksankymmentä viiden minuutin esitystä posterit mukaan lukien. Tuntui siltä, että kaikki halusivat olla mukana digitaalisten ihmistieteiden maailmanvalloituksessa. Tutkimusryhmien lisäksi esillä oli kirjastoja, arkistoja, museoita ja julkishallinnon edustajia. Tapahtuma järjestetään jatkossa vuosittain, ja ensimmäisellä kerralla tavoitteena oli varmasti myös tutustuminen ja verkostoituminen.

Vuonna 2016 perustettu HELDIG-keskus kuuluu Helsingin yliopiston strategiaan kärkihankkeisiin, joita on tuettu Suomen Akatemian profiloitirahoituksella. Vaikka keskuksella ei vielä ole erikseen suunniteltuja tiloja, vuoden 2017 aikana on valittu yhteensä seitsemän *tenure track* -professoria eri tiedekuntiin.¹ Helsingin yliopistoon on perustettu digitaalisten aineistojen professori jo vuonna 2014, ja virkaa on vuodesta 2015 hoitanut Mikko Tolonen. Hän on käynnistänyt digitaalisten ihmistieteiden sivuaineopetuksen ja koonnut Helsingin yliopistoon pienen mutta aktiivisen ja kansainvälisen yhteisön digitaalisten ihmistieteiden ympärille.

HELDIG-keskuksen johtajaksi valittiin vuonna 2016 professori Eero Hyvönen Aalto-yliopistosta. Hyvönen on eri yhteyksissä korostanut verkostomaista toimintatapaa ja roolissaan SeCo-tutkimusryhmän vetäjänä profiloitunut monenlaisten aineistojen hyödyntäjänä yleisten kirjastojen luetteloista lakitekstiin.² Tapahtumapäivä kuvasti tätä pyrkimystä hyvin.

Perinteet, aineistot ja avoimuus

Päivän ohjelmassa olivat vahvasti edustettuina Helsingin yliopiston Nykykielten laitoksen tutkimusryhmät kor-

puslingvistiikkaan ja kieliteknologiaan liittyvine hankkeineen sekä Aalto-yliopiston linkitetyn datan ja semanttisen verkon tutkimukseen vuosia keskittynyt SeCoryhmä. Kieliteknologialla tarkoitetaan kirjoituksen tai puheen jäsentämistä koneella käsiteltävään muotoon ja kielikorpuksilla kieltä koskevien hypoteesien testaamista varten koottuja teksti- tai puheaineistoja. Semanttisilla verkoilla puolestaan kuvaillaan metatasolla verkkosäilytystä siten, että sisältöjä voi tulkita osin automaattisesti. Tämä lähestymistapa mahdollistaa eri sisältöjen yhdistelyn ja automaattisen rikastamisen isommiksi kokonaisuuksiksi, niin sanotuksi linkitettyä dataksi. Digitaalisten ihmistieteiden tutkimusmenetelmien kehittäminen Suomessa nojaakin vahvasti näihin kahteen suuntaan: yhtäältä tekstiaineistoja tutkitaan kielentutkimuksen menetelmillä, ja toisaalta aineistoja yhdistellään linkitetyn datan periaatteiden mukaisesti.

Digitaalisten aineistojen käyttäminen kielentutkimuksessa ei ole uutta. Esimerkiksi suomalainen FIN CLARIN -konsortio ja sen lähinnä suomenkieliset kielikorpuseineistot Kielipankki-palvelussa ovat olleet tutkijoiden käytössä jo kymmenisen vuotta. Samoin linkitettyä dataa on Suomessa tutkittu jo yli viisitoista vuotta. Kumpikin ryhmä tarjoaa vakiintuneena toimijana menetelmiään aineistojen käsittelyyn ja uusiin hankkeisiin.

Erityisessä asemassa digitaalisten ihmistieteiden tutkimuksessa ovat muistiorganisaatiot eli kirjastot, arkistot ja museot. Nämä organisaatiot ovat aina tarjonneet humanisteille tutkimusaineistoja, kuten painettuja kirjakokoelmia, käsikirjoituksia ja esineitä. Kokoelmien jatkuvasti etenevä digitointi muuttaa niiden käyttöä. Arkistoon tai kirjastoon ei tarvitse välttämättä fyysisesti mennä, vaan kokoelmia voi tarkastella omalta

päätelaitteelta dokumentti kerrallaan. Seuraava askel otetaan, jos kokonaisia kokoelmia lähdetään analysoimaan niiden rakenteisten piirteiden kuten metadatan tai tekstin osien avulla. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi isojen tekstimäärien tutkimista tilastollisin menetelmin.

Samaan aikaan tutkimusrahoituksen haku muuttuu yhtenäisemmäksi eri tieteenaloilla, ja rahoittajat edellyttävät aineistonhallintasuunnitelmia myös humanisteilta. Jos aiemmin humanistit ovat voineet kuitata aineistoa koskevan suunnitelmansa sanalla ”kirjallisuus”, digitaalisten ihmistieteiden kaltainen tutkimus tuo tulevaisuudessa lisää humanisteja pohtimaan aineistojen käsittelyä, käyttöä ja jakamista. Opetusministeriön Avoin tiede ja tutkimus -hanke sekä Tieteen tietotekniikan keskus CSC toivat esiin, että humanistien kannattaa kuvailla, avata ja jakaa digitaalisia tutkimusaineistojaan.

Aineiston jakamisesta yleiseen käyttöön voi tulla uudenlainen tutkimuskontribuutio. Digitaalisten aineistojen saatavuuden parantuminen tukee osaltaan avoimen datan ja avointen menetelmien eli tutkimusta tukevien avoimen lähdekoodin tietokoneohjelmistojen käyttöä myös humanistisessa tutkimuksessa.³

Saatavuus ja menetelmät

Kiinnostavinta digitaalisten ihmistieteiden tutkimus on, kun uusien aineistojen ja menetelmien avulla tarkastellaan aiheita, jotka eivät muuten tulisi esiin. Valokuvaaja Tyyne Savia (1887–1959) kuvasi muotokuvia useille eri studioille vuosisadan vaihteesta kuolemaansa saakka, mutta hänen elämäntyötään ei ole tallennettu yhtenäisenä kokoelmana mihinkään museoon. Tunnetumpien kollegoiden töitä sen sijaan on säilytetty systemaattisesti negatiiveja myöten ja kuvailtu luetteloihin⁴. Helsingin kaupunginmuseon tutkija Satu Savia esitteli projektiaan, jonka tarkoituksena on koota Tyyne Savian kuvat yhteen eri puolilta maata ja tarkastella niiden valokuvallista ilmaisua. Tyyne Savia oli muotokuvavalaisemisen pioneeri ja ensimmäisiä sähkövalon käyttäjiä. Savian kohdalla kuvien paikasta riippumaton käyttö mahdollistaa uuden tutkimusaineiston kokoamisen. Vaikka digitaalinen versio toistaa alkuperäisen kuvan olennaiset piirteet, esimerkiksi jälkikäsitteilyn tarkasteluun kelpaavat vain alkuperäiset kuvat ja negatiivit. Voidaan ajatella, että materiaalisesta ja digitaalisesta kuvasta tutkitaan eri asioita, eikä digitointi siksi poista tarvetta säilyttää alkuperäisiä dokumentteja vaan ainoastaan avaa niihin toisen näkökulman.

Suomalaisia sanomalehtiä on ollut saatavana avoimesti verkossa jo jonkin aikaa Kansalliskirjaston tarjoamana⁵. Viime kevään Digital Humanities Hackathonissa syntynyt, opiskelijoista ja tutkijoista koostuva ryhmä selvitti, voiko algoritmin opettaa tunnistamaan sanomalehdissä ilmestynyttä kaunokirjallisuutta, joka on pääosin tähän asti jäänyt dokumentoimatta⁶. Voiko runoja erottaa muusta tekstistä kielen piirteiden avulla

koneellisesti? Mitä sanomalehtirunot käsittelevät? Ryhmä keräsi ensin lehdistä runoja käsin ja vertasi sen jälkeen tätä testidataa koko sanomalehtikorpuksen. Algoritmi näytti oppivan erottamaan runoja suhteellisen hyvin. Tätä suurten tekstimassojen tutkimista koneellisesti kutsutaan digitaalisissa ihmistieteissä kaukolukemiseksi, *distant reading*. Kaukolukemisen ja perinteisen lähilukemisen vuorottelu antaa löytyneille runoilta kontekstin ja auttaa niiden tulkinnassa.

Suomi24-keskustelupalstan tekstejä analysoinut Turun yliopiston tutkimusryhmä esitteli aihehallinnusmenetelmää eli *topic modelingia* ja niitä yhteyksiä, joissa sana ”sosiaalipummi” palstalla esiintyy⁷. Aihehallinnusta käytetään ryhmittelemään sanoja tietyssä tekstikokonaisuudessa ja nostamaan esiin yleisimpiä, tekstin sisällön kannalta keskeisiä ilmaisuja. Kielteisten tunneilmaisuksen lisäksi ”sosiaalipummiin” liittyvistä aiheista erottui kuluttamiseen ja säästämiseen liittyviä teemoja. Samoja keskustelupalsta- ja muita sosiaalisen median aineistoja tutkiva Helsingin yliopiston Citizen Mindscapes -projekti on laatinut erillisen datajulkaisun näiden aineistojen käytön helpottamiseksi. Julkaisu kuvaa tarkemmin aineistojen syntytapaa ja tallennusmuotoja sekä auttaa tutkijoita arvioimaan mahdollisia uusia tutkimussuuntia.⁸

Digitaaliset ihmistieteet muuttavat humanistisen tutkimuksen suuntaa, mikäli tutkimuskäytännöt alkavat osalla tutkijoista muistuttaa enemmän muiden tieteenalojen käytäntöjä. Jos humanistinen tutkimus on perinteisesti ollut yksittäisten tutkijoiden pitkäjänteistä tulkintatyötä kirjallisuuden tai arkistoaineiston parissa ja sen tuloksena on vuosien päästä syntynyt monografia, joka esittää jostain ilmiöstä kokonaistulkinnan, ryhmässä tutkiminen, aineistojen käsittely yhdessä ja artikkelijulkaisut ovat uusia työtapoja. Monitieteiset tutkimusryhmät, digitaaliset kvantitatiiviset aineistot eli data ja ohjelmistojen käyttäminen aineistojen analyysiin ovat arkipäivää luonnontieteissä ja mahdollistavat tulevaisuudessa uusia työtapoja kielentutkijoiden lisäksi myös historian ja taiteentutkijoille. Toisaalta digitaalisten ihmistieteiden on pidettävä kiinni humanistiselle tutkimukselle keskeisistä huolellisesta kontekstualisoinnista ja muutokselle avoimista tulkinnoista pysyäkseen osana ihmistieteiden traditiota.

Lyhyistä esityksistä koostuva pitkä päivä ilman keskustelulle varattua aikaa ei ole tyypillisin tapa esitellä humanistista tutkimusta. Esitysten muoto muistuttikin enemmän yrity maailmasta tuttuja *pitchejä* eli esittelypuheita. Toisaalta tapahtuman verkkosivuja ja sinne vietyjä abstrakteja voi todella katsoa hakemistona siitä, minkälaisia aloitteita digitaalisten ihmistieteiden piirissä Suomessa on käynnissä, ja etsiä yhteistyökumppaneita⁹. Lisää kansainvälisiä esimerkkejä digitaalisista ihmistieteistä saadaan maaliskuussa 2018, kun vuosittainen pohjoismainen konferenssi Digital Humanities in the Nordic Countries rantautuu Helsinkiin yli sadan osallistujan voimin.¹⁰

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Eero Hyvönen, Digitaalisten ihmistieteiden keskus HELDIG käynnisti toimintansa (Digital Humanities Centre HELDIG Started Operations). *Tieteessä tapahtuu* 2/2017. Verkossa: journal.fi/tt/article/view/62348
- 2 Tutkimusryhmän kotisivu: seco.cs.aalto.fi/
- 3 Verkossa: portti.avointiede.fi/tutkimusmenetelmat/sosiaalinen-koodailu-ja-avoimen-tieteen-vallankumous
- 4 Suomalaisten museoiden digitoituihin valokuviiin voi tutustua kulttuuriportaali Finna.fi:ssa.
- 5 Verkossa: digi.kansalliskirjasto.fi/
- 6 Tutkimusryhmän jäsenet: Mikko Koho, Agata Dominowska, Elsi Hyttinen, Péter Ivanics, Elizabeth Oakes, Ilona Pikkanen, Leena Tulkki & Risto J. Turunen; ks. myös helsinki.fi/en/helsinki-centre-for-digital-humanities/helsinki-digital-humanities-hackathon-2017-dhh17
- 7 Veronika Laippala, Lotta Lehti ym. Myös Krista Lagus kirjoittaa oivaltavasti sosiaalipummi-käsitteestä ja siitä, miten sitä on käytetty 2010-luvulla tietynlaisen moraalipaniikin lietsomiseen, ks. *Sosiaaliturvakiipuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa?* Toim. Juho Saari. Tampere University Press, Tampere 2017.
- 8 Krista Lagus, Mika Pantzar, Minna Ruckenstein & Marjoriikka Ylisiurua, Suomi24. Muodonantoa aineistolle. Kuluttajantutkimuskeskus 2016:10. Helsingin yliopisto, Helsinki 2016. Verkossa: blogs.helsinki.fi/citizenmindscapes/files/2016/05/257383_HY_VALT_suomi24_muodonantoa_aineistolle.pdf
- 9 Ohjelma ja abstraktit osoitteessa: helsinki.fi/en/helsinki-centre-for-digital-humanities/heldig-digital-humanities-summit-2017
- 10 Verkossa: helsinki.fi/en/helsinki-centre-for-digital-humanities/dhn-2018

RISTO TURUNEN

Humanisti, kurkista makroskooppiin

Omalla kohdallani digitaalisen humanismin aurinko nousi Helsinki Digital Humanities Hackathonissa toukokuussa 2015. Hackathonin perusidea on yksinkertainen: humanistit ja tietojenkäsittelytieteilijät hikoilevat viikon yhteisen ongelman äärellä. Humanistien vastuulla on merkityksellisten tutkimuskysymysten keksiminen, kun taas ohjelmoijat rakentavat algoritmeja, joiden avulla kysymyksiin saadaan vastauksia. Ensimmäisessä hackathonissa ujutin historian väitöskirjani tutkimuskysymyksen oman ryhmäni mietittäväksi: mikä erottaa 1900-luvun alun sosialismin poliittisen kielen aikakauden muista kilpailevista käsitejärjestelmistä? Kansalliskirjasto antoi käyttöömme todellisen aarteen: kaikki suomalaiset sanomalehdet koneluettavassa muodossa vuosilta 1771–1910, miljardien sanojen ”kulttuurisen arkin”.

Mutta kuinka operationalisoida sosialismin kieli? Päädyimme lopulta melko primitiiviseen ratkaisuun eli laskimme, mitkä sanat toistuvat sosialistilehdissä useammin kuin koko lehdistössä. Parin päivän puurtamisen jälkeen koodarimme ilmoitti ensimmäisistä tuloksista. Hieman kohmeiloisilla silmillä – sosiaaliset iltamenot

kuuluvat tapahtumaan – tutkin läppärin näytöllä vilistäviä sanoja ja numeroita. Valistunut arvaaja olisi voinut ennustaa suuren osan sosialisteille tärkeistä sanoista (”kapitalismi”, ”porwaristo”, ”sorto”), mutta tuloksissa oli myös virkistäviä yllätyksiä (”piru”, ”ryssä”, ”naiset”). Tietokone kykeni näyttämään sanomalehdistä jotakin, mitä ihmissilmän on lähes mahdotonta huomata.¹

Suomalaisista historioitsijoista Tampereen yliopiston Viljo Rasila hyödynsi tietokonetta jo 1960-luvulla tutkiessaan sisällissodan syntyä monimuuttujamenetelmien avulla². Rasila suositteli tietokoneen käyttöä silloin, ”kun on kysymys niin laajasta tavalla tai toisella mitattavasta aineistosta, että sen täydellinen hallitseminen on ihmisen omalle muistikyvylle mahdotonta, taikka jos vertailut ovat niin monimutkaisia, että ihminen ei kykene niitä suorittamaan”³. Rasilan neuvossa on edelleen järkeä: laskennallisten menetelmien mahdollinen hyöty riippuu tutkimusasetelmasta. Jos kartoittaa 1500-luvulla eläneen myllärin maailmankuvaa fragmentaaristen lähteiden avulla, tietokoneen kyvyistä ei liene suurta apua⁴. Esimerkiksi digitaalisten lehtien sisältöä kvantifoimalla tutkimani ilmiö koostuu puolestaan sadoistatuhansista sosialisteista ja heidän miljoonista sanoistaan, joten sitä

”Terveeseen järkeen’ ei kannata luottaa liikaa menneisyyden tulkinnassa.”

on vaikea ottaa haltuun pelkästään ihmisen omilla kognitiivisilla kyvyillä.

Tietokone laskee tarkemmin kuin paraskaan matemaatikko. Se kykenee muokkaamaan tuhattakin tutkimusavustajaa nopeammin kaikki suomenkieliset sanomalehdet taulukoksi, joka näyttää, mitkä sanat toistuvat erityisen usein sosialistilehdissä. Toisin sanoen tietokone on tarkka, nopea ja väsymätön jalostaessaan raakadataa alkeelliseksi informaatioksi. Mitä enemmän tutkijalla on käytössään laadukasta informaatiota, sitä parempia tulkintoja – ja samalla humanistista tietoa – hän pystyy tuottamaan. (Toisaalta: jos alkuperäinen data on huonolaatuista, virheet kertaantuvat myöhemmin!)

”Terveeseen järkeen” ei kannata luottaa liikaa menneisyyden tulkinnassa. Psykologi Daniel Kahnemanin tunnetuksi tekemä WYSIATI – *What You See Is All There Is* – vaanii myös historian tutkijoita⁵. Kukapa meistä ei olisi joskus tehnyt yli-itsevarmoja johtopäätöksiä vähäisen ja huonolaatuisen informaation pohjalta. Historiantutkimuksessa huono laatu voi tarkoittaa esimerkiksi informaation sirpaleisuutta. Laajojen yhtenäisten aineistojen laskennallinen analyysi on hyvää lääkettä intuitiivisen ajattelun systemaattisia virheitä vastaan. Tämä ei tarkoita perinteisistä humanistisista menetelmistä luopumista: kaikki etälukemiseen perustuvat löydöt pitää aina varmistaa, kontekstoida ja tulkita lähilukemalla.

Toki digitaaliseen humanismiin ja digitaaliseen historiaan sen alalajina liittyy monia ratkaisemattomia ongelmia. Koneellisen tekstintunnistuksen (*optical character recognition*) kehitys vaivaa niin suomalaista sanomalehtikorpea kuin monia muitakin mielenkiintoisia historiallisia digiaineistoja. Esimerkkinä mainittakoon, että suomenkielisissä sanomalehdissä esiintyy vuosina 1820–1910 yli 30 000 ”pillua”, joista tuskin yksikään on aito⁶. Lähilukemisen perusteella tietokone on tulkinnut sanan ”pikku” toistuvasti ”pilluksi”. Vaatii taitoa ja kärsivällisyyttä arvioida, mitkä löydöistä ovat oikeita signaaleja, kun korpuksessa on paljon ylimääräistä kohinaa – tätä voisi verrata rikkinäisen radion kuunteluun.

Toisena ongelmana on esitetty, että digitaalisuuden paine saattaa ohjata tutkijoita niiden harvojen aineistojen ääreen, jotka toistaiseksi on digitoitu. Tällöin fyysiset arkistokäynnit vähenevät, tutkimusaiheet vinoutuvat ja humanistisen tutkimuksen monimuotoisuus vaarantuu. Ongelmaa ei kuitenkaan ratkaista vanhojen kunnan arkistopäivien nostalgisella muistelulla ja digitaalisuuden paheksumisella, vaan historiantutkijoiden tulisi vaikuttaa aktiivisesti siihen, millaisia aineistoja tutkijoilla on tulevaisuudessa käytössään.⁷

Suomalaisen historiantutkimuksen kontekstissa digitaalisuuden ylivaltaa suurempi ongelma saattaa tällä hetkellä olla se, että tutkijat eivät käytä digitaalisia aineistoja

riittävästi – ja silloin kun käyttävät, aineistoja katsotaan yksiulotteisesti vanhojen silmälasien läpi. Digitaalisia lehtiä on kyllä hyödynnetty onnistuneissa tutkimuksissa mutta lähes poikkeuksetta samalla tavalla: tutkija etsii omaan aiheeseensa liittyvät tekstit sopivilla hakusanoilla Kansalliskirjaston Digi-palvelussa. Sanahakujen tekeminen koko lehdistöön on pienimuotoinen tutkimuksellinen läpimurto, sillä sen avulla löydetään aikaisempaa suurempi osa tutkimuskysymyksille relevanteista primääri-lähteistä. Digitaalisuus mahdollistaa kuitenkin myös subjektiivisia sanahakuja syvällisempiä lähestymistapoja. Yksi lupaava esimerkki tästä on Suomen Akatemian rahoittama COMHIS-projekti, jossa tutkitaan muun muassa kulttuurin virallisuutta kvantifoimalla tekstien uudelleenjulkaisua sanoma- ja aikakauslehdistössä⁸. Tällaisissa tutkimuksissa korostuu inhimillisten ennakkoletusten sijaan tietokoneen toimijuus: kone ei etsi *tiettyjä* lehdistä kiertäviä tekstejä vaan *kaikki* uudelleenjulkaistut tekstit. Näin tutkija voi parhaassa tapauksessa tavoittaa ilmiöitä, joiden olemassaoloa hän ei kyennyt ennalta edes kuvittelemaan.

Digitaalisia menetelmiä kekseliäästi soveltavat projektit saattavat onnistuessaan ratkaista kolmannen ongelman eli digitaaliseen historian tutkimukseen innostavien klassikkoteosten puutteen. Jos digitaalinen historia haluaa vakiinnuttaa asemansa varteenotettavana suuntauksena, se tarvitsee tuoreita tuloksia. Digihumanisti Matthew Jockersin kokemusten mukaan tuloksilla, jotka varmentavat jo olemassa olevia hypoteeseja, ei ihmistieteilijöiden keskuudessa jostakin kumman syystä nähdä suurta arvoa toisin kuin luonnontieteissä, joissa lisätodisteet esimerkiksi evoluutioteorian puolesta otetaan tyytyväisenä vastaan⁹. Kun julkaisukynnyksen ylittäviä tuloksia lopulta saadaan aikaan, ne pitäisi jaksaa asettaa vuoropuheluun aiemman tutkimuksen kanssa sekä esittää vetävästi ja selkeästi. DH-artikkeleista tutut värikkäät, esteettiset, joskus jopa hypnoottiset kuvat saattavat hämentää lukijaa, vaikka visualisaation tarkoituksena pitäisi kai olla asioiden yksinkertaistaminen.

Olen käynyt hackathonissa kolmena keväänä peräkkäin maksamassa älyllistä velkaani digitaalisten humanistien yhteisölle. Ennen ensimmäistä reissuani olin lähes varma, että sosialismin erottaa kilpailijoistaan ennen kaikkea hullu usko tulevaisuuteen. Gradua tehdessäni olin lähilukenuyt yhtä Tampereen tehdassosialistien käsikirjoitettua lehteä, jossa tulevaisuudesta puhuttiin runsaasti. Alustavat tulokset eivät kuitenkaan tukenet ennakkokäsitystäni, sillä niiden mukaan sosialistilehdissä korostuvat nimenomaan nykyisyyteen viittaavat käsitteet eli ”nyky*”-alkuinen sanasto. Tällaisia määrällisiä eroja usein toistuvissa sanoissa on vaikea havaita perinteisellä lähilukemisella. Mutta mitä nämä erot aikasanoissa oikein merkitsevät? Ehkä tulevaisuusvisiot olivat tärkeitä myös 1900-luvun alun uskonnollisille ja porvarillis-nationalistisille lehdille, vaikka niiden kuvittelema tulevaisuus erosikin laadullisesti punaisesta huomimisesta. Ehkä sosialistien nykyisyyden korostaminen johtui siitä, että he näkivät ympärillään niin paljon epäkohtia. Aion rat-

kaista sosialistisen aikakäsityksen arvoituksen viimeistään väitöskirjani päätösluvussa.

Merkitysten luominen vie aikaa ja ”historia on hidas tiede”, kuten historian väitöskirjatutkijoilla on tapana vastata uteluihin tutkinnon valmistumisesta. Lisätään tähän vielä yksi adjektiivi: historia on myös empiirinen tiede. Menneisyydestä jää jälkiä, joita on mahdollista tutkia vaihtehtoisin metodein. Viljo Rasila käynnisti aikoinaan jonkinlaisen kvantitatiivisen käänteen suomalaisessa historian tutkimuksessa, mutta etenkin 1990-luvulla ajan henki voimisti akateemisia virtauksia, joissa painotettiin historiallisten toimijoiden yksilöllisyyttä ja ainutlaatuisuutta (”uusi sosiaalhistoria”, ”mikrohistoria”, ”psykologistoria”). Kenties 2010-luvun digitaalinen humanismi hackathoneineen tarkoittaa taas liikettä yksilöistä rakenteisiin sekä lyhyestä pitkään aikaväliin.

Metaforisesti: mikroskoopin ohella historian tutkijat voisivat vaihtelun vuoksi tarttua myös ”makroskooppiin”. Mikroskoopilla havaitaan paremmin erittäin pieniä ilmiöitä, kun taas makroskooppi auttaa ymmärtämään erittäin suuria ja kompleksisia ilmiöitä. Makroskooppi vähentää tietoisesti ilmiön monimutkaisuutta, jotta tavoitettaisiin sen aiemmin pimentoon jääneitä ominaisuuksia.¹⁰ Tammerkoskessa on virrannut paljon vettä sitten Rasilan päivien: jokaisen nykyopiskelijan läppäriässä on valtavasti enemmän laskentatehoa kuin 1960-luvun supertietokoneessa, ja uusia houkuttelevia digiaineistoja syntyy kaiken aikaa. Nyt on hyvä hetki kurkistaa makroskooppiin ja tehdä digihistoriaa.

Vitteet & Kirjallisuus

- 1 Sosialismin avainsanoja voi tutkia osoitteessa: github.com/dhh15/fnewspapers/tree/master/results
- 2 Viljo Rasila, *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Tammi, Helsinki 1968.
- 3 Viljo Rasila, Ajankohtaisia tutkimuskysymyksiä – Tietokone historian tutkimuksessa. *HAIk* 2/1967, 146.
- 4 Viittaa mikrohistorian klassikkoon eli Carlo Ginzburgin teoksen *Juusto ja madot – 1500-luvun myllärin maailmankuva* (Il formaggio e i vermi, 1976). Suom. Aulikki Vuola. Gaudeamus, Helsinki 2007.
- 5 Daniel Kahneman, *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus & Giroux, New York 2011.
- 6 Perustuu hakuun ”pillu” suomenkielisissä sanomalehdissä vuosina 1820–1910 osoitteessa digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search
- 7 Jo Guldi & David Armitage, *The History Manifesto*. Cambridge University Press, Cambridge 2014, 113.
- 8 Ks. esim. Aleksis Vesanto, Asko Nivala, Heli Rantala, Tapio Salakoski, Hannu Salmi & Filip Ginter, Applying BLAST to Text Reuse Detection in Finnish Newspapers and Journals, 1771–1910. *Proceedings of the 21st Nordic Conference of Computational Linguistics*. Göteborg 23.–24.5.2017, 54–58. Verkossa: www.ep.liu.se/ecp/133/010/ecp17133010.pdf
- 9 Ks. Matthew L. Jockers, *Text Analysis with R for Students of Literature*. Springer, New York 2014, vii–viii.
- 10 Shawn Graham, Ian Milligan & Scott Weingart, The Joys of Big Data for Historians. Teoksessa *The Historian's Macroscope – Big Digital History*. Imperial College Press. Open Draft Version, 2013. Verkossa: themacroscope.org

JUHO RANTALA

Koodin ja ohjelmiston filosofia

Parhaimmillaan nerokkaaksi yltävässä tv-sarjassa *Silicon Valley* (2014–) seurataan pienen startup-yrityksen vastoinkäymisiä Piilaakson luvatussa maassa. Sarja onnistuu satirisoimaan teknologiamaailman toimintatapoja ja ongelmia. Yksi monien henkilöiden toistama lausahdus kuuluu: ”Teemme maailmasta paremman koodi kerrallaan.” Tällainen tapa lukea yhteiskunta ja maailma teknologian läpi on tietysti hyvin rajoittunut. Uudenlainen koodi voi kuitenkin olla ”vallankumouksellista” – tai ainakin se voi tuottaa hyödyllisiä sovelluksia ja ohjelmistoja, jotka helpottavat elämää ja palvelevat kaikkia ihmisiä tasavertaisesti.

Friedrich Kittler totesi, että ”jos jokaista historiallista epookkia kuvastaa yksi johtava filosofia, meidän aikaamme kuvaa koodin filosofia”¹. Koodi hallitseekin suurta osaa jokapäiväisistä toimistamme. Erilaiset koodatut ohjelmistot asuttavat kodinkoneita aina leivänpaahdistimesta pesukoneeseen ja sähköhammasharjaan. Ohjelmistot, koodi ja algoritmit eivät kuitenkaan *ainoastaan* saa teknisiä laitteita toimimaan entistä paremmin. Koodi myös muokkaa todellisuutta ja sillä on aina sosiaalinen ulottuvuutensa.

Digitaalinen binäärikoodi

Digitaalinen ja analoginen voidaan erotella monin tavoin. Esimerkiksi Alexander Galloway määrittää François Laruelen ajattelua käsittelevässä teoksessaan digitaaliseksi oikeastaan kaiken, mikä ”jakaa yhden kahdeksi”². Näin ollen digitaalinen määrittäytyy eroksi tai erottamiseksi. Toisaalta Gallowayn mukaan digitaalisuus on ”valintoja” ja mahdollisuutta valita. Digitaalinen siis hajottaa erkaantuviksi poluiksi aikaisemmin erottamattoman. Siksi hän jopa toteaa Sokrateen ja Platonin tuoneen ”digitaalisuuden” filosofiaan. Nämä kreikkalaiset pioneirit kuvasivat todellisuuden – jota vielä esimerkiksi Parmenides piti yhtenäisenä ja jakamattomana kokonaisuutena – täynnä jakoja: olemus tyypistettynä yksittäistapaukseen, puhe formalisoituna kirjoitukseen, muisti ulkoistettuna mediaan ja niin edelleen.³ Monet muutkin teoreetikot ovat käsitelleet todellisuutta digitaalisena⁴. Alkuaan ’digitaalinen’ juontuu latinan sanasta *digitus* (adj. *digitalis*), joka tarkoittaa sormea tai varvasta. Sormilla ja varpailla voidaan laskea, osoittaa tai manipuloida. Digitaalinen siis viittaa todellisuuden laskemiseen, luettelointiin ja samalla myös sosiaalisen todellisuuden manipulointiin.⁵

Digitaalinen asetetaan usein vastakohtaksi ’analogiselle’: analoginen on jotakin todellista tai materiaalista,

kun taas digitaalinen on keinotekoisista tai todellisuuteen lisätty taso. Teknologisessa termistössä analogiseksi on nimetty sellaisia tietokoneita, jotka ratkaisevat ongelmia tietynlaisten fyysisten mallien mukaisesti eivätkä numeerisesti⁶. Toisaalta teknistä prosessia voidaan kutsua analogiseksi silloin, kun sitä määrittää signaalin jatkuvuus. Digitaalisuuteen pohjautuvassa ongelmanratkaisussa kone sen sijaan käsittelee numeroita yksiköiden kokoumana⁷. Tere Vadén summaa analogisen ja digitaalisen eroja seuraavasti:

”Nopea ja karkea luonnehdinta on, että analogiset laitteet toimivat jatkuvilla väleillä ja ovat herkkiä jonkin relevantin muuttujan koko skaalalle, kun taas digitaaliset laitteet ja järjestelmät sisältävät yhtäkkiä ja epäjatkuvia hyppäyksiä tilasta toiseen.”⁸

Galloway pitää digitaalisuuden jakavaa luonnetta filosofisesti perustavanlaatuisena. Myös analoginen määrittäytyy hänen laruellelaisessa tulkinnassaan filosofisesti. Analoginen ilmenee joko ”yhden ja saman yleisenä olemisena” tai ”yhden moneutena”, analoginen on toisin sanoen jatkuvuutta yli laadullisten erojen, moneuden yhtenäisyyttä. Gallowayn sanoin analogia on välitöntä immanentia rinnakkaisuutta (*parallelism*), kun digitaalisuus taas ilmenee transsendentteina rinnakkaisuuksina (*parallelity*). Tietokone tuottaa siten tapahtumia tai asiantiloja muodostamalla ne transsendenttien ehtojen mukaisesti.⁹ Nämä ehdot voidaan palauttaa laskennallisuuteen ja näin ollen binäärikoodiin. Käytännössä digitaalinen ohjelmisto voidaan abstrahoida materiaalisesta perustastaan eli siirtää tietokoneesta toiseen, mutta analoginen on kytkeytynyt omaan järjestelmäänsä¹⁰. On kuitenkin hyvä huomata, että molempien – niin analogisen kuin digitaalisen – pohjalla tai taustalla on monimutkainen ja sekava signaalien ja häiriöiden maailma, puhumattakaan laitteiston materiaalisesta perustasta aina sen tuotantovaiheisiin ja energiankulutukseen asti¹¹.

Binäärikoodi on nimensä mukaisesti binäärinen järjestelmä, jonka kantaluokana on kaksi. Järjestelmässä on vain kaksi eri merkkiä, joilla lukuja esitetään.¹² Digitaalinen tietokone toimii binäärikoodin periaatteella ja siinä on yksinkertaisimmillaan kaksi tilaa, joita merkitään symboleilla 0 ja 1. Evensin mukaan näitä tiloja määrittää vastakkaisuus, ne ovat ”eroa”. Yksinkertaisesti sanottuna ”1” tarkoitus on olla ”ei-0” ja toisin päin. Tilat eivät siis ”ole” 0 ja 1, vaan ne voivat olla mitä vain riippuen siitä, mihin toimintoihin tai funktioihin niitä käytetään. Kaksi tilaa voivat merkitä esimerkiksi komentoja ”päällä” ja ”pois”. Monimutkaisempia tiloja tuotetaan näiden ykkösten ja nollien eli bittien sekvensseillä, joista vuorostaan muodostuu laajoja datarakenteita.¹³ Digitaalisessa binäärikoodissa ”monimuotoisuus ja kompleksisuus korvautuvat tarkkojen numeroiden abstraktiolla”¹⁴. Tällainen transsendentti abstraktio on myös aina välittyntä eli välittyneisyys on yksi digitaalisuuden ominaisuuksista.¹⁵

Datarakenteet taas muovautuvat koodista, joka samalla sekä tuottaa että käyttää dataa. Robert Kitchin ja Martin Dodge käyttävät käsitettä ’data’ viittaamaan kaikkiin potentiaaliin ja vielä järjestämättömiin tietoihin tai havaintoihin, esimerkiksi kaikkeen, mitä voidaan tietää jostakin henkilöstä. ”Filteröityä” eli järjestettyä, valikoitua ja ”mittaamalla kaapattua” dataa he kutsuvat *captaksi*. Tällaista käsiteltyä dataa ovat esimerkiksi ”klikkaukset”, ”tykkäykset” ja ostokset verkkopalveluissa.¹⁶ Näistä on mahdollista vielä erottaa niin sanottu metadata, joka on siis dataa datasta. Kun *captaa* kytketään toiseen *captan* yksikköön, luodaan informaatiota¹⁷. Tämä informaatio taas kerätään laajemmiksi rakenteiksi, jolloin sitä voidaan kutsua Kitchinin & Dodgen mukaan tiedoksi.¹⁸ On kuitenkin hyvä huomata, että tietoa ei tässä yhteydessä määritetä epistemologisesti vaan se ymmärretään hyvin arkipäiväisesti, esimerkiksi Wikipediasta löytyväksi tiedoksi. Kuten Vadén toteaa, samalla digitalisoinnin ulkopuolelle jää laaja joukko erilaisia tiedon ja tietämisen muotoja¹⁹.

Binäärikoodista ohjelmistoon

Adrian Mackenzie tiivistää koodin arkipäiväisesti tarkoitettavan ”joukkoa ohjeita, joilla hallitaan tietokoneen toimintaa”²⁰. Yksinkertaisesti sanottuna ohjelmistot – kuten vaikkapa Microsoft Windows ja Office, Adobe Photoshop, erinäiset internetselaimet ja niin edelleen – rakentuvat riveistä lähdekoodia. Koodilla on siis aina kaksi muotoa: tekstuaalinen muoto lähdekoodina sekä ohjelmistomuoto käännettynä koodina (prosessina). Lähdekoodi ja ajettava binäärimuotoinen ohjelmisto ovat kolikon kaksi puolta²¹. Binäärikoodin ja lähdekoodin välillä on kuitenkin ”kuilu”. Ohjelmistotason koodi on käännettävä binäärikoodiksi, jonka perusteella prosessori ohjaa laitteistoa. Ohjelmistotason koodia tuotetaan yleensä ohjelmointikielellä, jossa komennot on abstrahoitu ja rakennettu loogiseksi järjestelmäksi, jotta ohjelmoijan olisi helpompi kertoa prosessorille, mitä sen

pitäisi tehdä²². David M. Berryn sanoin koodi ja ohjelmistot ”mahdollistavat monimutkaisten mentaalisten prosessien kääntämisen laskennalliseen muotoon”²³. Tiivistäen ohjelmoija ohjelmoi lähdekoodin (koodi tekstimuodossa), joka taas käännetään konekielelle (eli ykköksi ja nolliksi). Koodi suoritetaan monilla eri tasoilla: laitteiston, ohjelmiston ja verkon tasolla. Se on olemassa materiaalisesti ja toisaalta samaan tapaan ei-materiaalisesti kuin puhe tai musiikki. Koodia voi representoida ja se voidaan tallentaa mediaan.²⁴

Koodi ja ohjelmistot ovat aina myös tuotteita. 1980-luvulla ohjelmistot tuotteistettiin ja näille pyrittiin luomaan selvät tekijänoikeudet. Mackenzien mukaan ohjelmistot kuitenkin aina ”vastustavat” tuotteistamista: kehitystyökaluja on saatavissa vapaasti ladattavina ja esimerkiksi tekijänoikeuksia voi olla vaikea puolustaa.²⁵ Ohjelmistot voidaan jakaa oikeuksiltaan karkeasti vapaisiin tai vapaan lähdekoodin ohjelmistoihin sekä omisteisiin ohjelmistoihin. Edellä mainitut ovat joko täysin vapaassa ja ilmaisessa käytössä tai niiden lähdekoodi on kaikkien saatavilla. Omisteisuus viittaa puolestaan maksullisiin ja tekijänoikeuksien alaisiin ohjelmistoihin.²⁶ Ohjelmistoja myös tuotetaan monin eri tavoin. Maksulliset, omisteiset ohjelmat usein nojaavat tiiviiseen joukkoon ohjelmoijia, kun taas vapaan lähdekoodin ohjelmistot kehittyvät ihmisten kirjoittaessa ja korjatessa julkisesti saatavilla olevaa koodia lähdekoodia rajoituksitta.

Kitchin ja Dodge jaottelevat digitaaliteknologian kylmälämän maailman koodattuihin objekteihin, infrastruktuureihin ja prosesseihin. Koodatut objektit tarvitsevat koodia toimiakseen. Koodin infrastruktuurit taas kytkävät koodattuja objekteja toisiinsa ja luovat näin moninaisia verkostoja. Koodatut prosessit muodostavat *captan* virtoja infrastruktuurien ja objektien välille. Tavallisissa mielikuissa koodit yhdistetään vain tietokoneisiin, mutta myös esimerkiksi kodinkoneet ovat toimineet ohjelmistojen ja koodin varassa pitkään. Viime aikoina kodinkoneiden ohjelmistot ovat monimutkaistuneet ja monipuolistuneet, varsinkin niin sanotun esineiden internetin avustuksella. Nämä kodin laitteet ovat koodattuja objekteja, joissa ohjelmisto (ja samalla koodi) pysyttelee piilossa. Laitteet ja objektit näyttävät toimivan pitkälti kuin itsestään, ainakin kunnes jokin menee vikaan.²⁷

Ihmisen (käyttäjän) ja tietokoneen (binäärikoodin) välillä tarvitaan välittäjää eli käyttöliittymää, joka tulkitsee käyttäjien antaman syötteen binäärimuotoon.²⁸ Käyttöliittymä voidaan määrittää objektin osaksi, jolla käyttäjä manipuloi objektia. Esimerkiksi tietokoneen käyttöliittymää on paitsi kaikki se, mikä näkyy näytöllä, myös ohjainlaitteisto eli hiiri, näppäimistö ja kosketusnäyttö.

Koodi on moniulotteisesti tekninen, sosiaalinen, materiaallinen ja symbolinen ilmiö, jolla on siten yhteiskunnalliset ja eettiset ulottuvuutensa²⁹. Koska binäärikoodin bitit ovat ”vailla merkitystä”, ne saavat sisällön vasta sovellusyhteyden ja koodatun ohjelmiston mukaisesti³⁰. Laajempaan ilmiöön koodi ei siis palaudu yhteen ja tiettyyn funktioon tai toimintoon, vaan se ”ulottuu

”Koodi on moniulotteisesti tekninen, sosiaalinen, materiaallinen ja symbolinen ilmiö, jolla on siten yhteiskunnalliset ja eettiset ulottuvuutensa.”

nykypäivän talouden, kulttuurin, politiikan, armeijan ja valtion alueille. Se muuntaa yhteisöllisen elämän suhteita ja organisoii sekä häiritsee valtasuhteita. Koodi myös muokkaa havainnon, kaupallistamisen ja representaation ehtoja.”³¹

Mackenzie on myös korostanut, että ohjelmistot (koodi prosessina) toimivat tavallaan puhetekoina: ne kuljettavat merkityksiä ja saavat muutoksia aikaan maailmassa. Ohjelmistot ovat eräänlaista merkityskiertoa, joka toimii performatiivisesti ja tuottaa vaikutuksia. Esimerkiksi Linuxin kehittäjäyhteisössä merkitysten kierto (informaation jakaminen, uudet päivitykset ja niin edelleen) muuttaa myös itse käyttäjärjestelmää, jolla kehitystyö tehdään, sekä sen kanssa toimivia ohjelmistoja.³² Toisaalta N. Katherine Hayles esittää koodin ja puheen eroavan toisistaan siinä, että edellinen lähes poikkeuksetta kohdistetaan koneille. Koodi myös palautuu aina binäärisesti kahteen merkkiin, kun taas puhe on huomattavasti monimutkaisempi järjestelmä.³³

Ohjelmistot ovatkin läsnä kaikkialla, vaikka ne toimivat huomaamattomasti taustalla. Ne sitovat fyysisen ja digitaalisen todellisuuden yhteen – tai laajentavat ja monipuolistavat todellisuutta. Silmien eteen avautuu vain käyttöliittymä, jonka taakse ohjelmistot, koodi ja verkko piiloutuvat.³⁴ Perinteiset 1900-luvun mediat – painotuotteet, radio, elokuvat, televisio – on nekin digitalisoitu ohjelmistoilla ja koodilla ohjattavaksi, tuotettaviksi ja välitettäviksi.³⁵

Koodi ja ohjelmisto: metafora, ideologia ja politiikka

Wendy Hui Kyong Chun mukaan ohjelmistoa ja tietokonetta on käytetty metaforana mielelle, kulttuurille, ideologialle, biologialle ja taloudelle. Se onkin toiminut

oivallisena nimityksenä sellaiselle asialle, joka pysyy pääasiassa näkymättömissä, mutta luo näkyviä vaikutuksia – aivan kuten genetiikka, markkinoiden näkymättömän käsi tai ideologia.³⁶ 1900-luvun puolivälissä suosituksi tullut ja monia eri tutkimusaloja lävistänyt kybernetiikka on hyödyntänyt Chunin mainitsemia metaforia, mutta toisaalta tutkimussuunnassa on ajateltu, että niin orgaaniset kuin epäorgaaniset järjestelmät ovat käytännössäkin juuri tietokoneen tai internetin kaltaisia informaatiojärjestelmiä.³⁷ Ohjelmisto (*software*) onkin aikaisemmin viitannut kaikkeen siihen tietokoneisiin liittyvään, mikä ei ole laitteistoa (*hardware*), eli myös esimerkiksi palveluihin, koodaukseen sekä muihin käytäntöihin³⁸. Sana on vasta myöhemmin alkanut viitata varsinkin arkikäytössä teknisiin laitteisiin sisällytetyihin koodikokonaisuuksiin.

Kybernetiikkaa määrittävä teoreettinen näkemys perustuu laskennallisuuden ajatukseen, jonka mukaan todellisuutta voidaan tutkia ja ilmaista matemaattiseen laskentaan perustuvilla keinoilla, esimerkiksi juuri algoritmeilla. Abstrahoitu laskennallinen malli voidaan liittää erilaisiin laitteisiin, kuten edellä todettiin. Samalla myös erilaisia objekteja voidaan mallintaa digitaalisesti. Tämän mallinnuksen tulos on kuitenkin aina vain ”kuva objektista”. Prosessissa siis jää joitain objektin ulottuvuuksia pois. Vadenia seuraten esimerkiksi ”halausta” ei voida digitalisoida, koska emme edes tiedä, mikä se laskennallinen merkki (tai joukko merkkejä) olisi, joka edustaisi tiettyä halauksen esiintymää. Halaukseen liittyy aina ”ainutkertaisia ja nimenomaisia kausaalisen historian tekijöitä, esimerkiksi se, että olemme halatessamme samassa tilassa samojen olosuhteiden, riskien ja riemujen armoilla”³⁹. Ongelmia syntyy, kun näillä kuvilla objekteista ja tapahtumista pyritään representoimaan ja hallitsemaan digitaalisen järjestelmän ylittävää todellisuutta.⁴⁰

”Algoritmien automaattiselle hallinnalle alistuvat erityisesti huono-osaiset niin työnhaussa ja pankkipalveluissa kuin vaikkapa poliisin toiminnassa.”

Todellisuuden laskennalliseen ja digitaaliseen muotoon palauttavat kannat näkevät rationaalisuuden hyvin rajallisesti. Berryn mukaan digitaalisilla alustoilla rationaalisuus perustuu erilaisten laitteistojen ja niitä käyttävien toimijoiden verkostoon. David Golumbia ja Ed Finn esittävät yksinkertaisemmin, että koodin elementteinä toimivat algoritmit ovat ulkoistettua instrumentaalista rationaalisuutta. Algoritmit voidaan tavallisesti tiivistää lyhyiksi ohjejoukoiksi tietyn toiminnon suorittamiseksi.⁴¹ Komputationaaliset mallit siis näkevät maailman laskennallisena, jolloin myös kaikista ongelmista tulee laskennallisia ongelmia. Finn lainaakin yhtä kybernetiikan pääkehittäjistä, Norbert Wieneriä, jonka mukaan ”tehokkaasti eläminen” vaatii, että elää riittävän informaation varassa.⁴² Joseph Weizenbaumin mukaan tällainen näkemys on linjassa perinteisen valistuksen rationaalisuuden kanssa: tieto johtaa hallintaan, vapauteen ja rationaaliseen toimintaan. Kuvaisipa tämä Weizenbaumin käsitys hyvin tai huonosti valistuksen käsitystä rationaalisuudesta, osuu se jossain määrin maaliinsa. Yhteiskunnan rationalisoinnin, johon digitalisointi, *captan* kerääminen ja informaation kierto tähtäävät, katsotaan yleensä lisäävän muutosten ennustettavuutta ja hallittavuutta.⁴³

Edellä mainittuun tapaan ohjelmisto toimii huomaamattomasti ”kuin itsestään”. Ihmiset siis lähes tiedostamattaan hyväksyvät näiden järjestelmien funktionaalisuuden ja suunnitelmallisuuden. Finnin mukaan algoritmien ja koodin maailmassa symboli korvaa merkityksen, joten laskennallisuus lopulta syrjäyttää merkityksellisyyden. Sosiaalista elämää mitataan jatkuvasti enemmän ja enemmän, jolloin elämästä tulee dataa eli hyödynnettäviä resursseja.⁴⁴ Lawrence Lessig on esittänyt, että koodi määrää, kenellä on pääsy digitaalisten

objektien äärelle. Evensin mukaan digitaalinen ei kuitenkaan pakota omaksumaan mitään ”omia arvojaan” vaan uusintaa vallalla olevia arvoja.⁴⁵ Tämä johtuu siitä, ettei digitaalisessa ole binäärikoodin tasolla merkityksiä, vaan ne määrittyvät vasta niiden toimintojen perusteella, joita varten ohjelmisto on suunniteltu eli koodattu. Ohjelmistoilla ja näin ollen koodilla on kuitenkin jonkinasteista autonomiaa. Kun ohjelmisto on käynnistetty, se hallitsee *captan* luomista, luettelointia ja analysointia sekä tekee päätöksiä ja toimii (yleensä hyödyntämänsä *captan* pohjalta).⁴⁶ Ohjelmisto ja koodi ovat siis toisaalta ohjelmoijien (ja kehittäjätimien) päätösten ja näkemysten tuloksia, mutta toisaalta ne toimivat tietyiltä osin itsenäisesti siinä teknologisessa piirissä, johon ne on siirretty ja asennettu.

Gallowayn mukaan ”kapitalismin uusi henki todellistuu aivotyössä, itsemittauksessa ja itse-ehostuksessa, jatkuvassa innovaatiossa sekä datan luomisessa ja uuttamisessa”⁴⁷. Kerätystä datasta eli *captasta* on tullut viimeistään nyt keskeinen osa markkinataloutta. Samalla kerätty data on kiilannut entistä voimakkaammin politiikanteon keskiöön.⁴⁸ Manovich onkin esittänyt, että sosiaalisen median ja sosiaalisten verkostopalveluiden ensisijainen tehtävä on ollut hävittää entistä enemmän yksityisen ja julkisen välistä eroa⁴⁹. Ihmisten elämäntekemuksia on tulkittu ja tallennettu tietokantoihin ikään kuin prosessuaalisina ketjuina⁵⁰. Algoritmit ovat tuottaneet monimutkaisia mallinnuksia, joilla on voitu kohdistaa poliittista mainontaa tietyille yksilöille sosiaalisen median palveluissa. Myös markkinat – joilla siis yksilöt ensisijaisesti luovat ja käyttävät informaatiota – ovat tunteutuneet entistä syvemmälle ja lähemmäs ihmisten inttiimiä elämää⁵¹. Kiinnostavaa onkin, että informaation ja datan täytyy ”ensin olla omistamatonta, jotta se voisi olla

omistettua⁵². *Captan* hyödyntämiseen perustuvat yritykset, kuten Facebook ja Google, yksityistävät ihmisten toimintojen omistamattoman datan palvelualustoillaan ("filteröiden" sen *captaksi*). Näillä palvelualustoilla data on jo ennalta omistetussa muodossa, jolloin informaatio on työstetty niukaksi resurssiksi. Kuten Vadén toteaa, digitaalinen informaatio ei ole kuitenkaan lähtökohtaisesti niukkaa, vaan itse asiassa kopioituu täydellisesti ja hyvin vähin kustannuksin⁵³.

Algoritmit ja koodi eivät ole millään tavalla vapaita ideologiasta tai esimerkiksi rasismista. Kathy O'Neil on kuvannut teoksessaan *Weapons of Math Destruction* (2016) kokemuksiaan työstään algoritmien ja koodin parissa⁵⁴. Lyhyesti todettuna algoritmien automaattiselle hallinnalle alistuvat erityisesti huono-osaiset niin työhaussa ja pankkipalveluissa kuin vaikkapa poliisin toiminnassa. Koodien tuottamiseen vaikuttavat hyvin paljon ohjelmoijien erilaisiin ihmisryhmiin ja etnisyyksiin kohdistamat ennakkoluulot. Jaottelut voivat olla myös hienovaraisempia. Berryn mukaan esimerkiksi kirjoitetun koodin kommenttiosuoksissa lukija oletetaan yleensä mieheksi.⁵⁵

Koodi lakina ja hallintana

Berryn mukaan eräät sähköisessä äänestyksessä käytetyt järjestelmät sekoittavat "äänestäjän" ja "käyttäjän" rooleja. Kun käyttäjä antaa järjestelmässä äänensä, hän toimii äänestäjänä, mutta jos ei anna tai jos jokin ongelma ilmenee, hänen roolinsa säilyy vain käyttäjänä. Epäselvät käyttäjärajat tuottavat ongelmia varsinkin silloin, kun puhutaan lain määrittämistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Sähköinen äänestys rajoittaa omalla tavallaan uudelleen myös poliittisen toiminnan mahdollisuuksia. Järjestelmissä ei ole ollut mahdollista antaa "protestiääniä", pilata äänestyslippua tai äänestää tyhjää.⁵⁶ Tällöin äänestystapahtuma rajataan tiukasti vain mahdollisuudeksi valita yksi tarjolla olevista ehdokkaista. Nettilomake myös pakottaa käyttäjää tekemään valinnan kaikkiin vaadittuihin kohtiin – esimerkiksi valitsemaan sukupuolensa – ennen kuin voi jatkaa, vaikka paperilomakkeen täyttäjällä voisi halutessaan jättää vastaamatta. Äänestämisen kaltaisten toimien digitointi siten usein tehostaa käytäntöjä, mutta muuttaa niiden luonnetta. Vastaavasti hallinnon automaatio helpottaa ja nopeuttaa prosesseja, mutta samalla se haastaa esimerkiksi lain ja sopimusten luonnetta. Berry haluaakin tähdentää sitä, "etteivät ne poliittiset oikeudet, joille voidaan antaa digitaalinen muoto, kata lähellekään kaikkien poliittisten mahdollisuuksien alaa"⁵⁷.

Langdon Winner esitti jo 1970-luvun lopulla, että teknologia on jo itsessään lainsäädäntöä. Hänen mukaansa tekniset järjestelmät säätelevät ihmisen toimintaa perustavanlaatuisesti⁵⁸. Tällaiset järjestelmät tarjoavat tietyn rajatun joukon toimintamahdollisuuksia. Lessig puolestaan pitää itse koodia lakina: digitaalitekniikan ratkaisut esittävät toiminnan mahdollisuuksien kentän⁵⁹. Chun toteaaakin "koodi"-sanan etymologian ja historian

perusteella, että koodi on aina viitannut lakiin⁶⁰. Eri-tyisen kiinnostavaa on hänen mielestään kuitenkin se, miten koodi prosessina eli ohjelmistona toimii erityisenä "itsensä toteuttavana" tai automaattisena lakina. Tällainen laki mahdollistaa ja rajoittaa tiettyjä toimintoja määrättyjen ohjeiden mukaisesti. Samalla koodilla on toimeenpanovalta, varsinkin lakien ja sopimusten automatisoinnin yhteydessä.⁶¹

Lessig lukee "lakikoodiin" mukaan laajemmin internetin ja sen protokollat. Valtio ei välttämättä suoranaisesti kontrolloi internetin data- ja *capta*-virtaa, vaan itse internetin arkkitehtuuri mahdollistaa koko verkon laajan ja monipuolisen hallinnan.⁶² Myös Galloway yhtyy ajatuksen ja esittää, että erityisesti internetin datansiirtoprotokollien (kuten TCP/IP:n tai DNS:n) avulla on mahdollista säilyttää hallinta ja valta ainakin periaatteessa desentralisoidussa verkostossa⁶³. 2010-luvulla onkin helppo todeta, että suuri osa verkkoliikenteestä kulkee tietyn suuryritysjoukon läpi. Facebookin ja Googlen kaltaiset laaja-alaiset jätit hallitsevat verkossa liikkuvaa dataa ja *captaa* kuin valtavat reitittimet. Edward Snowdenin paljastukset ovat osoittaneet, kuinka Yhdysvaltain hallinto ja erityisesti NSA ovat toimineet pitkään yhteistyössä yritysten kanssa. Maailmanlaajuinen verkko rakentuu monimutkaisten laitteistojen, ohjelmistojen, koodien, data- ja *capta*-rakenteiden sekä algoritmien kokonaisuudesta. Googlen hakukone on visuaalisesti yksinkertainen, mutta sen taustalla jauhaa musta laatikko, jonka algoritmien ja koodien toimintaperiaatteet ovat kokonaisuudessaan tuntemattomat luultavasti jopa sen kehittäjille.⁶⁴

Datan ja *captan* kasautuessa ohjelmistot, koodi ja algoritmit myös muokkaavat ja ennustavat tulevaa⁶⁵. Esimerkiksi osakekaupoissa on jo pitkään ollut käytössä algoritmeihin perustuva, nopeatahtinen ja automatisoitu korkean taajuuden kaupankäynti (*high-frequency trading*).⁶⁶ Vaihto nojaa usein myös muuhun kuin suoraan markkinoilta tulleeeseen *captaan*; esimerkiksi verkkosivujen uutiset voivat laukaista laajan osakekaupakierteen. Erityisesti oppivat algoritmit ennustavat tulevaa menneeseen tietoon perustuen, ja toisaalta toiset algoritmit rakentavat tätä mennyttä koskevaa tietoa. Chunin mukaan tällainen tieto pohjautuu myös tietämättömyydelle ja epämääräisyydelle. Siten kaikki ohjelmoidut mallit tai tulevaisuuskuvat ovat riittämättömiä.⁶⁷ Yhteiskunnallinen toiminta on aina edellyttänyt arkistoja ja muita muistikäytäntöjä, mutta digitaalitekniikka on luonut mahdollisuuden aiempaa tarkempiin ja pysyvämpiin datajärjestelmiin. Nämä järjestelmät ovat lisäksi refleksiivisiä eli koodi jatkuvasti muovaa niitä uudelleen ja tuottaa niiden avulla uutta dataa. Chun kutsuu tätä koodin "regeneratiiviseksi", itseään tuottavaksi ja uudistavaksi luonteeksi⁶⁸.

Lopuksi

Koodin ja ohjelmistojen ulossulkevuus voi suoran diskriminaation ohella perustua sosioekonomisiin taustate-

kijöihin. Ihmisten jyrkästi eriytyneitä mahdollisuuksia saavuttaa verkkopalveluita ja käyttää internetiä sekä digitaaliteknologisia välineitä kuvataan toisinaan ”digitaaliseksi kuiluksi”⁶⁹. Tässä ”kuilussa” on monia tasoja. Osalla ihmisistä ei ole lainkaan mahdollisuutta käyttää tietoteknologiaa tai päästä internetiin. Toisilla voi olla jonkinlaiset laitteet ja yhteydet, mutta heiltä voi esimerkiksi Suomessa puuttua *yksityisen pankin* myöntämät pankkitunnukset, joilla käytetään monia *valtion* palveluja. Kuiluja syntyy myös siitä, että toiset pääsevät käsiksi laajoihin data- ja *capta*-virtoihin sekä -tietokantoihin ja toiset eivät. Informaatiokylläisessä finanssitaloudessa tällaiset mahdollisuudet luovat merkittävää eriarvoisuutta. Samalla digitaalisen todellisuuden ongelmat kytkeytyvät hyvin konkreettisiin, materiaalsiin ja sosiaalsiin ongelmiin ja jakoihin. Uudessa taloudessa ja maail-

massa pärjäävät parhaiten ne, joilla on jo ennestään toisia enemmän rahaa ja valtaa.

Koodi ja ohjelmistot ovat siis kaikesta abstraktiudesta huolimatta sidoksissa materiaalseen perustansa. Ne voivat olla, ovat olleet ja varmasti jatkossakin ovat laajamittaisen riiston, hallinnan ja manipuloinnin välineitä. Toisaalta ne voivat toimia tasa-arvoisesti uusia mahdollisuuksia tarjoavina palveluina, alustoina ja ajattelun välineinä. On kuitenkin hyvä kysyä, mikä on perinteisen tutkimuksen rooli, jos yhteiskunnallinen, sosiaalinen ja taloudellinen infrastruktuuri rakennetaan kokonaan digitaalisuuden perustalle. Galloway esittää, että Googlelle yhteiskunta näyttyy arvoa tuottavien toimijoiden verkostona. Kysymys kuuluu, olisiko tällöin myös yhteiskuntatieteiden tehtävä tulkita yhteiskuntaa arvontuotantoon keskittyneenä yksilöiden ja yhteisöjen verkostona.⁷⁰

Viitteet

- 1 Kittler 2008, 45.
- 2 Galloway 2014b, xxix.
- 3 Sama, 52.
- 4 Esim. Borgmann 1999; Ks. myös Hayles 2005, 27.
- 5 Peters 2016, 93–94; ks. myös Vadén 2002, 11–13.
- 6 Chun 2011, 139.
- 7 Sama, 142–143.
- 8 Vadén 2002, 12.
- 9 Galloway 2014b, 58–61, 111.
- 10 Evens 2015, 119.
- 11 Chun 2011, 139; ks. myös Wark 2017.
- 12 Perinteinen kymmenjärjestelmä on puolestaan kymmenkantainen lukujärjestelmä, jossa yleisesti käytetään numeroita 0–9. Kymmenjärjestelmän luku 2 esitetään binäärimuodossa 10, ja esimerkiksi lukua 7 vastaa binaarijärjestelmässä 111.
- 13 Evens 2015, 1, 5, 7, 9–10, 15, 122; Berry 2011, 37–38. ”Digitaalinen tuottaa vain representaatioita, ei merkityksiä itsessään” (Evens 2015, 152).
- 14 Evens 2015, 16.
- 15 Sama, 73–74.
- 16 *Capta*, lat. sanasta *capere* (”ottaa”) (ks. Kitchin & Dodge 2005, 854). Kitchin & Dodge (2011, 5) tiivistävät: ”*Capta* ovat yksiköitä, jotka on valittu ja kerätty kaikista potentiaalisesta datasta, kun taas itse data on tiettyä asiaa koskevien faktojen kokonaisuus.” H. E. Jensen ja Howard Beckeriltä käsittelevät termiä hieman samaan tapaan jo 50-luvulla (ks. Becker 1952, 278–279).
- 17 On huomattava, että ”informaatio” määritetty monin eri tavoin riippuen käyttöyhteydestä ja esimerkiksi tutkimusalasta. (Ks. lisää esim. Shannon 1948; Floridi 2011, luvut 4 & 5.)
- 18 Kitchin & Dodge 2011, 5, 84, 261; Cheney-Lippold 2017, 28; Berry 2011, 6.
- 19 Vadén 2002, 15.
- 20 Mackenzie 2003, 3; myös Berry 2011, 29.
- 21 Berry 2011, 29, 32.
- 22 Ohjelmointikieliä ovat esimerkiksi C++, Javascript, Java ja Python. Eri kielet on yleensä kehitetty eri käyttöyhteyksiä varten ja niillä jokaisella on omanlaisensa syntaksi ja kielioppi. (Ks. Berry 2011, 34, 51–56; Evens 2015, 31–33.)
- 23 Berry 2011, 2.
- 24 Kitchin & Dodge 2011, 24–25; Berry 2011, 97; Wark 2017.
- 25 Mackenzie 2005, 72.
- 26 Näistä laajemmin esim. Berry & Moss 2006 sekä Vadén 2002.
- 27 Kitchin & Dodge 2011, 5–6; Berry 2011, 62, 119–120.
- 28 Berry 2011, 98; Evens 2015, 61. Laajemmin käyttöliittymän historiasta, etymologiasta ja filosofiasta, Hookway 2014.
- 29 Berry 2011, 9, 36.
- 30 Mackenzie 2006, 4–5.
- 31 Mackenzie 2003, 3.
- 32 Mackenzie 2005, 76–77.
- 33 Hayles 2005, 41, 52. Hayles myös esittää, että vaikka tietokannat (*database*) voivat olla tietystä mielessä narratiivisia, eivät ne korvaa laajemmin ihmisten tarvetta kertomuksellisuuteen. Hänen mukaansa ero on siinä, että tietokannat nojaavat ja viittaavat lopulta toisiin tietokantoihin ja näiden väliseen toimintaan. Narratiivisuus taas perustuu yksittäisten puhujien erityisyyteen, monimutkaisiin toimijaroleihin ja vain osittain paljastettuihin intentioihin. (Hayles 2012, 197–198.)
- 34 Berry 2011, 3–4.
- 35 Manovich 2013, 79–80; Berry 2011, 10; ks. myös Evens 2015, 127; Cramer 2008, 173.
- 36 Chun 2011, 2; ks. myös Finn 2017, 33.
- 37 Galloway tiivistää kybernetiikan tutkimuksen keskittyvän laajassa mielessä kaikkiin sellaisiin säätelviin järjestelmiin, joissa inhimilliset ja ei-inhimilliset agentit kytkeytyvät hallinnan ja kommunikaation verkostoiksi. (Galloway 2014a, 112–113.)
- 38 Chun 2011, 3; Mackenzie 2003, 171.
- 39 Vadén 2002, 13.
- 40 Berry 2011, 11; Evens 2015, 14–15.
- 41 Berry 2011, 13; Evens 2015, 1; Finn 2017, 17. Ks. myös Golumbia 2009.
- 42 Finn 2017, 23, 27–28. Alkup. Wiener 1989, 18.
- 43 Chun 2011, 47–48, 51; Weizenbaum 1976, 249; Finn 2017, 68–75.
- 44 Finn 2017, 44–45; Berry 2011, 2.
- 45 Lessig 2006, 6; Evens 2015, 1.
- 46 Kitchin & Dodge 2011, 85.
- 47 Galloway 2014a, 110; ks. laajemmin myös Pasquale 2015. Uuden tietokapitalismin tai uusliberalismin ja kybernetiikan sekä komputationalismin välillä on tärkeä yhteys. Jälkimmäiset tutkimus- ja kehitysuunnat ovat palvelleet ”kaiken elämän” laskennallistamista, jolloin vapaut ja täydelliset, Friedrich Hayekin kuvittelemat hajautunutta informaatiota yhteen kokoavat markkinat voidaan (ainakin teoriassa) saavuttaa. 2010-luvun uudet teknologiset ratkaisut, joissa data/*capta* ja hajautetut tai desentralisoidut

järjestelmät yhdistyvät (ks. Rantala 2018b) ovat tuoneet näitä vapaiden markkinoiden utopioita entistä lähemmäksi. Samalla nämä automatisoidut, itsestään informaatiota ja dataa kasaavat järjestelmät ovat totaalisen hallinnan välineitä, sillä markkinat käyttävät informaatiota ensisijaisesti ennustamiseen, ja täydellisen ennustamisen muoto on tulevien mahdollisuusvaihtoehtojen tietäminen ja kontrollointi. (Ks. mm. Chun 2011; Wark 2017.) Tästä huolimatta esimerkiksi finanssikapitalismi ei ole kyennyt täydellisesti irrottautumaan materiaalisesta perustastaan (tuotannosta), vaikka nojaa suurelta osin automaattiseen osakekauppaan.

- 48 Berry 2011, 109.
 49 Evens 2015, 127; Manovich 2013, 28.
 50 Berry 2011, 128.
 51 Steidlmyer & Koy 1986, 20.
 52 Vadén 2002, 15.
 53 Sama, 13.
 54 O’Neil 2016; tiiviisti kirjan teemoista esim. Laitinen 2017.
 55 Berry 2011, 116.
 56 Sama, 116–117.
 57 Sama, 108.
 58 Winner 1978, 323–324.
 59 Lessig 2006, 3–5.
 60 Esimerkiksi englanninkielinen *code* tarkoittaa niin koodia, sääntöjä, säännöskoelmaa, lakia kuin salakielä.
 61 Chun 2011, 27. Uudemmat digitaaliset ratkaisut, erityisesti lohkoketjuteknologia ja sen ”älysovimukset”, ovat tuoneet lain ja sopimusten automatisoinnin entistä lähemmäksi. (Ks. Rantala 2018a; 2018b.) Chun myös korostaa kiinnostavasti, kuinka toimeenpanovallan luottaminen koodille auttaa hallinnon ja valtion yksityistämässä (2011, 27).
 62 Lessig 2006, 14–15.
 63 Ks. tarkemmin Galloway 2004.
 64 Ks. Evens 2015, 102–118.
 65 Kitchin & Dodge 2011, 86.
 66 Chun 2011, 8; Ks. myös Aldridge 2010; Parisi 2015, 126.
 67 Chun 2011, 9.
 68 Sama, 137.
 69 Rantala 2016.
 70 Galloway 2014a, 126.

Kirjallisuus

- Aldridge, Irene, *High-Frequency Trading. A Practical Guide to Algorithmic Strategies and Trading Systems*. John Wiley & Sons Inc., New Jersey 2010.
 Becker, Howard, Science, Culture, and Society. *Philosophy of Science*. Vol. 19, No. 4, 1952, 273–287.
 Berry, David M., *The Philosophy of Software. Code and Mediation in the Digital Age*. Palgrave Macmillan, Hampshire 2011.
 Berry, David M. & Moss, Giles, Free and Open-Source Software. Opening and Democratizing E-Government’s Black Box. *Information Polity*. Vol. 11, 2006, 21–34.
 Borgmann, Albert, *Holding on to Reality. The*

- Nature of Information at the Turn of the Millennium*. The University of Chicago Press, Chicago 1999.
 Cheney-Lippold, John, *We Are Data. Algorithms and the Making of Our Digital Selves*. New York University Press, New York 2017.
 Chun, Wendy Hui Kyong, *Programmed Visions. Software and Memory*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
 Cramer, Florian, Language. Teoksessa *Software Studies. A Lexicon*. Toim. Matthew Fuller. The MIT Press, Cambridge, Mass. & London 2008, 168–174.
 Evens, Aden, *Logic of the Digital*. Bloomsbury, London 2015.
 Finn, Ed, *What Algorithms Want – Imagination in the Age of Computing*. The MIT Press, Cambridge, Mass. 2017.
 Floridi, Luciano, *The Philosophy of Information*. Oxford University Press, Oxford & New York 2011.
 Galloway, Alexander R., *Protocol. How Control Exists after Decentralization*. The MIT Press, Cambridge, Mass. 2004.
 Galloway, Alexander R., The Cybernetic Hypothesis. *Differences. A Journal of Cultural Studies*. Vol. 25, No. 1, 2014a, 107–131.
 Galloway, Alexander R., *Laruelle. Against the Digital*. University of Minnesota Press, Minneapolis 2014b.
 Golumbia, David, *The Cultural Logic of Computation*. Harvard University Press, Cambridge 2009.
 Hayles, N. Katherine, *My Mother Was a Computer. Digital Subjects and Literary Texts*. The University of Chicago Press, Chicago 2005.
 Hayles, N. Katherine, *How We Think. Digital Media and Contemporary Technogenesis*. The University of Chicago Press, Chicago 2012.
 Hookway, Branden, *Interface*. The MIT Press, Cambridge, Mass. 2014.
 Kitchin, Rob, *The Data Revolution. Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences*. Sage, Los Angeles & London 2014.
 Kitchin, Rob & Dodge, Martin, Codes of Life. Identification Codes and the Machine-Readable World. *Environment and Planning D: Society and Space*. Vol. 23, 2005, 851–881.
 Kitchin, Rob & Dodge, Martin, *Code/Space. Software and Everyday Life*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
 Kittler, Friedrich, Code (or, How You Can Write Something Differently). Käänt. Tom Morrison & Florian Cramer. Teoksessa *Software Studies. A Lexicon*. Toim. Matthew Fuller. MIT Press, Cambridge & London 2008, 40–47.
 Laitinen, Arto, Joukkotuhaloalgoritmit? *ROSE – Robotit ja hyvinvointipalvelujen tulevaisuus – blogi*. Tampereen yliopisto, Tampere 2017. Verkossa: uta.fi/ky/rose/blogit/joukkotuhaloalgoritmit.html
 Lessig, Lawrence, *Code – Version 2.0*. Basic Books, New York 2006.
 Mackenzie, Adrian, The Problem of Computer Code. Leviathan or Common Power.

- Institute for Cultural Research, Lancaster University, Lancaster 2003. Verkossa: lancaster.ac.uk/staff/mackenza/papers/code-leviathan.pdf
 Mackenzie, Adrian, The Performativity of Code: Software and Cultures of Circulation. *Theory, Culture & Society*. Vol. 22, No. 1, 2005, 71–92.
 Mackenzie, Adrian, *Cutting Code. Software and Sociality*. Peter Lang, New York 2006.
 Manovich, Lev, *Software Takes Command*. Bloomsbury Academic, New York & Lontoo 2013.
 O’Neil, Cathy, *Weapons of Math Destruction. How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. Crown, New York 2016. [Ebook]
 Parisi, Luciana, Instrumental Reason, Algorithmic Capitalism, and the Incomputable. Teoksessa *Alleys of Your Mind. Augmented Intelligence and Its Traumas*. Toim. Matteo Pasquinelli. Meson Press, Lüneburg 2015, 125–137.
 Pasquale, Frank, *The Black Box Society*. Harvard University Press, Cambridge 2015.
 Peters, Benjamin, Digital. Teoksessa *Digital Keywords. A Vocabulary of Information Society & Culture*. Toim. Benjamin Peters. Princeton University Press, Princeton & Oxford 2016, 93–108.
 Rantala, Juho, Sosiaalinen media osana sosiaalisuutta. Teoksessa *Yhteisöt ja yhteisöisyyden lähtökohdat*. Toim. Irene Roivainen & Satu Ranta-Tyrkkö. Unipress Global 2016, 86–94.
 Rantala, Juho, Lohkoketjuteknologian yhteiskunta. Osa I: Bitcoinista Ethereumiin. *niin & näin* 1/2018a, 45–58.
 Rantala, Juho, Lohkoketjuteknologian yhteiskunta. Osa II: Lohkoketjun rajatut mutta desentralisoidut markkinat. *niin & näin* 1/2018b. [Verkkoteksti]
 Shannon, Claude E., A Mathematical Theory of Communication. *The Bell System Technical Journal*. Vol. 27, No. 3–4, 1948, 379–423 & 623–656.
 Steidlmyer, Peter J. & Koy, Kevin, *Markets and Market Logic*. The Porcupine Press, Chicago 1986.
 Vadén, Tere, Digitaalinen nominalismi – koodiutumisen ja tiedon omistajuuden ongelma tietoyhteiskunnassa. *niin & näin* 4/2002, 9–15.
 Wark, McKenzie, Wendy Chun: Programming Politics. Teoksessa *General Intellects. Twenty-One Thinkers for the Twenty-First Century*. Verso, London & New York 2017. [Ebook]
 Weizenbaum, Joseph, *Computer Power and Human Reason. From Judgement to Calculation*. W.H. Freeman and Company, New York & San Francisco 1976.
 Wiener, Norbert, *The Human Use of Human Beings. Cybernetics and Society*. Free Association Books, London 1989.
 Winner, Langdon, *Autonomous Technology – Technics-out-of-Control as a Theme in Political Thought*. The MIT Press, Cambridge 1978.

TOMMI KAKKO

Musiikkidokumenttielokuvien musiikkia etsimässä

Rakkautta & Anarkiaa -festivaaleilla esitettiin viime syksynä monta antoisaa musiikkidokumenttielokuvaa. Emma Franzin *Bill Frisell, a Portrait* (2017) oli niistä antoisin. Festivaaleilla vierailut ohjaaja totesi keskustelutilaisuudessa halunneensa tehdä elokuvan, jossa puhuttiin enemmän musiikista kuin muusikoista. Oli yllätys kuulla Franzin väittävän, että vain harva musiikkidokumenttielokuva keskittyy musiikkiin. Henkilöhistoriat ja musiikin lieveilmiöitä tarkastelevat elokuvat ovat tärkeitä ja tuovat takuulla enemmän yleisöä teatteriin, mutta niissä yleensä sivuutetaan musiikilliset aiheet lähes kokonaan. Musiikin olemukseen puretuvaa dokumenttielokuvaa metsästävä joutuu tyytymään pieniin pilkahduksiin siellä täällä.

Parhaiden musiikkidokumenttielokuvien listojen kärkeen päätyy usein elokuvia kuten D. A. Pennebakerin Bob Dylanista kertova *Don't Look Back* (1967), Michael Wadleigh'n ohjaama *Woodstock* (1970), Rolling Stonesin epäonnista Amerikan-kiertuetta kuvaava *Gimme Shelter* (1970) ja Martin Scorsesen The Band -tribuutti *The Last Waltz* (1978). Elokuvat ovat jo klassikoita genressään, mutta niiden ei voi sanoa puhuvan paljoa musiikista. Ne esittelevät muusikoiden persoonia, skandaaleja, tarkastelevat laajempia kulttuurisia ilmiöitä tai taltioivat merkittäviä konsertteja. Hieman tuoreemmat tapaukset kuten punk- ja heavy metal -dokumenttielokuvat *The Decline of Western Civilization I-II* (1981 & 1988), *Madonna: Truth or Dare* (1991), Metallican kaverusten ongelmia ruotiva *Some Kind of Monster* (2004), yllättävän sympaattinen epäonnisten hevimiesten tarina *Anvil! The Story of Anvil* (2009) ja kriitikoiden suitsuttama *Searching for Sugar Man* (2012) eivät nekään pääse juurikaan ihmissuhteita, henkilökuvia tai musiikin lieveilmiöiden tarkastelua pidemmälle. Niitä katsellessa katsoja voi jopa haikailla *This Is Spinal Tapin* (1984) parodiatykkittelyn perään, sillä siinä musiikki toimittaa sentään vitsin funktiota.

Rakkautta & Anarkiaa -festivaalin tarjontaa silmäillessä oli helppo uskoa Franzin väitettä. Festivaaleilla esitetyn *Tokyo Idolsin* (2017) fanikulttuuria ja japanilaista pop-maailmaa luotaava analyysi ei ainakaan piitannut musiikista – haastateltavat esiintyjät kertoivat itsekin musiikin olevan heidän työssään toisarvoista. Elokuva oli kiehtova sosiologinen tutkielma yhteisöistä, jotka pop-kulttuurin ohjailemana muodostuvat tähdiksi pyrkivien nuorten naisten ympärille. *Rumble: The Indians Who Rocked the World* (2017) keskittyi kolonialismin historiaan ja nosti esiin tärkeitä Yhdysvaltojen alkuperäisväestön muusikoita. Teoksen mielenkiintoisinta antia olivat

alkuperäiskansan ja afrikkalaisten orjien musiikkien yhtäläisyydet, mutta niitä käsiteltiin harmistuttavan kevyesti. Aiheesta olisi voinut tehdä helposti vaikuttavan etnomusikologisen tutkielman siitä, kuinka alkuperäisväestön ja orjien kurjuudesta syntyi aidosti amerikkalainen taidemuoto, mutta sellaista odottava katsoja joutui pettymään.

John Coltrane -elokuva *Chasing Trane* (2016) oli sekin pienoinen pettymys. Se kuitenkin pääsi kahta mainittua edeltäjäänsä lähemmäs itse aihetta. Saksofonin jättiläinen Sonny Rollins pohdiskeli: ”Musiikkia ei voi kuvata sanoin [...] mutta musiikissa ei olekaan kyse siitä. Musiikissa on kyse musiikin kuulemisesta.” Coltranen klassikkokvintetin pianisti McCoy Tyner puolestaan kuvaili bändin projektia sanoen: ”Tarkoituksemme oli luoda kaunista musiikkia. Kutsun sitä kauniiksi, koska en keksi parempaakaan sanaa.” Musiikin sanallistamisen ongelmat ovat moninaiset, eikä muusikoilta välttämättä voikaan odottaa tarkkaa kuvausta omista tekemisistään. Mutta itse Bill Clintonin ilmestyessä valkokankaalle katsojalla oli lupa odottaa taidokasta retoriikkaa Coltranen vaikutuksesta jazz-musiikkiin ja Yhdysvaltojen kulttuurielämään. Presidentti ei onnistunut säväyttämään. Rollinsia ja Tyneriä kuunnellessa katsojan mieleen iskostui ajatus, että sanallistamisen mahdottomuutta käsittelevät kommentit olivat paljon lähempänä musiikillisia ajatuksia kuin Clintonin illallispuhujamaiset yleistyksiset. He kuulostivat tietävän, että hiljaisuus olisi palvellut Coltranen musiikkia paremmin kuin sanat.

Sanallistamisen sietämätön vaikeus

Ihmisten suosiminen musiikin sijaan ei ole mikään ihme tai edes moitittava ominaisuus musiikkidokumentti-elokuvissa. Olisi ehkä tarkempaa kutsua niitä henkilö-

Jim Woodring (vas.) keskustelelee Bill Frisellin kanssa luomisprosessista

kuviksi ihmisistä, jotka sattuvat olemaan muusikoita. Festivaalien tarjonnassa lähimmäksi aiheen ydintä pääsi juuri Franzin *Bill Frisell, a Portrait*. Henkilökuva genrenä vaikutti oudolta valinnalta, jos Franz aidosti halusi keskittyä musiikkiin, mutta Frisellin persoona sopi yllättävän hyvin ajatukseen elokuvasta, joka kulkee musiikin ehdoilla. Frisell on tunnetusti ujo ja eksentrisen virtuoosi, joka soittamisesta puhumisen sijaan keskittyy mieluummin soittimeensa. Hänen elämäänsä ei kuulosta liittyvän jazz-muusikoiden huonoja tapoja, skandaaleja tai minkäänlaista tympeää rock-kukkoilua. Frisell on toisin sanoen muusikkouttaan lukuun ottamatta yliveritaisen tylsä aihe dokumentaristille.

Elokuvan alussa Frisell keskustelelee sarjakuvataiteilija Jim Woodringin kanssa ja pohtii – ilmeisesti ensimmäistä kertaa – heidän yhteistyönsä musiikillista perustaa. Itseenään kankeasti ilmaiseva Frisell onnistuu tavoittamaan musiikin sanallistamisen ongelman parhaiten. Woodring kertoo heidän keskustellessaan, että olisi virhe sotkea Frisellin musiikkia sanoihin. Frisell on samaa mieltä: ”Taisimme aloittaa yhteistyön juuri siksi. Meidän ei tarvitse – kuten minut nyt täytyy – hapuilla sanoja puhuakseni siitä.” Woodring kertoo kaksikon puhuvan varsin epämääräisesti, jotta he eivät häiritsisi työtään tai murtaisi

lumousta työn ympärillä. Hänen mielestään olisi helppoa tuhota heidän projektinsa selkeyttämällä sitä liikaa: ”Kategorisoimalla ja sanallistamalla muutamme sitä, kuinka ajattelemme.” Frisell on samaa mieltä:

”Teen parhaat juttuni ennen kuin ymmärrän, mitä ne ovat. Jotain ilmestyy ja saan siitä kiinni, kun olen tilassa, jossa en tiedä, mitä olen tekemässä. Sitten, kun ymmärrän ja opin lisää, minun täytyy edetä seuraavaan juttuun, josta en tiedä mitään. Joka kerta kun yritän selkeyttää asioita sanoihin tai kuvauksiin, se rajoittaa sitä, mitä työ voisi olla. Silloin se ei ole se, mikä se aidosti on [...] Kuvataide ja musiikki saavat molemmat alkunsa vaistosta tehdä näitä asioita. Emme tekisi niitä, jos voisimme vain puhua niistä ja kertoa kaiken tarvittavan. Sanallistamalla rajoitamme mahdollisuuksiimme sen suhteen, mitä teokset voisivat merkitä muille. Ne tarkoittavat eri asioita eri ihmisille enkä voi hallita sitä. [...] On varmasti jotain universaalia, joka yhdistää meitä ihmisinä, mutta jokaisella on oma historiansa ja eri asiat resonoi- vat eri ihmisille eri aikoina.”

Frisellin kuvaukset voivat olla vaikeaselkoisia, mutta niistä paljastuu, että kaksikon yhteistyön salaisuus on strateginen hiljaisuus, joka mahdollistaa luovan työ-

kentelyn yhdessä teoksen tarkkaan määrittelemättömän ytimen tai pyrkimyksen ympärillä.

Lienee helppo lietsoa haastateltavat tilaan, jota W. J. T. Mitchell kutsuu ”ekfrastiseksi peloksi” ja jossa kielellisen representaation koetaan tuhoavan kuvauksensa kohteen¹. William Franke kutsuu tätä yleisemmin ”apofaattiseksi” diskurssiksi tai vastadiskurssiksi, joka epäilee diskurssin mahdollisuutta². Verrattain abstraktista kerrostuneisuudestaan huolimatta apofaattista diskurssia on esiintynyt Franken mukaan filosofian historiassa varsin runsaasti. Sen harjoittajiin on kuulunut epäilijöitä mystikoista ja alkemisteista avantgarde-modernisteihin ja poststrukuralisteihin. Vastadiskurssin argumentteja epäileviä löytyy myös runsaasti. Musikologi Lawrence Kramerin mukaan musiikki kutsuu kuulijansa sanomaan yllättävän paljon. Hän pitää puheita musiikin sanallistamisen mahdottomuudesta myyttinä, mutta monien myyttien tavoin mahdottomuusargumenteilla on oma funktionsa musiikin diskursseissa ja vastadiskursseissa³. Kaikille näille diskursseille on aikansa ja paikkansa. Vastakkainasettelun sijaan on luontevampaa ajatella, että yllä olevat argumentit sivuavat toisiaan riippuen siitä, puhutaanko yksittäisistä teoksista vai abstraktimmista kokonaisuuksista.

Musiikki ja hiljaisuus teoriassa ja käytännössä

Kenties kuuluisin teoria musiikin luonteesta liitetään yleensä Schopenhauerin estetiikkaan. Musiikin filosofian historiikissaan Andy Hamilton kutsuu sitä ”kielen yläpuolella” -teoriaksi. Musiikki on Schopenhauerille tahdon suora ilmentymä, erillään fenomenalisesta maailmasta ja maailmasta yleensä.⁴ Se on tiedostamatonta metafysiikkaa, josta mieli ei ymmärrä filosofoivansa – musiikki tekee intuitiivisesti ja tiedostamatta työtä, jonka filosofi tekee tietoisesti ja rationaalisesti. Peter Kivyn mielestä Schopenhauer oli väärässä keskittyessään tahtoon ja pitää hänen väitteessään tärkeämpänä sitä, että musiikki ei ole muiden taiteiden tapaan mimeettinen taiteenlaji⁵. Musiikilla ei ole hänen mukaansa semanttista mimeettistä sisältöä, mutta sillä ei ole tarkoituskään olla⁶. Jos Kivyn musiikki olisi kieltä, se olisi merkityksetöntä hölynpölyä, jolla ei pitänyt olla alun perinkään mitään referentiaalista merkitystä.

Muusikko, säveltäjä ja antropologi Tim Hodgkinson tutkii kielen ja musiikin yhtäläisyyksiä Hamiltonia ja Kivyä käytännöllisemmin. Hän lisää aiempiin teorioihin luonnollisen dialogisuuden, joka usein uupuu filosofien abstrahoinneista: ”Kun kuulet kieltä, olet aina valmis vastaamaan”⁷. Musiikki stimuloi samoin dialogialtitiutamme, ja muusikot käyttävät vastaamisvaistoamme hyväksi musisoidessaan. Jazz-musiikissa dialogisuus ja sen taustalla vaikuttavan vaiston merkitys korostuvat entisestään.

Frisellin ja Woodringin dialogia kuunnellessa on vaikea ajatella, että musiikki on tiedostamatonta filosofiaa. Musiikki ei myöskään tunnu olevan pelkkää vapaata leikkiä tai hölynpölyä, sillä kaksikolla on selvästi

epätarkka strategia luoda jotain merkityksellistä tai monimerkityksellistä yhdessä – samaa voinee sanoa villemmästä free-jazz-ilottelustakin. Frisellin ja Woodringin intermediaalinen dialogi monimutkaistaa tilannetta edelleen, koska teoksen merkitys (oli se sitten aluksi kuinka epämääräinen tahansa) rakentuu kahden median yhteistyössä. Olisi mahdotonta pelkistää heidän pohdintaansa latteuteen, jonka mukaan musiikki on dialogia tai kanssakäymistä. Latteudet ovat silti lähes mahdottomia välttää, sillä nokka on käännetty niitä kohti jo kysymyksenasettelussa. Brittifilosofi Bernard Bosanquet tiesi kertoa vuoden 1892 estetiikan historiassaan, että estetiikan teoria ei voi toimia apuvälineenä yksittäisten taideosten luomistyössä tai edes kuvata niiden kauneutta, koska abstraktit sanallistetut teoriat taiteesta esitetään eri välinein kuin taideteokset itse⁸. Frisell ja Woodring pohtivat selvästi Franzin haastattelussa seuraavaa teostaan eivätkä estetiikan teorioita. He ovat mahdottomassa tilanteessa, josta Bosanquet esteetikoita varoitti: heitä on pyydetty kertomaan, kuinka he luovat yksittäisen taideoksen käyttäen yleisiä teoreettisia termejä, jotka vesittävät teokset spesifyden ja jotka vesittyvät itse, kun niitä yrittää soveltaa tapauskohtaisesti.

Käsitetaide voi selvittää ongelman luonnetta, sillä se on taidemuoto, jonka tehtävänä on ylittää käytännön ja teorian väliin pystytetyt muurit. Friselliä ja Woodringiä kiinnostanutta hiljaisuutta ovat musiikin filosofissa Salomé Voegelinin mukaan dominoineet John Cagen työt ja ideat⁹. Cagen kuuluisa *4'33"* (1952) on nelisen minuuttia lähes täydellistä hiljaisuutta kolmessa osassa. Teos on tietenkin merkittävä tapaus länsimaisen musiikin historiassa, mutta sen hiljaisuus ei ole täsmälleen samanlaista kuin kaksikon pohtima. Voegelin rinnastaa Cagen teoksen Marcel Duchampin vielä merkittävämpään *readymade*-teokseen *Suuhkulähde* (1917). Siinä missä Duchamp toi pisoaarin taidegalleriaan kyseenalaistaakseen gallerian taiteen pyhättönä, Cage toi hiljaisuuden konserttisaliin vieraana elementtinä. Molemmat laajensivat taiteen ja musiikin käsitteitä, mutta teokset eroavat luonnollisesti toisistaan. Gallerioissa ei yleensä ole pisoareja itse galleriatiloissa. Konserttisaleissa sen sijaan on hiljaisuutta, koska hiljaisuus on olennainen osa mitä tahansa musiikkiesitystä. Cagen hiljaisuus onkin Voegelinin mukaan käsitteellistä: ”Teos ei kutsu kuuntelemaan ääntä äänenä vaan kaikkea ääntä musiikkina.”¹⁰ Duchampin teos houkuttelee katsomaan ei-aidetta taiteena; pisoarista tulee taideteos, hiljaisuudesta tulee musiikkia. Käytännölliset syyt suosia hiljaisuutta musiikin diskursseissa Frisellin ja Woodringin tapaan ovat moninaiset, mutta hiljaisuudella onkin musiikissa monta roolia: se on muusikon käsitteellinen ja käytännön työväline.

Kuka ei puhu?

Ei ole heti selvää, kuinka musiikkidokumenttielokuvat voisivat käyttää hyväkseen hiljaisuuden roolia musiikissa ja millainen musiikkia ja vain musiikkia tutkiva

dokumenttielokuva olisi. Mitä enemmän aihetta pohtii, sitä hypoteettisemmalta mahdollisuus vaikuttaa. Poikkeuksena genressä pitää mainita musiikkiteknologiaa pohtivat lyhytelokuvat, jotka teknologiaa esitellessään havainnollistavat luomisprosessinkin kulkua. Ne kertovat muusikon työkaluista ja paradoksaalisesti samalla kertovat enemmän itse musiikista kuin useimmat henkilökuvat. Esimerkiksi Nate Harrisonin kahdeksantoistaminuuttinen ääni-installaatio *Can I Get an Amen?* (2004) purkaa maailman käytetyimmän rumpuluupin historiaa ja sanoo enemmän modernista sämplätystä musiikista kuin moni yllä mainituista kokopitkistä dokumenttielokuvista¹¹. Voxin *Earworm*-sarja sisältää lyhyitä tietoskuja, joista katsoja esimerkiksi oppii, kuinka kohinaportitettusta kaikuefektistä tuli 80-luvun pop-musiikin tunnusmerkki¹². Lyhyet dokumenttielokuvat ovat enimmäkseen internetilmiö, koska niitä tuskin saadaan nähdä valkokankaalla kovin usein.

Erityisiä aiheita käsittelevät lyhytelokuvat ovat mielenkiintoisia, mutta ne pysyvät verrattain marginaalisina. Kysyin Franzilta, mitä pitkää elokuvaa hän suosittelee. Hänen valintansa oli Tony Gatlinin *Latcho Drom* (1993), joka kertoo romanien matkasta Intiasta Espanjaan. Elokuvassa on vain vähän dialogia tai sanallista kerrontaa. Se keskittyy pääasiassa romanien musiikkiin ja vaikuttaa aiheeseen vihkiytymättömälle tyylikkäältä ja poikkeuksellisen syvältä 103-minuuttiselta musiikkivideolta. Hiljaisuus siinä on kertojan ja erityisesti ohjaajan, joka onnistuu pysymään taitavasti poissa elokuvasta ja katsojan mielestä. Frisellin ja Woodringin keskustelun sekä Franzin vastauksen perusteella vaikuttaa siltä, että toivottu hiljaisuus on ohjaajan, jos kysyy ohjaajalta, ja muusikon, jos kysyy muusikolta. Kun kysyy hiljaisuudesta, täytyy siis myös kysyä, kuka on hiljaa.

Kirjallisuuden- ja taiteentutkijat ovat tottuneet kysymään teksteistään: ”Kuka puhuu?” Kertojan äänen ja niiden variaatioiden tunnistaminen on kertomuksista

kiinnostuneille itsestäänselvyys. Feministisen ja postkolonialisen kirjallisuustutkimuksen myötä kirjallisuudentutkijat ovat selvittäneet, kenellä on ylipäättään ollut mahdollisuus käyttää ääntään kirjallisuuden ja taiteen historiassa. Radikaali ja estetisoitu hiljaisuus on modernistisen minimalismin kulmakiviä. Mutta Frisell, Woodring ja Franz ajavat takaa käytännöllistä ja maanläheistä hiljaisuutta. Se on myös aktiivista ja tarkoitushakuista. Passiivinen hiljaisuus tai äänen väkivaltainen riistäminen tekijältä, yleisöltä tai fiktiivisiltä henkilöhahmoilta vaikuttavat hyvin erilaisilta ilmiöiltä. Ehkä ei siis pitäisi kysyä ”Kuka puhuu?” tai ”Kuka on hiljaa?” vaan varovaisemmin: ”Kuka hiljenee?” Kenen hiljaisuutta kuuntelemme, ja kuinka se ruokkii heidän työtään?

Franzin elokuvassa on kohtauksia, jotka uskaltavat pysytellä hiljaa ja kuvata hiljaisuutta. Yhdessä niistä Frisell kuuntelee haltioituneena orkesterin harjoittelevan hänen omaa sävellystään tulevaa konserttia varten. Hän istuu hiljaa soittimensa kanssa ja kuuntelee jousia, joiden säestämänä hänen olisi tarkoitus soittaa oma osuutensa esityksessä. Soiton hiljetessä kapellimestari Michael Gibbs vaikuttaa ärtyneeltä ja sanoo, että haluaisi kuulla Frisellin liitävän uljaasti orkesterin yllä, johon Frisell vastaa hermostuneesti: ”Minä kyllä liidän myöhemmin.” Franz kuvaa harjoitusten jälkeen itse esitystä ja katsoja huomaa, että molemmat kohtaukset olisivat köyhempiä ilman toisiaan. Sekä Gibbs että Frisell kertovat haastatteluissa, että konsertti on poikkeuksellinen monille orkesterin muusikoille, koska siinä on puolivalmiita sovituksia ja improvisaatiota. Gibbsille ja Frisellille hiljaisuus on (edellisen ärtymyksestä huolimatta) strategista tilaa, joka antaa musiikille mahdollisuuden tapahtua hetkessä. Parhaimmillaan näissä hetkissä näkee nerokkaan valmistelun laukeavan spontaanina luovuutena juuri oikeassa paikassa. Jos musiikkidokumenttielokuvat uskaltavat näyttää katsojilleen nämä hiljaisuuden paikat, ne kertovat heti enemmän musiikista.

Viitteet

- Mitchell 1995, 151–165.
- Ks. esim. Franke 2014.
- Kramer 2016, 25.
- Hamilton 2007, 77.
- Kivy 2002, 254–256.
- Sama, 259.
- Hodgkinson 2016, 38.
- Bosanquet 1904, 388.
- Voegelin 2010, 80.
- Sama.
- Harrison 2004.
- Ks. Vox 2017. Termin ”kohinaportitettu kaiku” englanninkielistä muotoa *gated reverb* käytetään suomeksikin melko yleisesti.

Kirjallisuus

- Bosanquet, Bernard, *A History of Aesthetic*. Swan Sonnenschein & Co, London 1904.
- Franke, William, *A Philosophy of the Unsayable*. University of Notre Dame Press, Notre Dame 2014.
- Hamilton, Andy, *Aesthetics & Music*. Continuum, London 2007.
- Harrison, Nate, *Can I Get an Amen?* Verkossa: nkhstudio.com/pages/popup_amen.html.
- Hodgkinson, Tim, *Music and the Myth of Wholeness, Toward a New Aesthetic Paradigm*. MIT Press, Cambridge, Mass. 2016.

- Kivy, Peter, *Introduction to a Philosophy of Music*. Oxford University Press, Oxford 2002.
- Kramer, Lawrence, *The Thought of Music*. University of California Press, Oakland 2016.
- Mitchell, W. J. T., *Picture Theory, Essays on Verbal and Visual Representation*. University of Chicago, Chicago 1995.
- Voegelin, Salomé, *Listening to Noise and Silence. Towards a Philosophy of Sound Art*. Bloomsbury, London 2010.
- Vox, *Earworm SLE2. How a recording-studio mishap shaped '80s music*. Verkossa: youtu.be/Bxz6jShW-3E.

ELINA HALTTUNEN-RIIKONEN

Samastumispintaa toiseuttamisen sijaan Haastattelussa Lissu Lehtimaja

Maria Gasolina on niittänyt mainetta brasilialaista musiikkia soittavana yhtyeenä. Viimeisin levy *Pitkää siltaa* (2017) tekee uuden aluevaltauksen: musiikilliset tuulahdukset tulevatkin Lähi-idästä sekä Pohjois- ja Itä-Afrikasta. Sanoitukset suomentaa monialainen taiteilija, yhtyeen laulaja-trumpetisti Lissu Lehtimaja. *niin & näin* jututti Lehtimajaa käännoistyön pontimista ja siitä, miksi maailmanmusiikin kääntäjä vierastaa termiä 'maailmanmusiikki'.

Kuinka alun perin innostuit kappaleiden suomentamisesta?
Olin nuorena vaihto-oppilaana Brasiiliassa ja palattuani minua harmitti, etteivät ystäväni voineet ymmärtää uusien suosikkiartistieni biisien koko hienoutta kielimuurin takia.

Tämän lisäksi minua vaivasi se, että monia tuttuja brasilialaisia kappaleita oli levytetty suomeksi niin, ettei teksti ollut missään suhteessa alkuperäiseen. Tällaisissa tilanteissa on hassua edes puhua käännoksestä. Toisinaan vaikutti siltä, ettei alkuperäisestä tekstistä ollut lainkaan otettu selvää.

Välillä pääsi käymään jopa niin, että vahvasti yhteiskunnallisiin, ennakkoluuloja vastustaviin, kantaa ottaviin ja afrikkalaistaustaisuutta arvostavassa valossa esiin nostaviin teksteihin oli kirjoitettu toiseuttavia ja eksotisoivia uusia sanoituksia.

Päätin, että itse en halua koskaan tehdä käännoksia perehtymättä teokseen. Näen paljon vaivaa ottaakseni selvää paitsi tekstistä myös sen tekijöistä ja alkuperäisesittäjistä. Usein on tärkeää hahmottaa myös, millaisessa yhteiskunnassa ja ajassa teksti on kirjoitettu ja julkaistu. Kaikista kappaleista ei aina löydy kirjoitettua taustatietoa, mutta ainakin yritän. Lisäksi mahdollisuuksien mukaan haastattelen ihmisiä, joilla on lauluissa käsitellyistä

asioista omakohtaista tuntemusta. Tämän jälkeen uskallan miettiä, missä kohdissa tekstiin voisi tehdä muutoksia, jotta saisin sen parhaiten toimimaan alkuperäisessä tarkoituksessaan, suomeksi, tässä ajassa ja minun laulamanani.

Miten koet sijoittuvasi suomalaisten iskelmäkääntäjänikkareiden joukkoon?

En ole koskaan tullut ajatelleeksi asettaa itseäni tuohon jatkumoon mutta miksipä ei. Ovathan omatkin käännökseni muuttuneet jossain määrin osaksi suomalaista musiikkihistoriaa. On hauskaa kuulla, että kääntämiäni kappaleita vedetään vaikka laulutunneilla tai lastenhuoneessa tai että ne ovat muodostuneet tärkeäksi osaksi jonkun nuoruuden *soundtrackiä*.

Kun kappale on lanseerattu ja esitetty jo pari kertaa suomeksi, se alkaa elää omaa elämäänsä. Se opitaan tuntemaan suomenkielisenä, ja pian unohdan itsekin alkuperäisen tekstin. Monesti törmään alkuperäiseen kappaleeseen vuosia myöhemmin ja mietin, miksi ihmeessä olen kääntänyt tämän tai tuon kohdan näin.

Miten suomen kieli toimii maailmanmusiikissa?

Riippuu siitä, mitä maailmanmusiikilla tarkoitetaan tai mitä siitä ylipäätään ajatellaan. Periaatteessahan termi tarkoittaa ei-anglosaksista popmusiikkia, joten kaiken paitsi englannin kielen pitäisi siihen istua. Jos taas ajatellaan, että maailmanmusiikista pitäisi saada eksoottisia säväreitä, niin ei siihen oma äidinkieli sovi. Oma pyrkimykseni on kuitenkin päinvastainen: haluan häivyttää biisien eksotismia ja löytää niistä samaistuttavan tason. Näin voi päästä lähemmäs sitä kokemusta, minkä sanoitukset omassa kulttuuripiirissään ovat saattaneet antaa. Siksi vierastan termiä maailmanmusiikki ja puhun mieluummin vieraskielisestä popmusiikista.

Miten kääntäminen, sanoittaminen ja tekstien laulaminen eroavat muusta sinulle luonteesta luomis- tai ajattelutyöstä?

Kääntäminen on mielestäni erittäin kiinnostavaa ja antoisaa. Olen kääntänyt sanoituksia jo niin pitkään, että siitä on tullut minulle luonteva ilmaisumuoto. Pidän tarinan ja melodian yhdistämisen haastavuudesta. Se on jännittävää tetrin peluuta, jossa yritän suomeksi käännellä säkeitä, jotta ne osuisivat sopivasti alustaan.

Teksti muuttuu omaksi siinä vaiheessa, kun pitää valita, mistä joustaa: onko teoksessa tärkeintä tarina, tunnelma, riimit vai ehkä jokin erikoinen sanavalinta. Käännän tekstit laulaakseni ne itse. Monet nauravatkin, ettei kukaan muu osaisi istuttaa suomenkielisiä tekstejäni biisiin – saatan nimittäin rytmittää suomea joskus aika persoonallisesti.

Miten brassibiisien kääntäminen eroaa esimerkiksi Lähi-idästä tai Pohjois-Afrikasta tulevien kappaleiden suomentamisesta?

Suurin ero on siinä, että puhun portugalia sujuvasti ja käännän siitä suoraan itse. Olen kääntänyt suoraan myös englannista – kerran jopa saksasta kouluruotsin ja sanakirjan avulla. Useimmiten muun kuin englannin- tai portugalinkielisissä teksteissä käytän apunani jotakuta natiivipuhujaa, jotta voin tehdä tarkentavia kysymyksiä kulttuurisista asioista kuten paikallisten viittausten synnyttämistä assosiaatioista, sanonnoista ja niiden merkityksistä tai vaikkapa tekstin tyylistä ja puhekielisyyden asteesta. Joskus voi olla vaikeaa saada käsiinsä jonkin harvinaisemman kielen taitajia, mutta onneksi on internet. Siellä olen näitä keskusteluja käynyt, ja uusia tuttavuuksia syntyi tämänkin levyprojektin aikana.

EERO SUORSA

Lacanin perinnön puolustaja

Haastattelussa Élisabeth Roudinesco

Pariisin Denis Diderot -yliopiston (Paris VII) historian professori Elisabeth Roudinesco (s. 1944) ihailee Ranskan vallankumouksen arvoja ja haluaa haastaa ajatuksen, jonka mukaan psykoanalyysi on taantumuksellista. Professori istui aikoinaan Jacques Lacanin (1901–1981) seminaareissa ja tutustui moneen ranskalaisen filosofian kulttihahmoon.

Kirjassanne *Miksi psykoanalyysia yhä tarvitaan?* (1999) nostitte esiin huolen psykkisten ilmiöiden redusomisesta pelkkään aivotointaan¹. Kutsuite ilmiötä nimellä ”Frankensteinin aivot”. Mitä ajattelette nyt, miltei 20 vuotta myöhemmin?

Suuri ongelma on tänäkin päivänä se, että psykiatriassa turvaututaan herkästi patologisoivaan asenteseen, joka johtaa tiettyjen psyykenlääkkeiden, kuten esimerkiksi antipsykoottien määräämiseen sellaisissakin tapauksissa, joissa niiden määrääminen ei ole perusteltua. On selvää, että lääkitseminen on varsin perusteltua tietyissä tapauksissa, mutta sen ei tulisi olla ainoa ratkaisu. Olen

”Elämme vaarallisia aikoja.”

myös erittäin ylpeä siitä, että minua solvataan psykoanalyysin fanaattiseksi puolustajaksi. Sillä minä puolustan psykoanalyysia fanaattisesti.

Psykoanalyysia on usein syytetty monoliittiseksi ja vanhoilliseksi teoriaksi psyykestä, ja sen sanotaan olevan ahdasmielistä ja moralistista. Millaisia ongelmia näissä poleemisissa syytöksissä on?

Psykoanalyysi ei ole itsessään, teoriana, koskaan ollut moralistinen tai monoliittinen. Psykoanalyysissa on aina ollut erilaisia suuntauksia, ja monet analyttikot ovat painottaneet psykoanalyysiin palaamista sellaisena kuin se teoriana on. Psykoanalyysi ei ole koskaan ollut esimerkiksi homoseksuaalisuutta kohtaan vihamielinen. Enemmistö tämän päivän analyttikoista vastustaa homofobiaa. Myöskin Ranskan tasa-arvoista avioliittolakia ajettaessa psykoanalyttikoiden enemmistö tuki lakia, sillä psykoanalyysissa itsessään ei ole mitään homofobiaa tukevaa.

On hyvin valitettavaa, että tietyt konservatiiviset toimijat saavat medianäkyvyyttä. Eikä tämä ole vain valitettavaa vaan myös vaarallista niiden henkilöiden tapauksessa, joita pidetään edistyksellisinä. Tästä ikävä esimerkki on Julia Kristeva, joka ei ole koskaan ollut feministi, mutta silti häntä sellaisena pidetään erityisesti ranskankielisen median ulkopuolella. Kristeva kuuluu eräisiin niistä pienistä psykoanalyttikoiden yhdistyksistä, jotka ottivat kantaa tasa-arvoista avioliittolakia vastaan. Kristeva ei itse ottanut kantaa, ei vastaan eikä puolesta, mutta myös tekemättä jättäminen on kannanotto.

Tämän valossa voitaneen myös sanoa, ettei ole yhtä ainoaa psykoanalyttista feminisimiä?

Juuri näin. Tätä on syytä painottaa, kun psykoanalyttista feminisimiä halutaan tarkastella erityisen rans-

kalaisena. Ranskassa esimerkiksi Hélène Cixous nauttii ansaittua mainetta loistavana kirjailijana ja esseistinä mutta ei psykoanalyysin teoreetikkona. Vastaavasti Luce Irigaray ei herätä Ranskan feministisen filosofian piireissä suurtakaan kiinnostusta, mutta sen sijaan hän on suosittu italialaisten feministien parissa.

Kaikki feministiset filosofit eivät tunne psykoanalyysia tarpeeksi hyvin ja tekevät sen pohjalta virheellisiä tulkintoja, ja näin he päätyvät antamaan psykoanalyysista virheellisen kuvan. Esimerkiksi Judith Butlerin teoksessaan *Hankala sukupuoli* esittämät luennat Jacques Lacanista ovat ongelmallisia². Hän käyttää Lacanin tuotantoa ainoastaan tukeakseen omaa argumenttiaan, jossa kaikki on performatiivista. Uskon kuitenkin Butlerin jättäneen sukupuolen pohtimisen tultuaan sen kanssa tien päähän. Myös teoreetikkona hän on mielestäni samassa pisteessä: Butler kuuluu menneisyyteen.

Mitä voitte kertoa Lacanin perinnöstä, ja mitä ongelmia tämän perinnön käsittelemiseen liittyy?

Lacanin perintö on suunnattoman suuri niin teoreettisesti kuin myös käytännön psykoanalyttisessa työssä. Tätä saattaa olla hankala huomata Länsi-Euroopan ja Yhdysvaltojen yliopistojen psykologian kampuksilla, jotka ovat keskittyneet behavioristis-kognitiiviseen psykologiaan, mutta Etelä-Amerikassa Lacaniin on tunnettu jo kauan mielenkiintoa myös akateemisen psykologian sekä psykologien ja psykoterapeuttien koulutuksen parissa. On ilo nähdä, että psykoanalyysiin ja erityisesti Lacaniin kohdistuva mielenkiinto elpyy.

Lacan oli sekä teoreetikkona että kliinikkona kaukana kaikesta dogmaattisuudesta. Eikä dogmaattisuuden tulisi korostua myöskään, kun puhutaan Lacanin perinnöstä. Lacanin perinnöstä ei voi kukaan sanoa lopullista sanaa, koska tämä perintö elää. Tämä korostuu esimerkiksi Lacanin väyn, Jacques-Alain Millerin kohdalla. Vaikka Miller pitää hallussaan oikeuksia Lacanin seminaarien julkaisemiseen, on kuitenkin muistettava, että Miller on itsekin psykoanalyttikko. Hänellä on omia näkemyksiä, jotka eivät välttämättä edusta Lacania, eikä häntä tulisi näin ollen kuunnella sellaisena tahona, jolla on väistämättä viimeinen sana kaikkiin Lacan-tulkintoihin, saati Lacaniin ihmisenä.

Traagiset filosofit ja urbaanilegendat

Osallistuite myös itse Lacanin seminaareihin ja pääsitte tutustumaan moniin ranskalaisen filosofian legendaarisiin hahmoihin, joista kirjoitatte elävästi kirjassanne *Philosophes dans la tourmente* (2005)³. Mitä voitte kertoa esimerkiksi Louis Althusserista?

Althusser oli traaginen hahmo, jonka elämä päättyi traagisesti. Mutta tragedia ei ole kaunista katsottavaa. Tämä on äärimmäisen vakava asia, ja muisto hänestä tuskallinen. Vaikka monen muunkin toukokuun 1968 sukupolven filosofin elämä oli murheellinen, kuten vaikkapa Gilles Deleuzen, hakee Althusserin elämäntarina vertaistaan.

En ole koulutukseltani psykologi vaan historioitsija,

mutta ymmärsin kliinisestä psykologiasta ja diagnostiikasta tarpeeksi huomatakseni, että Althusser oli vakavasti sairas. Se ei sinänsä ollut mikään salaisuus: esimerkiksi École normale supérieuressa Jacques Derrida tuurasi Althusseria luennoilla silloin, kun tämä oli saamassa sähköshokkihoitoja. Kaikki eivät kuitenkaan tienneet, ja ne jotka tiesivät eivät ymmärtäneet ennen kuin oli liian myöhäistä. Istuessani kuuntelemassa Althusseria luentosalissa huomasin, että kansakuulijat näkivät kateederilla nerokkaan, ehkä hiukan eksentrisen filosofin. En tarkoita, etteikö Althusser olisi ollut myös tätä. Muut eivät kuitenkaan nähneet, että heidän edessään luennoi äärimmäisen vakavasti psyykkisesti sairas ihminen, joka olisi tarvinnut kipeästi apua.

Althusser ei ollut paha ihminen. Hänen elämänsä vain päättyi kammottavalla tavalla. Uskon, ettei hän halunnut kuristaa vaimoaan Hélène Rytmania vaan psykoosissa luuli vain hierovansa tämän kaulaa. Näin kuitenkin tapahtui. Althusser vietti lopun elämäänsä pakkohoidossa, koska hän ei ollut rikosoikeudellisesti edesvastuullisessa kunnossa. Viimeisten vuosiansa aikana hänestä karisivat kaikki eksentrisen neron ja intellektuellin piirteet. Hän kuoli kaikki ihanteensa menettäneenä murtuneena miehenä, joka ei uskonut enää marxilaisuuteen, eikä mihinkään muuhunkaan. Tämä ihanteiden mureneminen ei sinänsä ole yllättävää. Ihmiset muuttuvat ajan ja ikääntymisen myötä: monet kevään 1968 intellektuelleista kannattivat vakaasti kommunismia menneinä vuosina, kuten vaikkapa Kristeva. Alain Badiou jaksaa vieläkin. Mutta Althusserin tapaus on tragedia myös siksi, että omien aatteidensa lisäksi hän ehti nähdä niiden romahtamisen kommunismin sortuessa Itä-Euroopassa.

Päsisitte seuraamaan aitiopaikalta monia filosofian historian kiinnostavia tapahtumia. Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin teoksen *Anti-Oidipus. Kapitalismi ja skitsofrenia* (1972) julkaisuprosessiin kytkeytyy kaikenlaisia värikkäitä tarinoita, kuten että käsikirjoitusta olisi pitänyt piilotella Lacanilta ja että Lacan olisi riitautunut Deleuzen ja Guattarin kanssa verisesti teoksen julkaisemisen jälkeen⁴. Ovatko nämä tositarinoita vai urbaanilegendoja?

Nämä tosiaankin ovat varsin hauskoja urbaanilegendoja, ja on hauskaa pohtia, miten näitä syntyy. Ei Lacan ollut jahtaamassa *Anti-Oidipuksen* käsikirjoitusta millään muotoa, vaikka hän ei tietysti ollut samaa mieltä kaikista teoksen teeseistä. Hän ei myöskään teoksen ilmestyttyä mitenkään katkeroitunut kummallekaan. Guattari oli etäänäntynyt psykoanalyysista jo aiemmin. Hänellä oli oma skitsoanalyysin käsitteensä, ja hän arvosteli psykoanalyysia rajusti. Mutta ei Lacan tästä kaunaa kantanut.

Olette historian professori Pariisin Denis Diderot -yliopistossa ja mielenkiinnon kohteisienne kuuluu Ranskan suuri vallankumous 1789. Mikä siinä kiehtoo?

Olen kirjoittanut aiheesta paljon, koska vuoden 1789 vallankumous on minulle suuri ihailun kohde. Etenkin

Euroopan nykytilanteessa – rasismi, äärioikeiston uusi nousu – vallankumouksen periaatteet tulisi pitää kirkkaina mielessä, jotta valitettavaa nykykehitystä voitaisiin jarruttaa.

Mitä edelleen eläviä asioita nostaisitte esiin vuoden 1789 vallankumouksesta? Onko *laïcité*-periaate, uskonnon ja valtion erottaminen julkisella sektorilla, eräs näistä?

Ehdottomasti. Se on tärkeä periaate, eikä se koske pelkästään kysymystä siitä, saavatko muslimityöt käyttää koulussa huivia vai eivät. On harmillista, että äärioikeiston toimien myötä *laïcité* on saatu kuulostamaan pelkästään tähän keskittyvältä kysymykseltä. Sääntö, jossa uskonnollisia symboleita ei tuoda kouluihin, koskee kaikkia oppilaita, niin katolisia, protestantteja ja juutalaisia kuin myös muslimeja. Toisin kuin äärioikeisto haluaa, ei *laïcité* missään nimessä aja minkäänlaista segregaatiota. *Laïcité* on myös joustava. Nuorempana toimin itse yläasteen opettajana, eikä silloinkaan ongelmia seurannut siitä, että eri uskontokuntien edustajat kävivät sekulaaria valtionkoulua. Vasta yksittäiset islamilaiset fundamentalistit ja äärioikeisto tekivät tästä ongelman.

Olette kirjoittanut identiteettikysymyksestä kirjassanne *Retour sur la question juive eli ”paluu juutalaisuuteen”*⁵. Onko antisemitismi uudessa nousussa?

Valitettavasti kyllä, ja siihen pitää reagoida. Olen aina välttänyt kategorisointia identiteettien perusteella. Olen maallistuneesta juutalaisesta perheestä, enkä koe olevani juutalainen. Ja vaikka perhetaustani on myös Romaniasta, koen sukunimeni synnyttämät kysymykset ”Oletteko romanialainen?” tunkeileviksi ja kategorisoviksi etenkin, koska minulla ei ole erityistä yhteyttä Romaniaan.

Näen myös, että Euroopassa jo pitkään vallalla olleella muslimivastaisuudella on jotain hälyttävällä tavalla yhteistä 1930-luvun antisemitismin kanssa. Elämme vaarallisia aikoja.

Jos lopuksi palataan vielä psykoanalyysiin, mitä haluaisitte sanoa siitä?

Jokaisen, joka haluaa psykoanalyttikoksi, kannattaa lähteä sille tielle. Läntisessä Euroopassa tie on pitkä ja kivinen, sillä laillistetun psykologin tutkinnon saamiseksi on kahlattava läpi paljon sellaista, mikä on psykoanalyysille vierasta. Mutta psykoanalyysi on kaiken sen arvoista.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Élisabeth Roudinesco, *Miksi psykoanalyysia yhä tarvitaan?* (Pourquoi la psychanalyse? 1999). Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki 2000.
- 2 Judith Butler, *Hankala sukupuoli* (Gender Trouble, 1990). Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Gaudeamus, Helsinki 2006.
- 3 Élisabeth Roudinesco, *Philosophes dans la tourmente*. Fayard, Paris 2005.
- 4 Gilles Deleuze & Félix Guattari, *Anti-Oidipus. Kapitalismi ja skitsofrenia* (Capitalisme et schizophrénie. L'anti-Cédepe, 1972). Suom. Tapani Kilpeläinen. Tutkijaliitto, Helsinki 2007.
- 5 Élisabeth Roudinesco, *Retour sur la question juive*. Albin Michel, Paris 2009.

JONI PYYSALO

”Sinappi jää/ ketsupin varjoon”¹

Markku Into 1945–2018

Kirjailija, kirjastonhoitaja ja suomentaja Markku Into (20.10.1945–7.1.2018) menehtyi vakavan sairauden jälkeen tammikuun alussa. Sairausaikana käsin ruutupaperiviholle kirjoitetusta ja saattokodissa sanellusta tekstistä koottu jäähyväiskokoelma *Haikuvia* (WSOY 2018) ilmestyi 15. tammikuuta. Innon pitkäaikainen, läheinen ystävä M. A. Numminen nauhoitti 4. tammikuuta Pedro Hietasen kanssa *Haikuvista äänikirjan*. Into ehti kuulla sen.

Into runouteen syttyy

Markku Into oli kotoisin Oulusta. Isä oli rakennusmestari ja perhe muutti Naantaliin, kun Nesteen jalostamon työmaa alkoi. Innon äiti toimi terveydenhoidon opettajana sekä lastenkodin johtajana, myöhemmin Raisioon muutettuaan kunnan terveysisarena. Into kävi Naantalin yhteiskoulua. Runouteen hän heräsi äidinkielen tunneilla, joilla opettaja luetutti valikoiman Innonle tyystin tuntemattomien Helvi Juvosen, Paavo Haavikon, Eeva-Liisa Mannerin ja Tuomas Anhavan vapaa-rytmisiä, modernistisiksi kutsuttuja runoja. Suuria elämyksiä olivat myös Allen Ginsberg -valikoima *Kuolema Van Goghin korvalle* (1963) sekä Anselm Hollon kääntämä *Idän ja lännen runot* (1963).²

Into haki opiskelemaan historiaa ja kirjallisuustiedettä Turun yliopistoon, mutta opiskelutehokkuutta söivät runoilu, musiikki ja underground-toiminta. Jälkimmäisen piiriin kuuluivat muun muassa Yleisradion epäinformatiivisena hyllyttämä *Maanalaista menoa*

-radio-ohjelma, Suomen Talvisota 1939–1940 -happeningryhmä sekä *Aamurusko*-lehti. Ryhmän jäseniä olivat Innon lisäksi Jarkko Laine, M. A. Numminen, Rauli ”Badding” Somerjoki, Harro Koskinen ja Rauli ”Pole” Ojanen.

Sattuman myötä Into päätti hakea Åbo Akademiin opiskelemaan kirjastotiedettä. Hän valmistui kirjastonhoitajaksi vuonna 1989 ja toimi siviiliammattissaan Suomen ensimmäisen musiikkikirjaston hoitajana Turussa 1980–2007. Into suhtautui työhönsä paneutuneesti ja vakavasti, mistä kertoo jo se, että hän saattoi käyttää haastatteluissaan tittelinä kirjastonhoitajaa eikä kirjailijaa.

Perehtynyttä undergroundia

Innon esikoisrunokokoelman *Tuonela Rock* (1971) julkaisi Gummerus. Into oli lähettänyt runoja J. H. Erkon kilpailuun, mutta mitään ei ollut kuulunut, kunnes Tuukka Kangasluoma Gummerukselta soitti ja pyysi runoja Ryhmä 67 -antologiaan. Esikoisteoksessa manifestoituu etenkin Innon underground-puoli: rockin ja sen kapinallisuuden korostaminen, systeemin jämähtäneisyyden kritiikki, ilkkurisuus sekä beat-runouden pitkäsaakeiset, iskevät ja aiheiltaan rohkeatkin runot.³

Suomessa underground-liikkeen aktiivit halusivat tuoda ”fiilistä, kauneutta, iloa synkkään Suomeen” sekä provosoida, mutta humoristisesti ja mieltä kohottavasti, ei ankean tosikkomaisesti. Liikehdinnän kohde oli konservatiivinen ja staattinen valtakulttuuri, jossa riitti maalitauluja. Innon mukaan systeemi on lamaantunut betoniksi ja ihmiset betonipilareiksi, jotka pitävät systeemiä pystyssä.⁴

Kirjallisuustieteen tai estetiikan näkökulmasta undergroundin ajatus oli toisenlaisen, individuaalianarkistisen, yhteiskuntakriittisen, poliittisen muttei puoluepoliittisen taidenäkemys esittäminen. Musiikissa päämääränä oli saada suomi rockin kieleksi ja tuoda kotimaiseen rockiin jotain muuta kuin ”perusarvojen kelaamista”⁵.

Kuva: Matti Komulainen

Lisäksi rock haluttiin liittää osaksi vastakulttuurista, kuten se oli muualla maailmassa. Suomen Talvisota 1939–1940 toi myös *happeningin* Suomeen: keikoilla nähtiin musiikillista teatteria, johon kuului vapaata improvisointia, avantgardea, rockia ja bluesia. Innon musiikillisen uran huipentuma on Love Recordsille vuonna 1974 levytetty *Keitä, keitä kahvinkeitin*. Viimeisinä vuosinaan Into esiintyi Blues Ones -yhtyeen kanssa.

Esikoiskokoelma myötä Into julistettiin suomalaisen undergroundin kuninkaaksi, mikä on varjostanut hänen kirjallisen tuotantonsa luonteen ja monipuolisuuden ymmärtämistä. *Tuonela Rock*issa eivät näy pelkästään underground- ja kapinallinen rock-näkemyksen vaan lähes kaikki muutkin Innon tuotannon pääpainotukset ja -teemat. Ensinnäkin Innon kirjallista tuotantoa, kuten kirjastonhoitajan työtäkin, leimaa huomattava perehtyneisyys ja lukeneisuus. Tämä ilmenee sekä sisällön että muodon tasolla, runojen lainauksissa, alluutioissa, motoissa ja rakenteissa. Poikkeuksellisen laaja-alainen musiikkimaku näkyy ilahduttavasti 2000-luvun kokoelmien diskografoissa, joissa on lueteltu musiikki, joka kulloistakin kokoelmaa kirjoittaessa oli Innonle merkityksellistä. Into kirjoitti runoihinsa yhtä hyvin Jim Morrisonista ja Howlin' Wolfista kuin Wienin toisesta koulukunnasta: ”Kuin Alban Bergin kvartetton kyynelistä/ pienet pääskysel tipahtavat silmiini.”⁶

Innon todellinen läpimurtokokoelma oman sukupolvensa underground-piirien ulkopuolella oli *Tänään kotona* (Tammi 1978).

Syntaksia rakentamassa

Undergroundin, kapinan ja yhteiskuntakritiikin rinnalla Innon tuotannon kulmakiviin on jo *Tuonela Rock*ista lähtien kuulunut proosarunous. Pääpiirteittäin Innon proosatuo- tanno- tta olisikin voitu julkaista romaanien sijaan proosarunoina tai päinvastoin: *Tuonela Rock*in proosarunot voisivat yhtä hyvin olla romaanista *U* (Tammi 1982). Erityisesti myöhäiskokoelmassa *Tämä yö sisällän on lapsuuden varjo* (WSOY 2015) proosarunouteen palataan jälleen.

Imagisteihin ja Ezra Poundiin perehtyneen Innon tuotantoa leimaavat myös hämmästyttävän kauniit tuokiokuvat, kuten vaikkapa *Haikuvien* nelisäe: ”Poika lappaa vettä käsin/ kaivamaansa kanavaan/ Ihmettelee minne/ vesi katoaa”⁷. Kuvallisuus juurtuu imagismin lisäksi surrealismin ja dadaismin perinteistä. Into on aito dadaisti, joka ymmärsi, ettei sanaleikkikään ole leikkiä: dadan ydin oli kritiikki ja pettymys ihmiskuntaan, juhlapuheisiin ensimmäisen maailmansodan raunioilla.

Into kommentoi politiikkaa, demokratiaa ja päättäjiä läpi tuotannon. Hän kirjoitti jo kolme vuosikymmentä sitten yhä ajankohtaisesti: ”demokratia ei merkitse mitään/ vain maalit ratkaisevat”⁸ ja ”ihmiselämän/ tarpeettoman menoerän/ kimpussa on mahtava napinpainajien laho,/ ylikansallisen kasvujattelun yhteinen nimittäjä”⁹. Innon yhteiskuntakriittisyyteen kuului myös halua suojella Turun vanhoja arvo- ja puurakennuksia

gryndereiltä, päättäjien ahneudelta ja Turun taudilta: ”Purkuporvarit luikkivat aidan viertä,/ silmät kuin tas- kulaskimet,/ radiopuhelinten kohinaa,/ grynderi puristaa arkkitehdin olkapäätä.”¹⁰

Into käsitteli runoissaan jatkuvasti semiotiikkaa, filosofiaa ja metafysiikkaa; hän mietiskeli sanojen merkitystä ja tietoisuuden muodostumisen tekijöitä. ”Katson sanoja/ Sen pidemmälle en voi mennä”¹¹ tai ”raaka ja keitetty,/ lauseen ääni on merkki/ */ syntyys, syntaksi,/ syntyys, syvyys, pohjaan asti”¹². Samaan kielen, merkityksen ja tietoisuuden pohdintaan liittyvät myös Innon runoissa toistuvat lapsuuden muistot ja kokemukset, jotka toimivat vertailukohtina tämänhetkisel- le tietoisuudelle ja ymmärrykselle.

Runouden ja musiikin monitoimimies

Runoilijan, kirjailijan ja kirjastonhoitajan uran rinnalla Into teki tavattoman merkittävän uran myös suomen- tajanana. Hän on kääntänyt muiden muassa beat-runouden klassikkoja, Allen Ginsbergiä, Lawrence Ferlinghettiä ja Gregory Corsoa, surrealisteista Kurt Schwittersiä, Paul Klee- tää, Gertrude Steinia ja Hans Arpia. Lisäksi hän käänsi Charles Bukowskia, Hans Magnus Enzensbergeriä, John Lennonia, Hunter S. Thompsonia ja Bruno K. Öijeriä.

Laulujen sanoitusten ja levytyksen lisäksi Into teki myös uran radioäänenä viikoittaisissa *Tunti vielä-* ja *Intomaatti-*ohjelmissa. Into oli omien runojensa yliver- tainen ja viihdyttävä tulkitsija: moni runo, joka ei tekstinä heti puhutellut, avautui täyteen voimaansa kirjoittajansa ääneen esittämänä.

Markku Into palkittiin Eino Leinon palkinnolla (2001) ja Suomen Kirjailijaliiton tunnustuspalkinnolla (2015).

Jutun laaja versio on luettavissa numeron 1/2018 verkkosivuilla osoitteessa: www.netn.fi/lehti/niin-nain-118

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 On. Sammakko, Turku 2011, 45.
- 2 Markku Into, Sana antaa valon nähdä. Teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet* 5. Toim. Markku Turunen. WSOY, Helsinki 2012, 197–223.
- 3 Sama.
- 4 Markku Into Axa Sorjasen haastattelussa vuonna 1997. Verkossa: yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/markku-uhooa-rockista
- 5 Sama.
- 6 *Etäisten lauseiden mies*. Runosta ”Tänään kotona: soivat paperit”. Tammi, Helsinki 1980.
- 7 *Haikuvia*. Runosta ”Poika lappaa vettä käsin”. WSOY, Helsinki 2018.
- 8 *Um Tut Sut*. Runosta ”Ikävä Kyllä”. Tammi, Helsinki 1985.
- 9 *Etäisten lauseiden mies*. Runosta ”Labyrintin taivas”.
- 10 Sama. Runosta ”Tänään kotona: soivat paperit”.
- 11 *Elvis eli elämänsä yksin*. Runosta ”Kädet koholla”. Tammi, Helsinki 1991.
- 12 *Yön kevyt polttoöljy*. Sarjasta ”Kuvitelma kokonaisu- sta”. Tammi, Helsinki 1990.

NOORA TIENAHO

Teloitettuja tyttöä ja isänmurhia

Suomen sisällissota kääntyy musikaaliksi ja oopperaksi

Siinä missä *Tytöt 1918* on punakaartilaisten elämään eläytyessään kirkkaan punainen, *Veljeni vartija* ymmärtää kumpaakin osapuolta korostaen sattumanvaraisuutta ja olosuhteiden pakkoa. *Tytöt 1918* tulee iholle karmaisevan samastuttavana, *Veljeni vartija* jää etäiseksi eikä onnistu koskettamaan. Molemmissa sisällissodan jättämää traumaa yritetään tasoitella. Satavuotishumun mainoslause ”Yhdessä – Tillsammans” nousee hakematta mieleen.

Tampereen merkittävän roolin vuoden 1918 tapahtumissa huomaa alkuvuoden kulttuuritarjonnassa. Museokeskus Vapariikissa avautui pysyvä Tampere 1918 -näyttely, joka esittelee sodan esineistöä ja tapahtumia. Tampereen Teatterissa pyöri toiminnallinen *1918 Teatteri taistelussa*, jossa näyttelijät kierrättävät yleisöä sodan tapahtumapaikaksi päättyneessä teatterirakennuksessa. Tampereen Työväen Teatterin vielä toistaiseksi toiminnassa olevalla suurella näyttämöllä esitetään suurmusikaalia *Tytöt 1918*, ja Tampereen Oopperan tilausteos *Veljeni vartija* kertoo sisällissodan runtelemasta perheestä. Jos aiemmin on vaiettu, nyt asiaa ainakin käsitellään.

”Siitä on nyt tasan sata vuotta”

TTT:n lavalla nuoret työläisnaiset kertovat yksitellen, kuinka he tulevat kuolemaan. Osa kaatuu taisteluissa, osa teloitetaan. Joku heittää henkensä vasta vuosikymmenten kuluttua mutta elämänhalunsa menettäneenä. Yleisö saa heti tuta, ettei tänne tultu vain viihtymään. Tänne tultiin muistamaan, että siitä on nyt tasan sata vuotta. Huhtikuussa 1918 Pohjoismaiden suurin kaupunkisota, Tampereen valtaus, päättyi punaisten häviöön.

Sirkku Peltolan käsikirjoittamassa *Tytöt 1918* -musikaalissa ääneen pääsee vähemmän kuultu kansanryhmä: tavalliset köyhät tytöt. Musikaali perustuu väljästi Anneli Kannon romaaniin *Veriruusut* (2008) ja moniin naiskaarteista kertoviin lähteisiin. Tytöt ystävystyvät keskenään, kinastelevat poikien huomiosta, unelmoivat kesähäistä ja ihastelevat punaisia pikkukenkkiä. Ja kun tilanne vaatii, he ompelevat itselleen housut, leikkaavat tukkansa ja tarttuvat aseisiin. ”Me ollaan halpoja likkoja

Tampereelta, halpoja mutta kauniita”, lauletaan pää pysyissä. Lyriikat ovat Heikki Salon käsialaa.

”Vissiin tarvitaan aika monta itkua”

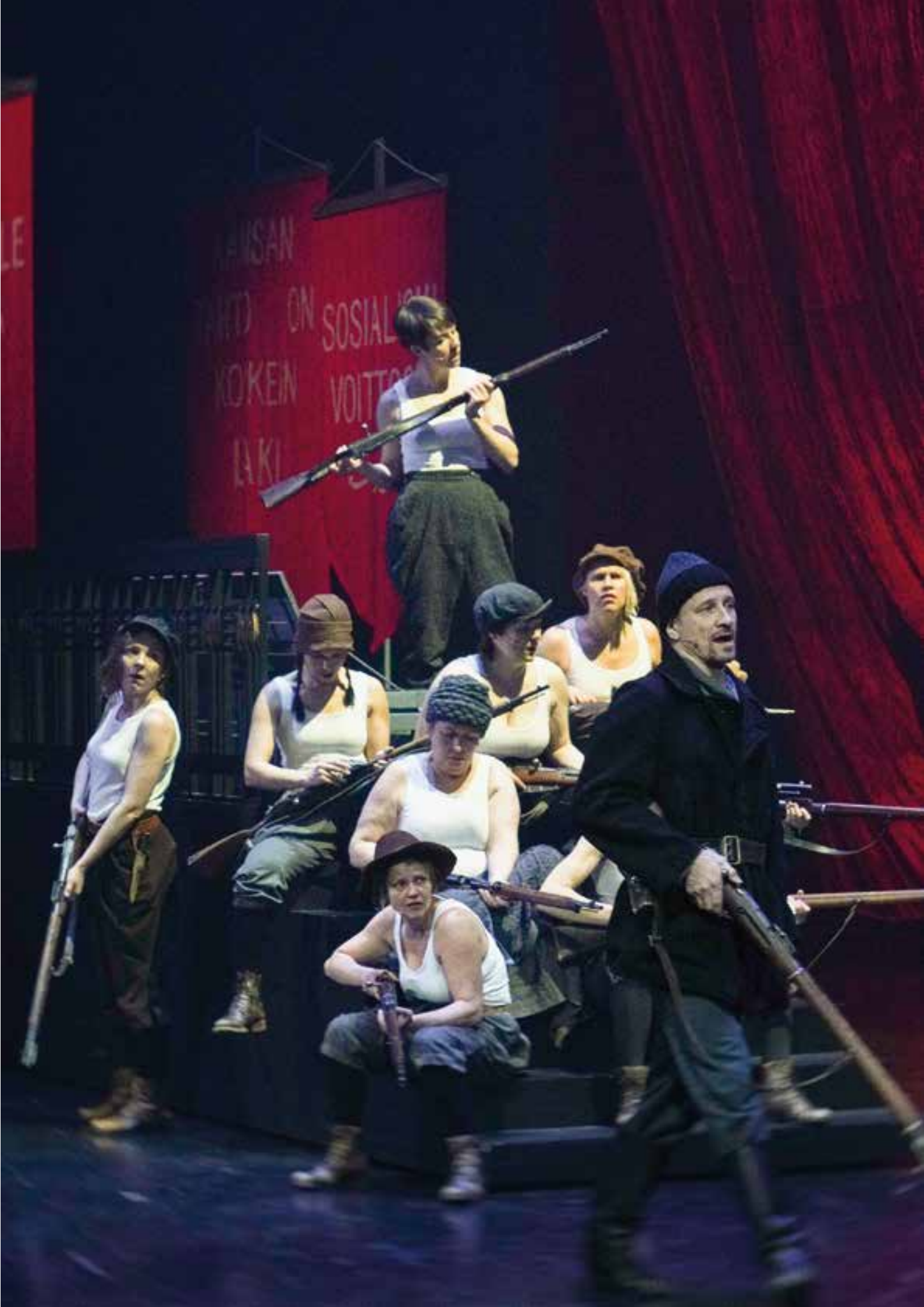
Säveltäjä Eeva Kontu on tuonut työväenlaulut ja -marssit nykypäivään. Useassa laulunumerossa tyylinä on nuorekas rap. Se onkin iskevä ja tehokas valinta. Paikoin räppääminen kuulostaa kuitenkin vaikealta: rytmiset epätarkkuudet ja liiallinen pehmeys syövät tehoa. Syljen tulisi roiskua sanojen painosta ja tavujen osua kohdilleen naulaimen nopeudella ja pistävyydellä. Kaiken kaikkiaan musiikki on energistä ja mukaansatempaavaa. Vallankumousta suunnitteleva ”Kumoon, kumoon, kumoon, kumoon” tuo mieleen Elviksen hitin ”A Little Less Conversation”, ja naisten ompelupuuhiä seuraava ”Housut on ase” on vähintään yhtä menevä.

Housuihin pukeutumisessa olikin jotain vallankumouksellista, ja muodonmuutoksessa tytöstä sotilaaksi housuilla oli tärkeä rooli. Kanto kuvaa romaanissaan juhlalista hetkeä:

”Hän pujotti ensin vasemman, sitten oikean jalkansa housunpuntiin, nykäisi liitingin vyötärölleen ja kiristi sitä sormin. Pehmeiltä tytönhuulilta irtosi syvä huokaus. Sigridillä oli jalassaan miesten housut. Astuessaan housuihin hän astui ulos tytön olemuksesta. Hänestä tuli jotain muuta. Häneen tarttui jokin villi ja väljä ominaisuus, kiihdyttävä, hurmaava seikka, joka sai sydämen takomaan ja veren kohisemaan korvissa.”¹

Vuoden 1917 aikana pahentunut elintarvikepula ja laaja työttömyys olivat kimmokkeita luokkasodalle. Paikoin myös henkilökohtainen viha ja kosto motivoivat toimintaa. Musikaalissa 15-vuotias Sigrid (Mar-

Kuva: Kari Sunnari

...AISAN
...ON SOSIALISMI
...KOKEN VOITTO
...AKI

ketta Tikkanen) joutuu ensimmäisenä työpäivänään tehtaanjohtaja Vikströmin (Mika Honkanen) kope-loitavaksi. Kaartiin liittyttyään ja kiväärin saatuaan Sigrid pakottaa johtajan metsänlaitaan nöyristelemään ja lunta nussimaan. Itku nousee työllä kuitenkin taas kurkkuun: ”Mua pelottaa tää viha. Kun ei se yhtään helpottanu.”

”Viha loppuu sydän kerrallaan”

Näytelmän punaiset odottavat Venäjältä luvattua ase-lastia. Tykkejä ei näy, mutta matruuseja tulee, ja heidän kunniaukseen täytyy tietenkkin järjestää tanssit. Kaartilais-tyttö Lempi (Petra Ahola) ihastuu viiksekkääseen Gri-goriin (Sampo Kerola). He käyvät etnisiä eksotiikkoja se-koittavaan tanssiin, jossa slaavilainen mielenlaatu törmää argentiinalaiseen tangoon. Aamulla mies lähtee rintamalle eikä palaa. Tyttö nielee kyyneleitä mutta tokaisee rehvakkaana: ”Kokeilin, miltä tuntuu olla ryssänuorana, kun siitä niin paljon puhutaan.”

”Ihmisiä ne ryssätkin on, ei rakkaus katto, mitä ih-miset siitä ajattelee”, virkkaa toinen paheksutussa pari-suhteessa elävä. Sodan aikana rakastuminen saattoikin olla yksi järjissään pysymisen muoto. Tulevasta onnesta haaveilu ja menneen muistelu muodostavat suvantoja myös musikaalin sotaan: ”Milavidan valot” ja ”Suvihäät” tarjoavat katsojalle hengähdyspaikkoja. Kun parisuhteita ei ehditä virallistaa, osa nuorista ryhtyy omavaltaiseen toveriavioliittoon. Toiset suhtautuvat asiaan anarkisti-semmin: ”Susinartun perse kestää melkein mitä vaan, mutta se kestää paremmin, kun juodaan, naidaan ja lau-letaan.”

Toinen puoliaika alkaa rahisevalla gramofonimusi-i-killä. Päällä iskeytyy räppi, jonka sanat kulkevat tausta-kankaalla. Lavasteet ja taustavideot ovat läpi musikaalin olleet yksinkertaisuudessaan vaikuttavia. Takaseinälle on heijastunut vuoroin propagandahenkisiä kohoilevia nyrkkejä ja marssivia kivääreitä, vuoroin leijailuvia ruu-sunterälehtiä. Taisteluiden jälkeen punaisten kutistuneet joukot kerätään Keskustorille ja taustalle heijastetaan ar-

Kuva: Petri Nuutinen

**”Sisällissotaa verrataan
synnytyskipuihin: kivuliaasti
synnitetty, verellä kastettu.”**

kistokuvaa ruumiskasoista. Hienot rouvat nyripistelevät nenäänsä riutuvien vankien ohi kulkiessaan: ”Miten voi Suomen nainen olla noin ruma ja alhainen?”

Taaempänä isä uskottelee itselleen, että hänen tyttärensä on päässyt Venäjälle pakoon. Kyllä Sigrid vielä kirjoittaa ja saattaa joskus kolkuttaa oveenkin. Kurkussa kuristaa tytön tunnustus näytelmän alussa: ”Kaivan haudan, johon minut teloitetaan.” Viimeisenä niittinä lavalle lehahtaa 13–20-vuotiaista tytöistä koostuva Sympaatti-kuoro laulamaan Tampereesta sadan vuoden kulluttua. Tarkoitus on varmaankin kertoa, että niin vain tästäkin sodasta selvitettiin ja yhdessä on menty eteenpäin, mutta en voi olla miettimättä, että tuon ikäisiä ne tytöt olivat. Jonkinlaista lohtua kuoro kuitenkin lupaa: ”Viha loppuu sydän kerrallaan.”

Pikkumaiset ihmiset

Tampereen Oopperan ensimmäinen kantaesitys, jo kymmenen vuotta sitten tilattu *Veljeni vartija* alkaa vuodesta

1914. Tampere on ”nousevien odotusten kaupunki”, eivätkä Sarajevon laukauksetkaan saa ihmisiä tolaltaan. Sota on kaukana – se ei koske Kytälää. Hiljalleen leipäjonot kuitenkin pitenevät ja kaduilla kahakoidaan. Agitointi alkaa purra.

Tuomas Parkkisen kirjoittama ja ohjaama ooppera kuvaa sotaa pienten ihmisten näkökulmasta, joilla ei ole valtaa päättää asioista, ja jotka joutuvat mukaan tapahtumiin olosuhteiden pakosta. Pieni ihminen on usein myös pikkumainen: hän menettää malttinsa, on itsekäs ja tekee kamalia uskoessaan pääsevänsä palkhästä.

Tarina seuraa Rossin perhettä. Lukkari Johannes Rossi (Juha Kotilainen) on pasifisti ja kuvittelee siirtäneensä aatteen myös jälkikasvulleen. Puhelinkeskuksesta työskentelevä Amanda Rossi (Tuuli Takala) ottaa kuitenkin osaa työväenliikkeeseen ja arkkitehti Eemil Rossi (Ville Rusanen) liittyy valkoisiin.

Oopperan nimi juontaa *Ensimmäisestä Mooseksen kirjasta*. Murhatyön juuri tehnyt Kain koettaa juksata Jumalaa, ettei tiedä missä Abel on. ”Olenko minä

veljeni vartija?” hän kysyy. Johannes Rossi vastaa myöntävästi: olemme siskojemme ja veljiemme vartijoita; meidän kaikkien on pidettävä huolta toisistamme. Siksi Amandan tulisikin kuulemma suojata ja tukea veljeään.

Johannes myöntää työväenaatteen olevan oikea mutta keinojen väärät. Tähän Amanda toteaa taistelevansa vaikka aseina, jos ei muu auta, mutta tämä on isälle liikaa. ”Minulla ei ole enää tytärtä”, hän ärisee ja häätää Amandan kotoaan. Johanneksen pasifismi tuntuikin rajoittuvan punaisten tekemän väkivallan tuomitsemiseen, sillä hetkeä aikaisemmin aseistettuna rintamalle lähtenyt Eemil sai isältään sydämelliset jäähyväiset. Aseista kieltäytyminen ei tee kenestäkään puolueetonta.

Epäsuhtaista on myös vapaa rakkaus, jota Amandan aviomies Iisakki Friman (Tuomas Katajala) peräänkuuluttaa: se tuntuu kuuluvan vain miehille. Amanda ei millään tule raskaaksi, ja Iisakki tunnustaa rakastuneensa toiseen naiseen. Lisäksi tämä toinen odottaa Iisakin lasta. Amandasta tulee ”lapseton, miehetön, veljetön ja isätön”. Nyt häntä eivät sido perinteiset velvollisuudet, ja hän voi valita uuden roolin. Amanda liittyy punakaartiin.

Mitä on puolueettomuus?

Ooppera on Olli Korttekankaan säveltämä. Jälkiromanttiseen melodisuuteen yhdistyy vuosisadan alun musiikkityylejä: kapakka-jazzia, torvisoittoa ja työväenlaulutunnelmaa. Paikoin musiikki tuntuu katkelmalliselta ja jää juonenkuljetuksen alle. Pastissien kepeä ja parodinenkin luonne etäännyttää. Santtu-Matias Rouvalin johtama Tampere Filharmonia eläytyy kuitenkin hienosti musiikin eri karaktereihin.

Upeitakin kohtauksia mahtuu mukaan. Yksi näistä on Johanneksen kirkkoon eli nykyiseen Tampereen tuomiokirkkoon paenneiden kaupunkilaisten laulu. Johannes Rossi koettaa estää ihmisten tulon kirkkoon, sillä ”pakolaiset tekevät tästä roskaväen luolan”. Kyttälän ja Tammelan kaupunginosat on kuitenkin tuhottu, ja jostain olisi saatava suojaa. Kuoropoikien kantama ruusuköynnös ja suuri pyöreä ikkuna takaseinällä tuovat tutun kirkon Tampere-talon lavalle.

Oopperan kuoro laulaa ilman orkesterin säestystä: ”Emme näe enää punaista miestä, emme huomaa valkeaa. Me näemme vain mustaa, mustaa. Silmänkantamattomiin.” Syyllisille ei toivota kuolemaa, mutta heidän haluttaisiin näkevän kättensä työt.

Ylen haastattelussa Korttekangas toteaa, ettei häntä ”oikeastaan kiinnostanut ottaa yleisesti kantaa siihen, kuka tässä oopperassa tai ylipäänsä sisällissodassa oli enemmän oikeassa tai väärässä”². Ooppera ei ”juurikaan sisällä aatteellista pohdintaa tai poliittisia puolustuspuheita”, libretisti Parkkinen jatkaa³. Onko tämä yleisön toive? Onko jonkun pelätty suuttuvan? Ja kuinka poliittista on väittää jotain puolueettomaksi ja epäpoliittiseksi?

Teosesittelyssä Parkkinen kertoo puolueettomien ryhmän olleen sodassa kaikista suurin. Ajatus korostuu

oopperassa: ihmiset ovat hyvin joustavia värin tunnustamisessa, ja usein asia riippuukin siitä, kuka kysyy. Mutta mitä puolueettomuus oikeastaan tarkoittaa? Ainakaan se ei ole sama asia kuin sodanvastaisuus, ja myös halu pitää asiat ennallaan on mielipide. Puolueettomuuteen on varaa vain, jos sota tai muutokset eivät suoraan kosketa. Kun valkoisten voitto Tampereella alkaa varmistua, Amanda onnistuu värin vaihdossa paremmin kuin muut punasiskot. Tämä johtunee siitä, että hän on alun perinkin voinut valita, keiden puolella taistelee. Hän kalvattaa ystävänsä Serafina Suomen (Erica Back) ymmärtäessään tämän kantavan hänen miehensä lasta.

Kivulias synnytyks

Serafina joutuu leirille, josta sotilas Onni Kontio (Suvi Väyrynen) auttaa hänet kuitenkin pakoon; Pohjanmaan pojalle oli tullut yllätyksenä, ettei täällä oltukaan tappamassa venäläisiä. Näyttävässä synnytykskohtauksessa Serafinan sisältä revitään suuri punainen huivi. Heikkouttaan nainen kuolee, mutta lapsi jää eloon. Sisällissotaa verrataan synnytykskipuihin: kivuliaasti synnytetty, verellä kastettu. ”Millainen maa sua odottaakaan, neiti Suomi?”, kuoro laulaa. Jos metaforassa on jotain häiritsevää, tarjoaa ooppera toisenkin: raamatullisen veljesmurhan sijaan Eemil tulee ampuneeksi isänsä. Äiti kuoli synnytyksessä, isä poikansa luotiin – miten maan voi rakentaa tällaiselle pohjalle? *Veljeni vartijassa* vastaus löytyy seuraavasta sukupolvesta ja yhdessä tekemisestä: hermoheikko Eemil suunnittelee koulun, jota käyvät sekä herrojen että työväen lapset; Amanda kasvattaa punaorvon omanaan.

En ole tarkoitushakuisen itketyksen ystävä, mutta toisinaan itku voi puhdistaa, ja lopun ”Laulu Suomelle” vaikutti pyrkivän tähän. Mutta miksi ooppera ei kosketanut minua? Johtuiko se ulkokohtaisuudesta, siitä ettei yksittäisiin hahmoihin uskallettu kunnolla keskittyä, koska sehän olisi ollut puolueellista? Vai siitä, että kepeän humoristinen ote ja nokkeluus haluttiin säilyttää kaikissa tilanteissa?

Vaikeasti sanallistettavat tunteet, muistot ja asiat voivat saada äänen, kun vuoden 1918 tapahtumia käsitellään ja työestetään historian tutkimuksen lisäksi myös taiteellisesti. Toisaalta musikaalit, oopperat, näytelmät ja näyttelyt eivät välttämättä auta pääsemään yli tai päästämään irti. Trauman käsittely saattaa saada katselijan yhä vahvemmin muistamaan juurensa tai jälkikäteen valitsemaan puolensa.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Anneli Kanto, *Veriruuus* (2008). Gummerus, Helsinki 2016, 67–68.
- 2 Mattias Mattila, ”Jokainen ajatteli tekevänsä oikein” – Suomen sisällissodasta kertovan uutuuksioopperan tekijät pilkkoiivat aiheen palasiksi ja löysivät ihmisen. *Yle* 16.2.2018.
- 3 *Veljeni vartija* Tampere-talon verkkosivuilla: tampere-talo.fi/tapahtumat/veljenivartija-4/

PÄÄTT_LE PÄTEV_STI

MYÖS
SÄHKÖ-
KIRJANA

GRAHAM PRIEST LOGIIKKA

niin & näin -kirjat 2017
178 sivua
Suom. Risto Koskensilta
ISBN 978-952-7189-21-4
Sähkökirja 978-952-7189-22-1

34€

(sähkökirja 26 €)
kestotilajalle -20 %

Onko päätelmä pätevä tai järkeily kohdallaan? Onko johtopäätös perusteltu? Näitä kysymyksiä punnitsee logiikka. Tämä ikivanha ajattelun ala kietoutuu nykymuodossaan kaikkialle elämäämme aina arkipäiväisestä pohdinnasta tietokoneiden perusrakenteisiin. Filosofi-loogikko Graham Priestin *Logiikka* johdattaa hauskan kepeästi mutta samalla rautaisen asiantuntevasti järkeilyn keskeisimpien käsitteiden ja olennaisimpien kiistojen äärelle. Priest tekee logiikasta

helppoa mutta sysää lukijansa myös pohtimaan alan keskeisiä kysymyksiä itse.

Logiikka antaa yleiskuvan logiikan perusteista ja historiasta. Teos sopii sekä kaikille ajattelusta kiinnostuneille että täydentäväksi ja syventäväksi lukemistoksi lukion filosofian ja matematiikan tai korkea-asteen kursseille. Kirjaan sisältyy pulmatehtäviä ratkaisuihin, sanasto ja jatkolukemisvinkkejä.

JUKKA MIKKONEN

Totuusseminaarissa

Odotan seminaarin alkamista. Mikkelin kesäyliopiston vuosittain tammikuussa järjestämän Mikkelin Akatemian teemana oli tänä vuonna totuus. Mietin mitä se on, sillä haluan valmistautua ennakkokäsityksellä. Muistan laulaja-lauluntekijä Jarkko Martikaisen hienon lausahduksen: ”Vanhetessa totuudet vähenevät, ja niin sen kuuluu ollakin.” Laittamattomasti sanottu ja niin totta.

Luen roskalehteä, jossa Destian (ent. Tieliikelaitos) johtaja vastaa kansalaisten kritiikkiin huonosta tienhoitodista: jotkut saattavat *kokea* jäisen tien liukkaana, toiset taas eivät; *whattayagonnado*. Taidan sittenkin arvostaa tietoa ja totuutta, ainakin arkisissa asioissa. Koen liukas-televani seminaaripaikalle, jonka edustalla suhaa taksia kuin hollituvan pihassa. On ilo nähdä, että viisautta kiinnostaa. Tapahtuma on loppuunmyyty ja auditorio täynnä (varttunutta) väkeä.

Seminaari alkaa filosofi Panu Raatikaisen (TaY) informatiivisella esitelmällä, jossa yliopistonlehtori osoittaa filosofisten totuusteorioiden (korrespondenssiteoria, koherenssiteoria, pragmatistiset ja episteemiset teorit sekä deflationistiset ja minimalistiset teorit) vahvuuksia ja heikkouksia. Ongelmia teorioissa riittääkin. Raatikainen tarjoaa perusteita korrespondenssi- eli vastaavuusteorian puolesta ja perustelee esimerkein, miksi totuutta kannattaa tavoitella.

Kirjallisuudentutkija Maria Mäkelä (TaY) puhuu kokemuksellisen kertomuksen leviämisestä sosiaalisessa mediassa. Somessa suositut moraaliset kertomukset operoivat affektiivisella totuudella (jokin tuntuu todelta) taikka modaalisella totuudella (jokin voisi olla totta). Kertomus on tosi, jos sen välittämään kokemukseen on helppo samaistua. Yleisöpuheenvuorossa savolaismies kysyy Mäkelän mielipidettä ”bitcoin- ja metoo-tarinoista”, jotka hän niputtaa ja joita hän ei pidä arvossa. Mäkelän puolustaessa rakenteisiin kohdistuvaa #metoota sivusta hyökkää yleisen oikeustieteen professori Raimo Siltala, joka pitää kampanjaa juridisesti katastrofaalisena. Voi vain ihailla, miten puhujat suoriutuvat vaikeista tilanteista.

Dokumenttiohjaaja ja dokumentaarisen elokuvataiteen pääaineestaava Mia Halmeen (Aalto) esitelmän aiheena on ”dokumentaarisen” määrittely ja dokumenttiin liitetty totuusvaatimukset. Halme puhuu toisaalta avoimen tuskastuneesti taiteellista ilmaisua rajaavista ja ohjaavista rakenteista (markkinat, lobbaajat, rahoittajat, trendit) ja toisaalta dokumentin subjektiivisuudesta ja taiteellisesta puolesta: kuinka valinnat ja näkökulmat vaikuttavat sisältöön ja miten kuvaus on aina kuvaajansa näköinen. Lopuksi Halme hahmottelee ”taiteilijan totuutta” oivalluksen ja intuition suuntaan. Hän kertoo ”intuitiivisen mielen”

käsittävän tietoa noin 300 000 kertaa tietoista mieltä nopeammin. Jään pohtimaan, mistä luku on peräisin. Sehän on kuin valonnopeus kilometreinä sekunnissa.

Lauantaina professori Raimo Siltala (TY) kertoo, miksi maailma on erilainen juristin silmin nähtynä. Oikeudellista totuutta lähestytään konstitutiivisesti, juristien oppirakennelmien pohjalta sekä analogisten tapauksien avulla. Siltala selittää esimerkkitapausten avulla muiden muassa sitä, miten syy-seuraussuhteet ymmärretään oikeustieteessä. Mitäpä kaikkea siitä seuraa tai voidaan osoittaa seuraavan, kun ajattelemattomat kolttaiset särkevät teollisuusyrityksille johtavan voimajohdon (KKO 2003:124)? Aihe kiinnostaa valtavasti yleisöä. Niin kiinnostaa myös tekoäly, jota yleisöpuheenvuoroissa esitetään ratkaisuksi tähänkin ongelmaan. Siltala puolustelee ihmistä tulkitsijana, ymmärtäjänä ja arvottajana.

Politiikan tutkija Johanna Vuorelma (HY) puhuu politiikan ja totuuksien suhteesta. Hän kertoo politiikan totuuksien ihanteista parlamentarismissa, teknokratiassa ja populismissa. Minun on vaikea seurata esitelmää, siksi äännekkäästi takanani istuvat isännät supisevat keskenään. Ukot kummastelevat Vuorelman väitteitä ja haluaisivat hänen keskittyvän #metoo-kampanjaan. Vuorelma puhuu affektiivisista totuuksista ja toteaa politiikan alkavan siitä, mihin faktat loppuvat. Takarivissä tiedetään, etteivät tunteet liity politiikkaan, vaan sepä on politiikka yhteisten asioiden hoitamista.

Perinnöllisyystieteestä väitellyt kirjailija Tiina Raevaara esitelmöi nykyajan humpuuki-ilmiöistä, jotka liittyvät usein terveyteen ja hyvinvointiin. Raevaara hahmottelee tieteen, huonosti tehdyn tieteen, näennäistieteen ja humpuukin eroja. Hän puhuu terveydenhuollon ja terveysuutisoinnin ongelmakohdista ja vaihtoehtohoitojen psykologisesta houkuttavuudesta. Google-ajan aktiivinen ihminen pyrkii hankkimaan tietoa mutta ei rajallisuuttaan ja asiantuntemattomuuttaan kykene arvioimaan informaatiota.

Filosofi Inkeri Koskinen (HY) pyrkii perustelevaan, miksi tieteellistä tietoa voi pitää totena, vaikkei sitä ymmärrä. Koskinen kuvaa, miten tiedeinstituutiota rasittavat inhimilliset heikkoudet: tiedettä rahoittavalla teollisuudella on omat intressinsä, kilpailu, tulostavoitteet ja julkaisupakko painavat tutkijoita ja näkyvät hutilointina, tutkimusten poisvetämisestä ja jopa tutkimustulosten väärentämisestä. Koskinen esittää lopuksi lyhyesti muutamia syitä luottaa tieteeseen: tiede korjaa itseään, tutkijat itse tuovat esiin luotettavuuden ongelmia ja pyrkivät tekemään tutkimuksesta avoimempaa.

Esitelmät ovat inspiroivia, ajatuksia herää. Olen vakuuttunut siitä, että totuus on tavoiteltava asia.

TIEDE VALVOO

SILLOINKIN, KUN MUUT NUKKUVAT

MYÖS
SÄHKÖ-
KIRJANA!

ELIO LUGARESÌ

UNI

SIKEYDET JA VAIKEUDET

(Il sonno e i suoi disturbi, 2008)

niin & näin -kirjat 2018
150 s.

Suom. Tapani Kilpeläinen
ISBN 978-952-7189-26-9

34,00 €

Sähkökirja 26,00 €
(kestotilajalle -20 %)

www.netn.fi/uni

Kaikille unisille tai unettomille tuiki tarpeellinen tieto on nyt saatavilla suomeksi tiiviissä muodossa. *Uni – sikeydet ja vaikeudet* kertoo taskukoossa, mitä unilääketiede on saanut selville nukkumisesta. Professori Elio Lugaresi (1926–2015)

kuvaa yleistajuisesti pitkän lääkärintokokemuksensa pohjalta, miten monet seikat uneen vaikuttavat ja

millainen on nukkumisen ja univaikeuksien fysiologinen perusta.

Italialainen Elio Lugaresi oli yksi maailman johtavista unilääketieteen tutkijoista. *Uni – sikeydet ja vaikeudet* on hänen testamenttinsa suurelle yleisölle. Esipuheen kirjan suomenkieliseen laitokseen on kirjoittanut Lugaresin pitkäaikainen assistentti Federica Provini.

NIIN & NÄIN

WWW.NETN.FI/KIRJAT

040 721 4891

VILLE LÄHDE

Gontin saarelta Ganamin tanssijoiden matkaan

– Ursula K. Le Guin (1929–2018)

”Voi viedä koko elämän matkata kolmekymmentä mailia palatakseen takaisin.”¹

Kun kuulin Ursula K. Le Guinin kuolleen, itkin. Aiemmin olin kyynelehtinyt vain läheisten tai fiktiivisten olentojen kuoleman äärellä. Hän ei ollut kumpaakaan ja oli molempia. Ursula K. Le Guin on varmasti elämäni eniten vaikuttanut kirjoittaja lajityypistä riippumatta. Arvostetun kirjailijan elämästä ja tuotannosta on julkaistu jo kosolti kirjoituksia. Siksi haluan muistella omaa matkaani.

Aloitin lukemisen *Maameren velhosta* (1968, suom. 1976) yläasteikäisenä. Ala-asteella olin innostunut fantasiasta ensin J. R. R. Tolkienin Keski-maassa ja sitten C. S. Lewisin Narniassa. Vuoden 1986 kesällä sain postissa *Dungeons & Dragons* -pelin, ja olin lopullisesti kiinni lohikäärmeiden ja velhojen maailmassa. Vanhemmalla isoveljelläni oli *Maameren velho* hyllyssään, mutta hän varoitti sen olevan minulle ”liian vaikea”. Fantasian nälkäisenä tartuin siihen kuitenkin pian. Olisihan siinä velho ja *loitsuja*.

Seppo Lindqvistin kansikuvan marjakuusisauvan loiste luunvalkoisten käsien läpi ja arpeutuneen velho Gedin eli Varpushaukan kotkannenä jäivät minulle Maameren kuvastoksi, josta en ole päässyt irti sittenkään, kun poliittisesti valveutunut ystäväni muistutti minulle, ettei Ged ole valkoihoinen saatikka albiino.

Muistan ensimmäisen merimatkan Gontin saarelta Roken velhokouluun elävästi: mielikuvitukseni arkkitehtuurissa velhokoulun ensimmäisellä aterialla sanaillaan edelleen Nokianvirran yläasteen ruokasalissa. Gedin ylimielisyys ja lankeemus, paluu mentori Ogionin luo ja kauaskantoinen kohtaaminen syrjäisellä luodolla ovat kaikki keskeisiä lukukokemuksia, mutta Gedin ja Varjon sulautuminen maailman ääressä oli teinille moraalisesti mullistava.

Atuanin holvihaudat (1971, suom. 1977) auttoi minua hahmottamaan, että kirja voi olla ”tylsä” ja silti vaikuttava. Ensijärkytys oli kova, kun sankarini Ged olikin sivuhahmo. Tenar lienee ensimmäinen naishahmo, johon samastuin. *Kaukaisin ranta* (1974, suom. 1977) pakotti sopeutumaan uudelleen: vanheneminen, magian haipuminen, koko Maameren maailman muuttuminen.

Jotain oli tapahtumassa, mutta en tajunnut sitä kunnolla.

Näinä vuosina luin myös Le Guinin muita teoksia, hänen ”hainilaistarinoitaan” eli löyhästi yhteen liittyviä kuvauksia avaruuden yhteiskunnista ja niiden törmäyksistä. *Maailma, vibreä metsä* (1972, suom. 1976) kolahti ympäristöteemansa takia, vaikka se onkin kirjoista kepoisimpia. *Pimeyden vasen käsi* (1969, suom. 1976) sen sijaan oli minulle, kuten lukemattomille muille, mullistava kokemus. Kaltaiselleni tyttöjä arastelevalle ja koulukiusatulle 80-luvun nörttipojalle ajatus sukupuoli-identiteettien hämärtymisestä oli valaistumiskokemus. Anarkistisia ajatuksia pyörittävän *Osattomien planeetan* (1974, suom. 1979) luin ehkä hieman myöhemmin, hiljalleen politisoituvana lukiolaisena. *Täivaan työkalun* (1971, suom. 1991) luin vaikuttuneena – ja tajusin nähneeni siitä tehdyn elokuvan vuosia aiemmin! Sitten suomennokset loppuivat kesken. Kirjastojen kokoelmissa oli aika vähän englanninkielistä scifiä.

Sitten ilmestyi *Tehanu* (1991, suom. 1992). Moni vihasi kirjaa, minä rakastin – ennen kaikkea siksi, että viimein tajusin, mitä *Maameri*-sarja oli tehnyt haastaessaan kokemustani Maamerestä. *Tehanu* kuitenkin nyrjäytti rajummin. Fantasiamaailman metafysiikan muuttaminen rikkoi fantasian lajityypille asetettuja oletuksia. Juuri tästä monen sciffanin ärsyyntyminen juontui.

Siksi *Tehanu* oli minulle avainkokemus: fantasiamaailma ei ollut minua varten rakennettu pakopaikka, vaan se sai ja sen pitikin muuttua oikean maailman, kirjailijan ja lukijoiden mukana. Scifin ja fantasian lukijakunnassa yleinen vaatimus maailman sisäisestä koherenssista ja ”uskottavuuden” penääminen alkoivat ärsyttää. Viihteenä ”maailmanrakentaminen” menee edelleen, ja voi sellainen kirjallisuus olla syvällistäkin esimerkiksi luodessaan kiinnostavia yhteiskunnallisia analogioita tai pohtiessaan vakavasti sitä, millaista toisenlaisen elämän ja ajattelun kohtaaminen olisi². Opin lukemaan uudelleen.

Ystäväni suositteli minulle noihin aikoihin Le Guinin novelleja. Pari keskeistä klassikkoo oli suomennettu ajat sitten, mutta taisin tarttua niihin vasta tuolloin. Filosofinen ajatuskoe ”The Ones Who Walk Away From Omelas” (1973, suom. 1983) ja poliittisen kamppailun

romantiikkaa purkava ”The Day Before the Revolution” (1974, suom. 1986) tutustuttivat minut aivan uuteen Le Guiniin. Hänen novellituotantoon päädyin kuitenkin lukemaan kunnolla vasta aivan viime vuosina lukuun ottamatta *Sisämeren kalastajaa* (1994, suom. 2001) ja *Kerromuksia Maamereltä* (2001, suom. 2001).

Sitten ilmestyi *Maameri*-sarjan viides romaani *Toinen tuuli* (2001, suom. 2003). Vaikka kokemus ei ollut niin vavisuttava kuin *Tehanu*, se vei ajatuksen fantasiamaailman kerroksellisesta rakennuksesta pidemmälle. Metafyysiset raja-aidat osoittautuivat ihmisten työn ja kamppailujen tuloksiksi, mikä on hyvin harvinainen ajatus fantasian lajityypissä.³

Ystävänä oli myös jankuttanut, että *Always Coming Home* (1985) on ohittamaton opus. Se osoittautui työlääksi ja tärkeäksi urakaksi, ja kuten olen toisaalla kirjoittanut, kokemus oli perinjuurinen⁴. Se on mielestäni tärkein Ursula K. Le Guinin teos. Kuten *Tehanua*, monet vierastavat sitä. Sitä pidetään primitivistisenä, ”liian taiteellisenä”, teknologiapelkoisena, ”rousseau-laisena”, saarnaavana – mutta juuri tällaiset lukevat ja niiden taustalla olevat simppelet käsitteelliset vastakkainasettelut kertovat siitä, miksi *Always Coming Home* on niin tärkeä.

Kirja purkaa kulttuurista romantiikkaa, se epäilee poliittisten analogioiden mahdollisuuksia, se heittää häränpyllyä monilla scifin konventioilla, eikä sen kuvittelema tulevaisuuden kulttuuri muistuta mitään olemassa olevaa tai ollutta muuten kuin pintapuolisesti.

”Heillä ei ole jumalaa; heillä ei ole jumalia; heillä ei ole uskontoa. Heillä näyttää olevan toimiva metafora.”⁵

Le Guinin viimeinen romaani *Lavinia* ilmestyi vuonna 2008 (suom. 2009), ja kirjoitin siitä seuraavana vuonna⁶. Kaipasin lisää, ja aloin viimein käydä hänen tuotantoon systemaattisesti läpi: lukematta jääneitä hainilaisromaanien 60-luvun yritelmistä todella vahvaan kirjaan *Neljä anteeksiantoa* (1995, suom. 2014) ja mielestäni kirjailijan kaikkein heikoimpaan romaaniin *Kahdesti haarautuva puu* (2000, suom. 2009).

Ennen kaikkea ahmin hänen novellituotantoon, josta olen saanut luettua suurimman osan – joitain aukkoja vielä on onneksi täytettävänä (pari romaanikin). Vieraillessani sittemmin edesmenneen opettajani ja ystäväni Chuck Dyken luona Doylestownissa Yhdysvalloissa otin matkalukemiseksi kasan novellikokoelmia. Siellä tulin lukeneeksi ensimmäistä kertaa ajatuksella kolme kokeilevaa hainilaisnovellia, joista kirjoitin tähän lehteen⁷. Etenkin ”Tanssien Ganamiin” (1993, suom. 1994) oli *Tehanun* tai *Always Coming Homen* kaltainen lajityypin ja totunnaisten lukuapojen haastaja, joka jokaisen Ursula K. Le Guinin ystävän kannattaa lukea.

”Kyllä. Mutta on vaikeaa”, Shan totesi, ”elää ilman uskosta, että jossain on fakta, kunhan sen vain löytää.”

”Fakta on hienoimpia fiktioitamme.”

’Vain fiktiota’, Metsä totesi peräänantamattomasti. ’Fakta on hienoimpia fiktioitamme.’⁸

Vasta aivan viime vuosina olen tutustunut Le Guiniin yhteiskunnallisena keskustelijana, blogikirjoittajana, humoristina, ties minä. Tuore *No Time to Spare* (2017) on yöpöydälläni. Odotan innolla elokuvaa *Worlds of Ursula K. Le Guin*, jota olin joukkorahoittamassa.

Yhä uudelleen ällistyn, miten myös yhteiskunnallisissa puheenvuoroissaan Ursula K. Le Guin pystyi tiivistämään paljon oivallusta ja viisautta pureviin lauseisiin ja viiltäviin vitseihin. Ei kukaan voi olla niin viisas ja niin oikeassa. Juuri siksi hän on läheinen ja fiktiivinen, yhtä aikaa, vaikkei hän ole kumpaakaan.

Luen hänen kirjoituksiaan hautaan saakka. Vaikkeivät kirjan *Always Coming Home* laaksolaiset olekaan romanttisia villejä, joiden elämään kaipaisin, kirja on mielessäni melkein joka päivä, kun astelen puutarhaamme.

”Olen tullut sinne, minne olin matkalla.”⁹

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ursula K. Le Guin, *Always Coming Home*. University of California Press, Berkeley 2001, 52. (Kaikki lainausten käännökset kirjoittajan omia.)
- 2 Ville Lähde, Avaruuden tutut vieraat. *Arrival* ja muukalaisten kohtaaminen science fiction -elokuviissa. *niin & näin* 1/17, 119–121. Ks. myös verkkoartikkeli: www.netn.fi/artikkeli/mahdottoman-kielen-puhujat
- 3 Sivuan aihetta kirjoituksessa Ville Lähde, Kertovat ja tanssivat avaruusmatkajat. Ursula Le Guin lajityyppirajojen rikkojana. *niin & näin* 4/16, 79–81.
- 4 Ville Lähde, Kalifornian karu laakso. *Voima* 2/09. Verkossa: voima.fi/blog/arkisto-voima/kalifornian-karu-laakso/
- 5 Le Guin 2001, 49.
- 6 Ville Lähde, Kohtalon morsian. *Voima* 7/09. Verkossa: voima.fi/blog/arkisto-voima/kohtalon-morsian/
- 7 Lähde 2016.
- 8 Ursula Le Guin, Dancing to Ganam. Teoksessa *A Fisherman of the Inland Sea*. Harper Perennial, New York 2005, 159–207 (185).
- 9 Le Guin 2001, 7.

JARKKO TONTTI

Identiteettipolitiikan tuhot

”Donald J. Trump on Yhdysvaltojen presidentti.” Tällä lauseella aloittaa Columbian yliopiston professori Mark Lilla kiivasta keskustelua herättäneen teoksensa *The Once and Future Liberal. After Identity Politics*. Trumpin valinta marraskuussa 2016 aiheutti alkujärkytyksen jälkeen monenlaista itsetutkiskelua demokraattisen puolueen riveissä ja laajemminkin liberaalien ja vasemmiston joukoissa. Lilla, pitkäaikainen demokraatti, oli yksi ensimmäisistä kommentaattoreista puheenvuorollaan, joka julkaistiin kymmenen päivää vaalien jälkeen *The New York Times*issa¹. Nyt Lilla on laajentanut lehtikirjoituksen kirjaksi.

Lilla tunnetaan tuotteliaana tutkijana, joka on kirjoittanut erityisesti aatehistoriasta. Hän on tutkinut esimerkiksi Isaiah Berliniä ja Giambattista Vicoa sekä kirjoittanut Martin Heideggerin, Alexandre Kojèven, Hannah Arendtin, Jacques Derridan ja muiden 1900-luvun filosofien poliittisista tekemisistä.² Akateemisten tutkimusten ohella Lilla julkaisee säännöllisesti esseitä *New York Review of Books*in sivuilla.

Lillan teoksen pääväite on yksinkertainen. Yhdysvaltojen demokraattisen puolueen häviön ja yleisen alamäen syy on keskittyminen identiteettipolitiikkaan, pienten vähemmistöryhmien korostamiseen ja ”erojen juhlintaan”. Lillan katsannossa myös uusimuotoinen feminismi on keskeinen osa identiteettipolitiikan esiinmarssia. Tämän myötä demokraatit ovat menettäneet suuren osan työväestöön kuuluvien äänistä republikaaneille, myös ison osan naisäänestäjistä.

Sinänsä sukupuolten tasa-arvo ja vähemmistöjen oikeuksien puolustaminen on Lillan mukaan äärimmäisen tärkeää. Mutta kysymys on siitä, *miten* niitä kannattaa edistää. Kampanjoissaan presidentinvaaleissa Hillary Clinton luetteli naisten lisäksi useita eri vähemmistöryhmiä, joiden oikeuksia hän lupasi puolustaa. Mutta, Lilla muistuttaa, jos Yhdysvaltojen politiikassa ryhtyy luettelemaan ihmisryhmiä, on syytä nimetä ne kaikki. Tämä on – tietenkin – mahdotonta.

Vähemmistöjen erityisten identiteettien korostamisen sijaan politiikassa pitää Lillan mukaan puhua siitä, mikä ihmisiä *yhdistää*. Se on ainoa toimiva keino koota eri ryhmiin kuuluvat ihmiset poliittisen liikkeen kannattajiksi. Ja se on ainoa tapa saavuttaa Yhdysvalloissa vaalivoittoja ja valtaa, joilla poliittiset tavoitteet, kuten vähemmistöjen aseman parantaminen, voidaan toteuttaa.

Lillan huoli ei niinkään kohdistu Trumpiin. Hän sanoo, että olisi halunnut kirjoittaa kirjansa, vaikka Hillary Clinton olisi voittanut presidentinvaalit. Todellinen valta on muualla kuin Valkoisessa talossa. Se on liittovaltion kongressissa ja senaatissa, ja vähintään

yhä tärkeänä Lilla pitää osavaltioiden ja paikallistason politiikkaa. Näillä rintamilla demokraatit ovat pikkuhiljaa menettäneet asemiaan jo vuosikymmenten ajan, vaikka ovatkin silloin tällöin saavuttaneet myös yksittäisiä voittoja. Iso osa Yhdysvaltoja on niin tiukasti republikaanien käsissä, että liittovaltion tasolla turvatut oikeudet, kuten oikeus aborttiin, eivät enää monin paikoin toteudu käytännössä. Näistä alueista ja siellä asuvista ihmisistä rannikoiden edistysmieliset liberaalit ja vasemmistolaiset eivät Lillan mukaan ole edes kiinnostuneita. Identiteettipolitiikan kyllästämät aktivistit eivät halua olla missään tekemisissä esimerkiksi maan etelä- ja keskiosien uskonnollisten konservatiivien kanssa. Demokraatit ovat käytännössä luovuttaneet eivätkä enää edes yritä suostutella ihmisiä äänestäjikkeeseen näillä alueilla. Demonisoituun vastapuoleen ei suhtauduta kuin he olisivat yhdenvertaisia kansalaisia. Eikä heidän kanssaan yritetä tehdä yhteistyötä esimerkiksi etsimällä kompromisseja, joilla voitaisiin ottaa pieniä askelia eteenpäin omien poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

Käytännön harmaan politiikan ja hallinnonin sijaan demokraatit ovat turhautuneet Lillan mukaan kiinnostuneita lähinnä itseilmaisusta sosiaalisessa mediassa ja mielenosoituksissa. Keskeistä on käydä symbolisia kamppailuja esimerkiksi siitä, ovatko kaikki vähemmistöryhmät edustettuina mediassa ja kulttuurikentillä. Asiakysymykset jätetään sivuun, kun ykköstavoitteena on tunnustuksen saaminen.

Rooseveltista Reaganiin

Lilla aloittaa teoksensa lyhyellä katsauksella Yhdysvaltojen poliittiseen lähihistoriaan 1930-luvusta eteenpäin. Hän yksinkertaistaa tilannekuvaa leveällä pensselillä. Demokraattien hallitsema Rooseveltin aika kesti *New Deal*-politiikan alusta aina 1970-luvun lopulle. Sen korvasi Reaganin aikakausi, joka alkoi hänen valinnastaan presidentiksi vuonna 1981.³

Rooseveltin suuntauksen keskeisidea oli *me*. Kansalaisten keskinäisessä solidaarisuudessa painotettiin kan-

salaisoikeuksien lisäksi velvollisuuksia. Näinä vuosikymmeninä oli myös selvää, että puhe kansalaisyhteisyydestä ja -vapauksista sisälsi klassisten perusoikeuksien kuten sananvapauden lisäksi myös vapauden puutteesta ja köyhyydestä (*freedom from want*). Olennaisessa osassa olivat 1960-luvun mustien kansalaisyhteisyyden liike ja feministinen liike. Toisin kuin nykyinen identiteettipolitiikka, nämä liikkeet toimivat Lillan mukaan vielä yhteisen 'kansalaisuuden' käsitteen nimissä.

Reaganilaisuus sen sijaan lähti *minästä*. Julkinen valta esitettiin lähtökohtaisesti epäilyttävänä. Autonomiset yksilöt olivat kaiken lähtökohta, ja luontevaa yhteisöllisyyttä koetaan vain perheissä, pienissä lähiyhteisöissä ja uskonnollisissa yhteisöissä. Reagan lupasi häivyttää keskusvallan tavallisten kunnan ihmisten kimpusta, heidän vapauksiaan ja rauhaansa häiritsemästä.

On olennaista huomata, että aikakauden ajanhenki ehdollistaa myös vastakkaisen poliittisen leirin politiikan. Lilla muistuttaa esimerkiksi republikaanipresidentti Richard Nixonin sosiaalipoliittisista ohjelmista, joiden perusvire on hyvin samanlainen kuin demokraattipuolueen ohjelmien. Nixonin aloitteesta parannettiin muun muassa työntekijöiden terveydenhuoltoa sekä laajennettiin terveydenhuollon palveluita pienituloisille. Presidentti Bill Clinton puolestaan totesi reaganilaisen aikakauden *Zeitgeistinä* mukaillen: ”Kaikenkattavan julkisen hallinnon aika on ohii.”

Lilla päättää aikakausanalyysinsä provokatoriseen väitteeseen. Nykyinen arvoliberaali identiteettipolitiikka on vasemmistolaisista reaganismia, jossa kansalaisten solidaarisuuden on korvannut narsistinen individualismi, oman identiteettiryhmän sisään kätkeytyminen ja pakkomielleinen suhtautuminen rotuihin, sukupuoliin, etnisyyksiin ja seksuaalisiin suuntautumisiin, aivan kuin muita poliittisiä kysymyksiä ei olisikaan. Yhteisen kansalaisuuden käsite on kadonnut julkisesta keskustelusta, eikä vain reaganilaisten, vaan varsinkin demokraattien, liberaalien ja vasemmistolaisien sanavarastosta. Identiteettiliberalismi toimii yhä reaganilaisen aikakauden hengessä.⁴

Lillan mukaan edellisten sukupolvien demokraattien arvomaailma tiivistyi John F. Kennedyn sanoihin: ”Älä kysy, mitä maasi voi tehdä puolestasi, vaan kysy, mitä sinä voit tehdä maasi puolesta.” Kuten kansalaisuuden käsite, myös velvollisuuden käsite on kadonnut politiikan sanavarastosta. Identiteettipolitiikan ohjaamat nykydemokraatit pystyvät vain tunnustuksen penäämiseen: ”Mitä minun maani on minulle velkaa minun identiteettini ansiosta.”⁵

Toivoa antaa Lillan mukaan se, että Trumpin saapuminen päätti reaganilaisen aikakauden. Hän ei voittanut vain demokraattista puoluetta vaan kukisti myös republikaanin puolueen, vaikka muodollisesti sen ehdokkaana olikin. Reaganin aikakautena minkään puolueen poliitikko ei olisi voinut puhua kuten Trump puhui kampanjoissaan. Hän seisoi lakkautetun tehtaan työttömien työntekijöiden edessä, syytti vapaakauppaa ja lupasi heille uudelleen koulutusta ja terveydenhuoltoa. Trumpin mukaan Amerikan velvollisuus oli auttaa heitä.

”Kuten kansalaisuuden käsite, myös velvollisuuden käsite on kadonnut politiikan sanavarastosta.”

Identiteettipolitiikka, yliopistot ja taide

Sytä identiteettikuuluihin linnoittautumiselle Lilla löytää muun muassa viimeisten vuosikymmenten tavasta opettaa historiaa Yhdysvaltojen kouluissa ja yliopistoissa. Kullekin ryhmälle tarjotaan nykyään oman identiteetin mukainen historianarratiivi. Kokonaiskuva on kadonnut. Sen sijaan, että puhuttaisiin kaikkia kansalaisia yhdistävistä asioista, koululaisia ja opiskelijoita kannustetaan keskittymään omaan identiteettiinsä, juhlimaan ja korostamaan sitä. Erityisen tulituksen kohteena Lillan teoksessa on identiteettipolitiikan kyllästävä yliopistomaailma. Aikaisemmin seminaarihuoneessa tyypillisesti kuultu lause oli: ”Olen tätä mieltä, ja perusteluni ovat A ja B.” Nykyään on sitä vastoin yleistä sanoa: ”Ryhmän X jäsenenä minua loukkaa Z ja Y”. Lilla on järkyttynyt kampuksilla vallitsevasta hypersensitiivisestä poliittisesta korrektiudesta, toisten sanomisten kyttämisestä ja loukkaantumiskulttuurista.⁶

Osansa tässä kulttuurimuutoksessa on ollut myös filosofialla, lisäksi omasta puolestani. Kuten tunnettua, 1980-luvun alkuvuosina niin sanottu mannermainen filosofia saapui voimalla angloamerikkalaiseen maailmaan. Koko termikin on peräisin englanninkielisistä keskusteluista. Atlantin ylittäessään teoreettisen filosofian alaan kuuluneet eurooppalaiset pohdinnat esimerkiksi strukturalismista, hermeneutiikasta ja fenomenologiasta muutuivat yhteiskunnallisen aktivismin käsitteiksi. Hienosyiset keskustelut esimerkiksi Emmanuel Lévinasin toiseuden (*altérité*) käsitteestä yksinkertaistuivat ja politisoituvat ja olivat osaltaan luomassa kulttuurista muutosta kohti identiteettipuheen hallitsemää julkista keskustelua.⁷

Yksi identiteettipolitiikan vaarallisimmista seurauksista on ilmaisunvapauden kaventuinen. Taiteessa ilmiö näkyy Suomeenkin ilmaantuneessa kulttuurisen omimisen käsitteessä. Enemmistön tai oikeastaan minkään toisen identiteettiryhmän edustajalla ei ole sen mukaan oikeutta esittää vähemmistöjen edustajia teoksissaan. Vuonna 2017 Whitney Museum näyttelyssä oli esillä kuvataiteilija Dana Schutzin teos *Open Casket*. Se esitti vuonna 1955 kuoliaaksi pahoinpidellyn 14-vuotiaan mustan pojan Emmett Tillin kasvoja. Taiteilijan

tavoite oli ottaa kantaa rasistisesti motivoitua väkivaltaa vastaan. Mutta seuraus olikin protestiaalto. Syytöksenä oli hyväksikäyttö. Valkoinen taiteilija yrittää omia itselleen symbolisesti tärkeän tapahtuman Yhdysvaltojen mustien historiasta. Brittitaustainen taiteilija Hannah Black ei vaatinut vain teoksen poistamista näyttelystä vaan sen tuhoamista.⁸

Johdonmukainen lopputulema kulttuurisen oimisen vastustamisesta kuvataiteessa on se, että lopulta vain omakuvat ovat sallittuja. Samoin kirjallisuus olkoon pelkästään Karl Ove Knausgårdin teosten kaltaista oman itsen ympärillä kiehnäämistä.

Mitä identiteettipolitiikan tilalle?

Oivallisten konkreettisten esimerkkien osuus vähenee, kun Lilla siirtyy pohtimaan vaihtoehtoja ja tulevaisuutta⁹. Hän toivoo demokraateilta visiota, näkymää tulevaisuuteen, ideaa yhdysvaltalaisuudesta, jonka mahdollisimman moni kansalainen voisi kokea yhteiseksi. Reagan tarjosi sellaisen, ja elämme Lillan mukaan yhä ajan jälkimainingeissa. Demokraattien olisi syytä keksiä jotain tilalle. Tribalistinen identiteettipolitiikka sen sijaan toimii päinvastaiseen suuntaan: se hajottaa yhteiskuntaa toisiaan kyräileviksi ryhmiksi.

Lillan vastaehdotus on monessa mielessä sukua niin sanotulle Ranskan mallille: mahdollisimman pitkälle viety universalismi, joka sulkeistaa ryhmäidentiteetit. Kirjassaan Lilla ei tätä yhteyttä mainitse, mutta viittaa siihen esimerkiksi *Le Figaro* -lehden haastattelussa¹⁰. Ranskalaiseen tasavaltalaisuuteen kuuluu olennaisena tunnustuksettomuuden, *laïcité*n, käsite eli julkisen vallan täydellinen neutraalisuus uskontoihin nähden¹¹. Uskonnollisten ryhmien kohtelu on vastakohtaista identiteettipolitiikalle, ei-tunnustamista. Julkisen vallan näkökulmasta ihmiset ovat yhdenvertaisia kansalaisia: heidän kuulumisensa muihin ryhmiin ja heidän siitä juontuvat identiteettinsä ovat yhdentekeviä.

Kuten arvata saattaa, Lillan väitteet nostattivat myönteisten kommenttien lisäksi vastalauseiden tsunamin. Hänen on väitetty valtavirtaistavan äärioikeiston näkemyksiä. *The New York Times*issa Beverly Cage arvioi, että teos on pelkkää akateemista trolloamista¹². Kiukkuinen somekommentointi on lietsonut mentaliteettia, jolla on ollut vaikutuksia myös internetin ulkopuolella. *L'Express*-lehden haastattelussa Lilla kertoo, kuinka aktivistit yrittivät estää häntä puhumasta Rutgersin yliopistossa järjestetyssä keskustelutilaisuudessa. Lilla joutui turvautumaan poliisisuojeluun sekä saapuessaan tilaisuuteen että sieltä poistuessaan.¹³

Lillan ajatusten vastaanotossa on jotain samankaltaista kuin mitä Suomessa nähtiin keväällä 2017, kun kirjailija Pirkko Saisio kritisoi *Helsingin Sanomissa* punavihreän kuplan kykyä keskustella. Samalla hän muistutti itse kuuluvansa kritisoimaansa ryhmään.¹⁴ Kirjailijan mukaan pitää hyväksyä myös ne tosiasiat, jotka ovat toisenlaisen ajattelun perusta. Myöhemmin tele-

visiossa Saisio jatkoi kritiikkiään esittämällä, että myös valkoihoisia heteromiehiä pitää kohdella yksilöinä, ei pelkästään jonkin ryhmän edustajina. Palaute oli kiivasta. Osa keskittyi vain siihen, että ilmaisu ”punavihreä kupla” on loukkaava. Pitkän linjan vasemmistolaista Saisiota syytettiin fasistiksi ja nationalistiksi.

Lillan tapaan Saisiokin sai tuta, että armottomin tuomioistuimien on aina toverituomioistuimien. Euroopan ja Suomen osalta Lillan hahmotelma ja väitteet ovat osittain kohdallisia. On silti syytä pitää mielessä taustatekijöiden eroavaisuudet alkaen Yhdysvaltojen historiasta ja kaksipuoluejärjestelmän perinteestä, verrattuna eurooppalaisiin monipuoluejärjestelmiin. Jos Lillaa pyydetäisiin analysoimaan suomalaisia puolueita, hän todennäköisesti huomauttaisi, että erityisesti vihreät edustaa hänen kritisoimaansa identiteettipolitiikkaa. Lilla suree teoksessaan demokraattisen puolueen muuttamista kaikille kansalaisille avoimesta yleispuolueesta korkeasti koulutettujen, hyväosaisten suurkaupunkilaisten sekä eri vähemmistöryhmien aktivistien puolueeksi. Samalla hän tulee kuvanneeksi Euroopan vihreiden puolueiden kannattajat.¹⁵

Yleisen loukkaantumisen lisäksi Lillan teoksesta on esitetty myös kohdallisempaa kritiikkiä. On huomautettu, ettei Lilla varsinaisesti pysty esittämään mitään uutta. Pikemminkin hän ehdottaa paluuta vanhaan, rooseveltialaistista aikakautta muistuttavaan liberaalin hegemonian malliin.¹⁶ Kritiikki ja ongelmien osoittelu on monin verroin helpompaa kuin esittää konkreettinen ja toteuttamiskelpoinen vastaehdotus.

Onko Mark Lilla lopulta vain nariseva vanhus, joka ei halua myöntää maailmaan muuttuneen perusteellisesti? Siitä huolimatta, että hän sanoo vastustavansa poliittista nostalgiaa ja vaatii keksimään uutta, kirjan avaava lainaus senaattori Edward Kennedyltä on peräisin jo vuodelta 1985:

”Meidän täytyy ymmärtää, että on olemassa ero työntekijöistä välittävän puolueen ja työväenpuolueen välillä. On olemassa ero naisista välittävän puolueen ja naisten puolueen välillä. Ja me voimme ja meidän pitää olla puolue, joka välittää vähemmistöistä muuttumatta vähemmistöpuolueeksi. Me olemme ensisijaisesti kansalaisia.”¹⁷

Yksi kirjan heikkous on sen keskittyminen etupäässä demokraattien, liberaalien ja vasemmistolaisten ongelmiin identiteettipolitiikassa. Tosiasiassa identiteettipolitiikka Yhdysvalloissa ja myös Euroopassa on ollut alkuaan konservatiivisen oikeiston alaa. Lillan vastaus tähän kritiikkiin ehkä olisi, että hänen teoksensa on suunnattu demokraattien tukijoille, ja hänen viestinsä kuuluu: ”Me pystymme parempaan.” Toki hän muistuttaa, että ensimmäinen identiteettipoliittinen liike Yhdysvalloissa oli Ku Klux Klan. Samalla Lilla varoittaa identiteettipelin vastavuoroisuudesta. Jos ryhtyy käymään keskustelua lähtökohtana oma identiteetti asiakysymysten sijaan, eri mieltä olevat tekevät samoin.

Viitteet

- 1 Lilla 2016a.
- 2 Lilla 2016b.
- 3 Lilla 2017, 21–67.
- 4 Sama, 92–95.
- 5 Sama, 67.
- 6 Sama, 89–91.
- 7 Toiseuskeskustelusta, ks. esim. Ricœur 1997.
- 8 Kennedy 2017.
- 9 Lilla 2017, 99–.
- 10 Devecchio 2016.
- 11 Haarscher 2006.
- 12 Cage 2017.
- 13 Rosencher & Vaturi 2017.
- 14 Ahola 2017.
- 15 Vrt. Tontti 2016.
- 16 Meyer 2017; Lee 2017.
- 17 Lilla 2017, vii. "We must understand that there is a difference between being a party that cares about labor and being a labor party. There is a difference between being a party that cares about women and being the women's party.

And we can and we must be a party that cares about minorities without becoming a minority party. We are citizens first."

Kirjallisuus

- Ahola, Suvi, Pirkko Saisio on elänyt vuosikymmenet punavihreässä kuplassa, mutta ei voi enää ymmärtää, miksi se kuvittelee olevansa aina oikeassa. *Helsingin Sanomat* 13.5.2017.
- Cage, Beverly, An Intellectual Historian Argues His Case Against Identity Politics. *The New York Times* 15.8.2017.
- Devecchio, Alexandre, Mark Lilla: "L'idéologie de la diversité a effacé le grand récit de l'histoire américaine". *Le Figaro* 15.11.2016.
- Haarscher, Guy, *Tunnustuksettomuus* (La Laïcité, 1996). Suom. Tapani Kilpeläinen. niin & näin -kirjat, Tampere 2006.
- Kennedy, Randy, White Artist's Painting of Emmett Till at Whitney Biennial Draws

- Protests. *The New York Times* 21.3.2017.
- Lee, Justin, The Once and Future Mark Lilla. *Los Angeles Review of Books* 9.10.2017.
- Lilla, Mark, The End of Identity Liberalism. *The New York Times* 18.11.2016a.
- Lilla, Mark, *The Reckless Mind. Intellectuals and Politics*. New York Review Books, New York 2016b.
- Lilla, Mark, *The Once and Future Liberal. After Identity Politics*. Harper Collins, New York 2017.
- Meyer, Thomas, Wir-Gefühl statt Gejammer und Appellen. *Süddeutsche Zeitung* 22.8.2017.
- Ricœur, Paul, *Autrement. Lecture d'Autrement qu'être ou Au-delà de l'essence d'Emmanuel Levinas*. Presses Universitaires de France, Paris 1997.
- Rosencher, Anne & Vaturi, Lisa, Aux États-Unis, "le politiquement correct a perdu les démocrates". *L'Express* 13.10.2017.
- Tontti, Jarkko, *Viisastuminen sallittu. Esseitä*. Kosmos, Helsinki 2016.

"Mies ei puhu mitään. Nainen hymyilee, mies vaikenee, koivikko jatkuu niin pitkään ettei sitä kestä, kaikki hirvittävyys viritetty tavallisuusalakulo syöksyy kohti eikä sille mahda mitään: katsoja on täydellisen lattenden ja tavallisuuden, täydellisen keskinkertaisuuden, täydellisen alakulon armoilla."

Harry Salmenniemi:
Mies ei vastaa
Nuori Voima 1/2018

Väistä tavallisuus ja alakulo! Tilaa 110-vuotias Nuori Voima.
45/25 € vuodessa.
tilaukset@nuorenoimojanliitto.fi, www.nuorivoima.fi

LAURA KARTTUNEN

Tarinoiden katkelmia, muodon ja politiikan ongelmia

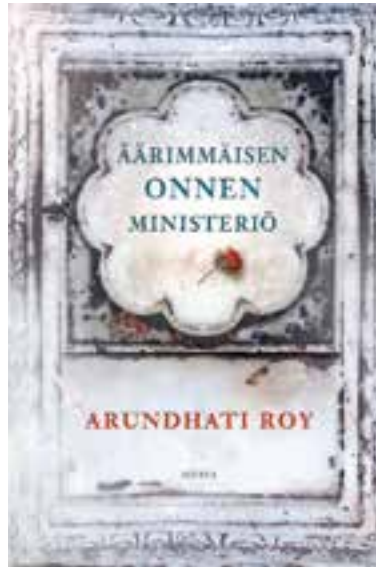
Arundhati Roy, *Äärimmäisen onnen ministeriö* (The Ministry of Utmost Happiness, 2017).

Suom. Hanna Tarkka. Otava 2017. 478 s.

Arundhati Royn tuoreessa romaanissa on yksi aito ja oikeasti koskettava kohta: arkkitehtitoimistossa työskentelevä kaunis ja treenattu Tilo, jolla on lintumaiset solisluut ja linnunpesämäinen hiuspehko kuten kirjailijalla itsellään, matkustaa kotiseudulleen Keralaan valvomaan äitinsä viimeisiä elinpäiviä sairaalassa. Keuhkohtaumataudin vuoksi houraileva äiti makaa sängyssä vaipoissaan, kiskoo letkuja irti ja solvaa hoitohenkilökuntaa alempikastisuudesta. Tytär ei keksi muuta keinoa rauhoitella äitiään kuin ryhtyä kirjuriksi tämän houreille. Hän palaa Delhiin matkassaan tuhkauurna ja ylöskirjaamansa hajanaiset dokumentit. Jos *Äärimmäisen onnen ministeriö* pitäisi tiivistää parilla sanalla, ”hajanaiset dokumentit” olisi hyvä ehdokas. Se muistuttaa muodoltaan Tilon sittemmin Kashmirista keräämää aineistoa: tarinoiden katkelmia, joissa on vaikea nähdä merkitystä.

Royn esikoisteos *Joutavuuksien jumala* (1997) oli yhtään liioittelemta mestariteos, joka löysi heti paikkansa englanninkielisen kirjallisuuden kaanonissa. Lasten havaintotapaa jäljittelevä tyyli ja romaanin hajautettu aikarakenne toistuvine yöperhosineen ja metallinhajuineen oli jotakin uutta ja ainutkertaista. Toisen romaanin prologi herättää toiveita vastaavanlaisesta poeettisesta koherenssista: valkoselkäisten korpipikotkien joukkotuho lehmien lääkitsemiseen käytetyn diklofenaakin vuoksi tarjoutuu kokoavaksi metaforaksi, jolla on sekä yksilöpsykologinen että poliittinen ulottuvuus. Rakenteellisesti romaani ei ole kuitenkaan samalla tavalla yhtenäinen kuin esikoisteos.

On ongelmallista, että ollaan jo sivulla 237, kun Tilo viimein astuu

esiin näkökulmahenkilönä ja tarina alkaa vetää. Ensimmäiset 150 sivua lukija on kuvitellut lukevansa kertomusta islaminuskoisesta *hijrasta*, naiseksi itsensä määrittelevästä intersukupuolisesta Anjumista. On vaikea ymmärtää, miksi näin suuri osa teoksesta on omistettu Intian (tarkemmin Delhin vanhankaupungin) muslimien elämäpiirille, jonka Salman Rushdie on ottanut suvereenisti haltuun historiografista metafiktiota edustavissa romaaneissaan. Kuten Rushdiella, naiset ovat Begum se-ja-se, toiveurana on laululintu, tarinat kertovat muslimihallitsija Aurangzebista ja ihmiset Anjummin äitiä myöten selittävät intersukupuolisuuden kaltaiset asiat kirouksella, joka ehkä hälvenisi rukouksella, joka ehkä hälvenisi rukouksella, joka ehkä hälvenisi rukouksella. Vaikka mainitut elementit eivät ole suorastaan kliseitä, Roylla ei tunnu olevan tähän maailmaan sellaista henkilökohtaista suhdetta, joka elävöittää Tilon tarinan. *Hijra*-aihepiiriä on tätä viihdyttävämmiin kuvannut Hari Kunzru romaanissaan

The Impressionist (2002). *Hijra*-perinteen värikäs transgressiivisuus saa Royn romaanissa tehdä tilaa surumielisille ja tiedostaville äänenpajoille.

Äärimmäisen onnen ministeriö kertoo Anjummin matkan lapsuudenkodista *hijrojen* ”Haaveiden taloon”, josta hän henkilökohtaisen trauman seurauksena muuttaa hökkeliin hautausmaalle. Hautojen äärelle alkaa kerääntyä sekalaista seurakuntaa, kuten valkoista hevosta taluttava Saddam Hussain (tämä on tietenkin salanimi), jonka isän hindunationalistit olivat lynkanneet syyttä. Romaani juoksuuttaa esiin ihmisen toisen perään. Hautausmaalla lepävistä kerrotaan niin nimet kuin lyhyet elämäntarinat. Mielenosoituspaikalla luetaan kaikki mieltä osoittavat tahot ja heidän tarinansa ja vaateensa. Kun vastaan tulee ensimmäinen joukkomurha uhrilukuineen, lukija ajattelee, että tämä on tärkeää – kunnes tulee seuraava, ja seuraava. Anjum traumatisoitui, koska todisti matkakumppaninsa, satunnaisen kukkaseppelemyyjän, kuoleman Gujaratin verilöylyssä 2002. Uhri on kuitenkin laiskasti kirjoitetuille tv-sarjoille tyyppillinen ”punapaita”, eli hänet on esitely juuri ennen ja vain sitä varten, että hänet dramaattisesti tapetaan. Lukijalle ei ehdi syntyä hänen tundesidettä, joten Anjummin trauma ja suru jäävät etäisiksi.

Romaanin alkuosa on kerrottu ikään kuin lintuperspektiivistä: se välittää Anjummin riemunkirjavan elämäntarinan synnyttämättä lukijalle käsitystä hänen kokemusmaailmastaan. Roy ei osaa tai halua kuvitella *hijran* sisäisyyttä sen paremmin kuin esikoisteoksensa kastittoman miessivuhenkilönsä. Hänet voidaankin nähdä allegorisena hahmona.

”Romaani on täynnä kulttuurisia viittauksia, jotka jäävät suomalaiselta lukijalta tavoittamatta, mutta näin on tarkoitettukin.”

Silmiinpistävää on myös dialogin vähyys; ikään kuin Roy ei tietäisi, miten nämä ihmiset puhuvat, siinä missä esikoisteos oli täynnä meheviä vuorosanoja. Toki erona on se, että tässä ympäristössä puhutaan urdua eikä englantia. Nämä seikat tekevät romaanin alkupuolesta raskaslukuisen. Minulle romaani oli pettymys, koska Roylla on käytössään ne lukuisat tyylikeinot, kuten kieltomuodot ja eläinfolalisaatio, jotka esikoisteoksessa toimivat saumatomasti yhteen poliittisen sanoman kanssa, mutta hän syyttää niitä sinne tänne sen sijaan, että korostaisi niillä ratkaisevia kohtia. Esikoisteos oli vaikuttava, koska se dramatisoi poliittiset kysymykset kuten kastitomien väkivaltaisen sarron. Toisen romaanin kertoja sen sijaan heittää ohimennen, tarpeettomasti ja epätarkasti, että *hijroja* on aina sorrettu. Ja köyhiä sorretaan tietysti myös. Sen sijaan, että Roy luottaisi lukijan kykyyn tulkita esimerkiksi armeijan tappajan vaimon vakuuttelua turva- paikkahaastattelussa, ettei mies ole väkivaltaisen kotona, hän selittää sen vielä auki.

Anjum-osuutta seuraa tiedusteluviraston apulaispäällikkö Bislab Dasguptan minäkerrontaa Tilosta ja heidän kahdesta opiskelutoveristaan Musasta ja Nagasta. Tilo seurusteli Musan kanssa ja päätyy tämän kanssa uudelleen yhteen, kun tämä on ryhtynyt Kashmirin vapaustaistelijaksi. Minäkerronnasta siirrytään Tilon näkökulmaan kiinnostavampaan lukuun, joka käsittelee rakkaussuhdetta ja Kashmirin ti-

lannetta. Tilolla on samankaltainen tausta kuin Roylla itsellään sekä sama raivokkaan itsenäinen luonne kuin esikoisteoksen päähenkilöllä. Heti kun Tilo siirtyy näkökulman keskuksiksi, romaanin muotokeinot alkavat toimia. Kun hänen tunteisiinsa poraudutaan tarpeeksi syvälle, esiin pulpahtaa esikoisteoksesta tuttu yhden tai kahden sanan lauseiden tyyli. Sisältö kohtaa tyylin. Tällöin myös Royn huumori pääsee oikeuksiinsa. Tilo syöttää pienelle gekolle hyönteisiä ja sanoo ”Mene piiloon!...Kasvissyöjät ovat tulossa!” viitaten tällä kaiketi väkivaltaisiin hindunationalisteihin (325).

Sanotaan, että intialainen romaani on aina viime kädessä romaani Intiasta. Ilmeinen esimerkki on Rushdien *Keskijön lapset* (1981), jonka päähenkilöt syntyvät Intian itsenäistyessä. *Äärimmäisen onnen ministeriö* havittelee jo mainitun lintuperspektiivin sekä pseudodokumentaarisuuden avulla tämän tyyppistä asemaa. Kashmirin konflikti muodostaa romaanin poliittisen ytimen. Se näyttyytyy järjettömänä, yhä pienempiin ja pienempiin fraktioihin jakautuneiden sissiryhmien vihanpitona, jota Intian hallitus ja armeija toimineen ruokkivat. Sankaritaistelija Musa väittää, että kun rikokset kashmirilaisia vastaan pidetään alati intialaisten näkyvillä, ennen pitkää Intia ajautuu itse-tuhoon. Royn romaanikin näyttää moninaisia raakuuksia. Mutta kuten *The Guardianin* kriitikko Natasha Walter toteaa, lukuisat dokumen-

toidut ihmiskohtalot latistuvat hahmottomaksi massaksi ja syövät toisiltaan tehon. Ehkä romaani kommentoi näin someajan uutissyötettä, jossa niin runonpötkät ja joogamainokset kuin poliittinen väkivalta lipevät ohi muistijalkia jättämättä.

Äärimmäisen onnen ministeriö sekä kritisoii että ilmentää itse surun speaktaakkelia, jossa jokainen on tavalla tai toisella traumatisoitunut. Kun raatoja syöviä valkoselkäisiä korppikotkia ei enää ole, kuolleet ja ruumiit eivät koskaan häviä. Tilon äidin kuolema ei jätä häntä rauhaan. Kashmirissa rauha ei ole mahdollinen niin kauan kuin kuolleista tehdään marttyyrejä, joiden muistoa on kunnioitettava tappamalla. Kun lääkitään yhtä ongelmaa, synnytetään kuolemaa toisaalla.

Roy-suomentaja Hanna Tarkka on jälleen onnistunut. Vaihdoin lennossa alkuteoksesta suomennokseen, eikä lukukokemus siitä kärsinyt. Päinvastoin. Romaani on täynnä kulttuurisia viittauksia, jotka jäävät suomalaiselta lukijalta tavoittamatta, mutta näin on tarkoitettukin. Siinä missä *Joutavuuksien jumala* viittaili lukijaystävällisesti angloamerikkalaisen kirjallisuuden klassikoihin, tässä romaanissa siteerataan lähinnä venäjän- ja urdunkielistä runoutta, joka pysyi kaltaiselleni anglistille mykkänä. Koska intertekstit olivat esikoisteoksessa merkitysten rakentajina avainasemassa, epäilen että monet tämänkin romaanin merkityksistä – ehkä myös käsityksemme romaanin arvosta – aukeavat vasta vuosien tutkimustyön myötä.

TUUKKA TOMPERI

Jokaisen (poliitikon) (t)yöpöydälle – nyt!

Kai Alhanen, *Dialogi demokratiassa*. Gaudeamus, Helsinki 2016. 240 s.

Kai Alhanen & Tuukka Perhoniemi, *Demokraattinen perintömme*. Vastapaino, Tampere 2017. 245 s.

Ruhtinaille osviitaksi kirjoitetut ”kuvastimet” (lat. *principum specula*) eli hallitsijoiden ja aateliston opaskirjat muodostivat keskiajalla ja renessanssissa merkittävän filosofisen kirjallisuuden lajityypin. Poliittista viisautta tai sosiaalista neuvokkuutta tarjonneista teoksista tunnetuin on eittämättä Machiavellin *Ruhtinas*, mutta genre on laaja. Muista suomenoksista mainittakoon Castigliosen *Hovimies* ja Graciánin mainioita menestysoppaita sisältävät *Sankarin taskupeili* ja *Maallisen viisauden käsikirja*.

”Kuten kaikki hyvin toimivasta valtiollisesta elämästä kirjoittavat – historia tarjoaa lukuisia esimerkkejä – osoittavat, tasavallan perustajan ja lainlaatijan on oletettava, että kaikki ihmiset ovat pahoja ja että he aina seuraavat paha luonnettaan, milloin vain saavat siihen tilaisuuden.” (Machiavelli, *Valtiollisia mietelmiä*, 1531.)

Machiavellin ja kumppanien mietteisä on yhä ajattelemisen aihetta niin vallasta kilpaileville poliitikoille kuin kansalaisille, jotka haluavat hioa kriittisen poliittisen ajattelun taitojaan. Poliitiikka ei ole kuitenkaan pelkästään valtakamppailua ja peliä vaan myös mahdollisen taidetta, yhteisten asioiden hoitamista, konfliktien sovittelua, avoimesti harkitsevaa päätöksentekoa ja kirksotsaisia – joskin usein ristiriitaisia – aatteita ja ihanteita.

Tiedostamme nykyään Machiavellin aikaa paremmin myös sen, ettei ihmisen poliittinen luonne ole ikuisesti muuttumaton ja syntymässä saatu. Pikemminkin jokainen yhteiskunta muovaa kasvavia yksilöitä muuttinsa mukaiseksi. De-

mokraattisuus koskettaa siten poliittisen järjestelmän ohessa myös koko ihmiskuvaamme ja ihmisyyttä syvässä mielessä. Jos emme halua luovuttaa politiikan kenttää jälleen kerran taantumuksellisen naiiville, kyyniselle ja kiihkoilevalle ”vahvojen johtajien” kaipuulle, demokratian ihanteita on kyettävä puolustamaan

niin idealistisen vilpittömästi kuin machiavellisten viekkaasti.

”Ihmisissä on käyttämättömiä voimavaroja, jotka liittyvät itsensä kehittämiseen ja ohjaamiseen, itseymmärrykseen ja luovuuteen. Pidämme näitä voimavaroja olennaisina ja vetoamme niihin emmekä ihmisten taipumuksiin olla väkivaltaisia, järjettömiä ja alistua käskyvallalle. Ihmisen ja yhteiskunnan päämääränä tulee olla inhimillinen itsenäisyys, ei suinkaan huoli julkisuuskuvasta ja suosioista vaan oma-kohtaisen ja aidon merkityksen löytäminen elämälle.” (*Port Huronin julkilausuma*, 1962.)

Ihmiskunnan kaikkien ajanjaksojen mittakaavassa elimme vain silmänräpäyksen aikaa, jolloin edustuksellista liberaalia demokratiaa pidettiin itsestään selvänä, poliittisen historian päätepisteenä. Nyt kun tuo kuvitelma on haihtunut, demokratian tulevaisuudesta – kaikissa eri muodoissaan – kannetaan aiheellista huolta. Demokraattisin keinoin piti kohdata suuret ongelmat: ilmastonmuutos, globaali eriarvoisuus, luonnonvarojen riisto, sodat, terrorismi ja pakolaisuus, moraalikäsitteiden ja uskontojen ristiriidat, jälkiteollisten maiden väestön vanheneminen ja niin edelleen.

Demokratia ei ole enää selviö, joka pelastaisi meidät tuhoilta. Siitä on odottamatta itsessään tullut pelastustehtävä. Juuri tähän ajankohtaan osuvasti Kai Alhasen ja Tuukka Perhoniemen teokset ovat kuin käsikirjoja paremman poliittisen tulevaisuuden rakentamiseksi. Pragmatistiseen tapaan kirjoittajat myös kuvaavat poliittisia ideoita ”voimallisiksi työkaluiksi” ja Alhanen kirjassaan kutsuu dialogia de-

mokratian välineeksi. Teosten eetos on yhteinen, joten rinnakkain luetuina ne tukevat toisiaan mainiosti.

”Valtiotamme kutsutaan demokraatiaksi, koska siinä ei hallita harvojen vaan enemmistön eduksi.” (Thukydides, *Peloponnesolaissota*, n. 400 eaa.)

Demokraattinen perintömme esittelee kolmekymmentä painavaa käsitettä, teemaa ja pulmaa – kuten kansalainen, tasavalta, isänmaallisuus, vallankumous, ihmisoikeudet, perustuslaki – sellaisina kuin ne näyttyvät aatehistorian merkkiteoksissa 2 500 vuoden aikajännteellä. Jokaiselle aiheelle omistetaan muutama sivu, joilla sen merkitys demokratialle avataan hyödyntämällä katkelmia valikoiduista klassikoista Thukydideen *Peloponnesolaissodasta* alkaen. Antiikin auktorien (Platon, Aristoteles, Polybios, Cicero), ohittamattomien uuden ajan filosofien (Locke, Hume, Rousseau, Smith, Kant), politiikan aatehistorian avainhahmojen (Montesquieu, Paine, de Tocqueville, Marx & Engels, Mill) ja muutamien 1900-luvun ajattelijoiden (Dewey, Arendt, Mills, Foucault, Sen & Nussbaum) lisäksi mukana on myös kolme kansanvaltaisuuden merkkipaaluiksi tunnistettavaa dokumenttia: *Yhdysvaltain itsenäisyysjulistus* (1776), Ranskan kansalliskokouksen *Ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistus* (1789) sekä opiskelijamanifesti *Port Huronin julkilausuma*. Kirjoittajat onnistuvat erinomaisesti todistamaan alkuväitteensä: demokratian ymmärtäminen vaatii ajattelutyötä, sillä se ei ole vain yksi poliittinen idea muiden joukossa vaan ”monisäikeinen rihmasto erilaisia ideoita, jotka tukevat, täydentävät ja syventävät toinen toisiaan” (9).

Dialogi demokratiassa on puolestaan Alhasen monipuolinen yleisesitys vuoropuhelun ja avoimen kommunikaation välttämättömyydestä kansanvaltaisen poliittisen järjestelmän ja elämänmuodon perustana. Teosta siivittää paljolti John Deweyn filosofiasta ja yhteiskuntakäsityksestä innoittunut näkemys kokemuksista merkityksellistävästä,

yhteiskunnalliset erot ylittävästä ja keskinäistä luottamusta rakentavasta kanssakäymisestä. Dialogin edellytyksiä käsitellään niin yhteisön piirteiden kuin yksilöiden kykyjen näkökulmasta. Lopuksi hahmotellaan osuvaa kuvaa ajassamme tarvittavasta uudenaikaisesta ”osallisuustajun” kansalaishyveestä.

”Tuntemukset ja käsitykset eivät uudistu, sydän ei jalostu eikä ihmismieli kehity, elleivät ihmiset ole vuorovaikutuksessa keskenään. [...] Jotta ihmiset pysyvät sivistyneinä tai jotta sivistys voitaisiin saavuttaa, ihmisten täytyy kehittää ja hioa taitojaan toimia yhdessä sitä mukaa kuin yhteiskunta tulee tasa-arvoisemmaksi.” (de Tocqueville, *Demokratia Amerikassa*, 1840.)

Dialogin käsite laventuu vilkkaassa aikalaikäytössään usein turhan epämääräiseksi, eikä Alhanenkaan täysin välttä ongelmaa. Paikoin kirjassa seurataan nykyisen dialogiteorian avainajatusta, jonka mukaan dialogi on erityispiirteinen keskustelumuoto. Toisinaan hän nimittää dialogiksi kaikenlaista vuoropuhelua ja kommunikaatiota, jolla on luottamusta vahvistava, ihmisiä lähentävä, yhteisymmärrystä lisäävä tai oivaluksia herättävä luonne. Niinpä dialogisuudesta annetaan esimerkeiksi yhtä lailla Sokrateen kyselevä tyyli Platonin dialogeissa ja U2-yhtyeen luova prosessi kuin uusien löydösten saavuttaminen tieteellisessä tutkimuksessa. Tarkemmin katsoen Sokrateen keskustelukumppaneita nollaava ja käsityksiä kumoava *elenkhos* voi kuitenkin erota varsin paljon nykyhumanistisesta dialogi-ihanteesta, eikä tieteelliseen kommunikaatioon sovi sen paremmin ajatus siitä, että kaikki kokemuksiaan jakavat olisivat ”omalla tavallaan” oikeassa. Päinvastoin virheiden ja väärinkäsitysten osoittaminen on tieteellisen vertaisarvioinnin ydintä.

Myös demokratian tulevaisuudelle on ratkaisevan tärkeää saavuttaa uudelleen luottamus tiedollisten ristiriitojen ratkaisuun. Jotkut todella ovat väärässä faktaväitteineen ja toiset oikeassa, eikä tätä ristiriitaa

käy pehmentäminen sillä, että jokaisella on oikeus omiin tulkintoihinsa. Tiedollisten kiistojen ratkaiseminen ja tiedollisen auktoriteetin hyväksyminen ovat yhtä tärkeitä demokraattiselle keskustelulle kuin luottamuksen ja yhteisymmärryksen rakentaminen. En kuitenkaan epäile sitä, että inhimillisesti ja vaikkapa strategisesti ajatellen jälkimmäinen on käytännössä edellytys ensiksi mainitulle. Dialogisuuden ehtojen, keinojen ja käytäntöjen kartoittaminen on siis ensisijaisen tärkeää demokraattista työtä.

”Vaikka omaksuttu mielipide ei olisi ainoastaan totta vaan koko totuus, silti sen täytyy tulla – myös todella kiivaasti ja vilpittömästi – kyseenalaistetuksi. Muuten suurin osa mielipiteen omaksuneista ihmisistä pitää siitä kiinni ennakkoluulon tavoin, eikä juurikaan ymmärrä tai tunne sen järjenmukaisia perusteita.” (Mill, *Vapaudesta*, 1859.)

Jos näistä kahdesta teoksesta on valittava kiireisen poliitikon – tai jokaisen kansalaisen – (t)yöpöydälle vain toinen, oma poimintani osuu *Demokraattiseen perintöömme*. Se on napakka, jaarittelematon, eloisasti etenevä, kooltaan näppäränä tarvittaessa lentolaukuunkin mahtuva opus, jossa ilahduttaa sivistävä anti. Kirja osoittaa monin oivallisista esimerkeistä, miten parhaat poliittiset aatteet ovat nimenomaan kulttuuri-perintöämme. Samalla teos innostaa tarttumaan esittelemiinsä alkuteoksiin.

Nykyisessä talouselämää mielis-televässä ja tyhmyydellä ratsastavassa poliittisessa ajassa menneisyyden älyllisiä saavutuksia tuhotaan yhtäällä uskonnon ja toisaalla populistin nimissä. Lämmittää sydäntä löytää teos, joka tekee sivistyshistoriaamme eläväksi suorastaan viehättävällä tavalla. Olisi viheliäistä, jos tällainen kirja ei saavuttaisi ansaitsemaansa julkisuutta ja lukijakuntaa.

***Alkuteosten lainaukset löytyvät
Demokraattinen perintömme
-kirjasta.***

SARI SALIN

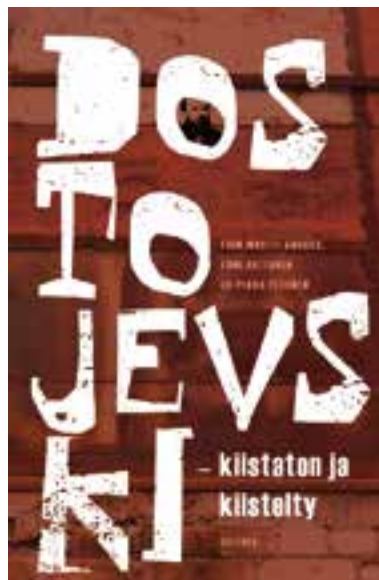
Dostojevski, moniäänisyys ja antisemitismi

Dostojevski – kiistaton ja kiistelty. Toim. Martti Anhava, Tomi Huttunen & Pekka Pesonen. Siltala, 2017. 255 s.

Uusi esseekokoelma *Dostojevski – kiistaton ja kiistelty* on moniääninen kokonaisuus. Se ei tavoittele akateemisuutta tiukimmassa mielessä ja onnistuu olemaan yleistajuinen. Kirjoittajat edustavat eri taiteita ja tieteitä, ja kirjoitusten tyylit ja lähtökohdat vaihtelevat sen mukaisesti. Kirjailija Sirpa Kähkönen käsittelee Dostojevskin teosten vankilateemaa ja vertailee sitä Tšehovin Sahalin-kuvauxsiin. Näyttelijäntyön professori Hannu-Pekka Björkman lähestyy samaa aihetta kirjailijan elämäkerran valossa. Ohjaaja Kalle Holmbergin kokemus Dostojevskin romaanien teatterisovituksista ja elokuvatutkija Antti Alasen Dostojevski-filmatisointien tuntemus ansaitsevat tulla luetuiksi. Emeritusprofessori Pekka Pesosen ja filosofi Torsti Lehtisen esseet ovat yllätyksettömiä, mutta venäläisen kirjallisuuden professori Tomi Huttusen analyysi *Idiootista* ja suomentaja Tiina Kartanon Dostojevskin ja Schellingin suhdetta käsittelevä esse ovat teoksen akateemisesti kunnianhimoisimpia, silti yleistajuisia kirjoituksia, jotka sanovat jotakin uutta aiheestaan.

Dostojevski – kiistaton ja kiistelty ei kohtele venäläistä kirjailijaa pelkästään hellästi, ja mikäs siinä, kyllä klassikko sen kestää. Suomentaja Martti Anhavan esse käsittelee hauskaasti Dostojevskin tekstin kielellisiä ja muita kömmähdyksiä, onhan Anhavalla suomentajana asiasta ainutlaatuista tietoa. Itseäni hykerrytti varsinkin se, että kääntäjä joutuu korjaamaan virheet, ettei itse joutuisi niistä tuomituksi.

En siis loukkaannu Dostojevskin puolesta. Haluaisin kuitenkin pohtia hieman tarkemmin antologian aihetta, johon takakannen teksti ja esipuhe ohjaavat lukijan huomion,

eli Dostojevskin vastaanoton ristiiriitaisuuksia: ”Oliko hän anteeksiannon apostoli vai antisemiitti ja kiihkonationalisti?” Retorinen kysymys on olevinaan viaton, mutta kun vastausta ei tule, vaarana on Dostojevskin romaanien leimaaminen antisemitismillä tai jollakin muulla ”ismillä”, joka ei tee niille oikeutta. Kysymykseen kietoutuu tiiviisti toinen kysymys: mitä Dostojevskin romaaneihin usein liitetty ’moniäänisyys’ oikeastaan tarkoittaa ja mitä se ei tarkoita?

Kysymys Dostojevskin antisemitismistä ei ole uusi, mutta vastaukset siihen ovat usein olleet huonosti perusteltuja. Esimerkiksi Susan Sontag on palannut aiheeseen Leonid Tšypkinin *Kesä Baden-Badenissa* -romaanin esipuheessaan (2001, suom. 2003). Hän kysyy, miksi niin monet juutalaiset rakastavat Dostojevskia, ja toteaa, ettei muuta vastausta ole kuin rakkaus kirjallisuuteen. Väitän, että itse asiassa on, ja se on löydetävissä moniäänisyyden käsitteestä.

Dostojevskin romaanien ideo-

logista sisältöä punnitessa Mihail Bahtinin luomat ’moniäänisyyden’ ja ’dialogisuuden’ käsitteet ovat keskeisiä. Vaikka ne toisaalta ovat jo melkein kliseitä, niiden tuntemus on turhan usein heikkoa. Bahtinin virallinen asema Dostojevskin tulkitsijana on johtanut ajoittain haluun pudottaa auktoriteetti jalustaltaan. Näin on myös kirjallisuudentutkija Mika Pylsyn esseessä. Ymmärrän pyrkimyksen haastaa Bahtinin tulkintoja, mutta samalla argumenttien tulisi olla päteviä. Niin Pylsyn kuin myös toimittaja-kriitikko Kristina Rotkirchin esseiden ongelmat johtuvat siitä, että moniäänisyyden käsite on ymmärretty puutteellisesti tai väärin. Moniäänisyys eli polyfonia on alun perin musiikkitermi, jota Bahtin käytti kuvatessaan Dostojevskin romaanien ideologista rakennetta. Moniäänisyydestä on sittemmin tullut suosittu käsite, joka yleiskielessä tarkoittaa suurin piirtein samaa kuin ”moniarvoisuus” tai ”tasa-arvo”. Kun olemme omaksuneet moniarvoisuuden ihanteen sellaisena kuin se nykyisin sivistyneissä länsimaissa piireissä käsitetään ja etsimme sitä Dostojevskin romaaneista, huomaamme, että niiden maailma on aivan toinen. Tämä ei ole kuitenkaan Bahtinin tai Dostojevskin vika.

Kun Pylsy nimittää Bahtinin teosta *Dostojevskin poetiikan ongelmia* (1929, suom. 1991) ”kvasifilosofiseksi traktaatiksi” (139), en tiedä, onko nimitys tarkoitettu herjaukseksi vai ei. Itse korostan, että Bahtinin teos edustaa ennen kaikkea kirjallisuudentutkimusta, jolla on omat tehtävänsä. Olennaista *Dostojevskin poetiikan ongelmassa* on Bahtinin valtavan kirjallisuushistorian tuntemuksen ja laajan luke- neisuuden tuloksena syntynyt kä-

sitys romaanista lajina, jota leimaa moniäänisyys. Se tarkoittaa, että kaikki yksisilmäinen dogmaattisuus jää sivuun, kun luodaan teos, jonka laji on romaani. Dostojevskin romaanien erityinen moniäänisyys on sitä, että kertoja ei ole koko ajan ylin auktoriteetti, vaan henkilöiden erilaiset, dialogisesti esitetyt näkökulmat syrjäyttävät kertojanäänän. Myöskään kirjailija ei ole teoksen auktoriteetti, vaan merkitykset syntyvät lukijan ja moniäänisen tekstin välisessä vuorovaikutuksessa.

Pylsy pitää Bahtinin näkemystä Dostojevskin romaanien moniäänisyydestä harhaanosuvana, koska ”Dostojevskilla on viime kädessä vain yksi ainoa absoluuttinen totuus – kristinusko” (139). Mistä nyt puhutaan, Dostojevski-nimisestä henkilöstä vai hänen romaaneistaan? Jos puhutaan henkilöstä, todettakoon, että ortodoksisen uskonnon keskeisyys Dostojevskin ajattelussa ei tarkoita, ettei kirjailijalla olisi ollut sisäisiä ristiriitoja. Dostojevski oli ristiriitainen ihminen kuten me kaikki, ja hän toi nuo ristiriidat romaaniin perusteellisemmin kuin moni muu. Moniäänisyys on kuitenkin romaanin ominaisuus, ei kirjailijan.

Pylsy on penkonut kaiken materiaalin, jossa Dostojevskia on kritisoitu, eikä makuasioista (joista tunnettuna esimerkkinä Vladimir Nabokovin Dostojevski-inho) toki voi kiistellä. Pylsyn kritiikki ei kuitenkaan edusta makuasioita vaan pikemminkin huonoa lukemista. Miten muuten selittää vaikkapa hänen väitteensä, jonka mukaan Dostojevskin naishahmot ovat ”aina astetta alempana olevia tunnevaltaisia olentoja, joilla on vain tekstin ideologista tasoa ja juonenkuljetusta tukeva tehtävä” (139)? Hahmojen ”tunnevaltaisuus” on romaanien perusteella totta, mutta tämä koskee myös Dostojevskin mieshenkilöitä, kuten Pylsy itsekin aiemmin toteaa: ”he poreilevat jatkuvasti vihoissaan ja kiehuvat tuon tuosta yli – usein tuntuu että tämä on heidän ainoa

toimenkuvansa kirjailijan tuotannossa” (136). Mutta että miehet ja naiset, kaikki nuo ristiriidoissaan kiehuvat hahmot, olisivat pelkkiä funktioita? Tuskinpa vain, sillä fiktion henkilöitä koskevassa tutkimuksessa Dostojevskin henkilöt ovat monisyisten romaanihenkilöiden paraatiesimerkkejä. Ja ennen kuin aletaan puhua Dostojevskin teosten sovinismista, kannattaisi lukea romaanit vähän tarkemmin. Ajatellaanpa vaikka *Idiootin* Nastasja Filipovnaa, joka on lapsena koetun hyväksikäytön traumatisoima. Tämän trauman syyt ja oireet Dostojevski on kuvannut tarkkanäköisesti antaen naisen itsensä puhua ja kritisoida miesten maailmaa.

Rotkirch puolestaan etsii todisteita Dostojevskin antisemitismistä, mutta mitä Rotkirch oikeastaan tällöin tarkoittaa ”Dostojevskilla”? Hän ottaa väitteensä tueksi lainauksia niin romaaneista ja päiväkirjoista kuin vanhoista Dostojevski-elämäkertoistakin. Romaanihenkilöiden esittämiä ajatuksia ei kuitenkaan voi automaattisesti samastaa kirjailijan näkemyksiin. Elämäkertojen tieteellisyys taas on tunnetusti vähintäänkin kyseenalaista. Entä miten pitäisi suhtautua pahamaineisten päiväkirjojen ja muiden ei-fikttiivisten tekstien juutalaisvihamielisiin ajatuksiin? Myös Bahtin tunsii nämä tekstit hyvin ja kommentoi, että ”publisistina” (lehtikirjoituksissa) rajoittuneisuus ja yksipuolisuus eivät olleet Dostojevskille vieraita, mutta kun tämä siirtyi romaanin lajiin, näistä ajatuksista tuli vain yksi ääni loputtomassa dialogissa¹.

Yksi Bahtinin saavutuksista on hänen vahva näkemyksensä lajin merkityksestä kirjallisuudessa ja kirjallisuuden historiassa. Pylsy ja Rotkirch eivät osoita asian tuntemusta, mutta Pekka Pesonen näyttää viijaavan edellä mainittuun kohtaan *Dostojevskin poetiikan ongelmissa* kirjoittaessaan, että ”julistaja ja senttari Dostojevski on jyrkästi erilainen kuin kirjailija Dostojevski”

(24). Ikävä kyllä Pesonen ei näytä ajatelleen kohdan merkitystä antologian kokonaisuudessa tarkemmin, vaikka on yksi sen toimittajista (eikä myöskään liitä lähdeviitteitä esseeseensä, joka on selvästi velkaa paitsi Bahtinille, myös esimerkiksi Marshall Bermanille).

On melko varmaa, että Dostojevskilla henkilönä oli juutalaisvihamielisiä ajatuksia, kuten myös moniin muihinkin uskontoihin ja kansallisuuksiin kohdistuvia ennakkoluuloja, jotka totta tosiaan ovat ristiriidassa hänen lähimmäisenrakkautta korostavien ajatustensa kanssa. Tämä tosiasia ei kuitenkaan kumoa hänen *romaaniansa* paljon moniäänisempää ja monipuolisempaa tapaa käsitellä ihmisyyttä ja sosiaalista todellisuutta.

Amos Oz kuvailee muistelmateoksessaan *Tarina rakkaudesta ja pimeydestä* (2002, suom. 2007) olentoa, jota hän nimittää ”huonoksi lukijaksi”: ”Eikö hän ole pikemminkin laiska lukija, joka lukee romaaneja kuin sosiologi tai juoruja janoava ihminen?” Ja: ”Huono lukija nauttii, kun niinkin kiitettyä, kuuluisaa ja kunnioitettua kirjailijaa kuin Dostojevskia aletaan äkkiä epäillä pelottavasta halusta tuhota ja tappaa vanhoja naisia.” Oz ei puhu tässä (ainakaan eksplisiittisesti) antisemitismistä, mutta vaikka puhuisi, se tuskin muuttaisi hänen näkemystään.

Viite & Kirjallisuus

- 1 Mihail Bahtin, *Dostojevskin poetiikan ongelmia* (Problemy poetiki Dostojevskogo, 1963). Suom. Tapani Laine & Paula Nieminen. Orient Express, Helsinki 1991, 240. Dialogisuus ja moniäänisyys eivät ole myöskään vain romaanilajin ominaisuuksia. Tämän Bahtin selittää valtalajin asemaan nousseen romaanin vaikutuksella (*novelization*) muihin lajeihin kuten alun perin yksiaäniseen lyriikkaan, ks. Bahtin, *Epic and Novel* (Epos i roman, 1941). Käänt. Caryl Emerson & Michael Holquist. Teoksessa *The Dialogic Imagination. Four Essays*. Toim. Michael Holquist. University of Texas Press, Austin 1990.

KIRJOITTAJALLE

Tarjota artikkeli-, esse-, puheenvuoro-, suomennos-, arvostelu- tai muita käsikirjoituksia lehdessä julkaistavaksi. **Artikkelin ihannepituus** on 30 000 merkkiä välilyön- teeseen (yli 40 000 on yleensä liian pitkä), kolumnin 7 500. Kirja-arvioiden pituus on 4500–9000 merkkiä välilyön- teeseen. Tieteellisissä tutkimus- ja katsausar- tikkeleissa noudatetaan *referee*-menettelyä. *niin & näin* käyttää Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) ver- taisarviotunnusta ja on sitoutunut noudattamaan tun- nuksen käytölle asetettuja ehtoja.

Lähetä käsikirjoitus toimitukselle sähköpostin doc-liitetiedostona. Liitä saateviestiin nimi, osoite, sähköpostiosoite ja puhelinnumero sekä kirjoittajatiedot (nimi, arvo ja/tai toimi, paikka) kirjoittajaluetteloa varten. Yhteensopivuusongelmista johtuen toimitus toivoo, että OpenOffice-ohjelmalla tehtyjä tiedostoja ei lähetetä tai toimitukseen otetaan ainakin yhteyttä etu- käteen tarvittavien muutosten takia.

Älä käytä mitään tekstinkäsittelyohjelmien muo- toilutoimintoja (ei tyylimäärityä, sarkaimia, sivunu- merointia eikä tavutusta). Käytä vain *kursiivia* tekstin korostamiseen ja vieraskielisiin termeihin, ei lihavoitua tai alleviivausta. Merkitse leipätekstiin kursii- villa myös teosten nimet, mutta artikkelien nimet lainausmerkeissä. Käytä kaksinkertaisia lainausmerkkejä sitaateissa, koros- taessasi tiettyä termiä ja ironisessa tms. merkityksessä. Käytä yksinkertaisia lainausmerkkejä käsitteiden koros- tamiseen sekä lainauksen sisällä. (Kaikenlaisia asioita kutsutaan ”työksi”. Professori toteaa: ”Työtä se on ’viher- piipertäjien’ filosofiakina.” Viime aikoina ’työn’ määrittely on noussut ”syvällisen” keskustelun aiheeksi.) Toisin kuin edellä, lainausmerkkien (kuten kursii- vin) ylikäyttöä kannattaa kuitenkin välttää. Käytä vain samaan suuntaan kaartuvia lainausmerkkejä.

Laadi artikkelin alkuun 2–6 virkkeen pituinen ingressi, joka johdattaa lukijan kirjoituksen teemoihin. Vältä kuitenkin tyyliä ”Tässä artikkelissa käsittelen... Lopuksi totean...”. **Ja teksti väliotsikoilla.** Huomaa, että lehtitekstissä hyvin pitkät kappaleet ja luvut ovat kan- keita. Vältä myös liian pitkiä väliotsikoita. Jutun päätös- sikossa voi olla alaotsikko. **Jos haluat merkitä sitaatin**, luettelon tms. erillisenä sisennettynä kappaleena, mer- kitse sen alkuun [SISENNYS] ja loppuun [SISENNYS LOPPUU].

Käytä viitteisiin tekstinkäsittelyohjelman viiteto- mintoa. Käytä vain viitenumeroituja loppuviitteitä, ei ala- eikä teksti- tai sisäviitteitä. Ilmoita loppuviitteessä kirjoittajan nimi, vuosiluku ja sivunumerot (Drakuli 2007, 14–15). Toistuvaan viitteeseen viitataan merkin- nällä ”Sama” + tarvittaessa sivunumerot. Huom: kirja- arvioissa voit kuitenkin viitata arvosteltuun teokseen tekstin sisäisellä sulkuviitteellä, mutta muihin teoksiin normaali loppuviitteellä.

Merkitse kirjallisuusluetteloon kirjoittajan suku- ja etunimi, teoksen nimi, kustantaja, kustantajan ko- tipaikka ja ilmestymisvuosi. Teos kursii- villa, artikkelin nimi ilman kursii- via. Aikakauslehtiartikkelista ilmoita julkaisun nimi, lehden numero ja sivunumerot. Ko- koelma-artikkeleista artikkelin nimi ensin, sitten teos kursii- villa ja sen julkaisutiedot normaaliin tapaan. Mai- nitse suomennoksista myös alkuteoksen nimi, ilmes- tymisvuosi ja kääntäjä. Myös uudelleen julkaistuista klassikkoteksteistä on hyvä mainita alkuperäinen julkai- suvuosi. **Viitteissä ja lähdeluettelossa on, toisin kuin leipätekstissä, hyvä käyttää lyhenteitä (mm., esim., ks., vrt.).**

Dewey, John, *Democracy and Education. An Introduction to the Philo- sphy of Education* (1916). Free Press, New York 1997.

Hacking, Ian, *Mitä sosiaalinen konstruktioismi on?* (The Social Con- struction of What?, 1999). Suom. Inkeri Koskinen. Vastapaino, Tampere 2009.

Nagel, Thomas, What Is It Like to Be a Bat? *Philosophical Review*. Vol. 83, No. 4, 1974, 435–450.

Petman, Jarna, Pahuuden patologisesta dialektiikasta. Teoksessa *Imma- nuel Kant. Radikaali paha. Paha eurooppalaisessa perinteessä*. Toim. Ari Hirvonen & Toomas Kotka. Loki, Helsinki 2004, 271–288.

Simmel, Georg, Eräistä filosofian nykyongelmista (Über einige gegenwärtige Probleme der Philosophie, 1912). Suom. Olli Pyyh- tinen. *niin & näin* 4/06, 42–45.

Viittaukset kokonaisuun toimitettuihin teoksiin (mutta mieluiten yksilöidysti artikkeleihin):

Visions of Value and Truth. Understanding Philosophy and Literature.

Toim. Floora Ruokonen & Laura Werner. Acta Philosophica Fen- nica, Vol. 79. Societas Philosophica Fennica, Helsinki 2006.

Tarkempia ohjeita löytyy lehden kotisivuilla olevista laajennetuista kirjoittajaohjeista.

Laita kaikki kysymykset tai huomautukset saate- viestiin. Lähetä kaaviot tai taulukot erillisinä tiedostoina. Tarkemmat muotoiluohjeet lähetetään pyydettyäessä.

Julkaistavaksi hyväksytyt kirjoitukset voidaan jul- kaista samalla tai myöhemmin myös lehden verkkosi- vuilla.

Neuvoja kirjoittajille

- Tarkista, että tekstin aikamuoto ei vaihdu perusteetta.
- Vältä liian pitkiä ja koukeroisia virkerakenteita.
- Vältä tarpeettomia kankeita ilmaisutapoja (kautta, ta- holla, myötä, välityksellä, johdosta, toimesta, koskien, liittyen, suhteen, nähden, osalta).
- Vältä anglismeja kuten: ”Olen kiinnostunut en vain metafysiikasta vaan myös etnografiasta.”; ”Se on han- kalaa, että keskustelu puuroutuu.”